

Світличний О. П.

ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

Підручник

Київ-2016

УДК 337.999
ББК 67.623я73
С 24

*Рекомендовано Вченою радою
Національного університету біоресурсів і природокористування України
(протокол №13 від 17 червня 2016 р.)*

Автор:

Світличний О. П. – професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор юридичних наук.

Рецензенти:

Заросило В. О. – завідувач кафедри управління безпекою, правоохоронною та антикорупційною діяльністю Міжрегіональної Академії управління персоналом, доктор юридичних наук, професор.

Ладиченко В. В. – завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор юридичних наук, професор.

Шимон С. І. – завідувач кафедри правового регулювання економіки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», доктор юридичних наук, доцент.

С 24 Світличний О. П. Господарський процес: підручник/ за заг. ред. Світличного О. П. – К.: НУБіП України., 2016 – 337 с.

У підручнику викладено нормативний навчальний курс для студентів юридичних спеціальностей з урахуванням останніх змін чинного законодавства. Опануванню студентами навчальної дисципліни сприятиме раціональна та науково обґрунтована структура підручника. У змісті підручника органічно поєднується теорія і практика господарського судочинства.

Підручник буде корисним для використання як в навчальному процесі при підготовці студентів, так і для науковців та практичних працівників.

ISBN 978-617-7396-11-5

УДК 346.9 (477)
ББК 67.623я73

© Світличний О. П., 2016
© НУБіП України, 2016

ЗМІСТ

Передмова	7
ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА	
Модуль 1. Загальні засади становлення господарського судочинства	8
§ 1. Історія виникнення та становлення господарського судочинства.....	8
§ 2. Міжнародні стандарти у сфері судочинства	12
§ 3. Джерела господарського процесуального права України	14
§ 4. Загальні засади діяльності судів в Україні.....	17
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки.....</i>	<i>21</i>
Модуль 2. Господарське процесуальне право як самостійна галузь права України.....	22
§ 1. Поняття господарського процесуального права.....	22
§ 2. Предмет і метод господарського процесуального права	24
§ 3. Принципи господарського процесуального права	27
§ 4. Система господарського процесуального права	31
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки.....</i>	<i>32</i>
ОСОБЛИВА ЧАСТИНА	
Модуль 3. Загальні положення	33
§ 1. Право на звернення та порушення справ у господарському суді.....	33
§ 2. Судові рішення	41
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки.....</i>	<i>44</i>
Модуль 4. Досудове врегулювання господарського спору	45
§ 1. Основні положення досудового врегулювання господарського спору	45
§ 2. Порядок пред'явлення претензії та строки її розгляду	50
§ 3. Розгляд заявником претензії.....	54
§ 4. Медіація як альтернативний спосіб досудового врегулювання спору.....	55
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки.....</i>	<i>57</i>
Модуль 5. Підвідомчість та підсудність справ господарським судам	58
§ 1. Справи, підвідомчі та підсудні місцевим господарським судам.....	58
§ 2. Територіальна та виключна підсудність справ господарським судам	67
§ 3. Передача справ господарського суду	70
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки.....</i>	<i>72</i>
Модуль 6. Учасники судового процесу	73
§ 1. Справи, підвідомчі та підсудні місцевим господарським судам.....	73
§ 2. Участь прокурора у розгляді справ.....	79
§ 3. Участь судового експерта в судовому процесі.....	82
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки.....</i>	<i>84</i>
Модуль 7. Докази	85
§ 1. Поняття і види доказів	85
§ 2. Доказування та підстави звільнення від доказування у господарському судочинстві.....	92
§ 3. Оцінка доказів	94
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки.....</i>	<i>96</i>
Модуль 8. Запобіжні заходи	97

§ 1. Правове регулювання запобіжних заходів та їх види	97
§ 2. Відшкодування шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів	103
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	105
Модуль 9. Судові витрати	106
§ 1. Склад судових витрат	106
§ 2. Розподіл судових витрат	116
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	121
Модуль 10. Процесуальні строки	122
§ 1. Порядок встановлення та обчислення процесуальних строків	122
§ 2. Закінчення, зупинення, відновлення та продовження процесуальних строків	126
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	129
Модуль 11. Подання позову	130
§ 1. Форма і зміст позовної заяви	130
§ 2. Процедурні питання пов'язані з поданням позовної заяви	136
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	146
Модуль 12. Порухення провадження у справі та підготовка матеріалів до розгляду у першій інстанції	147
§ 1. Дії судді пов'язані із прийняттям та поверненням позовної заяви	147
§ 2. Розгляд судом позовної заяви	153
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	156
Модуль 13. Забезпечення позову	157
§ 1. Підстави забезпечення позову	157
§ 2. Заходи до забезпечення та скасування позову	160
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	163
Модуль 14. Вирішення господарських спорів у першій інстанції	164
§ 1. Вирішення спору судом. Порядок ведення судового засідання	164
§ 2. Вирішення спору при неподанні відзиву на позовну заяву та відкладання розгляду справи	169
§ 3. Відмова позивача від позову, визнання позову відповідачем, мирова угода сторін	171
§ 4. Зупинення, поновлення, припинення провадження у справі, залишення господарським судом позову без розгляду	178
§ 5. Протоколи. Прийняття судом рішення по справі	187
§ 6. Права господарського суду у прийнятті рішення	190
§ 7. Зміст рішення господарського суду	208
§ 8. Окрема ухвала. Повідомлення господарського суду	212
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	215
Модуль 15. Перегляд судових рішень в апеляційному порядку	216
§ 1. Апеляційне оскарження	216
§ 2. Розгляд апеляційної скарги	222
§ 3. Повноваження апеляційної інстанції	224
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	230

Модуль 16. Перегляд судових рішень у касаційному порядку	231
§ 1. Касаційне оскарження	231
§ 2. Повноваження касаційної інстанції	237
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	241
Модуль 17. Перегляд судових рішень Верховним Судом України	242
§ 1. Підстави перегляду судових рішень господарських судів Верховним Судом України	242
§ 2. Діяльність Верховного Суду України пов'язані із розглядом справи	246
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	250
Модуль 18. Перегляд рішень, ухвали, постанови господарського суду за нововиявленими обставинами	251
§ 1. Підстави перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами	251
§ 2. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами	255
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	258
Модуль 19. Виконання рішення, ухвали, постанови господарського суду	259
§ 1. Виконання судових рішень	259
§ 2. Оскарження дій чи бездіяльності органів Державної виконавчої служби України	267
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	271
Модуль 20. Проведення у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів	272
§ 1. Праві засади діяльності третейських судів в Україні	272
§ 2. Діяльність третейського суду у вирішенні господарських спорів	274
§ 3. Оскарження рішення третейського суду	276
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	280
Модуль 21. Проведення у справах за участю іноземних суб'єктів господарювання	281
§ 1. Підсудність судам справ за участю іноземних суб'єктів господарювання	281
§ 2. Законодавство, яке застосовується у вирішенні спорів за участю іноземних суб'єктів господарювання	284
§ 3. Виконання судових доручень	293
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	297
Модуль 22. Міжнародний комерційний арбітраж в Україні	298
§ 1. Діяльність торгово-промислової палати України	298
§ 2. Функціонування міжнародного комерційного арбітражу як інституту приватноправового вирішення спорів	300
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	303
Модуль 23. Правові засади діяльності Міжнародного комерційного арбітражу в Україні	304
§ 1. Діяльність Міжнародного комерційного арбітражного суду при торгово-промисловій палаті України	304

§ 2. Порядок подання позовної заяви до Міжнародного комерційного арбітражного суду	307
§ 3. Порядок призначення та відводу арбітрів	311
§ 4. Підготовка справи до арбітражного розгляду та арбітражний розгляд ...	313
§ 5. Арбітражне рішення, припинення арбітражного розгляду справи	318
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	321
Модуль 24. Правові засади діяльності Морської арбітражної комісії в Україні	322
§ 1. Діяльність Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України	322
§ 2. Порядок організації та визначення складу морської арбітражної комісії для розгляду справу	323
§ 3. Арбітражне провадження	325
§ 4. Підготовка справи до арбітражного розгляду, арбітражний розгляд та порядок оспорювання арбітражного рішення	328
<i>Контрольні запитання та завдання для самоперевірки</i>	332
Список рекомендованої літератури	333

*Будь яке знання залишається мертвим,
якщо в учнях не розвивається ініціатива
і самодіяльність: учня потрібно привчати
не тільки до мислення, але й до хотіння*

М. Умов

Передмова

Виходячи із того, що право є процесом, що одночасно поєднує результати і джерела різної динаміки, Конституція України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист. Право на звернення до господарського суду встановлено статтею першою Господарського процесуального кодексу України, відповідно до якого реалізується принцип доступності до правосуддя. До господарського суду вправі звернутися кожна особа, яка вважає, що її право чи охоронюваний законом інтерес порушено чи оспорується. Створення гармонійної та ефективної системи господарського судочинства України є одним із найважливіших напрямів розвитку української правової системи в умовах ринкової економіки.

Оскільки одним із головних завдань господарського судочинства є захист законних інтересів суб'єктів господарювання, то процесуальним нормам має належати чільне місце. Представлений підручник – це спроба окреслити феноменологію господарського процесуального права через призму його джерел. У підручнику в доступній для сприйняття формі розкрито зміст статей господарського процесуального кодексу, показана їх роль в регулюванні суспільних відносин. Детально розглянуто всі розділи господарського процесуального кодексу, основну увагу приділено аналізу положень статей, з огляду на численні узагальнення та роз'яснення правозастосовної діяльності застосування законодавства Верховним Судом України та Вищим господарським судом України.

Мета підручника – дати чітке системне уявлення про господарський процес як врегульовану нормами господарського процесуального права діяльність суду, що здійснюється в установленому законом порядку та визначається системою взаємопов'язаних господарських процесуальних прав і обов'язків учасників господарського процесу та процесуальних дій суду з метою захисту прав та законних інтересів її учасників.

Автор сподівається, що викладене в підручнику надасть можливість студентам, аспірантам, юристам, викладачам юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також всім, хто цікавиться питанням організації і провадження справ господарськими судами України більш дієво здійснювати захист прав і законних інтересів особи у господарських судах.

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Модуль 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

§ 1. Історія виникнення та становлення господарського судочинства

Історія виникнення та становлення господарських (арбітражних) судів має давню історію і була відома ще з античних часів. Сучасні господарські суди своїм історичним корінням мають три види комерційних судів: *морські, консульські та ярмаркові*.

Поява морських судів була зумовлена необхідністю розв'язання спорів між учасниками морських перевезень, які належали до різних держав. Оскільки зробити це за допомогою місцевого права було неможливо, у таких судах застосовували право іноземне.

Консульські суди виникли як наслідок станової роздробленості середньовічного суспільства: кожен стан мав свій суд, постала також необхідність у створенні спеціальних судів для купецтва. Найбільш яскравий вияв виокремлення так званої купецької юрисдикції дістало в Італії, де всі спори, що виникали між членами корпорації, розглядалися судом виборних (*cynsules*). З плином часу ці суди, що мали характер третейських, були визнані державою з наданням відповідного статусу.

Ярмаркові суди виникли у Франції завдяки поширенню ярмаркової торгівлі. Оскільки торговці, які збиралися на ярмарок з різних місць, не могли створити корпорації, спори між ними мав вирішувати спеціально створений для цього суд. Від процесу вимагались швидкість і простота розгляду справ.¹

Перші купецькі корпорації, а також суди для торговців в Україні з'являються у період Київської Русі, у XII столітті, проте в той час суд ще не був відділений від адміністрації.²

Тривалий час Україна входила до складу певних держав, тому історія становлення господарських судів України не існує окремо від історії становлення аналогічних судів цих держав. Перша спроба створити постійний спеціальний для купецтва суд належить цареві Олексієві Михайловичу (1667 р.), який ухвалив зібрати всі справи купецькі в одному місці.³

¹ Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. – Т. 4: Торговый процесс. Конкурсный процесс. – М., 2003. – С. 40–41.

² Притика Д.М. Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення. – К., 2003. – С. 82.

³ Шицький І.Б. Формування системи господарських судів в Україні // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 1. – С. 209–215.

Подальший розвиток торговельні суди отримали за царювання Петра, який у 1721 р. спеціально для розгляду торговельних справ створив Головний магістрат. У подальшому суди створювалися при митницях, магістратах і мали різну назву, залежно від підпорядкованості.¹

Попередником сучасних господарських судів у Російській імперії, до складу якої входила більша частина України, були комерційні суди, які розглядали торговельні й вексельні справи. На території України відлік створення господарських судів у сучасному розумінні ведуть із започаткування комерційного суду в м. Одесі, де у 1808 р. був прийнятий Перший Статут комерційного суду. Пізніше було засновано комерційний суд у містах Феодосії та Ізмаїлі.²

Важливим кроком в історії торговельного судочинства стало заснування у 1832 р. комерційних судів, що проіснували до 1917 р. Комерційні суди розглядали справи пов'язані із торговельними обігами. Зокрема, торгівельними обігами визнавалися:

- 1) усі види оптової, роздрібної, дрібної торгівлі, як вільної для всіх станів, так і такої, яка обмежувалася встановленими свідоцтвами;
- 2) торгівля фабрична та заводська, лавочна, амбарна, крамнична тощо;
- 3) торговельна промисловість у будівництві, купівлі, ремонті та наймі суден і у їх відправленні;
- 4) справи, пов'язані з купецькими наказами, продажем, перевезенням та поставками товарів або так звані справи комісійні, експедиційні та маклерські;
- 5) грошові перекази на російські та іноземні міста, справи вексельні та банкірські.³

До компетенції комерційних судів належав розгляд торговельних і вексельних справ та справ про неспроможність. При цьому спори розглядалися не лише на підставі Статуту торговельного судочинства, а й за правилами Статуту цивільного судочинства. Характерною особливістю судочинства у комерційних судах була швидкість та оперативність у розгляді справ.

Статут цей складався із 16 глав (про підсудність, про заклик і явку в суд, про відводи, про зняття показань сторін, про розгляд через посередників, про докази взагалі і їх різновиди, письмові документи, про особливі види письмових документів, про докази через свідків, про докази присягою, про відповіді і спростування, про перевірку доказів і спростувань, про рішення і їх виконання, про скарги на рішення комерційних судів і про апеляції, про судові витрати у провадженні справ у комерційному суді тощо).⁴

Період НЕПу вимагав відмови від адміністративного способу розв'язання господарських спорів, що вже тоді вирізнявся громіздкістю, неефективністю та практично відсутністю процесуального оформлення. Наслідком цього стала господарська реформа, яка розпочалася у 1921 р., якою було запроваджено

¹ Краткое обозрение истории судоустройства и судопроизводства в России. – М., 1855. – С. 16.

² Балух В.С., Сурилов А.А. Одесский арбитражный суд: два века истории. – Одесса, 2001. – С. 26.

³ Клеандров М.И. Экономическое правосудие в России: прошлое, настоящее и будущее. – М., 2006. – С. 35.

⁴ Фурсов Д.А. Процессуальный режим деятельности арбитражного суда первой инстанции: дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 1996. – С. 17

комерційний розрахунок: підприємства отримували оперативну та майнову самостійність, відповідно до цього взаємовідносини між господарськими організаціями почали ґрунтуватись на договірній основі.

У той час, виникла необхідність у спеціальних органах для врегулювання спорів між суб'єктами господарювання. Постановою від 3 квітня 1922 р. Президія Вищої Ради Народного Господарства створила Арбітражну комісію при Вищій Раді Народного Господарства і арбітражні комісії при її місцевих органах – промбюро в губраднаргоспсах. Попередники органів Держарбітражу – Арбітражна комісія при Раді праці й оборони і арбітражні комісії при обласних і губерньських економічних нарадах були створені майже півроку потому – постановою ВЦВК і РНК РРФСР від 21 вересня 1922 р., яка затвердила Положення про порядок вирішення майнових спорів між державними установами і підприємствами. Очолювала цю систему Вища арбітражна комісія при Українській економічній Раді.

14 березня 1923 р. приймаються Правила провадження справ в арбітражних комісіях. У 1926 р. постановою ЦВК та РНК було затверджено Положення про арбітражну комісію ВРНГ СРСР, у якій містилася заборона передачі спорів, що виникають між установами і органами системи ВРНГ, на вирішення цивільного суду.¹

Ці спори розв'язувалися в порядку, близькому до правил цивільного судочинства, який проте мав свої особливості. Організаційно арбітражні комісії були підпорядковані органам управління народного господарства. У той період фактично було закінчено організацію арбітражних комісій як органів, що вирішують майнові спори між суб'єктами господарювання, однак їх правова природа була суперечливою, а становище – не досить з'ясованим. Це було пов'язано з їх подвійністю у правовому статусі: з одного боку, арбітражні комісії вирішували економічні спори між державними організаціями та підприємствами, з іншого – були підпорядкованими державному органу, який мав право скасовувати та змінювати їх рішення. Таким чином, вже з самого початку формування арбітражних комісій постала нагальна необхідність у їх реорганізації.

Подальший розвиток арбітражу пов'язаний із запровадженням госпрозрахункових відносин і оформленням господарських зв'язків на договірних засадах. Постановами ЦВК і РНК СРСР від 13 грудня 1929 р. і 4 березня 1931 р. були ліквідовані відповідно відомчі і державні арбітражні комісії з метою зміцнення єдності судової системи, підвищення господарської дисципліни і відповідальності господарських органів за свою роботу.²

У 1934 р. були прийняті Правила розгляду і вирішення майнових спорів, які містили процесуальні норми про порядок порушення справи, підготовки позовних матеріалів до слухання і вирішення спорів в органах Держарбітражу, тому в юридичній літературі висловлюється точка зору про те, що саме ці Правила поклали початок історії арбітражного процесу.

¹ Боровик С. С., Джунь В. В., Мудрий С. М. Захист прав суб'єктів господарювання в арбітражних судах України. – К., 2001. – С. 10.

² Собрание законодательства СССР. – 1931. – № 14. – Ст. 135

Водночас організація і порядок діяльності органів державного арбітражу потребувала удосконалення, тому Постановою Ради Міністрів СРСР від 17 січня 1974 р. «Про подальше удосконалювання організації і діяльності органів державного арбітражу»,¹ Держарбітраж СРСР був перетворений на союзно-республіканський орган.²

Організація і порядок діяльності органів державного арбітражу вперше визначались Законом СРСР «Про Державний арбітраж СРСР», прийнятим 30 листопада 1979 р. Верховною Радою СРСР. Відповідно до цього закону були прийняті Положення про Державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР та Правила розгляду господарських спорів державними арбітражами. Відповідні акти законодавства були прийняті в Україні та інших союзних республіках

У подальшому зміна системи арбітражів арбітражними судами визначалася новими економічними умовами переходу до ринкових відносин, появою різних форм власності. Вирішення спорів між рівними суб'єктами господарювання засобами і методами адміністративно-командної системи стало неможливим. Тому арбітраж було перетворено в суд, діяльність якого з розгляду і вирішення спорів здійснювався в арбітражній процесуальній формі, яка створює сталі гарантії захисту прав рівною мірою суб'єктам державної і недержавної форми власності.

Закон України «Про арбітражний суд» від 4 червня 1991 р. вперше започаткував здійснення правосуддя у господарських відносинах спеціалізованими судовими установами. У цьому акті були закріплені прерогативи арбітражного суду саме як самостійної ланки судової влади. Закон «Про арбітражний суд» та Арбітражний процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р., визначав систему арбітражних судів і процесуальну форму їх діяльності. Арбітражні суди становили дволанкову систему: перша ланка – арбітражний суд Автономної Республіки Крим, арбітражні суди областей, міст Києва і Севастополя, друга – Вищий арбітражний суд України. Розгляд справ у першій інстанції, перегляд справ у порядку нагляду здійснювали суди першої ланки і Вищий арбітражний суд України.

Конституція України від 28 червня 1996 р. встановила конституційні принципи правосуддя в Україні, яке здійснюється виключно судами (стаття 124 Конституції України). Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Стаття 125 Конституції України передбачає побудову системи судів загальної юрисдикції за принципом спеціалізації.

Відповідно до Конституції України були внесені зміни до Законів України «Про судоустрій України», «Про статус суддів», «Про органи суддівського самоврядування», «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і Дисциплінарну відповідальність суддів судів України», «Про арбітражний суд» та інші, а також до Цивільного процесуального, Арбітражного процесуального та Кримінально-процесуального кодексів України.

¹ Абова Т.Е. Арбитражный процесс в СССР. Понятие, основные принципы. – М., 1985. – С. 32–33.

² Господарське процесуальне право України: Підручник / За ред. О. І. Харитонові. – К.: Істина, 2008. – 360 с

Законами України «Про внесення змін до Закону України «Про арбітражний суд» та «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» від 21 червня 2001 р., самостійну ланку арбітражних судів було перетворено у господарські суди – спеціалізовані суди в системі судів загальної юрисдикції, та відповідно змінено процесуальну форму їх діяльності.

Сьогодні Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд.

§ 2. Міжнародні стандарти у сфері судочинства

В умовах комплексної трансформації й глобалізації суспільства правова система України все більше орієнтується на міжнародні стандарти, на досвід накопичений світовим товариством, і здобутки цивілізаційного розвитку людства. Сьогодні сприйняття європейських міжнародних стандартів відбувається завдяки європейській інтеграції, який є стратегічним вектором розвитку української держави.

У міжнародній правовій доктрині цей вислів означає той ступінь, до якого правила міжнародного права, незалежно від їх природи, сприймаються й виконуються внутрішніми правовими документами, і не передбачає жодного якісного оцінювання, тобто не визначає, чи є міжнародні стандарти вищими (нижчими) за національні правові стандарти, а розглядається просто як питання дотримання на національному рівні вимог міжнародних правових зобов'язань, взятих на себе державою шляхом підписання міжнародного договору чи приєднання до нього, за допомогою запровадження або виконання правил чи тлумачення й застосування національним судом¹.

Реформування судової системи, зокрема вдосконалення господарського судочинства, вимагає підвищення загального рівня судової діяльності та її постійної орієнтації на міжнародно-правові стандарти, спрямованих на вдосконалення вітчизняної системи правосуддя, підвищення її ефективності, прозорості та доступності.

Слід визначити, що міжнародні стандарти містяться в міжнародному праві, тобто в міжнародно-правових актах як публічного, так і приватного права. Це перший рівень визначення стандартів, які формуються на первинній основі правових норм міжнародних конвенцій, міжнародних двосторонніх або багатосторонніх договорів.

Становлення України як правової держави неможливо без впровадження у судову практику загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів у першу чергу пов'язаних із правами людини.

Основними міжнародними документами у цій сфері є Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини в основоположних

¹ Батлер В. Міжнародні і європейські стандарти: українське законодавство. – С.53

свобод 1950 р., Рекомендації щодо ефективності впровадження Основних принципів щодо незалежності правосуддя 1989 р., Європейська Хартія про статус суддів 1998 р.

Однією з установ, створених для контролю за дотриманням прав людини і основоположних свобод, є постійно діючий міжнародний судовий орган – Європейський суд з прав людини. Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують практику Конвенції та Європейського суду з прав людини як джерело права. Прийняття цього закону свідчить про намагання держави діяти відповідно до усталених європейських стандартів у сфері захисту прав і свобод людини.

19 вересня 2012 р. на 67-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було ухвалено Декларацію «Верховенство права на національному та міжнародному рівнях».

У цьому акті йдеться про «позитивний внесок Генеральної Асамблеї, як головного дорадчого і представницького органу Об'єднаних Націй, для верховенства права у всіх аспектах шляхом розробки політики та встановлення стандартів» (пункт 27).

Для розуміння природи й особливостей міжнародних стандартів прав людини неабияке методологічне значення має прийнята 4 грудня 1966 р. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 41/120 «Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини». У цьому акті було викладено ті керівні принципи, які мали би враховуватись при розробці міжнародних документів у означеній сфері. Зокрема такі документи повинні:

- а) узгоджуватись із існуючим зводом міжнародно-правових норм у сфері прав людини;
- б) мати фундаментальний характер і ґрунтуватись на притаманних людській особистості гідності та цінності;
- в) бути достатньо чіткими, або слугувати джерелом прав і обов'язків, які піддаються визначенню й здійсненню;
- г) передбачати, де це доречно, реалістичний та ефективний механізм здійснення, включаючи системи подання доповідей;
- д) користуватися широкою міжнародною підтримкою.

Стандарти, у тому числі й міжнародні мають важливе значення в господарському судочинстві. Глобалізація сучасних економічних і суспільних процесів зумовлює необхідність міжнародної уніфікації та стандартизації інформаційних процесів. Зміни політичної та економічної ситуації в Європі із створенням Євросоюзу фактично привезли до створення єдиного економічного простору, єдиного ринку для більшості європейських країн. Певною мірою це змушує держави у складі Європейського Союзу відмовитися від деяких національних особливостей господарювання, у тому числі й від національних систем управління документацією. Діяльність сучасних корпорацій, компаній та фірм давно вийшла за межі національних кордонів, транснаціональні корпорації мають представництва у багатьох країнах, у тому числі й тих, де їм доводиться працювати за правилами національної економіки. Саме ці нові

економічні реалії зумовили потребу вироблення єдиного (міждержавного) стандарту з управління документацією, що й призвело до видання Міжнародною організацією стандартизації 15 вересня 2001 року, стандарту ISO 15489-2001 «Інформація та документація – управління документацією».

Управління документацією розглядається у міжнародному стандарті як частина системи управління якістю, що базується на вимогах стандартів ISO 9001 та ISO 14001. Стандарт ISO 15489 є викладом оптимальної методики управління документацією, яка призначена як для фахівців в галузі управління документацією, так і для спеціалістів з інших сфер діяльності, зокрема, розробників нових інформаційних програм і систем, щоб забезпечити відповідність цих програм та систем вимогам управління документацією. Загальний концептуальний характер стандарту робить його придатним для використання в будь-якій організації, незалежно від її статусу та напрямку діяльності, забезпечуючи при цьому сучасний підхід до управління документацією.

Відомо, що ведення судочинства неможливо без діловодства й архівної справи. Таким стандартом є ДСТУ 2732 : 2004. Діловодство й архівна справа. Затвердженого наказом Держспоживстандарту України № 97 від 28 травня 2004 р. Цей стандарт установлює терміни та визначення понять у сфері діловодства й архівної справи.

Терміни, встановлені цим стандартом, треба застосовувати в усіх видах нормативних документів стосовно діловодства й архівної справи, а також для робіт зі стандартування. Для наукової, навчально-методичної та публіцистичної літератури терміни цього стандарту – рекомендовані.

Положення стандарту чинні для застосовування в роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, інших суб'єктів господарювання, що діють в Україні, а також технічних комітетів стандартизації, науково-технічних та інженерних товариств.

§ 3. Джерела господарського процесуального права України

Первісним джерелом господарського процесуального права як і системи права, взагалі, є Конституція України. Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Роль конституційних норм у процесі правового регулювання важко переоцінити, оскільки норми Конституції України є нормами прямої дії, вони виступають безпосереднім регулятором відповідних суспільних відносин.

Безпосередньо Конституції України встановлюються загальні засади функціонування системи права нашої держави.

Джерелом господарського процесуального права є нормативно-правові акти, які вміщують правові норми, що регулюють господарське судочинство. Зокрема, це Закон України «Про судоустрій та статус суддів» і Господарський процесуальний кодекс України, які становлять основу господарського процесуального законодавства. Закон визначає завдання господарських судів, інші питання судочинства. Норми Господарського процесуального кодексу визначають принципи господарського судочинства, склад господарського суду, підвідомчість і підсудність спорів, порядок подання позову, доказування, вирішення спорів, перегляд рішень господарського суду, виконання судових рішень та інші питання, пов'язані з діяльністю господарського суду.

Правовідносини в сфері господарського судочинства регулюються міжнародними договорами, що діють у цій сфері, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і які стали частиною національного законодавства, або рекомендаційні положення норм міжнародного права, що прямо включені до чинного законодавства України. Наприклад, частиною четвертою ст. 265 ГПК вказується, що умови договорів поставки повинні викладатися сторонами відповідно до вимог Міжнародних правил щодо тлумачення термінів «Інкотермс». У даному випадку вказана норма перетворює «Інкотермс» на обов'язковий для договорів поставки нормативно-правовий акт.

Як зазначається в пункті 3.2 роз'яснення Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій» № 04-5/608 від 31 травня 2002 р., в разі відсутності законодавства, що регулює спірні відносини за участю іноземного суб'єкта підприємницької діяльності, господарський суд може застосовувати міжнародні торгові звичаї.

Джерелом господарського процесуального права є також підзаконні нормативно-правові акти, які містять норми з питань, що стосуються господарського процесу. Такими можуть бути укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, акти Верховного Суду України, Вищого господарського суду України, акти інших державних органів та органів місцевого самоврядування.

В контексті, що розглядається слід звернути на увагу на «звичаї» як джерело господарського процесу. У давньоримському праві ці джерела позначалися терміном «*non scripta*» (неписані закони). З посиленням законодавчої діяльності держави звичай значною мірою втратив своє значення, хоч і не перестав бути джерелом права.

В Україні ставлення до правового звичаю як джерела права у різні періоди її історії було неоднозначне. Беззаперечним є те, що державно-нормативне регулювання не охоплює всі суспільні відносини і тому звичай зберігає своє значення в окремих галузях приватного і публічного права. На сьогодні Конституція України не закріплює правовий звичай як джерело права, але окремі акти законодавства містять такі норми. У статті 7 Цивільного кодексу України передбачається, що

цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема, звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Звичай може бути зафіксований у певному документі. Звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується.

Звичай має велику роль у формуванні конституційного законодавства. Створення парламенту, відкриття першого його засідання, порядок голосування та деякі інші звичаї отримали закріплення у Регламенті Верховної Ради України та інших законодавчих актах. Таким чином, звичай виступає одним з факторів правотворчої діяльності.

У цілому ж використання правового звичаю як джерела права має обмежений характер в силу консерватизму і неможливості впорядкування всіх сфер суспільних відносин. З певними винятками сфера його використання може звужуватись відповідно до вдосконалення законодавства.

На сьогодні правовий звичай залишається провідним джерелом права в країнах із звичаєвою правовою системою, мусульманського права, одним з основних в країнах англосаксонської правової сім'ї.

Батьківщиною правового прецеденту традиційно вважається Англія, де на ранніх етапах формування державності основним джерелом права був правовий звичай. Розвиток суспільних відносин призвів до централізації влади, що в умовах відсутності законодавчих актів викликало потребу винесення судами подібних рішень при розгляді аналогічних справ. Так виник судовий прецедент як джерело права.

Залежно від характеру правового звичаю розрізняють кілька його видів: звичаї ділового обороту; міжнародні звичаї; звичаї внутрішньодержавні; звичаї, засновані на звичаєвому праві; судовий звичай¹.

Звичаї ділового обороту знайшли своє втілення і в окремих нормах господарського кодексу. Так, частиною першою ст. 32 ГК передбачено, що недобросовісною конкуренцією визнаються будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності. Частиною третьою ст. 268 ГК також передбачено, що у разі відсутності в договорі умов щодо якості товарів остання визначається відповідно до мети договору або до звичайного рівня якості для предмета договору чи загальних критеріїв якості.

Слід виділити такі характерні риси звичаю як джерела господарського процесуального права:

- ♦ звичай є загальним правилом поведінки, що склалося внаслідок неодноразового, тривалого і однакового застосування;

- ♦ не є обов'язковою фіксація звичаю в якихось документах, що прямо впливає зі змісту окремих статей господарського та цивільного кодексів.

Умовами застосування звичаю неврегульованість питання, що є предметом господарського спору, в чинному законодавстві або договорі.

¹ Матеріал з Вікіпедії.

З огляду на вимоги процесуального законодавства (належність і допустимість доказів за ГПК) і теорії доказів взагалі – скоріш за все, судова практика не сприйме посилення сторін на звичаї, не зафіксовані у якихось письмових документах. Посилаючись на якісь звичаї у своєму рішенні, суд має вказати достовірне джерело такої інформації, а не лише відповідні пояснення сторін. Інакше важче надати належну оцінку і встановити об'єктивну наявність ознак правового звичаю відповідно до вимог ст. 7 ЦК. При цьому слід розрізняти джерело правового звичаю (форма вираження правових норм) і письмовий доказ його наявності у контексті ст. 36 ГПК. Інколи на практиці ці поняття можуть співпадати¹.

Для прикладу використання письмових доказів наявності певних звичаїв в господарських судах, можна навести приклад. Зокрема, відповідно до частини 2 ст. 3 Закону України «Про торгово-промислової палати в Україні», одним із завдань торгово-промислових палат є:

- ◆ надання довідково-інформаційних послуг, основних відомостей, що не є комерційною таємницею, про діяльність українських підприємців і підприємців зарубіжних країн згідно з національним законодавством, сприяння поширенню, зокрема через засоби масової інформації, знань про економіку і науково-технічні досягнення, законодавство, звичаї та правила торгівлі в Україні і зарубіжних країнах, можливості зовнішньоекономічного співробітництва українських підприємців;

- ◆ сприяння розвитку торгових та інших чесних звичаїв у підприємницькій діяльності.

Наведені варіанти дій дають змогу надати суду певний письмовий документ (довідку або висновок торгово-промислової палати про затвердження правил поведінки та звичаїв у певній галузі господарювання тощо). Задача суду полягатиме у з'ясуванні того, наскільки ці документи відповідають вимогам ст. 7 ЦК.¹

§ 4. Загальні засади діяльності судів в Україні

Прийняття 7 липня 2010 року Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та внесені зміни до нього, визначило правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні. Відповідно до цього Закону судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему судів. Єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні є Конституційний Суд України.

Для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій і Верховний Суд України.

¹ Тальков С. О. Коментар судової практики з господарських справ. – К., Юрінком Інтер, 2004. – С. 8.

Система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності.

Систему судів загальної юрисдикції складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) вищі спеціалізовані суди;
- 4) Верховний Суд України.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди.

Суди загальної юрисдикції спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

Місцевий суд є судом першої інстанції і здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом.

Місцеві загальні суди розглядають цивільні, кримінальні, адміністративні справи, а також справи про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, передбачених процесуальним законом.

Місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх підсудності.

Місцеві адміністративні суди розглядають справи адміністративної юрисдикції (адміністративні справи).

Суддя місцевого суду здійснює судочинство в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження, визначені законом.

У системі судів загальної юрисдикції діють апеляційні суди як суди апеляційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення.

Апеляційними судами з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є апеляційні суди, які утворюються відповідно до указу Президента України в апеляційних округах.

Апеляційними судами з розгляду господарських справ, апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є відповідно апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються відповідно до указу Президента України в апеляційних округах.

У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ. Судову палату очолює секретар судової палати, який обирається з числа суддів цього суду строком на два роки. Суддя не може бути секретарем судової палати у відповідному суді більш як два строки поспіль. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про обрання секретаря судової палати приймаються зборами суддів апеляційного суду за пропозицією голови суду. Секретар судової палати організовує роботу відповідної палати, контролює здійснення аналізу та узагальнення судової

практики у справах, віднесених до компетенції палати, інформує збори суддів апеляційного суду про діяльність судової палати.

У системі судів загальної юрисдикції діють вищі спеціалізовані суди як суди касаційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ.

Вищими спеціалізованими судами є: Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України.

У вищому спеціалізованому суді утворюються палати з розгляду окремих категорій справ. Судову палату очолює секретар судової палати, який обирається з числа суддів цього суду строком на два роки. Суддя не може бути секретарем судової палати у відповідному суді більш як два строки поспіль. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про обрання секретаря судової палати приймаються зборами суддів вищого спеціалізованого суду за пропозицією голови суду. Секретар судової палати організовує роботу відповідної палати, контролює здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати, інформує збори суддів вищого спеціалізованого суду про діяльність судової палати.

Також, у вищому спеціалізованому суді діє пленум вищого спеціалізованого суду для вирішення питань.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції України є Верховний Суд України, який забезпечує єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

До складу Верховного Суду України входять сорок вісім суддів, із числа яких обираються Голова Верховного Суду України та заступники Голови Верховного Суду України.

У Верховному Суді України діють:

- 1) Судова палата в адміністративних справах;
- 2) Судова палата у господарських справах;
- 3) Судова палата у кримінальних справах;
- 4) Судова палата у цивільних справах.

До складу судової палати входять судді відповідної спеціалізації (адміністративної, господарської, кримінальної, цивільної).

У Верховному Суді України діє Пленум Верховного Суду України для вирішення питань, визначених Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Пленум Верховного Суду України є колегіальним органом, до складу якого входять усі судді Верховного Суду України. Зокрема, Пленум Верховного Суду України: обирає на посади та звільняє з посад Голову Верховного Суду України, заступників Голови Верховного Суду України; обирає з числа суддів Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України та увільняє від виконання обов'язків секретаря Пленуму Верховного Суду України та секретарів судових палат; заслуховує інформацію Голови Верховного Суду України про його діяльність; надає

висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням судової системи України; приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України; надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я; затверджує Регламент Пленуму Верховного Суду України; затверджує Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді України та її склад; затверджує склад редакційної колегії офіційного друкованого органу Верховного Суду України; розглядає та вирішує інші питання, віднесені законом до його повноважень.

Засідання Пленуму Верховного Суду України є повноважним за умови присутності на ньому не менше двох третин від складу Пленуму, крім випадків, установлених Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Пленум Верховного Суду України скликається Головою Верховного Суду України в разі потреби або на вимогу не менш як четвертої частини від складу суддів Верховного Суду України, але не рідше одного разу на три місяці. У разі відсутності Голови Верховного Суду України Пленум скликається одним із заступників Голови Верховного Суду України. Про день і час скликання Пленуму та питання, що виносяться на його розгляд, учасники засідання Пленуму повідомляються не пізніше як за п'ять робочих днів до засідання. У цей же строк надсилаються матеріали щодо питань, які виносяться на розгляд Пленуму.

Засідання Пленуму веде Голова Верховного Суду України. У разі відсутності Голови Верховного Суду України засідання Пленуму веде заступник Голови Верховного Суду України.

Порядок роботи Пленуму Верховного Суду України встановлюється Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та прийнятим відповідно до нього Регламентом Пленуму Верховного Суду України за №5, який затверджено Постановою Пленуму Верховного Суду України 9 квітня 2012 року.

Пленум Верховного Суду України приймає з розглянутих питань постанови. Постанови Пленуму Верховного Суду України підписуються головуючим на засіданні Пленуму та секретарем Пленуму і публікуються в офіційному друкованому органі та розміщуються на веб-сайті Верховного Суду України.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ З чого почалося становлення господарського судочинства в Україні ?
- ✓ Коли вперше було започатковано здійснення правосуддя у господарських відносинах на теренах сучасної України ?
- ✓ В чому полягає необхідність впровадження міжнародних стандартів в судочинство ?
- ✓ Розкрийте зв'язок міжнародних стандартів із судочинством.
- ✓ Назвіть найважливіші міжнародні стандарти у судочинстві.
- ✓ Розкрийте джерела господарського процесу.
- ✓ Розкрийте загальні засади діяльності судів в Україні.
- ✓ Що ви розумієте під місцевими господарськими судами ?
- ✓ В чому полягає предмет діяльності господарських судів ?
- ✓ Розкрийте повноваження ВСУ та його голови.
- ✓ Розкрийте повноваження ВГСУ .
- ✓ За яких умов засідання Пленуму Верховного Суду України є повноважним ?
- ✓ Розкрийте роль Верховного Суду України в діяльності судової системи.

Модуль 2

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ЯК САМОСТІЙНА ГАЛУЗЬ ПРАВА УКРАЇНИ

§ 1. Поняття господарського процесуального права

Сьогодні господарське процесуальне право зайняло чільне місце серед інших галузевих наук і розглядається у вищих юридичних навчальних закладах як навчальна дисципліна. Господарське процесуальне право як юридична наука являє собою сукупність правових знань покликаних забезпечити організацію здійснення господарського правосуддя з метою захисту прав і законних інтересів осіб та інтересів держави при розгляді господарського спору в суді.

Прийняття у 1991 році Господарського процесуального кодексу України замість діючого до того Арбітражного процесуального кодексу України, не зменшило наукових дискусій, коли мова йде про господарський процес, господарське судочинство або господарське процесуальне право. З часу становлення проблема поняття і змісту господарського процесуального права була і залишається предметом наукових дискусій. Тому видається доцільним розглянути основні підходи до визначення поняття та місця господарського процесуального права в системі права нашої країни.

Незважаючи на те, що після прийняття Господарського процесуального кодексу України, термін «арбітраж» вживається як науковий, так і практичний діяльності. Оскільки на сьогодні термін «арбітраж» застосовується в назві діяльності Міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України, Морській арбітражній комісії при Торгово-промисловій палаті України, які вирішують господарські спори згідно зі своїми правилами та регламентами, у спеціальній літературі існують дискусії, коли діяльність цих органів науковцями розглядається як арбітражний (господарський) процес.

Слід зазначити, що дискусії з щодо визначення арбітражу в суспільстві, існують ще за часів радянської доби, коли дослідники по-різному визначали арбітражний процес. Так, одні автори визначали арбітражний процес як порядок вирішення арбітражем, третейським судом спорів, що виникають між організаціями при укладенні, зміні та розірванні господарських договорів чи з інших підстав, а також порядок безпосереднього врегулювання цих розбіжностей учасниками господарських відносин.¹

Інші пов'язували таку діяльність, з діяльністю таких органів, як міжнародні комерційні арбітражні суди та морські арбітражні комісії при торгово-промислових палатах, біржові арбітражі, що за своєю природою є третейськими судами, не входять до поняття арбітражного процесу.²

У свою чергу, виходячи з управлінської природи державного арбітражу, М. С. Шакарян, вважав, що правові норми, які регулюють порядок організації

¹ Абова Т.Е. Арбитражный процесс в СССР: понятие, основные принципы. – М.: Юридическая литература, 1985. – С. 59.

² Арбитражный процесс: Учебник для вузов / Под ред. проф. М. Треушников. – М., 1993. – С. 11.

та діяльності одного з органів управління – арбітражу, не можуть бути визнані не чим іншим, як частиною адміністративного права.¹

Сучасні дослідники визначають господарський процес як порядок, який опосередковує захист майнових прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, порядок, за допомогою якого реалізуються норми матеріального (господарського) права. Тому господарський процес можна визначити як систему послідовно здійснюваних процесуальних дій, які здійснюють господарський суд та інші учасники господарського судочинства у зв'язку з підготовкою до розгляду, розглядом і вирішенням конкретної господарської справи, кінцевою метою якого є відновлення порушеного права суб'єкта господарювання або учасника господарських відносин. Господарський процес являє собою послідовний, поступовий рух, який складається зі стадій. Стадія господарського процесу – це сукупність процесуальних дій щодо конкретної справи, об'єднаних однією спільною метою або спрямованих до однієї певної мети. Кожна стадія має свій зміст і мету: вирішення спору по суті, перевірка правильності прийнятого рішення, приведення його до виконання тощо.²

Важливо зазначити, що господарський процес слід розглядати не тільки як процесуальні дії суду щодо розгляду справи у господарському суді й пов'язаних із цим стадій господарського процесу та процесуальних дій суб'єктів господарського спору, але і тоді, коли норми господарського процесу діють поза межами діяльності господарського суду, коли сторони не будучи учасниками господарського процесу, користуються його нормами. Наприклад, під час досудового врегулювання господарського спору (статті 5–11 ГПК), оскільки застосовуючи заходи досудового врегулювання спору, його сторони в подальшому можуть і не бути безпосередньо учасниками господарського спору в суді.

Норми господарського процесу діють і поза межами діяльності суду як судового провадження.

Відповідно до ст. 115 ГПК, рішення, ухвали, постанови господарського суду, що набрали законної сили, є обов'язковими на всій території України і виконуються у порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження». Згідно ст. 1 цього Закону виконавче провадження виступає як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів (посадових осіб) спрямованих на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які здійснюються на підставах, у спосіб та в межах повноважень визначених Законом України «Про виконавче провадження» та іншими нормативно-правовими актами.

Норми господарського процесуального права регулюють відносини, що виникають як під час розгляду господарських спорів, так і за межами здійснення правосуддя.

¹ Арбитраж в СССР / Под ред. М.С. Шакарян. – М.: Юридическая литература, 1981. – С. 23–24.

² Чернадчук В.Д., Сухонос В.В., Нагребельний В.П. та ін. Господарське процесуальне право: Підручник / В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос (ст.), В.П. Нагребельний, Д.М. Лук'янець; За заг. ред. к.ю.н. В.Д. Чернадчука. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 378 с.

Наведене свідчить, що господарське процесуальне право є самостійною галуззю права, оскільки:

- визначає порядок організації та здійснення діяльності пов'язаної із захистом права та охоронюваних законом учасників господарських процесуальних правовідносин;
- має свій предмет та метод регулювання;
- характеризується своїми принципами;
- регулює процесуальні правовідносини як по горизонталі, так і по вертикалі;
- має значення як галузь права, галузь законодавства, наукова та навчальна дисципліна.

Таким чином, господарське процесуальне право являє собою сукупність санкціонованих державою правових норм, що регулюють діяльність господарського суду та інших учасників судового процесу, пов'язану із здійсненням правосуддя у справах, віднесених до відання господарських судів.

§ 2. Предмет і метод господарського процесуального права

Господарське процесуальне право поряд з іншими процесуальними галузями належить до системи процесуальних галузей права за своїм змістовими характеристиками відноситься до галузей права публічно-правового характеру. Наявність процесуальних відносин зумовлена необхідністю в упорядкуванні діяльності органів судової влади.

Домінуючим чинником уявлень про галузь права є сукупність відносин, які цією галуззю регулюються та становлять її предмет. Для господарського процесуального права визначення предмета має принциповий характер.

До предмета господарського процесуального права належать суспільні відносини, які виникають у сфері діяльності господарського суду при вирішенні господарського спору. Тобто, предметом господарського процесуального права є процесуальні дії суду врегульовані нормами права, які підвідомчі господарським судам. Таке трактування предмету зазначеної галузі є дуже стислим і вимагає певних уточнень.

Серед головних ознак самостійності галузі права є критерій наявності спеціального, особливого предмета правового регулювання. Предметом господарського процесуального права, як і будь-якої іншої галузі права, є певне коло суспільних відносин, врегульованих нормами конкретної правової галузі. Для визначення цих відносин об'єктивно необхідні специфічні ознаки, які відрізняють їх від інших суспільних відносин, врегульованих нормами права.

Для окреслення кола відносин, що потребують господарсько-процесуальної діяльності, слід виходити з наступного.

У питаннях предмету господарського процесу, серед науковців не існує одностайної думки. Так, на думку одних науковців, предметом господарського процесу є господарські та інші спори, які розглядають господарські суди в

межах установленої для них підвідомчості та підсудності. Установлені нормами господарського процесуального права порядок порушення провадження у справі, розгляд і вирішення спорів, їх перегляд, а також виконання рішень, ухвал, постанов господарського суду називається господарською процесуальною формою. Її значення полягає в тому, що вона забезпечує захист прав суб'єктів господарської діяльності та гарантує прийняття законних і мотивованих рішень. Процесуальна форма є інструментарієм, за допомогою якого досягається законність у діяльності господарських судів.¹

Предметом господарського процесуального права як форми діяльності суду є господарські спори або інші справи, віднесені до компетенції господарських судів. Установлений нормами господарського процесуального права порядок порушення процесу, підготовки справи до розгляду, розгляду й вирішення справ, оскарження і перегляду рішень господарського суду, а також виконання рішень господарського суду називається господарською процесуальною формою.²

У свою чергу В. В. Ярков визначає предмет господарського процесуального права як юридичні процесуальні дії суду і заінтересованих осіб при здійсненні правосуддя у справах, віднесених до відання господарських судів.³

Аналіз норм Господарського процесуального кодексу України дає підстави зазначити, що господарська процесуальна форма встановлена нормами господарського процесу. Господарським процесуальним кодексом встановлений та законодавчо врегульований порядок здійснення господарського судочинства. Так, для реалізації процесуального судочинства, норми ст. 1 ГПК визначають коло суб'єктів, які мають право звертатися до господарського суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням, ст. 12 ГПК встановлює коло справ, підвідомчих господарським судам тощо. У той же час слід підкреслити, що незважаючи на самостійність процесуальної галузі, господарський процес здійснюється й за допомогою інших галузей права.

Безпосередній вплив на господарський процес мають норми конституційного, господарського, цивільного та інших галузей права. Наприклад, Господарський кодекс України регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності, тобто, норми господарського кодексу мають безпосередній вплив на господарський процес, оскільки матеріально-правову основу здійснення господарського судочинства становить господарське законодавство, яке частково кодифіковане в Господарському кодексі України.

Сучасне господарсько-процесуальне право як самостійна галузь права в українській правовій системі призначене для врегулювання майнових та немайнових спорів суб'єктів господарювання, що здійснюється в господарському суді.

¹ Боровик С.С., Джуль В.В., Мудрий С.М. Захист прав суб'єктів господарювання в арбітражних судах України. – К.: Оріяни, 2001. – С.25.

² Балок І.А. Господарське процесуальне право: Навч. метод. посібник. – К.:КНЕУ, 2002. – С. 24.

³ Арбитражный процесс: Учебник / Под ред. В.В. Яркова. – М.: Юристъ, 2002. – С. 25

Отже, предмет господарсько-процесуального права включає суспільні відносини, що виникають у зв'язку із господарсько-процесуальною діяльністю.

Господарсько-процесуальне право як самостійну галузь права характеризує специфічний метод правового регулювання.

Метод господарсько-процесуального права, тобто спосіб впливу норм цієї галузі на суспільні відносини.

В юридичній літературі виділяють імперативний метод впливу на поведінку суспільних відносин, який забезпечується за допомогою обов'язкових до виконання приписів, розпоряджень, заборон, та диспозитивний метод, який визначає лише вид поведінки учасників певних відносин, що дає їм можливість вільно і самостійно регулювати свої взаємини у встановлених межах. Відштовхуючись від положень загальної теорії права та широкого обсягу правових норм, що регулюють господарсько-процесуальні відносини, слід відзначити, що господарсько-процесуальному праву притаманні обидва методи регулювання суспільних господарсько-процесуальних відносин.

Метод господарського процесуального права передбачає та допускає поєднання імперативних та диспозитивних способів впливу норм господарського процесуального права на поведінку суб'єктів господарського процесу.

Господарському процесу, як зазначає В. С. Щербина, притаманні метод субординації (централізоване, імперативне регулювання, при якому регулювання зверху донизу здійснюється на владно-імперативних засадах) та метод координації (децентралізоване, диспозитивне регулювання, при якому регулювання визначається також знизу, на його хід і процес впливає активність учасників суспільних відносин).¹

Іншим методом, як зазначає І. А. Балюк, визнають імперативний метод за наявності диспозитивних елементів. Таке сполучення зумовлене тим, що, з одного боку, господарський процес є владною діяльністю господарського суду із застосування норм матеріального і процесуального права, що передбачає владні засади в механізмі господарського регулювання, а з іншого – формою примусового здійснення суб'єктивних прав в основному в тих галузях права, які базуються на рівності та диспозитивності їх суб'єктів.²

Імперативні засади методу господарського процесуального права проявляються у тому, що норми господарського процесуального права відіграють первинну роль в процесі діяльності господарського суду, а основними юридичними фактами є владні процесуальні дії господарського суду. У свою чергу, диспозитивні засади методу господарського процесуального права полягають у тому, що учасники господарського процесу на власний розсуд користуються наданими їм рівними правами, які законодавець забезпечив через наявність системи гарантій прав суб'єктів господарського процесуального права.

¹ Притика Д. М. Арбітражний процес : навч. посібник / Притика Д. М., Тітов М. І., Щербина В. С. та ін. – Х. : Консум, 2001. – Ч. II. – С. 23–24.

² Балюк І. А. Господарське процесуальне право : навч.метод. посібник / І. А. Балюк. – К. : КНЕУ, 2002. – С. 28.

Таким чином, під методом господарського процесуального права слід розуміти сукупність зафіксованих у нормах цієї галузі механізмів впливу на суспільні відносини, що складають її предмет, застосування яких дозволяє здійснювати господарське судочинство на засадах верховенства права, з метою захисту прав та законних інтересів особи і держави.

§ 3. Принципи господарського процесуального права

На сьогодні в Україні відбуваються трансформаційні процеси, що знаходять своє відображення майже в усіх сферах життєдіяльності, в тому числі і у правовій. Оскільки право в цілому являє собою надбудову над економічним базисом суспільства, то у праві відбуваються основні напрямки і закономірності розвитку суспільства, що у свою чергу відображається на принципах, які не є сталими. Принципи права сприяють усуненню неузгодженостей та суперечностей між окремими правовими приписами та підвищенню якості законодавства, забезпечуючи тим самим ефективність регулювання суспільних відносин.

У правовій літературі є абсолютно різні підходи як до визначення суті та змісту принципів права, так і до їх правової природи. Категорія «принцип права» як предмет наукового дослідження викликає і продовжує викликати зацікавленість не тільки вчених-теоретиків, але й представників галузевих правових наук. Проблема реалізації принципів права як ефективного регулятора суспільних відносин на сьогодні набуває особливої актуальності та практичного значення.

Загальні принципи права закріплені в Конституції України є універсальними і властивими усім галузям права. Принципи права закріплені в Конституції України стосуються всіх галузей права. Це принцип верховенства права, згідно з яким визнається і діє принцип верховенства права, оскільки Конституція України має найвищу юридичну силу, тому закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо гарантується Конституцією України (ст. 8); принцип визнання плюралізму форм власності і гарантування захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки (ст. 13); принцип здійснення правосуддя виключно судами, привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються (ст. 124); принцип територіальності і спеціалізації системи судів загальної юрисдикції (ст. 125); принцип незалежності судді при здійсненні правосуддя (ст. 129) та інші.

Принцип господарського процесу неможливий без принципу законності, відповідно до якого органи державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачений Конституцією та законами України. Законність у судочинстві має свої специфічні риси, обумовлені завданнями й засобами правосуддя. Завдання полягає в гарантуванні незалежності суддів та судів (ст. 126 Конституції України).

Суди здійснюють правосуддя самостійно. Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України, забезпечуючи при цьому верховенство права (ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Значення конституційних принципів при здійсненні господарського судочинства полягає в тому, що вони є орієнтиром у нормотворчій діяльності при вдосконаленні господарського процесуального законодавства; керуючись конституційними принципами господарський суд у своїй діяльності забезпечить утвердження принципу верховенства права.

У своїй практичній діяльності судді використовують теоретично розроблені юридичною наукою принципи притаманні діяльності судової гілки влади взагалі, в тому числі й діяльності господарського суду. Конституційні та загальні принципи відображаються в процесуальному законодавстві, набуваючи характеру і змісту спеціальних принципів.

Термін «принципи» походить від лат. «*princīpiū*» – початок, фундамент) – вихідне положення; переконання людини, його створений погляд на те чи інше питання.

Новий тлумачений словник української мови визначенню терміну «принцип» дає таке тлумачення: принцип – 1. Основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. і.; засада; основний закон якої-небудь точної науки.¹ В принципі – в основному, в загальному. 2. Особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення, або здійснення чогось; 3. Переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці; канон.²

У загальній теорії права принципи права розглядаються як основні (керовані) ідеї, вихідні положення, які характеризують зміст права, суть та призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – є найбільш загальними нормами, які діють у всій сфері правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів. Ці норми або прямо сформульовані в законі, або виводяться із загального змісту законів.³

З точки зору юридичної науки, принципи господарського процесу – це основні засади, які закріплені в законах і відображають закономірності розвитку відносин суспільства, а також розкривають і відображають закономірності господарського процесуального права.

Переносячи загальне наукове значення принципів на принципи господарського процесуального права, можна визначити ці принципи як такими, на яких ґрунтується механізм правового регулювання процесуальних відносин, які знаходяться у певному взаємозв'язку, зумовленому різними факторами Принципи господарського процесуального права виявляються як в

¹ Украинский Советский Энциклопедический Словарь: в 3-х т./Редкол.: А.В. Кудрицкий (отв. ред.) и др. – К.: Глав. Ред. УСЭ, – 1988. Т. 2. – 1988. – С. 753.

² Новий тлумачений словник української мови/ Укл. В. Яременко та О. Сліпущко. У 3-х томах. – К.: Аконті, 2007. – Том 2. – С. 899.

³ Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов./Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова. – М.: Норма –Инфра–М, 1999. – С. 237.

окремих нормах загального змісту, так і в процесуальних нормах, які містять гарантії реалізації на практиці загальних правових приписів.

Зміст цих принципів виражено й закріплено в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та Господарському процесуальному кодексі України. Кожний з цих принципів знаходить своє закріплення та вираження, як правило, не в одній, а в декількох правових нормах і найчастіше в процесуальних, які характеризують зміст даного принципу. Виконання завдань господарського судочинства залежить від правильного застосування господарським судом норм матеріального й процесуального права.

Не всі конституційні та принципи, що розглядаються в теорії права, отримали законодавче закріплення в нормах господарського процесуального права. Звертаючись до розуміння принципів господарського процесуального права, зазначимо, що це законодавчо врегульовані основоположні засади, відповідно до яких формується й функціонує система господарського судочинства.

Принципи господарського судочинства поділяють на: принципи, що визначають організацію та устрій господарського суду (організаційні принципи); принципи, які регулюють діяльність господарського суду (функціональні принципи). На цій підставі розглянемо основні принципи господарського судочинства закріплені, як у Господарському процесуальному кодексі України, так і в інших законодавчих актах.

Принцип рівності перед законом і судом закріплено в пункті 1 частині 3 ст. 129 Конституції України, ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 4–2 ГПК, де зазначено, що правосуддя у господарських судах здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом. Закон встановлює рівні можливості сторін і гарантує їм право на захист своїх інтересів.

Принцип змагальності сторін при здійсненні правосуддя означає, що судочинство у господарських судах здійснюється на засадах змагальності. Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, обґрунтовують свої вимоги і заперечення поданими судом доказами. Цей принцип закріплено в пункті 4 частині 3 ст. 129 Конституції України та в ст. 4–3 ГПК. Відповідно до даного принципу сторонам у господарському процесі забезпечуються широкі можливості у захисті своїх права та законних інтересів, а господарський суд створює сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, необхідні умови для встановлення фактичних обставин справи і правильного застосування законодавства.

Принцип гласності і відкритості господарського процесу встановлений ст. 4–4 ГПК та ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до яких розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених процесуальним законом. Про розгляд справи у закритому засіданні або про відхилення клопотання з цього приводу виноситься ухвала. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відеозапису, а також транслявання судового засідання допускається за рішенням суду. Розгляд справи у закритому судовому засіданні допускається за вмотивованим

рішенням суду у випадках, передбачених процесуальним законом. Судовий процес фіксується технічними засобами та відображається у протоколі судового засідання у порядку, встановленому ГПК.

Принцип одноособового і колегіального розгляду справи встановлений ст. 15 Закону «Про судоустрій і статус суддів» та ст. 4–6 ГПК. Згідно ст. 4–6 ГПК справи у місцевих господарських судах розглядаються суддею одноособово. Будь-яку справу, що відноситься до підсудності цього суду, залежно від категорії і складності справи, може бути розглянуто колегіально у складі трьох суддів.

Перегляд в апеляційному порядку рішень місцевих господарських судів здійснюється апеляційними господарськими судами колегією суддів у складі трьох суддів. Перегляд у касаційному порядку рішень місцевих і апеляційних господарських судів здійснюється Вищим господарським судом України колегією суддів у складі трьох або більшої непарної кількості суддів. Перегляд судових рішень господарських судів Верховним Судом України здійснюється колегіально. Суддя чи склад колегії суддів для розгляду конкретної справи визначається у порядку, встановленому частиною третьою ст. 2–1 ГПК.

Принцип безпосередності судового розгляду. Як зазначається в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» №14 від 18 грудня 2009 р. рішення може бути обґрунтоване лише доказами, одержаними у визначеному законом порядку та дослідженими в тому судовому засіданні, в якому ухвалюється рішення. Неприпустимим є витребування і приєднання до справи матеріалів на підтвердження висновків і мотивів рішення після його ухвалення.

Принцип судочинства і діловодства в судах. Згідно ст. 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судочинство і діловодство в судах України провадиться державною мовою. Суди зобов'язані забезпечити рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють. Так, у судах, поряд з державною, можуть використовуватися регіональні мови або мови меншин відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» в порядку, встановленому процесуальним законом.

Принцип «вільного доступу» до правосуддя, полягає у прирівнюванні іноземців до власних громадян проводиться далеко не в усіх країнах. Так, процесуальне законодавство низки держав (Франція, ФРН, Іспанія, Італія, Англія, Індія) містить правило, спрямоване на обмеження доступу іноземних громадян у вітчизняні суди, відповідно до якого при наданні позову до суду такої держави іноземець повинен внести грошову заставу щодо забезпечення судових витрат, які може понести відповідач, якщо позивачеві буде відмовлено в позові (судова застава). Положення про вільний доступ до правосуддя міститься у ст. 17 Гаазької конвенції з питань цивільного процесу від 1 березня 1954 року.

Крім розглянутих принципів й інші принципи відіграють не менш важливу роль під час господарського процесу. Зокрема, такі принципи, як

законність, неупередженість і справедливість – основа діяльності судового корпусу. Зокрема, Конституційний Суд України у підпункті 4.1 Рішення від 2 листопада 2004 р. (у справі про призначення біль м'якого покарання) наголошує на тому, що «справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права». Зокрема, в енциклопедичних виданнях наводиться така дефініція справедливості – це соціально-етична та морально-правова категорія, яка позначає наявність у соціальному світі правових засад і виражає їх правильність, імперативність і необхідність.¹

Якщо звернути увагу на погляди мислителів стародавніх часів, то доцільно навести міркування Арістотеля, який прирівняв справедливість як юридичну категорію до законності.²

Додатково можна зазначити, що недотримання принципів або їх спотворення може призвести до вибудовування неправильного вектору, напряму у правовому регулюванні відповідних відносин.

Таким чином, розглянуті та інші принципи забезпечують системний аналіз норм чинного господарського процесу і є відправними пунктами діяльності суду (судді) при здійсненні господарського судочинства.

§ 4. Система господарського процесуального права

Будь-яка система є цілісним утворенням, яке, у свою чергу складається з певної кількості взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів.

Система господарського процесуального права – це сукупність правових норм та інститутів, об'єднаних єдиним предметом і методом, принципами й цілями, які характеризуються певною єдністю.

Норми господарського процесуального права мають свої особливості: спираючись у першу чергу на норми публічного права, вони охоплюють своїм впливом специфіку відносин у сфері господарського процесу. Незважаючи на те, що норми публічного права є первісними елементами системи господарського процесуального права, вони не існують відокремлено, об'єднуються у більш вагомій утворення відповідно до спільності відносин, які вони регулюють.

Систему господарського процесуального права складають норми, що регламентують господарський процес. Вона складається з двох частин: загальної і особливої.

Норми загальної частини господарського процесуального права охоплюють відправні, загальні положення, принципи, дія яких поширюються на всі або більшість врегульованих господарським процесуальним правом відносин, становить загальну частину цього права. Ці норми розкривають

¹ Юридична енциклопедія: в 6 т./редкол.: Ю. С. Шемшученко (віп. ред.) та ін. – К., 2003. – Т. 5. – С. 604.

² Боннер А.Т. Законность и справедливость в правоприменительной деятельности. – М., 1992. – С. 13.

загальні засади становлення господарського судочинства та міжнародні стандарти у сфері судочинства; закріплюють предмет і метод, принципи, систему та джерела господарського процесуального права. Вони закріплюють систему та порядок діяльності господарських судів.

Особливу частину господарського процесуального права складають процесуальні норми, які безпосередньо встановлюють порядок здійснення господарського процесу і призначені для регулювання відносин, що виникають у разі порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених процесуальними норми заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

Приписи загальної та особливої частин взаємозалежні й представляють єдине ціле – систему господарського процесуального права.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Розкрийте зміст господарського процесу як науки та навчальної дисципліни.
- ✓ В чому полягає сутність господарського процесуального права ?
- ✓ Надайте визначення поняття господарського процесу.
- ✓ Надайте характеристику метода господарсько-процесуального права.
- ✓ Надайте характеристику предмета господарсько-процесуального права.
- ✓ Розкрийте зміст норм господарського процесу.
- ✓ Загальні принципи права в діяльності господарських судів.
- ✓ Значення конституційних принципів при здійсненні господарського судочинства ?
- ✓ Розкрийте основні принципи господарського судочинства.
- ✓ Яку роль відіграють принципи в діяльності господарського суду ?
- ✓ Розкрийте систему господарського процесуального права.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Модуль 3

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

§ 1. Право на звернення та порушення справ у господарському суді

Згідно з Конституцією України Україна є демократичною, соціальною, правовою державою, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Гарантуючи судовий захист з боку держави, Основний Закон України водночас визнає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Це конституційне право не може бути скасоване або обмежене.

Одним із способів реалізації права кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань у сфері господарських правовідносин є звернення до господарського суду.

Право на звернення до господарського суду відповідно до ГПК України мають підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності (підприємства та організації), мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених господарським процесуальним кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

У випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Угода про відмову від права на звернення до господарського суду є недійсною.

У цій статті реалізується конституційний принцип доступності правосуддя. До господарського суду вправі звернутися кожна особа, яка вважає, що її право чи охоронюваний законом інтерес порушено чи оспорюється. Водночас за змістом статті порушеного права чи законного інтересу або спір щодо них повинні існувати на момент звернення до суду.

Частина перша ст. 1 ГПК визначає два види суб'єктів, які вправі звертатися до господарських судів:

♦ підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні);

♦ громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності

Частина перша ст. 62 ГПК визначає підприємство як самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому господарським кодексом та іншими законами. На відміну від норм господарського кодексу норми ст. 80 Цивільного кодексу України визначають юридичну особу як організацію, яка створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Право на звернення до суду мають громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи. Відповідно до ст. 50 Цивільного кодексу України право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Відносини, які виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, регулюються в першу чергу Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 26 листопада 2015 року.

Також передбачається можливість звернення до господарського суду з метою вжиття передбачених ГПК заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. Мова йде про інститут запобіжних заходів, що регулюється Розділом V–1 ГПК, в ст. 43–1 якого вказується, особа, яка має підстави побоюватись, що подача потрібних для неї доказів стане згодом неможливою або утрудненою, а також підстави вважати, що її права порушені або існує реальна загроза їх порушення, має право звернутися до господарського суду з заявою про вжиття запобіжних заходів до подання позову.

Крім того, законодавство може встановлювати право особи на звернення до суду з метою захисту права власності. Так, згідно частини другої ст. 386 ЦК власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню.

Закон може обмежувати коло осіб, які мають право на звернення до суду з відповідним позовом, чи безпосередньо визначати таку особу. Передання права на пред'явлення позову іншій особі не допускається, крім випадків, передбачених законодавчими актами.

Як витікає із частини другої ст. 1 ГПК до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності. Тобто, право на пред'явлення позову можуть мати й інші особи, які не вказані в частині першій ст. 1 ГПК. Наприклад, це може здійснюватися із відносин, що виникають з перевозок вантажів. Зокрема, такі роз'яснення надаються Вищим арбітражним судом України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з перевозок вантажів автомобільним транспортом» № 01–6/856 від 21 липня 1992 р. та Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з перевезення вантажів залізницею» № 04–5/601 від 29 травня 2002 р. та ін.

Згідно частини третьої ст. 1 ГПК угода про відмову від права на звернення до господарського суду є нікчемною, слід виходити із того, що угода про відмову від права на звернення до господарського суду може бути викладена в договорі або в окремому документі. Якщо умову викладено в договорі, договір є нікчемним в частині цієї умови договору, і посилання відповідача на цю умову не повинно братися судом до уваги.

З урахуванням того, що звернення до господарського суду є правом особи, а не обов'язком (тобто заінтересована особа сама визначає, чи звертатися до суду за захистом свого права), не може розцінюватися як відмова від права на звернення до господарського суду, якщо особа з будь-яких причин не реалізує свого права на звернення до суду. Не вважається відмовою від права на звернення до господарського суду угода про передачу справи за згодою сторін на розгляд третейського суду (арбітражу) на підставі ст. 12 ГПК.

Не буде також вважатися відмовою від права на звернення до господарського суду встановлення у договорі заходів досудового врегулювання спору.

Стаття 2 ГПК встановлює, що справи порушуються господарським судом за позовними заявами:

- ◆ підприємств та організацій, які звертаються до господарського суду за захистом своїх прав та охоронюваних законом інтересів;
- ◆ державних та інших органів, які звертаються до господарського суду у випадках, передбачених законодавчими актами України;
- ◆ прокурорів та їх заступників, які звертаються до господарського суду в інтересах держави;

Рахункової палати, яка звертається до господарського суду в інтересах держави в межах повноважень, що передбачені Конституцією та законами України.

Прокурор, який звертається до господарського суду в інтересах держави, в позовній заяві самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також вказує орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах.

Господарський суд порушує справи про банкрутство за письмовою заявою будь-кого з кредиторів, боржника.

Господарський суд розглядає справи про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів, утворених відповідно до Закону України «Про третейські суди».

По суті, частина перша ст. 2 ГПК визначає зовнішню форму звернення до суду з метою порушення справи господарським судом, яка зазначена в ст. 1 ГПК. Тому, доцільним є розглянути інші підстави порушення справи за позовними заявами передбачених частинами 2–4 цієї статті.

Повноваження Рахункової палати на звернення до суду встановлено статтею 98 Конституції України, відповідно до якої Рахункова палата здійснює контроль за використанням коштів Державного бюджету України від імені Верховної Ради України. Повноваження Рахункової палати встановлені Законом України «Про Рахункову палату» від 11 липня 1996 р. Згідно ст. 1 цього Закону Рахункова палата є постійно діючим органом контролю, який утворюється Верховною Радою України, підпорядкований і підзвітний їй. Рахункова палата здійснює свою діяльність самостійно, незалежно від будь-яких інших органів держави. Функції Рахункової палати визначені ст. 6 Закону України «Про Рахункову палату», в якій зазначено, що Рахункова палата відповідно до завдань, передбачених статтею 2 цього Закону:

1) здійснює контроль за виконанням законів України та прийнятих Верховною Радою України постанов, виконанням Державного бюджету України, фінансуванням загальнодержавних програм в частині, що стосується використання коштів Державного бюджету України;

2) здійснює за дорученням Верховної Ради України контроль за виконанням Державного бюджету України за поквартальним розподілом доходів і видатків відповідно до показників цього бюджету, в тому числі видатків по обслуговуванню внутрішнього і зовнішнього боргу України, витрачанням коштів цільових фондів;

3) перевіряє за дорученням комітетів Верховної Ради України використання за призначенням органами виконавчої влади коштів загальнодержавних цільових фондів та коштів позабюджетних фондів і подає за наслідками перевірки Верховній Раді України висновки щодо можливостей скорочення видатків по кожному фонду окремо та доцільності спрямування вилучених коштів на фінансування інших видатків Державного бюджету України;

4) контролює ефективність управління коштами Державного бюджету України центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, законність і своєчасність руху коштів Державного бюджету України, в тому числі коштів загальнодержавних цільових фондів у Національному банку України, уповноважених банках та кредитних установах України;

5) надає консультації органам і посадовим особам, які обираються, затверджуються або призначаються Верховною Радою України, з питань витрачання коштів Державного бюджету України. В ході проведення перевірок і аналізу стану економіки розробляє заходи щодо вишукування можливостей і

нових джерел залучення додаткових надходжень до Державного бюджету України і вносить відповідні пропозиції центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики;

6) здійснює за дорученням Верховної Ради України, комітетів Верховної Ради України контрольні функції щодо фінансування загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і національно-культурного розвитку, охорони довкілля та інших програм, що затверджуються Верховною Радою України;

7) контролює інвестиційну діяльність органів виконавчої влади, перевіряє законність та ефективність використання фінансових ресурсів, що виділяються з Державного бюджету України на виконання загальнодержавних програм;

8) проводить попередній аналіз до розгляду на засіданнях комітетів та Верховної Ради України звітів Антимонопольного комітету України щодо здійснення ним державного контролю за дотриманням антимонопольного законодавства, а також звітів Фонду державного майна України та посадових осіб, які обираються, призначаються або затверджуються Верховною Радою України, щодо ефективного управління майном, що є основним національним багатством, власністю українського народу;

9) здійснює контроль за виконанням рішень Верховної Ради України про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам, міжнародним організаціям, передбачених у Державному бюджеті України, за касовим виконанням Державного бюджету України Національним банком України та уповноваженими банками;

10) перевіряє за дорученням Верховної Ради України відповідно до свого статусу кошторис витрат, пов'язаних з діяльністю Верховної Ради України та її апарату, допоміжних органів і служб Президента України та апарату Кабінету Міністрів України, а також витрачання коштів державними установами та організаціями, що діють за кордоном і фінансуються за рахунок Державного бюджету України;

11) готує і дає висновки та відповіді на звернення органів виконавчої влади, органів прокуратури і суду з питань, що належать до її відання;

12) здійснює зв'язки з контрольними органами іноземних держав та відповідними міжнародними організаціями, укладає з ними угоди про співробітництво;

13) здійснює контроль у сфері державних закупівель.

Частина друга ст. 2 ГПК встановлює вимоги до позовної заяви, з якою звертається прокурор до господарського суду в інтересах держави. Як зазначається в пункті 3 інформаційного листа Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм процесуального права» № 01–08/204 від 9 квітня 2009 р., право прокурора подати позов в інтересах держави не пов'язане з наявністю відповідного письмового звернення органу влади чи місцевого самоврядування до органів прокуратури про виявлене правопорушення.

Прокурор звернувся до господарського суду в інтересах держави в особі Управління з контролю за використанням та охороною земель з позовом про визнання недійсним укладеного районною державною адміністрацією та приватними підприємцями договору оренди земельної ділянки.

Рішенням місцевого господарського суду в позові було відмовлено з посиланням на те, що відсутні докази письмового звернення Управління до органів прокуратури про виявлене правопорушення, і це унеможливило подання прокурором відповідного позову в інтересах Управління чи іншого органу, право якого порушене у зв'язку з укладенням оспорюваного договору.

Передаючи справу на новий розгляд до суду першої інстанції,

Верховний Суд України зазначив, зокрема, таке. За приписами статей 2, 20 ГПК, статей 20, 361 Закону України «Про прокуратуру» позов може бути подано прокурором як за ініціативою відповідного органу державної влади чи місцевого самоврядування, якому законом надано повноваження органу виконавчої влади щодо здійснення відповідних функцій у спірних правовідносинах, так і за відсутності такої ініціативи з боку відповідного органу, тобто безпосередньо прокурором. При цьому прокурор, який звертається до господарського суду в інтересах держави, в позовній заяві самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах (постанова Верховного Суду України № 11/6618 від 3 лютого 2009 року).

У питанні порушення справи про банкрутство частина третя ст. 2 ГПК встановлює письмову форму звернення до господарського суду у справах про банкрутство. Такою формою звернення є заява. Питання пов'язані із платоспроможністю боржника або визнання його банкрутом регулюються Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р.

У господарських судах функціонує автоматизована система документообігу, що відповідно до ст. 2–1 ГПК забезпечує:

- 1) об'єктивний та неупереджений розподіл справ між суддями з додержанням принципів черговості та рівної кількості справ для кожного судді;
- 2) надання учасникам господарського процесу інформації про стан розгляду справ, у яких вони беруть участь;
- 3) централізоване зберігання текстів судових рішень та інших процесуальних документів;
- 4) підготовку статистичних даних;
- 5) реєстрацію вхідної і вихідної кореспонденції та етапів її руху;
- 6) видачу судових рішень та наказів господарського суду на підставі наявних в автоматизованій системі документообігу даних щодо судового рішення та реєстрації заяви особи, на користь якої воно ухвалено;
- 7) передачу справ до електронного архіву.

Позовні заяви, скарги та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до господарського суду і можуть бути предметом

судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в автоматизованій системі документообігу суду, яка здійснюється працівниками апарату відповідного суду в день надходження документів. До автоматизованої системи документообігу суду в обов'язковому порядку вносяться: дата надходження документів, інформація про предмет спору та сторони по справі, прізвище працівника апарату суду, який здійснив реєстрацію, інформація про рух судових документів, дані про суддю, який розглядав справу, та інші дані, передбачені Положенням про автоматизовану систему документообігу суду, що затверджується Радою суддів України за погодженням з Державною судовою адміністрацією України.

З практичної точки зору вбачалося доцільним розробити та запровадити законодавцем такий правовий механізм подачі позову до господарського суду, які можна було б направляти на електронних носіях.

Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних документів за принципом вірогідності, який враховує кількість справ, що перебувають у провадженні суддів, заборону брати участь у перегляді рішень для судді, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого порушується питання, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні та закінчення терміну повноважень. Справи розподіляються з урахуванням спеціалізації суддів. Після визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи, внесення змін до реєстраційних даних щодо цієї справи, а також видалення цих даних з автоматизованої системи документообігу суду не допускається, крім випадків, установлених законом.

Доступ до автоматизованої системи документообігу суду надається суддям та працівникам апарату відповідного суду згідно з їхніми функціональними обов'язками. Несанкціоноване втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду має наслідком передбачену юридичну відповідальність, установлену законом.

Порядок функціонування автоматизованої системи документообігу суду, в тому числі видачі судових рішень та наказів господарського суду, передачі справ до електронного архіву, зберігання текстів судових рішень, ухвал та інших процесуальних документів, надання інформації фізичним та юридичним особам, підготовки статистичних даних, визначається Положенням про автоматизовану систему документообігу суду.

В господарських судах мова судочинства визначається ст. 21 Закону України «Про мови в Українській РСР». За змістом цієї норми провадження у господарських справах за участі сторін, які перебувають на території України, здійснюється українською мовою. Допускається здійснення провадження російською мовою, якщо у справах бере участь сторона, що перебуває на території іншої країни СНД. Водночас у господарському судочинстві підлягають застосуванню положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, підписаної від імені України 2 травня 1996 р. ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або

мов меншин» від 15 травня 2003 р. та Законом України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р.

При вирішенні господарських спорів ст. 4 ГПК наводить перелік нормативно-правових актів, які застосовуються господарським судом у розгляді справ. Види нормативно-правових актів у цій статті перелічені у певній послідовності залежно від їхньої юридичної сили. Так, господарський суд вирішує господарські спори на підставі Конституції України, норм ГПК, інших законодавчих актів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Водночас господарський суд не застосовує акти державних та інших органів, якщо ці акти не відповідають законодавству України. У той же час, якщо в міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Дія міжнародних договорів України на території України регулюється ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р., в якій встановлено, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

У випадках, передбачених законом або міжнародним договором, господарський суд може застосовувати норми права інших держав. Суд також вирішує господарські спори у сфері державних закупівель з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про здійснення державних закупівель» від 10 квітня 2014 р. Вважаючи важливість використання бюджетних грошей, законодавець встановив імператив щодо господарських спорів у сфері державних закупівель.

У разі відсутності законодавства, що регулює спірні відносини за участю іноземного суб'єкта підприємницької діяльності, господарський суд може застосовувати міжнародні торгові звичаї. У пункті 3.2 роз'яснення Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій» № 04-5/608 від 31 травня 2002 р. зазначається, що в разі відсутності законодавства, що регулює спірні відносини за участю іноземного суб'єкта підприємницької діяльності, господарський суд може застосовувати міжнародні торгові звичаї. Звичаї у сфері зовнішньоекономічних зв'язків у ряді випадків тлумачаться міжнародними організаціями. Прикладом у цьому питанні можуть слугувати правила тлумачення торговельних термінів «Інкотермс».

Суду забороняється відмова у розгляді справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини.

Згідно ст. 4–1 ГПК господарські суди вирішують господарські спори у порядку позовного провадження. Законодавець до частини 2 цієї статті відніс розгляд справ про банкрутство, зазначивши, що господарські суди розглядають справи про банкрутство у порядку провадження, передбаченому ГПК, з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». При вирішенні справи про банкрутство слід врахувати рекомендації Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 04–5/1193 від 4 липня 2004 р., в пункті 2.1 зазначається, що відповідно до частини перша ст. 5 Закону провадження у справах про банкрутство регулюється цим Законом, ГПК, іншими законодавчими актами України. При цьому цей Закон слід розглядати як законодавчий акт, який містить спеціальні норми, що мають пріоритет перед нормами загальними щодо регулювання порядку провадження у справах про банкрутство, відновлення платоспроможності боржника, визнання його банкрутом і застосування ліквідаційної процедури, укладання мирової угоди між боржником і кредиторами, задоволення вимог кредиторів тощо. Крім того, в пункті 2.6 цієї рекомендації наголошується, що при вирішенні питань процесуального характеру під час розгляду справ про банкрутство господарські суди повинні виходити з такого. Згідно ст. 4–1 ГПК господарські суди розглядають справи про банкрутство в порядку провадження, передбаченому ГПК, з урахуванням особливостей, встановлених законом.

§ 2. Судові рішення

Господарські суди здійснюють правосуддя шляхом прийняття обов'язкових до виконання на усій території України рішень, ухвал, постанов. Рішення і постанови господарських судів приймаються іменем України. Невиконання вимог рішень, ухвал, постанов господарських судів тягне відповідальність, встановлену ГПК та іншими законами України. Усі судові рішення викладаються у письмовій формі.

Господарський суд будучи органом державної влади наділений владними по важеннями зі здійснення правосуддя. Владні повноваження і об'єктивуються в актах, які ним видаються у процесі відправлення правосуддя. У частині першій ст. 4–5 ГПК визначає форму судових актів, які за формою розрізняються на види судових актів, як рішення, постанова, ухвала.

Рішення ухвалюється господарським судом першої інстанції за результатами розгляду справи по суті. Рішення суду першої інстанції за формою і змістом повинно відповідати вимогам ст. 84 ГПК. У свою чергу постанова ухвалюється господарським судом апеляційної та касаційної інстанцій за результатами розгляду апеляційних і касаційних скарг. Постанова господарського суду апеляційної інстанції повинна відповідати вимогам ст. 105 ГПК, а постанова господарського суду касаційної інстанції – вимогам ст. 111

ГПК. Рішення й постанови господарських судів ухвалюються іменем України. Водночас слід зазначити, що за змістом ст. 114 ГПК перегляд за нововиявленими обставинами судових актів означає й розгляд обставин справи, тобто розгляд справи по суті. Якщо господарський спір не вирішується по суті (відкладення розгляду справи, зупинення, припинення провадження у справі, залишення позову без розгляду тощо), господарський суд виносить ухвалу, яка повинна відповідати вимогам ст. 86 ГПК.

Статтею 124 Конституції України встановлено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами і не допускається делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судова влада в Україні реалізується шляхом відправлення правосуддя у формі конституційного, а також цивільного, кримінального, господарського та адміністративного судочинства.

Згідно частини першої ст. 4–6 ГПК справи у місцевих господарських судах розглядаються суддею одноособово. Будь-яку справу, що відноситься до підсудності цього суду, залежно від категорії і складності справи, може бути розглянуто колегіально у складі трьох суддів.

Для забезпечення всебічно повного та об'єктивного розгляду справ, законності судових рішень в Україні діють суди першої, апеляційної та касаційної інстанції.

На відміну від розгляду справи у місцевих господарських судах, перегляд в апеляційному порядку рішень місцевих господарських судів здійснюється апеляційними господарськими судами колегією суддів у складі трьох суддів. У свою чергу перегляд у касаційному порядку рішень місцевих і апеляційних господарських судів здійснюється Вищим господарським судом України колегією суддів у складі трьох або більшої непарної кількості суддів, тоді як перегляд судових рішень господарських судів Верховним Судом України здійснюється колегіально.

Суддя чи склад колегії суддів для розгляду конкретної справи визначається у порядку, встановленому частиною третьою ст. 2–1 ГПК.

Згідно ст. 4–7 ГПК порядок прийняття судових рішень і вирішення питань щодо розгляду справи.

Судове рішення приймається суддею за результатами обговорення усіх обставин справи, а якщо спір вирішується колегіально – більшістю голосів суддів. У такому ж порядку вирішуються питання, що виникають у процесі розгляду справи. Під час колегіального розгляду справи головуючим є один із суддів. Оскільки порядку визначення головуючого у колегіальному складі суду не встановлено, він призначається під час формування колегії суддів для розгляду справи.

Жодний із суддів не має права утримуватися від голосування. Головуючий суддя голосує останнім. Всі питання, що виникають під час

розгляду справи, вирішуються більшістю голосів. Суддя, який розглядає справу в колегіальному складі суду, зобов'язаний із кожного питання висловити свою думку голосуванням і не вправі утримуватися від голосування виходячи з того, що вирішення спору є обов'язком суду. Суддя також не вправі утримуватися від підписання судового акта.

Суддя, не згодний з рішенням більшості складу колегії суддів, зобов'язаний підписати процесуальний документ і має право викласти письмово свою окрему думку, яка долучається до справи, але не оголошується.

Крім частини третьої ст. 4–7 ГПК норму, яка регулює питання оформлення окремої думки судді, сформульовано у частині другій ст. 82 ГПК.

У зв'язку із виникненням у судовій практиці питань, пов'язаних із застосуванням частини другої ст. 82 ГПК, Вищий господарський суд України в інформаційному листі Вищого господарського суду України «Про деякі питання, пов'язані із застосуванням частини другої ст. 82 Господарського процесуального кодексу України» № 01–8/1272 від 23 листопада 2001 р. зазначено таке.

Згаданою нормою передбачено, зокрема, що прийняте господарським судом рішення підписується всіма суддями, які брали участь у засіданні. Отже жодний із суддів за результатами вирішення спору не може, незважаючи на будь-які обставини, відмовитись від підписання рішення.

Згідно з цією ж нормою ГПК у разі розгляду справи трьома суддями, суддя, не згодний з рішенням, зобов'язаний викласти у письмовій формі свою окрему думку, що приєднується до справи. Проте даних про наявність окремої думки судді рішення (ухвала, постанова) містити не повинне.

Відповідний документ, який складається у довільній письмовій формі, під час оформлення матеріалів справи господарського суду вміщується працівником канцелярії в окремий конверт, що прикріплюється до внутрішнього боку обкладинки відповідної справи. Конверт опечатується і на ньому робиться позначка: «Окрема думка судді (прізвище, ініціали)». До опису матеріалів справи вносяться відповідні дані.

Цей конверт може бути відкрито лише суддями, які переглядають рішення (ухвалу, постанову) в апеляційному чи у касаційному порядку. Після здійснення такого перегляду документ, що містить окрему думку судді, знову законвертовується у тому ж порядку.

Судді, які беруть участь у розгляді справи у першій, апеляційній або касаційних інстанціях та працівник канцелярії, який оформлює матеріали справи, не вправі у будь-якій формі доводити до відома інших осіб, у тому числі учасників судового процесу, відомості про наявність окремої думки та її зміст.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Хто має право на звернення до господарського суду ?
- ✓ У яких випадках до господарського суду мають право звертатися державні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності ?
- ✓ Які справи порушуються господарським судом ?
- ✓ Розкрийте у чому полягає особливість звернення до господарського суду прокурора.
- ✓ В чому полягає особливість звернення до господарського суду Розрахункової палати.
- ✓ Порядок та форма звернення порушення справи про банкрутство.
- ✓ Яка існує форму судових актів ?
- ✓ Назвіть який існує склад господарського суду.
- ✓ Який існує порядок прийняття судових рішень і вирішення питань щодо розгляду справи.
- ✓ В чому полягає питання оформлення окремої думки судді ?

Модуль 4

ДОСУДОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

§ 1. Основні положення досудового врегулювання господарського спору

Основні положення досудового врегулювання спору визначені у Розділі II ГПК України, відповідно до якого сторони застосовують заходи досудового врегулювання господарського спору за домовленістю між собою. Тобто, законодавець поклав вирішення господарського спору на сторони конфлікту.

В Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» №9 від 1 листопада 1996 р. вказується, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 124 Конституції), судам підвідомчі всі спори про захист прав і свобод громадян. Суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку.

Ключове значення у цьому питанні має Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клаб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 9 липня 2002 р. № 15-рп/2002 встановлено, що положення частини другої статті 124 Конституції України щодо поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, в аспекті конституційного звернення необхідно розуміти так, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист. У своєму Рішенні Конституційний Суд України виходить з того, що положення частини 2 ст. 124 Конституції України треба розглядати в системному зв'язку з іншими положеннями Основного Закону України, які передбачають захист судом прав і свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи, встановлюють юридичні гарантії їх реалізації, надаючи можливість кожному захищати права і свободи будь-якими не забороненими законом засобами (частина п'ята статті здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 124 Конституції), судам підвідомчі всі спори про захист прав і свобод громадян.

Суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку. Статтею 55 Конституції України кожній людині

гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових осіб і службових осіб, а тому суд не повинен відмовляти особі в прийнятті чи розгляді скарги з підстав, передбачених законом, який це право обмежує.

Судовий захист гарантовано й іншими статтями Конституції України. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі ст. 8 Конституції України. Крім того, частина четверта ст. 13 Конституції України встановлює обов'язок держави забезпечити захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, в тому числі у судовому порядку. Тобто можливість судового захисту не може бути поставлена законом у залежність від використання суб'єктом правовідносин інших засобів правового захисту, у тому числі досудового врегулювання спору.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів), слід розуміти, що норми статей ГПК щодо обов'язкового досудового врегулювання спорів, не виключає можливість прийняття позовної заяви до розгляду і здійснення за нею правосуддя, без досудового врегулювання спору, оскільки досудове врегулювання спору порушує право особи на безпосереднє звернення до суду.

В Постанові Верховного Суду України від 17 липня 2008 р. № 8/32пд, з посиланням на Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 р. у справі № 1–2/2002 (про досудове врегулювання спорів) також зазначається, що недотримання позивачем вимог частини другої ст. 188 Господарського кодексу України щодо обов'язку надсилання іншій стороні пропозицій про розірвання договору в разі виникнення такої необхідності не позбавляє позивача права звернутися за захистом порушеного права шляхом вчинення прямого позову до відповідача про розірвання договору.

Наведене свідчить, що ГПК надає можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів, але у той же час законодавець й не позбавляє суб'єктів господарських правовідносин врегулювати такий спір безпосередньо в господарському суді.

Як свідчить практика, якщо суб'єктами господарських правовідносин укладений договір, в якому вони прописали обов'язковість досудового врегулювання спору, у такому разі таке врегулювання здійснюється в порядку ГПК, якщо інший порядок не встановлено діючим на території України законодавством, яке регулює конкретний вид господарських відносин.

Тобто, досудове врегулювання спору може здійснюватися на власний розсуд суб'єктів господарських правовідносин, і це є їх правом, а не обов'язком, оскільки встановлення законом обов'язкового досудового врегулювання спору обмежує можливість реалізації права особи на судовий захист.

Порядок досудового врегулювання спорів визначених частиною 3 ст. 5 ГПК, якщо інший порядок не встановлено діючим на території України законодавством, яке регулює конкретний вид господарських відносин, слід розуміти, що норми законів, які регулюють порядок досудового врегулювання спорів у конкретних господарських відносинах, є спеціальними щодо відповідних норм, установлених ГПК. Наприклад, ст. 222 Господарського кодексу України встановлено досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності, відповідно до якого учасники господарських відносин, що порушили майнові права або законні інтереси інших суб'єктів, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення їм претензії чи звернення до суду. Так, у разі необхідності відшкодування збитків або застосування інших санкцій суб'єкт господарювання чи інша юридична особа учасник господарських відносин, чії права або законні інтереси порушено, з метою безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав або інтересів має право звернутися до нього з письмовою претензією, якщо інше не встановлено законом.

Особливість врегулювання досудового спору багато в чому залежить від виду діяльності суб'єкта господарських правовідносин. Статтею 315 ГК встановлений порядок вирішення спорів щодо перевезень. У такому випадку до пред'явлення перевізникові позову, що впливає з договору перевезення вантажу, можливим є пред'явлення йому претензії. Претензії можуть пред'являтися протягом шести місяців, а претензії щодо сплати штрафів і премій – протягом сорока п'яти днів.

У такому випадку перевізник розглядає заявлену претензію і повідомляє заявника про задоволення чи відхилення її протягом трьох місяців, а щодо претензії з перевезення у прямому змішаному сполученні – протягом шести місяців. Претензії щодо сплати штрафу або премії розглядаються протягом сорока п'яти днів.

Якщо претензію відхилено або відповідь на неї не одержано в строк, зазначений у частині третій цієї статті, заявник має право звернутися до суду протягом шести місяців з дня одержання відповіді або закінчення строку, встановленого для відповіді. Для пред'явлення перевізником до вантажовідправників та вантажоодержувачів позовів, що впливають з перевезення, встановлюється шестимісячний строк.

Щодо спорів, пов'язаних з міждержавними перевезеннями вантажів, порядок пред'явлення позовів та строки позовної давності встановлюються транспортними кодексами чи статутами або міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Визначений частиною п'ятою ст. 5 ГПК порядок досудового врегулювання господарських спорів не поширюється на спори про визнання договорів недійсними, спори про визнання недійсними актів державних та інших органів, підприємств та організацій, які не відповідають законодавству і порушують права та охоронювані законом інтереси підприємств та організацій, спори про стягнення заборгованості за опротестованими векселями, спори про стягнення штрафів Національним банком України з банків та інших фінансово-кредитних установ, а

також на спори про звернення стягнення на заставлене майно, слід розуміти, що незалежно від суб'єктного складу учасників спору цей порядок не поширюється на спори: про визнання договорів недійсними; визнання недійсними актів державних та інших органів, підприємств та організацій, які не відповідають законодавству і порушують права та охоронювані законом інтереси підприємств та організацій; стягнення заборгованості за опротестованими векселями; стягнення штрафів Національним банком України з банків та інших фінансово-кредитних установ; звернення стягнення на заставлене майно.

Слід мати на увазі, що порядок досудового врегулювання спору дещо інший, коли це стосується перевозок вантажів. Так, в роз'ясненні Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з перевозок вантажів автомобільним транспортом» № 01–6/856 від 21 липня 1992 р. зазначено таке.

Питання про те, кому належить право на звернення з претензією та позовом, пов'язаними з перевезенням вантажів, вирішується в залежності від предмету спору. Так, згідно ст. 160 Статуту у випадках втрати вантажу таке право надане вантажовідправнику або вантажоодержувачу, а при недостатчі, псуванні чи пошкодженні вантажу – вантажоодержувачу.

Щодо претензії та позовів про стягнення штрафу за прострочку в доставці вантажу при міжміських перевезеннях (ст. 138 Статуту), то право на пред'явлення претензій та позовів також надане вантажоодержувачу.

Стаття 163 Статуту передбачає можливість передачі права на пред'явлення претензій та позовів, зокрема, вантажоодержувачем вантажовідправнику і навпаки, що засвідчується переуступним написом на товарно-транспортному документі (параграф 5 розділу 10 Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом).

Переуступка такого права може мати місце за попередньою згодою іншої сторони. Оформлення переуступки права окремим листом чинним законодавством не передбачено. Однак, якщо автопідприємство, незважаючи на недодержання правил оформлення переуступки права, прийняло і розглянуло претензію по суті, воно не може потім посилаватися на те, що позов пред'явлений неналежним позивачем.

В іншому роз'ясненні Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з перевезення вантажів залізницею» № 04–5/601 від 29 травня 2002 р. надається таке роз'яснення.

Оскільки Угода про міжнародне залізничне вантажне сполучення (СМГС) та Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) не регулюють порядку планування перевезення вантажів, то умови планування перевезень імпорتنих та експортних вантажів та відповідальність за цими перевезеннями врегульовані приписами транспортного законодавства України – Статутом залізниць та Правилами планування перевезень вантажів.

В залежності від підстав пред'явлення претензій ст. 130 Статуту регулює питання про те, кому (вантажовідправнику чи вантажоодержувачу) належить

право звернення до залізниці з претензією, а отже, і з позовом. Власник вантажу, якщо він не є відправником або одержувачем вантажу, не має права від свого імені заявляти претензію або позов до залізниці з приводу втрати, нестачі або псування вантажу під час перевезення.

При перевезенні вантажів в міжнародному сполученні право вимоги до залізниці має вантажовідправник – до залізниці відправлення, вантажоодержувач – до залізниці призначення або уповноважена ними по довіреності особа.

Поряд з цим ст. 133 Статуту допускає передачу такого права вантажоодержувачем вантажовідправнику і навпаки, а також вищій організації. Передача цих прав може здійснюватись лише за попередньою згодою іншої сторони і засвідчується переуступним написом на відповідному транспортному документі – квитанції в прийманні вантажу, накладній.

Крім того, ця стаття Статуту передбачає передачу права пред'явлення претензій та подання позовів вантажовідправником або вантажоодержувачем уповноваженій особі, яка виступає від їх імені (в тому числі і власнику вантажу). Така передача оформлюється довіреністю на право виконувати певні дії в інтересах вантажовідправника або вантажоодержувача. У цьому разі позивачем у справі виступає вантажовідправник або вантажоодержувач, що передав право пред'явлення претензії та подання позову, а не уповноважена особа, яка представляє їх інтереси у судових органах. У разі задоволення претензії або позову кошти відповідно перераховуються або стягуються на користь вантажовідправника чи вантажоодержувача.

Переуступка права може здійснюватись як у цілому на пред'явлення претензії та подання позову, так і окремо на кожну з цих дій. Якщо є переуступний напис на пред'явлення претензії, то додаткового оформлення переуступки права на подання позову не вимагається. Переуступка права на подання позову допускається і тоді, коли претензію до залізниці було пред'явлено вантажоодержувачем або вантажовідправником.

Передача права пред'явлення претензій та позовів у порядку ст. 133 Статуту не є уступкою права вимоги у зобов'язаннях, пов'язаних з перевезенням вантажів. Водночас, слід мати на увазі, що ст. 926 ЦК, частина шоста ст. 315 ГК встановлюють, що позовна давність, порядок пред'явлення позовів у справах, пов'язаних з перевезеннями у закордонному або міждержавному сполученні, встановлюються міжнародними договорами України, транспортними кодексами (статутами).

У вирішенні спорів, пов'язаних з перевезенням вантажів у прямому міжнародному сполученні, слід враховувати приписи параграфу 4 ст. 29 СМГС, які мають застосовуватись господарським судом з урахуванням частини третьої ст. 4 ГПК, яка встановлює, що якщо в міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Строки пред'явлення претензії до залізниці та порядок їх обчислення передбачено ст. 134 Статуту.

Оскільки пред'явлення залізницям претензій до подання позову не є обов'язковим, позовну заяву не може бути повернуто або позов залишено без розгляду у зв'язку з неподанням доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору, крім позовів, що виникають з перевезення на підставі міжнародних угод.

При пред'явленні позовів, що виникають з перевезення вантажів на підставі міжнародних угод, господарським судам слід враховувати, що Угодою з міжнародного залізничного вантажного сполучення (СМГС) передбачено обов'язковий претензійний порядок врегулювання спору.

§ 2. Порядок пред'явлення претензії та строки її розгляду

Претензійний порядок врегулювання спору закріплений в частині другій ст. 222 Господарського кодексу України і передбачає, що особа, чиї права або законні інтереси порушено, з метою безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав або інтересів має право звернутися до нього з письмовою претензією, якщо інше не встановлено законом.

У разі, якщо суб'єкти господарських правовідносин вирішили врегулювати спір шляхом досудового врегулювання спору, сторони повинні керуватися нормами ГПК. Підприємства та організації, що порушили майнові права і законні інтереси інших підприємств та організацій, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензії.

Підприємства та організації, чиї права і законні інтереси порушено, з метою безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав та інтересів звертаються до нього з письмовою претензією.

У претензії зазначаються:

а) повне найменування і поштові реквізити заявника претензії та підприємства, організації, яким претензія пред'являється; дата пред'явлення і номер претензії;

б) обставини, на підставі яких пред'явлено претензію; докази, що підтверджують ці обставини; посилання на відповідні нормативні акти;

в) вимоги заявника;

г) сума претензії та її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оцінці; платіжні реквізити заявника претензії;

д) перелік документів, що додаються до претензії, а також інших доказів.

Документи, що підтверджують вимоги заявника, додаються в оригіналах чи належним чином засвідчених копіях. Документи, які є у другої сторони, можуть не додаватись до претензії із зазначенням про це у претензії. До претензії про сплату грошових коштів може додаватися платіжна вимога-доручення на суму претензії.

Претензія підписується повноважною особою підприємства, організації або їх представником та надсилається адресатові рекомендованим або цінним листом чи вручається під розписку.

Претензія розглядається в місячний строк з дня її одержання, якщо інший строк не встановлено Господарським кодексом України або іншими законодавчими актами.

Згідно ст. 7 ГПК, в тих випадках, коли обов'язковими для обох сторін правилами або договором передбачено право перепровірки забракованої продукції (товарів) підприємством – виготовлювачем, претензії, пов'язані з якістю та комплектністю продукції (товарів), розглядаються протягом двох місяців.

Якщо до претензії не додано всі документи, необхідні для її розгляду, вони витребуються у заявника із зазначенням строку їх подання, який не може бути менше п'яти днів, не враховуючи часу поштового обігу. При цьому перебіг строку розгляду претензії зупиняється до одержання витребуваних документів чи закінчення строку їх подання. Якщо витребувані документи у встановлений строк не надійшли, претензія розглядається за наявними документами.

При розгляді претензії підприємства та організації в разі необхідності вони повинні звірити розрахунки, провести судову експертизу або вчинити інші дії для забезпечення досудового врегулювання спору. Підприємства та організації, що одержали претензію, зобов'язані задовольнити обґрунтовані вимоги заявника.

Строки розгляду претензії починають діяти від дати отримання претензії, що визначається датою поштового відділення зв'язку за місцем знаходження адресата претензії, або за датою отримання, якщо така претензія безпосередньо вручена під розписку отримувачеві претензії.

Нормативні строки пересилання поштових відправлень та поштових переказів встановлено наказом Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Нормативів і нормативних строків пересилання поштових відправлень та поштових переказів» № 759 від 14 листопада 2005 р.

Порядок обчислення закінчення строку розгляду претензії визначається за правилами ст. 51 ГПК. Строк, обчислюваний місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця строку. Якщо кінець строку, обчислюваного місяцями, припадає на такий місяць, що не має відповідного числа, строк закінчується в останній день цього місяця. У випадках, коли останній день строку припадає на неробочий день, днем закінчення строку вважається перший наступний за ним робочий день.

Строки розгляду претензій можуть бути продовжені на час, необхідний для досилання заявником на вимогу другої сторони додаткових документів.

Частина друга ст. 7 ГПК встановлює спеціальний порядок щодо строків, у тих випадках, коли обов'язковими для обох сторін правилами або договором передбачено право перепровірки забракованої продукції (товарів) підприємством-виготовлювачем, претензії, пов'язані з якістю та комплектністю продукції (товарів), розглядаються протягом двох місяців. Мова йде про особливості правового регулювання в окремих галузях господарювання.

Згідно ст. 268 ГК якість товарів, що поставляються, повинна відповідати стандартам, технічним умовам, іншій технічній документації, яка встановлює

вимоги до їх якості, або зразкам (еталонам), якщо сторони не визначають у договорі більш високі вимоги до якості товарів. У свою чергу суб'єкти господарських відносин зобов'язані розглядати претензії у зв'язку з недоліками поставлених товарів. Так, згідно частини восьмої ст. 269 ГК позови, що впливають з поставки товарів неналежної якості, можуть бути пред'явлені протягом шести місяців з дня встановлення покупцем у належному порядку недоліків поставлених йому товарів. Окрім того, згідно зі ст. 270 ГК товари повинні поставлятися комплектно відповідно до вимог стандартів, технічних умов або преїскурантів. Договором може бути передбачено поставку з додатковими до комплекту виробами (частинами) або без окремих, не потрібних покупцеві виробів (частин), що входять до комплекту. Так, у разі поставки некомплектних виробів постачальник (виробник) зобов'язаний на вимогу покупця (одержувача) доукомплектувати їх у двадцятиденний строк після одержання вимоги або замінити комплектними виробами у той же строк, якщо сторонами не погоджено інший строк. Надалі доукомплектування виробу або його заміни покупець (одержувач) має право відмовитися від його оплати, а якщо товар уже оплачений, вимагати в установленому порядку повернення сплачених сум. У разі якщо постачальник (виробник) у встановлений строк не укомплектує виріб або не замінить його комплектним, покупець має право відмовитися від товару.

Стаття 10 ГПК передбачає досудове врегулювання у разі розбіжностей, що виникають під час укладення господарських договорів. Загальний порядок укладання господарських договорів визначено ст. 181 ГК, згідно із якою такий договір викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів. Проект договору може бути запропонований будь-якою із сторін. У разі якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках. Сторона, яка одержала проект договору, у разі згоди з його умовами оформляє договір відповідно до вимог частини першої цієї статті і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у двадцятиденний строк після одержання договору. За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала проект договору, складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження у договорі, та у двадцятиденний строк надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з підписаним договором. Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом двадцяти днів розглянути його, в цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною та включити до договору всі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, що залишились неврегульованими, передати в цей же строк до суду, якщо на це є згода другої сторони. У разі до-

сягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена у письмовій формі. Якщо сторона, яка одержала протокол розбіжностей щодо умов договору, заснованого на державному замовленні або такого, укладення якого є обов'язковим для сторін на підставі закону, або сторона – виконавець за договором, що в установленому порядку визнаний монополістом на певному ринку товарів (робіт, послуг), яка одержала протокол розбіжностей, не передасть у зазначений двадцятиденний строк до суду ці розбіжності, що залишилися не врегульованими, то пропозиції другої сторони вважаються прийнятими. У разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним. Якщо одна із сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання, правові наслідки таких дій визначаються нормами Цивільного кодексу України.

Крім наведеного, норми ст. 11 ГПК передбачають досудове врегулювання спорів, що виникають у разі зміни та розірвання господарських договорів. Так, підприємство чи організація, які вважають за необхідне змінити чи розірвати договір, надсилають пропозиції про це другій стороні за договором. Тобто, частиною першою цієї статті не встановлено обмежень щодо категорій господарських договорів, спори про зміну чи розірвання яких може бути передано на вирішення господарського суду.

Порядок зміни та розірвання господарських договорів, згідно ст. 188 ГК в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором. Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором, яка у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду. У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду. Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду.

Згідно частиною другою ст. 11 ГПК підприємство, організація, які одержали пропозицію про зміну чи розірвання договору, відповідають на неї не пізніше 20 днів після одержання пропозиції. Якщо підприємства і організації не досягли згоди щодо зміни чи розірвання договору, а також у разі неодержання відповіді в установленний строк з урахуванням поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення господарського суду. Що стосується нормативних строків пересилання поштових відправлень, у цьому питанні слід керуватися наказом Міністерства інфраструктури України «Про затвердження нормативів і нормативних строків пересилання поштових відправлень» № 958 від 28 листопада 2013 р.

§ 3. Розгляд заявником претензії

Статтею 8 ГПК передбачений порядок повідомлення заявника про результати розгляду претензії. Норми цієї статті передбачають, що у разі отримання претензії заявник повідомляє сторону, яка направила претензію про результати її розгляду у письмовій формі.

У відповіді на претензію зазначаються:

а) повне найменування і поштові реквізити підприємства, організації, що дають відповідь, та підприємства чи організації, яким надсилається відповідь; дата і номер відповіді; дата і номер претензії, на яку дається відповідь;

б) коли претензію визнано повністю або частково, – визнана сума, назва, номер і дата розрахункового документа на перерахування цієї суми чи строк та засіб задоволення претензії, якщо вона не підлягає грошовій оцінці;

в) коли претензію відхилено повністю або частково, – мотиви відхилення з посиланням на відповідні нормативні акти і документи, що обґрунтовують відхилення претензії;

г) перелік доданих до відповіді документів та інших доказів.

Коли претензію відхилено повністю або частково, заявникові повинно бути повернуто оригінали документів, одержаних з претензією, а також надіслано документи, що обґрунтовують відхилення претензії, якщо їх немає у заявника претензії.

Відповідь на претензію підписується повноважною особою підприємства, організації або їх представником та надсилається рекомендованим або цінним листом чи вручається під розписку.

Якщо претензію про сплату грошових коштів, до якої додано платіжну вимогу-доручення, визнано повністю або частково, у платіжній вимозі-дорученні зазначається визнана сума.

Платіжні вимоги-доручення виконуються установами банків у порядку, встановленому Національним банком України.

За необґрунтоване списання у безспірному порядку претензійної суми винна сторона сплачує другій стороні штраф у розмірі 10 % від списаної суми.

Слід зазначити, що в частині відповіді про результати заявником розгляду претензії норми цієї статті носять декларативний характер, оскільки розгляд заявником претензії не зобов'язує його надати в установлений строк відповідь на претензію. У той же час, раніше в ГПК діяла стаття 9, згідно якої у разі порушення строків розгляду претензії, встановлених, чи залишення її без відповіді, господарський суд при вирішенні господарського спору мав право стягти в доход державного бюджету з підприємства, організації, що припустилися такого порушення, штраф у розмірі 2 % від суми претензії, але не менш як 5 розмірів неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і не більш як 100 розмірів неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Однак, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо досудового врегулювання спорів» від 23 червня 2006 р., ця стаття була виключена із ГПК. Підставою такого рішення стало те, що в правозастовній діяльності норми цієї статті судом майже не застосовувались.

§ 4. Медіація як альтернативний спосіб досудового врегулювання спору

Захист прав та законних інтересів може здійснюватися різними способами, які особа вправі вільно обирати. За сучасних умов розвитку суспільства держава повинна дбати про додаткові, ефективні методи захисту суб'єктивних прав, свобод чи інтересів громадян та юридичних осіб. Одним із способів досудового врегулювання судового спору є розвиток альтернативних методів вирішення спорів.

Можливість використання додаткових методів досудового врегулювання спорів суб'єктами господарювання, надає їм можливість використовувати додаткові засоби правового захисту не звертаючись до суду.

Серед альтернативних способів вирішення конфліктних ситуацій широкого застосування у всьому світі набула *медіація*.

Медіація походить від латинського слова *mediation*, що в перекладі означає посередництво. Тобто, медіація – це вирішення конфліктної ситуації за допомогою третьої сторони – медіатора, без звернення сторін конфлікту до суду. Цей метод був розроблений в 60 роки минулого століття в США, і наразі став досить поширеним не тільки у цій країні, але і в інших країнах. Він знайшов своє закріплення на законодавчому рівні у багатьох країнах континентальної Європи. Однією із перших країн, де вперше застосовувався цей метод вирішення спорів був започаткований в Нідерландах (1975 р.).

Відповідно до Директиви Європейського Парламенту та Європейської Ради №2008/52EG від 21 травня 2008 р. про окремі аспекти медіації у цивільних і торгових справах, з метою забезпечення кращого доступу до правосуддя ЄС, так і до позасудових процедур вирішення спорів має сприяти, зокрема, через запровадження медіаційних служб. У цьому документі мова йде про заходи щодо сприяння *медіації*.

Європейський кодекс поведінки для медіаторів був розроблений за підтримки Європейської Комісії і прийнятий на конференції у Брюсселі 2 червня 2004 р. Цей кодекс визначає ряд принципів, яких медіатори зобов'язуються дотримуватись добровільно під особисту відповідальність у цивільних та комерційних справах. Дотримання цього кодексу не має перешкоджати/вступати в конфлікт із національним законодавством чи правилами, що регулюють окремі сфери професійної діяльності.

Для цілей даного Кодексу *медіація* визначається як будь-який процес, в якому дві та більше сторін погоджуються на залучення третьої сторони (*медіатора*) для надання їм допомоги при вирішенні їхнього спору шляхом досягання згоди без судового рішення незалежно від того, як цей процес може називатися або характеризуватися в загальноприйнятому сенсі в кожній з Держав-членів.

Європейський кодекс поведінки для медіаторів визначає компетентність медіатора, згідно з яким медіатори мають бути компетентними та мати необхідні знання у сфері медіації. Важливими чинниками є належне навчання та постійне вдосконалення їх теоретичних і практичних навичок у сфері

медіації з урахуванням усіх стандартів, які відносяться до неї, або вимог, пов'язаних з їх акредитацією.

Медіатором може бути людина, яка користується повагою сторін конфлікту, високим ступенем довіри та безспірним авторитетом сторін. У той же час, незважаючи на свою нейтральність, як основну рису медіатора, а також те, що рішення виробляють самі сторони, окремі пропозиції можуть бути запропоновані медіатором, як одні з можливих варіантів вирушення конфлікту.

Основними ознаками медіації є:

- ◆ присутність медіатора – третьої нейтральної сторони, що виконує функції посередника;

- ◆ присутність усіх сторін конфлікту;

- ◆ добровільність участі сторін конфлікту в процедурі медіації;

- ◆ самостійність у прийнятті рішення сторонами конфлікту;

- ◆ добровільність, відкритість результатів рішення.

Медіатор перш ніж прийняти пропозицію виступити медіатором, повинен переконатися в тому, що він має достатній досвід роботи і компетентність для проведення медіації, і, на вимогу сторін, надати їм інформацію про свою попередню діяльність і про наявний досвід роботи.

Головна мета медіатора полягає в налаштуванні сторін конфлікту на діалог, домовленість вирішити конфліктну ситуацію шляхом пошуку оптимального рішення, яке задовольнило б сторони. Він повинен переконатися в тому, що сторони розуміють особливості процесу медіації та роль медіатора і сторін у цьому процесі. Зокрема, медіатор повинен перед взятими на себе зобов'язаннями з проведення медіації переконатися в тому, що сторони зрозуміли умови та положення угоди про проведення медіації, включаючи зокрема, всі положення, що стосується зобов'язань медіатора і сторін щодо конфіденційності, і висловили свою згоду з цими умовами та положеннями.

Медіатор може погодитися на проведення медіації або продовжити її проведення, тільки якщо він впевнений у своїй здатності здійснювати медіацію з дотриманням повної незалежності і нейтралітету, які забезпечують повну об'єктивність, і лише за умови згоди сторін. Він інформує сторони про те, що вони можуть оформити письмову угоду, і про можливості щодо забезпечення виконання угоди. Медіатор має право на винагороду. У випадках, якщо це не зроблено заздалегідь, медіатор повинен у кожному випадку надавати сторонам повну інформацію про спосіб його винагороди, який він має на увазі. Водночас медіатор не повинен погоджуватися на проведення медіації без отримання згоди всіх зацікавлених сторін. Він повинен проводити процедуру належним чином, беручи до уваги до уваги обставини справи, в тому числі можливий дисбаланс сил і норми права, можливі побажання сторін та необхідність швидкого врегулювання спору. У той же час, сторони можуть відмовитися від продовження процедури медіації в будь-який момент без пояснення причин.

Найважливішими ознаками поведінки медіатора є:

- ◆ незалежність і безсторонність;

- ◆ неупередженість;

На відміну від судового врегулювання спору медіація має такі переваги:

- ◆ швидкість;
- ◆ конфіденційність;
- ◆ чесність процесу.

Таким чином, у світовій та європейській практиці розповсюджені альтернативні способи врегулювання спорів коли сторони не звертаються до суду, і, які необхідно в подальшому застосовувати в практичній діяльності нашої держави, з метою захисту прав та законних інтересів особи.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Розкрийте основні положення судового врегулювання спору.
- ✓ Який існує порядок судового врегулювання спору ?
- ✓ Надайте визначення поняття господарського процесу.
- ✓ Розкрити порядок направлення претензії.
- ✓ Назвіть, які існують строки розгляду претензії.
- ✓ Строки розгляду претензії для окремих судових спорів.
- ✓ Загальні принципи права в діяльності господарських судів.
- ✓ Назвіть альтернативні способи досудового врегулювання спору.
- ✓ Розкрийте зміст розгляду заявником претензії.
- ✓ Що ви розумієте під медіацією ?

Модуль 5

ПІДВІДОМЧІСТЬ ТА ПІДСУДНІСТЬ СПРАВ ГОСПОДАРСЬКИМ СУДАМ

§ 1. Справи, підвідомчі та підсудні місцевим господарським судам

Згідно статей 1 і 2 ГПК господарський суд порушує справи за позовними заявами заінтересованих підприємств і організацій, у тому числі громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, державних та інших органів, що звертаються до господарського суду у випадках, передбачених чинним законодавством України, а також прокурорів, які звертаються до господарського суду в інтересах громадянина або держави. У встановлених законодавчими актами України випадках справу може бути порушено за заявою громадянина, який не є суб'єктом підприємницької діяльності. ГПК не надає органу управління права подавати до господарського суду позов в інтересах підпорядкованих йому підприємств і організацій, а також не наділяє господарський суд правом порушувати справу з власної ініціативи. Також ГПК не передбачено права однієї особи звертатися до господарського суду з позовними вимогами в інтересах іншої особи. У разі такого звернення в прийнятті позовної заяви слід відмовити на підставі пункту 1 частини першої ст. 62 ГПК.

Інститут підвідомчості справ господарським судам у загальному плані визначає можливість розгляду певної категорії справ, які підпадають під юрисдикцію господарських судів. Пленум Вищого господарського суду України «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» під терміном «підвідомчість» №10 від 24 жовтня 2011 р. дає таке визначення: «У вирішенні питань, пов'язаних з прийняттям позовних заяв, господарським судам слід розрізняти поняття підвідомчості і підсудності справ.

Підвідомчість – це визначена законом сукупність повноважень господарських судів щодо розгляду справ, віднесених до їх компетенції (ст. 12 Господарського процесуального кодексу України). Підсудність визначається колом справ у спорах, вирішення яких віднесено до підвідомчості певного господарського суду (статті 13, 15 і 16 ГПК)».

Стаття 12 ГПК визначає, що господарським судам підвідомчі такі справи:

1) справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів, у тому числі щодо приватизації майна, та з інших підстав, крім:

спорів про приватизацію державного житлового фонду;

спорів, що виникають при погодженні стандартів та технічних умов;

спорів про встановлення цін на продукцію (товари), а також тарифів на послуги (виконання робіт), якщо ці ціни і тарифи відповідно до законодавства не можуть бути встановлені за угодою сторін;

спорів, що виникають із публічно-правових відносин та віднесені до компетенції Конституційного Суду України та адміністративних судів;

інших спорів, вирішення яких відповідно до законів України та міжнародних договорів України віднесено до відання інших органів;

2) справи про банкрутство.

3) справи за заявами органів Антимонопольного комітету України, Рахункової палати з питань, віднесених законодавчими актами до їх компетенції.

4) справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів.

5) справи у спорах щодо обліку прав на цінні папери.

6) справи у спорах, що виникають із земельних відносин, в яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, за винятком тих, що віднесено до компетенції адміністративних судів.

Підвідомчий господарським судам спір може бути передано сторонами на вирішення третейського суду (арбітражу), крім спорів про визнання недійсними актів, а також спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб, та спорів, передбачених пунктом 4 частини першої цієї статті. Наведене кореспондується із ст. 13 ГПК, згідно із якою місцеві господарські суди розглядають у першій інстанції усі справи, підвідомчі господарським судам

Законодавець, визначивши які справи підвідомчі господарським судам виходив із суб'єктивного критерію в основу якого покладено розгляд спорів між юридичними та фізичними особами – підприємцями (суб'єктами господарських правовідносин).

Отже, мова йде про суб'єктів господарських правовідносин, які є надзвичайно різноманітні. На думку О. М. Вінник, це учасники господарських відносин, що безпосередньо здійснюють господарську діяльність або управляють такою діяльністю, створені у встановленому законом порядку, мають необхідне для здійснення такої діяльності майно і володіють господарською правосуб'єктністю.¹

Згідно ст. 80 ЦК юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Частина друга ст. 55 ГПК до суб'єктів господарювання відносить громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Таким нормативним актом є Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15 травня 2003 р.

¹ Господарське право: курс лекцій. – Атіка, 2004. – С. 59.

Слід зазначити, що при розгляді справ за участю фізичних осіб – підприємців, слід виходити із роз’яснень Вищого арбітражного суду України «Про деякі приписи чинного законодавства, що регулює підприємницьку діяльність громадян» № 01–8/556 від 23 жовтня 2000 р. В якому зазначено, що, вирішуючи питання щодо підвідомчості і підсудності спорів за участю підприємців, арбітражним судам слід враховувати таке. Спори між підприємцями, а також між ними і юридичними особами підвідомчі арбітражному суду, за винятком спорів, не пов’язаних з підприємницькою діяльністю. Водночас у разі об’єднання позивачем кількох пов’язаних між собою вимог, з яких одні підвідомчі арбітражному суду, а інші – суду, усі вимоги згідно ст. 26 ЦПК підлягають розглядові у суді. Громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю, але не мають виданого у встановленому порядку свідоцтва про державну реєстрацію підприємця, не набувають у зв’язку із здійсненням ними такої діяльності статусу підприємця. Крім того, у разі скасування державної реєстрації громадянина як суб’єкта підприємницької діяльності, зокрема, за його особистою заявою, спори за участю такого громадянина, у тому числі пов’язані із здійсненням ним раніше підприємницької діяльності, підвідомчі судам загальної юрисдикції, за винятком випадків, коли провадження у відповідних справах було порушено до настання згаданих обставин.

Питання пов’язані, що стосуються із підвідомчості і підсудності справ господарським судам» неодноразово стають предметом дискусій суддів, науковців та юристів практиків. У спільному листі Верховного Суду України та Вищого арбітражного суду України «Щодо визначення підвідомчості цивільних справ та господарських спорів» № 01– 8/518а від 20 липня 1995 р. зазначається, що за загальним правилом підвідомчість цивільних справ та господарських спорів визначається законодавчими актами України. Однак у випадках, коли в законодавчих актах підвідомчість спорів визначена нечітко, слід виходити із суб’єктного складу учасників спору. Якщо сторонами у справі є юридичні особи, спір підлягає вирішенню арбітражним судом, за винятком випадків, передбачених законодавством. Якщо в законодавчому акті підвідомчість спорів визначена альтернативно: суду чи господарському суду, або сказано про вирішення спору в судовому порядку, господарському суду слід виходити з суб’єктного складу учасників спору та характеру правовідносин, що визначені ГПК.

У вирішенні питання про те, чи є правовідносини господарськими, а спір – господарським, як зазначено в Пленумі Вищого господарського суду України «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» №10 від 24 жовтня 2011 р. із внесеними змінами, слід виходити з визначень, наведених у ст. 3 ГПК.

Господарський спір підвідомчий господарському суду, зокрема, за таких умов:

- участь у спорі суб’єкта господарювання;
- наявність між сторонами, по-перше, господарських відносин, врегульованих Цивільним кодексом України, Господарським кодексом

України, іншими актами господарського і цивільного законодавства, і, по-друге, спору про право, що виникає з відповідних відносин;

- наявність у законі норми, що прямо передбачала б вирішення спору господарським судом;

- відсутність у законі норми, що прямо передбачала б вирішення такого спору судом іншої юрисдикції.

Таким чином, господарські суди на загальних підставах вирішують усі спори між суб'єктами господарської діяльності, а також спори, пов'язані з приватизацією державного та комунального майна (крім спорів про приватизацію державного житлового фонду), в тому числі спори про визнання недійсними відповідних актів органів місцевого самоврядування та органів приватизації, а також спори зі справ, що виникають з корпоративних відносин.

З огляду на приписи частини другої ст.1 та ст. 12 ГПК зазначені справи підвідомчі господарським судам і в тому разі, якщо сторонами в судовому процесі виступають фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Справи, що виникають з корпоративних відносин, – це спори між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), в тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами), що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства. Предметом відповідних позовів можуть бути вимоги про визнання недійсними актів органів управління господарського товариства, визнання недійсними установчих документів товариства або договорів про відчуження майна тощо. Виняток становлять трудові спори за участю господарського товариства;

- утворенням суб'єктів господарювання, їх реорганізацією і ліквідацією, включаючи спори про визнання недійсними установчих документів, припинення діяльності юридичної особи та скасування її державної реєстрації;

- захистом права власності, в тому числі з визнанням цього права;

- використанням у господарському обороті об'єктів права інтелектуальної власності, включаючи спори за позовами суб'єктів господарювання до органів державної влади про визнання недійсними актів про видачу документів, що посвідчують право інтелектуальної власності, та відмовою в реєстрації об'єктів промислової власності;

- укладенням, зміною, виконанням і розірванням усіх господарських договорів між суб'єктами господарювання і органами державної влади і місцевого самоврядування, включаючи договори, які укладаються шляхом проведення конкурсу, біржових торгів, аукціонів тощо. До таких договорів відносяться, зокрема, такі: про відчуження об'єктів приватизації (крім приватизації державного житлового фонду); передачу державного або комунального майна в оренду; закупівлю товарів (робіт, послуг) для державних потреб;

- визнанням недійсними договорів, укладених суб'єктами господарювання, або між суб'єктами господарювання та органами державної влади і місцевого самоврядування шляхом проведення прилюдних торгів (аукціону), у тому числі договорів купівлі-продажу і оренди землі, а так само визнання недійсними актів про

проведення відповідних торгів (аукціону). При цьому в останньому випадку набувач майна, реалізованого на торгах (аукціоні), незалежно від наявності у нього статусу підприємства чи організації в розумінні частини першої ст. 1 ГПК (тобто підприємства, установи, організації, іншої юридичної особи, громадянина, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і набув статусу суб'єкта такої діяльності), залучається до участі у справі як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, і, отже, відповідна справа за будь-яких обставин підлягає розгляду господарським судом;

- вимогами про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктом публічно-правових відносин, – за умови, що такі вимоги не об'єднуються з вимогою вирішити публічно-правовий спір і за своїм суб'єктним складом підпадають під дію ст. 1 ГПК;

- оскарженням згідно частини першої ст. 60 Закону України «Про захист економічної конкуренції» рішень (розпоряджень) органів Антимонопольного комітету України та стягненням з суб'єктів господарювання сум штрафів та пені у зв'язку з порушенням конкурентного законодавства;

- у сфері містобудування, в тому числі за участю центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері будівництва, містобудування та архітектури;

- стягнення простроченої заборгованості суб'єкта господарювання перед державою чи територіальною громадою міста, за кредитом (позикою), залученим державою чи територіальною громадою міста) або під державну (місцеву) гарантію, а також за кредитом з бюджету, включаючи плату за користування такими кредитами (позиками) та пеню (частина дев'ята статті 17 Бюджетного кодексу України), в тому числі за позовами органів державної податкової служби України, оскільки майнові відносини у відповідних справах засновані на юридичній рівності сторін;

- стягнення з органів місцевого самоврядування та спеціально уповноважених державних органів, які є розпорядниками бюджетних коштів, сум збитків, пов'язаних з перевезеннями пасажирів пільгових категорій. До компетенції господарських судів віднесено розгляд усіх справ про банкрутство, а також справ у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство, за певними винятками (пункт 7 частини першої ст. 12 ГПК). Зазначені справи відповідно до частини другої ст. 4–1 ГПК розглядаються в порядку провадження, передбаченому цим Кодексом, з урахуванням особливостей, встановлених Законами України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та «Про банки і банківську діяльність». Згідно частини першої ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» останнє є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи. Згідно частини четвертої ст. 7 названого Закону) у разі відмови органів державної влади та органів місцевого самоврядування у наданні земельної ділянки для ведення фермерського господарства питання вирішується судом. Рішення суду про задоволення

позову є підставою для відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості), видачі документа, що посвідчує право власності, або укладання договору оренди.

Статтею 8 Закону України «Про фермерське господарство» передбачено, що після одержання засновником державного акта на право власності на земельну ділянку або укладення договору оренди земельної ділянки та його державної реєстрації фермерське господарство підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб.

У зв'язку з цим спори, пов'язані з відмовою у наданні громадянину земельної ділянки для ведення фермерського господарства, та спори щодо розподілу майна фермерського господарства, яке припинило свою діяльність, не підвідомчі господарським судам. Що ж до спорів, пов'язаних з наданням додаткової земельної ділянки фермерському господарству після його створення, а також спорів про припинення діяльності фермерського господарства, то вони згідно статей 1 та 12 ГПК підвідомчі господарським судам.

За правилами господарського судочинства мають розглядатися справи зі спорів про відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, в тому числі за позовами спеціально уповноважених державних органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Згідно частини першої ст. 26 Закону України «Про режим іноземного інвестування» спори між іноземними інвесторами і державою з питань державного регулювання іноземних інвестицій та діяльності підприємств з іноземними інвестиціями підлягають розгляду в судах України, якщо інше не визначено міжнародними договорами України. За змістом статей 1 та 12 ГПК України господарським судам підвідомчі справи у відповідних спорах, якщо інше не визначено міжнародними договорами України.

Справи в усіх інших спорах, не зазначених у частині першій цієї статті, підлягають розгляду в судах та/або в господарських судах України, або за домовленістю сторін у третейських судах, у тому числі за кордоном (частина друга ст. 26 названого Закону)

Виходячи з приписів частини другої ст. 50 Закону України «Про нотаріат», право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, а також нотаріального акта має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти.

Спори між боржниками і стягувачами, а також спори за позовами інших осіб, прав та інтересів яких стосуються нотаріальні дії чи акт, у тому числі про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню повністю або частково, про повернення стягнутого за виконавчим написом, вирішуються господарським судом за позовами боржників або зазначених осіб до стягувачів, якщо суб'єктний склад сторін відповідного спору відповідає приписам статті 1 ГПК. При цьому за змістом статей 1, 2, 18, 22, 27 ГПК, статей 1 і 3 названого Закону) нотаріус не може бути відповідачем у господарському процесі, а залучається до участі в ньому як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору.

Водночас слід мати на увазі, що до господарського суду не можуть оскаржуватися дії нотаріуса щодо вчинення виконавчого напису, коли йдеться виключно про порушення нотаріусом правил вчинення відповідної нотаріальної дії і при цьому позивачем не порушується питання про захист права, заснованого на приписах цивільного чи господарського законодавства. Згідно зі ст. 17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» рішення місцевих органів державної виконавчої влади щодо володіння і користування культовими будівлями і майном можуть бути оскаржені до суду в порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України. Отже, встановивши, що позовна заява містить вимоги про визнання такого рішення недійсним, господарський суд повинен відмовити у її прийнятті з посиланням на пункт 1 частини першої ст. 62 ГПК. Такий же порядок застосовується і до заяви прокурора або органу, уповноваженого реєструвати статuti релігійних організацій, про припинення діяльності релігійної організації (ст. 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»).

Розгляд господарськими судами скарг у порядку ст. 121– 2 ГПК є однією з форм судового контролю щодо виконання рішень, ухвал, постанов, а виконання рішення, ухвали постанови господарського суду є невід’ємною частиною судового процесу.

Отже, зазначені скарги щодо виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів підлягають розгляду господарським судом, який розглянув відповідну справу у першій інстанції, тобто тим господарським судом, що видав виконавчий документ (наказ чи ухвалу). Розгляд таких скарг здійснюється господарськими судами за правилами ГПК.

Оскільки прийняття органами Державної виконавчої служби, її посадовими особами будь-яких рішень (постанов тощо) в процесі здійснення виконання судових рішень господарських судів підпадає в розумінні ст. 121– 2 ГПК під ознаки дій цих органів та осіб, то відповідні рішення також підлягають оскарженню до названих судів. Якщо у відповідній скарзі йдеться про оскарження дій (бездіяльності) органу Державної виконавчої служби у зведеному виконавчому провадженні, то вона підлягає розглядові господарським судом у тій частині, яка стосується виконання рішення (ухвали, постанови) господарського суду, але не загального суду чи іншого органу, який видав виконавчий документ.

Господарським судам підвідомчі на загальних підставах справи зі спорів, пов’язані з визнанням права на майно, на яке накладено арешт, і про зняття з нього арешту та з розглядом позовів до юридичної особи, яка зобов’язана здійснити стягнення коштів з боржника у разі невиконання рішення з вини цієї юридичної особи (статті 60 і 87 Закону України «Про виконавче провадження»), – за умови, коли сторонами у судовому процесі є підприємства чи організації у розумінні ст. 1 ГПК.

Що ж до скарг, які подаються до суду на підставі ст. 82 названого Закону та ст. 121– 2 ГПК, то, за змістом останньої з названих норм, їх розглядає виключно місцевий господарський суд, яким відповідну справу розглянуто у першій інстанції.

Окрім того, не підлягають розглядові в господарських судах справи у спорах, пов'язаних із здійсненням владних повноважень:

- Фондом соціального захисту інвалідів та його відділенням у зв'язку із застосуванням адміністративно-господарських санкцій, передбачених ст. 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»;

- Пенсійним фондом України та його органами у прийнятті рішень про стягнення простроченої заборгованості із страхових внесків до названого Фонду;

- виконавчими дирекціями Фондів соціального страхування, їх робочими органами у відносинах, пов'язаних із здійсненням керівництва та управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, проведенням збору та акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів, забезпеченням фінансування виплат за загальнообов'язковим державним страхуванням та здійсненням інших функцій згідно з затвердженими статутами;

- Державною інспекцією з контролю за цінами та її територіальними органами у прийнятті рішень про застосування санкцій за порушення державної дисципліни цін.

Водночас господарськими судами розглядаються на загальних підставах справи зі спорів за участю названих органів, якщо такі спори виникають з цивільних чи господарських правовідносин, в яких ці органи виступають на рівних засадах з іншими учасниками відповідних відносин (наприклад, у зв'язку з виконанням цивільно-правових чи господарсько-правових договорів, відшкодування матеріальної або моральної шкоди, із зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави тощо).

Також, до компетенції господарських судів не відноситься розгляд справ у спорах:

- а) про оскарження нормативно-правових актів, ухвалених суб'єктом владних повноважень, яким останній зобов'язує суб'єкта господарювання вчинити певні дії, утриматись від вчинення певних дій або нести відповідальність;

- б) про оскарження суб'єктом господарювання дій (бездіяльності) органу державної влади, органу місцевого самоврядування, іншого суб'єкта владних повноважень, їхньої посадової чи службової особи, що впливають з наданих їм владних управлінських функцій, якщо ці дії (бездіяльність) не пов'язані з відносинами, у сфері господарювання;

- в) між суб'єктами владних повноважень з приводу їхньої компетенції у сфері управління;

- г) з приводу укладання та виконання адміністративних договорів;

- д) за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом.

Інші справи за участю господарюючих суб'єктів та суб'єктів владних повноважень не мають ознак справ адміністративної юрисдикції і повинні розглядатися господарськими судами на загальних підставах. До таких справ належать усі справи у спорах про право, що виникають з відносин, врегульованих Цивільним кодексом України, Господарським кодексом

України, іншими актами господарського і цивільного законодавства. Відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів та розгляду звітів про їх виконання, а також контролю за виконанням Державного бюджету України та місцевих бюджетів (ст. 1 Бюджетного кодексу України), не є господарськими.

Отже, заяви у спорах, пов'язаних з названими відносинами, не підлягають розгляду в господарських судах України.

Частина друга ст. 12 ГПК передбачає право сторін передати підвідомчий господарським судам спір на вирішення третейського суду (арбітражу). Норма цієї статті, є одним із проявів принципу диспозитивності господарського процесу. Згода сторін спору щодо передання спору на розгляд третейського суду (арбітражу) не повинна розглядатись як відмова від права звернення до суду за захистом права чи охоронюваного законом інтересу.

Господарські суди розглядають справи про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів, утворених відповідно до Закону України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 р. Згідно з цим Законом до третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про третейські суди» третейські суди можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком:

- 1) справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів;
- 2) справ у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб;
- 3) справ, пов'язаних з державною таємницею;
- 4) справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів);
- 5) справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом;
- 6) справ, однією із сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ним владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, державна установа чи організація, казенне підприємство;
- 7) справ у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки;
- 8) справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення;
- 9) справ у спорах, що виникають з трудових відносин;
- 10) справ, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язаних із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цих товариств;

11) інших справ, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України;

12) справ, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України;

13) справ, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами та іншими суб'єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень;

14) справ у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки).

Якщо чинним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлений інший порядок організації, діяльності та вирішення спорів третейським судом, ніж той, що встановлено цим Законом, то застосовуються норми міжнародного договору. Водночас слід пом'ятати, що дія цього Закону не поширюється на міжнародний комерційний арбітраж.

Що ж до рішень іноземних судів, іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних і господарських справ, а також рішень міжнародного комерційного арбітражу, що діє відповідно до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р., то вирішення питань, пов'язаних з наданням дозволу на примусове виконання таких рішень та їх оскарженням, не віднесено до компетенції господарських судів.

Згідно ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» до міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися: спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України. Таким чином, на відміну від третейських судів, компетенція міжнародного комерційного арбітражу є виключною, оскільки викладений у Законі перелік є вичерпним.

§ 2. Територіальна та виключна підсудність справ господарським судам

Загальні правила територіальної підсудності, тобто розмежування компетенції судів першої інстанції щодо розгляду справ у спорах, що виникають при укладанні, зміні та розірванні господарських договорів, справи у спорах про визнання договорів недійсними розглядаються господарським судом за місцезнаходженням сторони, зобов'язаної за договором здійснити на користь другої сторони певні дії, такі як: передати майно, виконати роботу,

надати послуги, сплатити гроші тощо, а також справи у спорах, що виникають при виконанні господарських договорів та з інших підстав, а також справи про визнання недійсними актів розглядаються господарським судом за місцезнаходженням відповідача. Територіальна підсудність справ господарського суду визначена ст. 15 ГПК.

Справи у спорах за участю кількох відповідачів розглядаються господарським судом за місцезнаходженням одного з відповідачів за вибором позивача. справи у спорах за участю боржника і стягувача про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, або про повернення стягненого за виконавчим написом нотаріуса розглядаються господарським судом за місцезнаходженням відповідача або за місцем виконання виконавчого напису нотаріуса за вибором позивача.

Якщо юридичну особу представляє уповноважений нею відособлений підрозділ, територіальна підсудність спору визначається з урахуванням частин першої – третьої ст. 15 ГПК залежно від місцезнаходження відособленого підрозділу.

Місце розгляду справи з господарського спору, в якому однією з сторін є апеляційний господарський суд, господарський суд області, міста Києва, визначає Вищий господарський суд.

Справи про банкрутство розглядаються господарським судом за місцезнаходженням боржника.

Як зазначено в постанові Пленуму Вищого господарського суду України від «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» №10 від 24 жовтня 2011 р., згідно статей 13, 15 ГПК підсудність справ визначається за предметними і територіальними ознаками. Виняток з цього правила становить виключна підсудність справ (ст. 16 ГПК). Можливості визначення підсудності справи самими сторонами у договорі названим Кодексом не передбачено.

Визначаючи територіальну підсудність справи, господарські суди повинні виходити з того, що місцезнаходження юридичної особи або фізичної особи – підприємця визначається на підставі відомостей, внесених до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців (ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»).

Територіальна підсудність справи за участю відособленого підрозділу юридичної особи визначається відповідно до вимог ст. 15 ГПК за місцем знаходження відособленого підрозділу, якому надано право здійснювати повноваження сторони від імені юридичної особи.

Господарським судам слід також враховувати, що, оскільки відособлений підрозділ юридичної особи діє у межах наданих йому повноважень, то подання позову за місцем знаходження цього підрозділу правомірне лише тоді, коли спір впливає саме з його діяльності.

У разі відсутності у відособленого підрозділу відповідних повноважень та/або коли спір не пов'язаний з діяльністю цього підрозділу, позовні матеріали

або справа надсилаються за підсудністю до господарського суду за місцем знаходження юридичної особи.

Спори, пов'язані з укладанням, зміною умов, розірванням чи визнанням недійсними договорів, якими передбачено проведення розрахунків за товари (роботи, послуги) у негрошовій формі, підлягають вирішенню господарським судом за місцем знаходження однієї з сторін, до якої звернувся заявник. Підсудність справ про стягнення іноземної валюти визначається на загальних підставах відповідно до розділу III ГПК.

При цьому слід врахувати, що у питаннях визначення підвідомчості і підсудності прав зі спорів про визнання правочинів (господарських договорів) недійсними господарським судам слід враховувати викладене в пункті 1 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» № 11 від 29 травня 2013 р.

Що стосується виключної підсудності справ, ст. 16 ГПК відносить до підсудності господарського суду справи у спорах:

- ◆ що виникають з договору перевезення, в яких одним з відповідачів є орган транспорту, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням цього органу;

- ◆ що здійснюється для забезпечення морської вимоги, розглядаються судом за місцезнаходженням морського порту України, в якому перебуває судно, або порту реєстрації судна;

- ◆ у спорах про право власності на майно або про витребування майна з чужого незаконного володіння чи про усунення перешкод у користуванні майном розглядаються господарським судом за місцезнаходженням майна (при цьому місцезнаходження майна має бути підтверджено документально. У разі неможливості подання позивачем такого підтвердження, підсудність справи визначається на загальних підставах, тобто згідно зі ст. 15 ГПК);

- ◆ щодо порушення майнових прав інтелектуальної власності розглядаються господарським судом за місцем вчинення порушення;

- ◆ у спорах, у яких відповідачем є вищий чи центральний орган виконавчої влади, Національний банк України, Рахункова палата, обласні, Київська міська рада або обласні, Київська міська державна адміністрація, а також справи, матеріали яких містять державну таємницю, розглядаються господарським судом міста Києва;

- ◆ між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарського товариства, що пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням господарського товариства згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Справи у спорах щодо обліку прав на цінні папери розглядаються господарським судом за місцезнаходженням емітента.

Справи у спорах, передбачених пунктом 6 частини першої ст. 12 ГПК, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням об'єктів земельних відносин або основної їх частини, за винятком справ, передбачених частиною четвертою цієї статті. Справи у майнових спорах, передбачених пунктом 7 частини першої ст. 12 ГПК, розглядаються господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство.

Водночас, у вирішенні питань, пов'язаних з підвідомчістю справ у спорах, що виникають із земельних відносин, господарським судам слід враховувати викладене в пункті 1 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин» № 6 від 17 травня 2011 р.

Частина п'ята ст. 16 ГПК відносить справи зі спорів, у яких відповідачем є вищий чи центральний орган виконавчої влади, Національний банк України, Рахункова палата, Київська міська рада або обласні, Київська міська державна адміністрація, до підсудності господарського суду міста Києва. З огляду на це, у вирішенні питання про визначення підсудності відповідних справ, у разі, коли позивач зазначає центральний орган виконавчої влади або державну адміністрацію як відповідача поряд з іншими відповідачами без достатніх на це підстав, необхідно враховувати таке.

Якщо позивач з якихось причин вважає, що одним із відповідачів зі справи має бути центральний орган виконавчої влади або державна адміністрація і у зв'язку з цим позовна заява подається до господарського суду міста Києва, або у разі передачі відповідної справи іншим господарським судом до цього суду, останній у процесі підготовки справи до розгляду вправі вирішити питання про залучення до участі у справі іншого відповідача або, за згодою позивача, – про заміну неналежного відповідача (ст. 24 ГПК). Якщо у такому випадку справа стала підсудною іншому господарському суду, підсудність визначається частиною 3 ст. 17 ГПК.

§ 3. Передача справ господарського суду

Згідно ст. 17 ГПК України, якщо справа не підсудна даному господарському суду, матеріали справи надсилаються господарським судом за встановленою підсудністю не пізніше п'яти днів з дня надходження позовної заяви або винесення ухвали про передачу справи. Таку ухвалу про передачу справи за підсудністю може бути оскаржено.

Справа, прийнята господарським судом до свого провадження з додержанням правил підсудності, повинна бути ним розглянута по суті і в тому випадку, коли в процесі розгляду справи вона стала підсудною іншому господарському суду.

Якщо після відводу суддів неможливо розглянути справу в господарському суді, до підсудності якого відноситься справа, то така справа передається до господарського суду, найбільш територіально наближеного до цього господарського суду.

Тобто, у разі виявлення суддею при вирішенні питання про прийняття позовної заяви, суд не порушуючи провадження у справі, має надіслати матеріали позовної справи до господарського суду, якому за правилами підсудності належить розглядати цю справу.

При передачі справ з одного господарського суду до іншого господарського суду слід керуватися постановою Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» № 11 від 29 травня 2013 р., в пункті 20.7 та пункті 20.9 якої зазначено, якщо господарський суд, який прийняв справу до свого провадження з додержанням правил підсудності, залучив іншого відповідача чи замінив неналежного відповідача і у зв'язку з цим справа стала підсудною іншому господарському суду, питання про підсудність визначається за правилом частини третьої ст. 17 ГПК, за винятком випадків, коли наслідком змін на стороні відповідача стає виключна підсудність справи.

У разі коли непідсудність справи даному місцевому господарському суду виявлено під час апеляційного чи касаційного перегляду судового рішення і останнє в зв'язку з цим скасовується, то матеріали справи підлягають поверненню до місцевого господарського суду, який прийняв рішення, для виконання ним вимог частини першої ст. 17 ГПК, про що зазначається в резолютивній частині постанови апеляційної чи касаційної інстанції.

Що стосується розгляду справ після відводу суддів (частина 4 ст. 17 ГПК), у такому випадку, для вирішення питання про підсудність такої справи, не приймаючи таку справу до свого провадження, голова Вищого господарського суду України або його заступник мають право витребувати будь-яку справу, що є у провадженні місцевого господарського суду, і передати таку справу на розгляд іншого місцевого господарського суду.

Підставою передачі справи з одного господарського суду до іншого господарського суду є ухвала, яку виносить голова Вищого господарського суду України або його заступник.

Аналізуючи практичну діяльність міських господарських судів та зважаючи на проблемність питань, які існують при здійсненні судочинства, на думку автора доцільно запровадити спрощену процедуру розгляду справ за певних обставин.

Така процедура може здійснюватися у разі, якщо ціна позову є незначною, наприклад, у розмірі однієї мінімальної заробітної плати. У такому випадку рішення суду повинно бути остаточним.

Крім того, з метою покращення діяльності господарського судочинства необхідно передбачити можливість позивачу та відповідачу мати вибір судді (суддів) для розгляду справи у міському господарському суді. У разі, якщо позивач та відповідач не знайдуть з цього питання порозуміння, справу розглядається відповідно до норм ГПК.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Розкрийте зміст підвідомчості справ господарським судам.
- ✓ Які справи підвідомчості господарським судам ?
- ✓ Які справи не підвідомчості господарським судам ?
- ✓ Розкрийте діяльність господарських судів при розгляді справи при оскарженні рішень третейських судів.
- ✓ В чому полягає територіальна підсудність справ господарського суду ?
- ✓ Розкрийте територіальну підсудність справ пов'язаних із спорами, що виникають при укладанні, зміні та розірванні господарських договорів.
- ✓ Розкрийте територіальну підсудність справ пов'язану із банкрутством.
- ✓ В чому полягає виключна територіальна підсудність справ господарського суду ?
- ✓ В якому суді буде розглядатися справа при порушенні майнових права інтелектуальної власності та справа щодо обліку прав на цінні папери?
- ✓ Назвіть підстави передачі справ з одного господарського суду до іншого господарського суду ?
- ✓ Хто приймає рішення про передачу справ з одного господарського суду до іншого господарського суду ?

Модуль 6

УЧАСНИКИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

§ 1. Склад учасників судового процесу. Сторони в судовому процесі

Учасників судового процесу визначає ГПК. До складу учасників судового процесу ст. 18 ГПК відносить: сторони, треті особи, прокурор, інші особи, які беруть участь у процесі. У справах про оскарження рішення третейського суду та про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду особами, які беруть участь у справі, є учасники третейського розгляду, особи, які не брали участь у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки, треті особи, а також представники цих осіб.

Законодавець в ст. 19 ГПК, встановив, що суддею є посадова особа господарського суду, процесуальний статус якого визначається Законом України «Про судоустрій та статус суддів». Проте, говорячи про статус судді господарського суду, ст. 20 ГПК передбачає відвід судді. Право подавати заяву про відвід судді є однією із гарантій законності здійснення правосуддя.

Зокрема, суддя не може брати участі в розгляді справи і підлягає відводу (самовідводу), якщо він є родичем осіб, які беруть участь у судовому процесі, якщо було порушено порядок визначення судді для розгляду справи, встановлений частиною третьою ст. 2–1 ГПК, або якщо буде встановлено інші обставини, що викликають сумнів у його неупередженості. Суддя, який брав участь у розгляді справи, не може брати участі в новому розгляді справи у разі скасування рішення, ухвали, постанови, прийнятої за його участю, або у перегляді прийнятих за його участю рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами.

При наявності зазначених підстав суддя повинен заявити самовідвід. З цих же підстав відвід судді можуть заявити сторони та прокурор, який бере участь в судовому процесі.

Відвід повинен бути мотивованим, заявляється у письмовій формі до початку вирішення спору. Заявляти відвід після цього можна лише у разі, якщо про підставу відводу сторона чи прокурор дізналися після початку розгляду справи по суті.

Питання про відвід судді вирішується в нарадчій кімнаті судом у тому складі, який розглядає справу, про що виноситься ухвала. Заява про відвід кільком суддям або всьому складу суду вирішується простою більшістю голосів.

У разі задоволення відводу (самовідводу) одному з суддів або всьому складу суду справа розглядається в тому самому господарському суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведеного судді або іншим складом суддів, який визначається у порядку, встановленому частиною третьою ст. 2–1 ГПК.

Усіх учасників судового процесу умовно можна поділити на осіб які беруть участь у справі. До таких слід віднести сторони судового процесу.

Зокрема, ст. 21 ГПК до таких відносить – позивача і відповідача, такими можуть бути підприємства та організації, зазначені в ст. 1 ГПК, що подали позов або в інтересах яких подано позов про захист порушеного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу.

До складу учасників судового процесу входять сторони (ст. 21 ГПК), треті особи (ст. ст. 26, 27 ГПК), прокурор (ст. 29 ГПК), інші особи, які беруть участь у процесі у випадках, передбачених ГП, зокрема, представники сторін і третіх осіб (ст. 28 ГПК), судові експерти (ст. 31 ГПК), перекладачі, посадові особи чи інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів (ст. 30 ГПК), коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи (ст. 18 ГПК).

Сторони судового процесу користуються рівними процесуальними правами. В ст. 22 ГПК викладено, що сторони мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії, брати участь в господарських засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, заявляти клопотання, давати усні та письмові пояснення господарському суду, наводити свої доводи і міркування з усіх питань, що виникають у ході судового процесу, заперечувати проти клопотань і доводів інших учасників судового процесу, оскаржувати судові рішення господарського суду в установленому ГПК порядку, а також користуватися іншими процесуальними правами, наданими їм ГПК.

Передбачені частиною четвертою ст. 22 ГПК право позивача збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитись від позову можуть бути реалізовані до прийняття рішення судом першої інстанції. Під збільшенням або зменшенням розміру позовних вимог слід розуміти відповідно збільшення або зменшення кількісних показників за тією ж самою вимогою, яку було заявлено в позовній заяві. Згідно з частиною третьою ст. 55 ГПК ціну позову вказує позивач. Отже, у разі прийняття судом зміни (в бік збільшення або зменшення) кількісних показників, у яких виражається позовна вимога, має місце нова ціна позову, виходячи з якої й вирішується спір, – з обов'язковим зазначенням про це як у вступній, так і в описовій частині рішення. При цьому питання щодо повернення зайво сплаченої суми судового збору у зв'язку із зменшенням позовних вимог вирішується господарським судом на загальних підставах і в порядку, визначеному законодавством. Якщо ж до заяви про збільшення розміру позовних вимог не додано доказів сплати суми судового збору у встановленому порядку та розмірі (з урахуванням такого збільшення), то відповідна заява повертається господарським судом на підставі пункту 4 частини першої ст. 63 ГПК, а у разі якщо відповідні недоліки виявлено після прийняття господарським судом заяви про збільшення розміру позовних вимог, суд стягує несплачені в установленому порядку та розмірі суми судового збору за результатами розгляду справи на підставі ст. 49 ГПК.

Крім того, ст. 22 ГПК, не передбачено права позивача на подання заяв (клопотань) про «доповнення» або «уточнення» позовних вимог, або заявлення «додаткових» позовних вимог і т. п. Тому, як вказується постанові Пленуму

Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., у разі надходження до господарського суду однієї із зазначених заяв (клопотань) останній, виходячи з її змісту, а також змісту раніше поданої позовної заяви та конкретних обставин справи, повинен розцінювати її як:

- ◆ подання іншого (ще одного) позову;
- ◆ збільшення або зменшення розміру позовних вимог;
- ◆ об'єднання позовних вимог;
- ◆ зміну предмета або підстав позову.

У будь-якому з таких випадків позивачем має бути додержано правил вчинення відповідної процесуальної дії, а недотримання ним таких правил тягне за собою процесуальні наслідки, передбачені ГПК та зазначені в цій постанові.

Збільшено (чи зменшено) може бути лише розмір вимог майнового характеру. Якщо в заяві позивача йдеться про збільшення розміру немайнових вимог (наприклад, про визнання недійсним ще одного акта крім того, стосовно якого відповідну вимогу вже заявлено), то фактично також йдеться про подання іншого позову.

Право позивача на зміну предмета або підстави позову може бути реалізоване лише до початку розгляду господарським судом справи по суті та лише у суді першої інстанції шляхом подання до суду відповідної письмової заяви, яка за формою і змістом має узгоджуватися із ст. 54 ГПК з доданням до неї документів, зазначених у ст. 57 ГПК.

Невідповідність згаданої заяви вимогам цих норм процесуального права є підставою для її повернення з підстав, передбачених частиною першою ст. 63 ГПК.

Заяви про зміну предмета або підстави позову, які відповідають вимогам статей 54 і 57 ГПК, проте подані після початку розгляду господарським судом справи по суті, залишаються без розгляду і приєднуються до матеріалів справи, про що суд зазначає в описовій частині рішення, прийнятого по суті спору (або в ухвалі, якою закінчується розгляд справи). Початок розгляду справи по суті має місце з того моменту, коли господарський суд після відкриття судового засідання, роз'яснення (за необхідності) сторонам та іншим учасникам судового процесу їх прав та обов'язків і розгляду інших клопотань і заяв (про відкладення розгляду справи, залучення до участі в ній інших осіб, витребування додаткових доказів тощо) переходить безпосередньо до розгляду позовних вимог, про що зазначається в протоколі судового засідання. При цьому неявка у судові засідання сторін або однієї з сторін, за умови, що їх належним чином повідомлено про час і місце цього засідання, не перешкоджає такому переходові до розгляду позовних вимог, якщо у господарського суду відсутні підстави для відкладення розгляду справи, передбачені частиною першою ст. 77 ГПК.

Під предметом позову розуміється певна матеріально-правова вимога позивача до відповідача, стосовно якої позивач просить прийняти судове

рішення. Підставу позову становлять обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги щодо захисту права та охоронюваного законом інтересу.

Відтак зміна предмета позову означає зміну вимоги, з якою позивач звернувся до відповідача, а зміна підстав позову – це зміна обставин, на яких ґрунтується вимога позивача. Одночасна зміна і предмета, і підстав позову не допускається. У разі подання позивачем заяви, направленої на одночасну зміну предмета і підстав позову, господарський суд повинен відмовити в задоволенні такої заяви і, приєднавши її до матеріалів справи та зазначивши про цю відмову в описовій частині рішення (або в ухвалі, якою закінчується розгляд справи), розглянути по суті раніше заявлені позовні вимоги, якщо позивач не відмовляється від позову. Позивач при цьому не позбавлений права звернутися з новим позовом у загальному порядку.

Разом з тим не вважаються зміною підстав позову доповнення його новими обставинами при збереженні в ньому первісних обставин та зміна посилання на норми матеріального чи процесуального права. Водночас і посилання суду в рішенні на інші норми права, ніж зазначені у позовній заяві, не може розумітися як вихід суду за межі позовних вимог.

Проте, приписи частини четвертої ст. 22 ГПК не застосовуються під час розгляду справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій. Передбачені нею права можуть бути використані позивачем також під час нового розгляду справи в першій інстанції після скасування рішення і передачі у встановленому порядку справи на новий розгляд до суду першої інстанції. Якщо розгляд справи здійснюється спочатку, то позивач також вправі змінити підставу або предмет позову до початку повторного розгляду справи по суті.

Сторони зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони, вживати заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи.

Позивач вправі до прийняття рішення по справі збільшити розмір позовних вимог за умови дотримання встановленого порядку досудового врегулювання спору у випадках, передбачених ст. 5 ГПК в цій частині, відмовитись від позову або зменшити розмір позовних вимог. До початку розгляду господарським судом справи по суті позивач має право змінити предмет або підставу позову шляхом подання письмової заяви.

Відповідач має право визнати позов повністю або частково, а також має право до початку розгляду господарським судом справи по суті подати зустрічний позов. При цьому господарський суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем, якщо ці дії суперечать законодавству або порушують чий-небудь права і охоронювані законом інтереси.

Норми ст. 23 ГПК передбачають участь у справі кількох позивачів та відповідачів. Такий позов може бути подано кількома позивачами чи до кількох відповідачів. Кожний з позивачів або відповідачів щодо іншої сторони виступає в судовому процесі самостійно. У свою чергу, ст. 24 ГПК встановлює механізм,

коли господарський суд за наявністю достатніх підстав має право до прийняття рішення залучити за клопотанням сторони або за своєю ініціативою до участі у справі іншого відповідача. Так, господарський суд, встановивши до прийняття рішення, що позов подано не до тієї особи, яка повинна відповідати за позовом, може за згодою позивача, не припиняючи провадження у справі, допустити заміну первісного відповідача належним відповідачем.

Про залучення іншого відповідача чи заміну неналежного відповідача виноситься ухвала, і розгляд справи починається заново.

Згідно ст. 25 ГПК, у разі смерті або оголошення фізичної особи померлою, припинення діяльності суб'єкта господарювання шляхом реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення), заміни кредитора чи боржника в зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, господарський суд залучає до участі у справі правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії судового процесу.

Усі дії, вчинені в судовому процесі до вступу у справу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку правонаступник замінив. Про заміну або про відмову заміни сторони чи третьої особи її правонаступником господарський суд виносить ухвалу.

В постанові Пленуму Вищого господарського суду України від «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., зазначено, що серед усіх учасників судового процесу лише сторони, треті особи і прокурор, який бере участь у процесі, наділені правом заявити відвід судді за наявності підстав та в порядку, зазначених у ст. 20 ГПК, у тому числі у випадку, коли суддя бере участь у новому розгляді справи в разі скасування рішення, ухвали, прийнятих ним чи за його участю. Вони можуть заявити відвід лише тим суддям, які беруть участь у розгляді конкретної справи, а не всім взагалі суддям того чи іншого господарського суду. Заява про відвід голові господарського суду чи його заступнику можливе лише у разі прийняття ними справи до свого провадження.

Важливою складовою учасників судового процесу є треті особи, які законодавець поділяє на осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору та на осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору.

Згідно ст. 26 ГПК треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, можуть вступити у справу до прийняття рішення господарським судом, подавши позов до однієї або двох сторін. Тобто, вступ у справу цієї особи на стадії апеляції чи касації не допускається.

Позовна заява третьої особи має бути оформлена і подана згідно із загальними правилами подання позову.

Про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу господарський суд виносить ухвалу. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача.

В господарському процесі, як уже зазначалося діє інститут третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору.

Згідно ст. 26 ГПК треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до прийняття рішення господарським судом, якщо рішення з господарського спору може вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї з сторін. Їх може бути залучено до участі у справі також за клопотанням сторін, прокурора. Якщо господарський суд при прийнятті позовної заяви, вчиненні дій по підготовці справи до розгляду або під час розгляду справи встановить, що рішення господарського суду може вплинути на права і обов'язки осіб, що не є стороною у справі, господарський суд залучає таких осіб до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору.

У заявах про залучення третіх осіб і у заявах третіх осіб про вступ у справу на стороні позивача або відповідача зазначається, на яких підставах третіх осіб належить залучити або допустити до участі у справі.

Питання про допущення або залучення третіх осіб до участі у справі вирішується господарським судом, який виносить з цього приводу ухвалу.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог, користуються процесуальними правами і несуть процесуальні обов'язки сторін, крім права на зміну підстави і предмета позову, збільшення чи зменшення розміру позовних вимог, а також на відмову від позову або визнання позову.

Третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, може виступати у справі на стороні позивача або відповідача.

Справи юридичних осіб в господарському суді ведуть їх органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законодавством та установчими документами, через свого представника (ст. 28 ГПК).

Керівники підприємств та організацій, інші особи, повноваження яких визначені законодавством або установчими документами, подають господарському суду документи, що посвідчують їх посадове становище.

Представниками юридичних осіб можуть бути також інші особи, повноваження яких підтверджуються довіреністю від імені підприємства, організації. Довіреність видається за підписом керівника або іншої уповноваженої ним особи та посвідчується печаткою підприємства, організації.

Повноваження сторони або третьої особи від імені юридичної особи може здійснювати її відособлений підрозділ, якщо таке право йому надано установчими або іншими документами.

Громадяни можуть вести свої справи в господарському суді особисто або через представників, повноваження яких підтверджуються нотаріально посвідченою довіреністю.

Довіреність громадянина, який є суб'єктом права на безоплатну вторинну правову допомогу, за зверненням якого прийнято рішення про надання такої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Частиною другою ст. 28 ГПК визначено право керівників підприємств та організацій бути представниками у господарському суді. Проте, ст. 30 ГПК передбачає участь у процесі посадових осіб та інших працівників підприємств,

установ, організацій, державних та інших органів. Відмінність цієї статті від частини другої ст. 28 ГПК полягає в тому, що судовому процесі можуть брати участь посадові особи та інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликано для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи. Ці особи мають право знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, брати участь в огляді та дослідженні доказів.

Зазначені особи зобов'язані з'явитись до господарського суду на його виклик, сповістити про знані їм відомості та обставини у справі, подати на вимогу господарського суду пояснення в письмовій формі. Виклик указаних осіб до господарського суду можливий як за клопотанням сторін, третіх осіб, прокурора, так і з ініціативи господарського суду.

§ 2. Участь прокурора у розгляді справ

Порядок здійснення представництва прокурора у розгляді справи у господарському суді визначається нормами ГПК та інших Законів України.

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. прокурор представляє інтереси громадянина або держави в суді, яке полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом.

Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

При цьому наявність підстав для представництва має бути обґрунтована прокурором у суді. Прокурор здійснює представництво інтересів громадянина або держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для представництва. Він зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень. У разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу. Наявність підстав для представництва може бути оскаржена громадянином чи її законним представником або суб'єктом владних повноважень.

Виключно з метою встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо захист законних інтересів держави не здійснює або неналежним чином здійснює суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, прокурор має право отримувати інформацію, яка на законних підставах належить цьому суб'єкту, витребувати та отримувати від нього матеріали та їх копії.

У разі відсутності суб'єкта владних повноважень, до компетенції якого віднесений захист законних інтересів держави, а також у разі представництва інтересів громадянина з метою встановлення наявності підстав для представництва прокурор має право:

- 1) витребувати за письмовим запитом, ознайомлюватися та безоплатно отримувати копії документів і матеріалів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ і організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, що знаходяться у цих суб'єктів, у порядку, визначеному законом;

- 2) отримувати від посадових та службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ та організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування усні або письмові пояснення. Отримання пояснень від інших осіб можливе виключно за їхньою згодою.

Під час здійснення представництва інтересів громадянина або держави у суді прокурор має право в порядку, передбаченому процесуальним законом та законом, що регулює виконавче провадження:

- 1) звертатися до суду з позовом (заявою, поданням);
- 2) вступати у справу, порушену за позовом (заявою, поданням) іншої особи, на будь-якому етапі судового провадження;
- 3) ініціювати перегляд судових рішень, у тому числі у справі, порушеній за позовом (заявою, поданням) іншої особи;
- 4) брати участь у розгляді справи;
- 5) подавати цивільний позов під час кримінального провадження у випадках та порядку, визначених кримінальним процесуальним законом;
- 6) брати участь у виконавчому провадженні при виконанні рішень у справі, в якій прокурором здійснювалося представництво інтересів громадянина або держави в суді;
- 7) з дозволу суду ознайомлюватися з матеріалами справи в суді та матеріалами виконавчого провадження, робити виписки з них, отримувати безоплатно копії документів, що знаходяться у матеріалах справи чи виконавчого провадження.

Стаття 24 Закону України «Про прокуратуру» встановлює особливості здійснення окремих форм представництва інтересів громадянина або держави в суді. Такими особливостями є:

♦ право подання позовної заяви (заяви, подання) в порядку цивільного, адміністративного, господарського судочинства надається Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, керівникам регіональних та місцевих прокуратур, їх першим заступникам та заступникам;

♦ право подання цивільного позову у кримінальному провадженні надається прокурору, який бере в ньому участь;

♦ право подання апеляційної чи касаційної скарги на судові рішення в господарській справі надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від участі в розгляді справи прокурору вищого рівня: Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, керівникам регіональних та місцевих прокуратур, першим заступникам та заступникам керівників регіональних прокуратур;

♦ право подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України в цивільній, адміністративній, господарській справі надається Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, керівникам регіональних прокуратур;

♦ змінити, доповнити, відкликати, відмовитися від позову (заяви, подання), апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України має право прокурор, який її подав, або прокурор вищого рівня.

Повноваження прокурорів, передбачені цією статтею, здійснюються виключно на підставах та в межах, передбачених процесуальним законодавством.

Згідно частини другої ст. 29 ГПК у разі прийняття господарським судом позовної заяви, поданої прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. У разі прийняття господарським судом позовної заяви, поданої прокурором в інтересах держави, в якій зазначено про відсутність органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, або про відсутність у такого органу повноважень щодо звернення до господарського суду, прокурор набуває статусу позивача. З метою вирішення питання щодо наявності підстав для ініціювання перегляду судових рішень у справі, розглянутій без участі прокурора, вступу в розгляд справи за позовом іншої особи прокурор має право знайомитися з матеріалами справи в суді, робити виписки з неї, отримувати копії документів, що знаходяться у справі.

Прокурор, який бере участь у справі, несе обов'язки і користується правами сторони, крім права на укладення мирової угоди. Відмова прокурора від поданого ним позову не позбавляє позивача права вимагати вирішення спору по суті. У свою чергу, відмова позивача від позову, поданого прокурором в інтересах держави, не позбавляє прокурора права підтримувати позов і вимагати вирішення спору по суті.

§ 3. Участь судового експерта в судовому процесі

Наявність у господарському процесі експерта, який належить до інших осіб, викликається необхідністю застосування необхідних знань під час дослідження доказів. Права, обов'язки та відповідальність судового експерта, крім ГПК визначаються Законом України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р. та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду.

Незалежно від виду судочинства судовий експерт має право:

- 1) ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи, і подавати клопотання про надання додаткових матеріалів;
- 2) вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;
- 3) з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи;
- 4) подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта;
- 5) одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням;
- 6) проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом (ст.13 Закону).

Норми ст. 31 ГПК також визначають процесуальний статус судового експерта, який зобов'язаний за ухвалою господарського суду з'явитись на його виклик і дати мотивований висновок щодо поставлених йому питань. Висновок робиться у письмовій формі. Оскільки це необхідно для дачі висновку, судовий експерт має право знайомитися з матеріалами справи, брати участь в огляді та дослідженні доказів, просити господарський суд про надання йому додаткових матеріалів.

Судовий експерт має право відмовитись від дачі висновку, якщо наданих йому матеріалів недостатньо або якщо він не має необхідних знань для виконання покладеного на нього обов'язку. Сторони і прокурор, який бере участь в судовому процесі, мають право заявити відвід судовому експерту, якщо він особисто, прямо чи побічно заінтересований в результаті розгляду справи, якщо він є родичем осіб, які беруть участь в судовому процесі, а також з мотивів його некомпетентності. Відвід повинен бути мотивованим, заявляти у письмовій формі до початку вирішення спору. Заявляти відвід після цього можна лише у випадку, коли про підставу відводу сторона чи прокурор

дізналися після початку розгляду справи по суті. Питання про відвід вирішується суддею, який виносить з цього приводу ухвалу.

Як зазначається в роз'ясненнях Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики призначення судової експерти» № 02–5/424 від 11 листопада 1998 р., господарському суду слід мати на увазі, що чинне законодавство не надає йому права відмовити у призначенні судової експертизи, про яку клопочуться учасники судового процесу, за тим мотивом, що у складі суду є особи, які мають достатні для з'ясування відповідних питань спеціальні знання.

За змістом ст. 101 ГПК апеляційний господарський суд, яким приймаються додаткові докази і перевіряється законність і обґрунтованість рішення місцевого господарського суду у повному обсязі, вправі призначити судову експертизу на стадії перегляду судового рішення в апеляційному порядку. Що ж до суду касаційної інстанції, то він таким правом не наділений, оскільки згідно ст. 111–7 ГПК не може збирати нові докази.

Визначення способу проведення експертизи належить до компетенції експерта. Оцінюючи висновок експерта, господарський суд повинен виходити з того, що цей висновок не має заздалегідь встановленої сили і переваг щодо інших доказів (ч. 5 ст. 42 та ч. 2 ст. 43 ГПК). У будь-якому разі доручати проведення судової експертизи можливо лише тим особам, яких атестовано відповідно до Закону і включено до державного Реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладено на Міністерство юстиції України (ст. 9 Закону України «Про судову експертизу»).

Господарський суд має право призначити додаткову або повторну судову експертизу. У цих випадках господарський суд має виходити з такого. Додаткова експертиза призначається судом після розгляду ним висновку первинної експертизи, якщо виявиться, що усунути неповноту або неясність висновку в судовому засіданні шляхом заслуховування експерта неможливо.

Висновок експерта визнається неповним, якщо досліджено не всі надані йому об'єкти або не дано вичерпних відповідей на всі поставлені перед експертом питання. Висновок експерта визнається неясним, якщо він викладений нечітко або носить непевний, неконкретний характер. В ухвалі про призначення додаткової експертизи необхідно чітко зазначити, які саме висновки експерта суд вважає неповними чи неясними або які обставини зумовили необхідність розширення експертного дослідження. Така судова експертиза може призначатись як з ініціативи суду, так і за клопотанням учасників судового процесу, а її проведення може бути доручено тому ж або іншому експерту.

Якщо необхідно здійснити дослідження нових об'єктів або з інших обставин справи, призначається нова, а не повторна експертиза. Повторна судова експертиза призначається з ініціативи суду або за клопотанням учасників процесу, якщо висновок експерта визнано необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи, або коли він викликає сумнів у його правильності. Повторну судову експертизу може бути призначено також, якщо є розходження у висновках кількох експертів і їх неможливо усунути

шляхом одержання додаткових пояснень експертів у судовому засіданні. Повторну судову експертизу слід доручати іншому експерту (експертам).

Особа набуває права та несе обов'язки експерта після оголошення (вручення) їй ухвали про призначення експертизи та попередження про відповідальність. Тільки за цих умов висновок експерта набуває доказової сили. Невиконання цих вимог робить неможливим використання висновку експерта як доказу у справі. Тому не можуть розглядатись як висновок експерта і бути підставою для відмови у призначенні експертизи акти ревізії, калькуляції, інші висновки спеціалістів, навіть якщо вони надані на запит суду, адвоката, сторони. За необхідності з'ясування зазначених у таких документах обставин судом може бути призначена експертиза, яка буде вважатись первинною.

Обов'язковість проведення експертизи передбачено й окремими законодавчими актами. Зокрема, ст. 10 Закону України «Про аудиторську діяльність», передбачено обов'язкове проведення аудиту, за результатами якого складається аудиторський висновок. Проте, господарським судам слід мати на увазі, що аудиторський висновок не є висновком судової експертизи, яку може бути призначено лише судом і тільки після порушення провадження у справі.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Хто може бути учасником судового процесу ?
- ✓ Що слід розуміти під предметом позову ?
- ✓ Що ви розумієте під відводом судді в господарському процесі ?
- ✓ Розкрийте зміст сторін в судовому процесі.
- ✓ Розкрийте права та обов'язки сторін процесу.
- ✓ Назвіть підстави участі у справі кількох позивачів та відповідачів.
- ✓ В чому полягає залучення до участі у справі іншого відповідача та заміна неналежного відповідача ?
- ✓ Розкрийте зміст процесуального правонаступництва?
- ✓ Треті особи, хто може ними бути?
- ✓ Назвіть підстави участі прокурора в суді?
- ✓ В чому полягає участь у процесі посадових осіб та судового експерта ?

Модуль 7

ДОКАЗИ

§ 1. Поняття і види доказів

Доказами у справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору.

Ці дані встановлюються такими засобами:

- письмовими і речовими доказами, висновками судових експертів;
- поясненнями представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі. В необхідних випадках на вимогу судді пояснення представників сторін та інших осіб, які беруть участь в судовому процесі, мають бути викладені письмово.

Наведене в частині першій ст. 32 ГПК містить визначення поняття «докази». Докази, що використовуються в судовому доказуванні у порядку господарського судочинства, мають зміст (відомості, інформацію про відомості) та процесуальну форму, регламентовану законом (засоби доказування, передбачені ст. 32 ГПК).

Згідно ст. 33 ГПК «кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень».

Детально питання пов'язані із доказами регламентовані в діючій постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» № 9 від 21 грудня 1990 р. В постанові зазначається, що обставини, визнані сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, не підлягають доказуванню. В ході розгляду справи сторона може відмовитися від визнання нею чи її представником обставин, довівши при цьому належними та допустимими доказами, що вона визнала обставини внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози, тяжкої обставини або обставини визнано у результаті зловмисної домовленості її представника з другою стороною.

Під час судового розгляду предметом доказування є факти, якими обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше юридичне значення для вирішення справи (причини пропуску позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні рішення. Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування.

Виходячи з принципу процесуального рівноправ'я сторін та враховуючи обов'язок кожної сторони довести ті обставини, на які вона посилається.

Не можуть бути використані як показання свідків їх письмові пояснення, тому у відповідних випадках (наприклад, якщо пояснення таких осіб мають

значення для справи і допитати їх неможливо) вони приймаються судом як письмові докази.

Разом з тим суд вправі при повторному розгляді справи після скасування раніше ухваленого рішення оголосити й оцінити в сукупності з іншими доказами показання свідків, що мають значення для вирішення справи, допитаних у судовому засіданні, в якому було ухвалено скасоване рішення, якщо участь таких свідків у новому судовому засіданні на підставі наданих доказів не вбачається можливою (внаслідок хвороби, тривалого відрадження тощо), за винятком випадку, якщо суд вищої інстанції у своїй ухвалі зазначив, що мало місце порушення норм процесуального закону при їх допиті.

Якщо при дослідженні письмових доказів особою, яка бере участь у справі, буде подана заява про те, що доданий до справи або поданий іншою особою для ознайомлення документ викликає сумнів з приводу його достовірності або є фальшивим, особа, яка подала цей документ, може просити суд виключити його з числа доказів і розглядати справу на підставі інших доказів.

У пункті 29 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» № 9 від 21 грудня 1990 р., звертається увага на докази експерта який приймає участь в суді. Так, суд має право в ході відповідей експерта на питання з'ясовувати їх суть та ставити експерту питання після закінчення його допиту особами, які беруть участь у справі. Роз'яснення та доповнення до висновку експерта викладаються письмово, підписуються ним і приєднуються до справи. Під час дослідження доказів суд, залучивши спеціаліста до участі у справі, може скористатися його усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями (висновками) для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

Оскільки завданням спеціаліста є сприяння суду та особам, які беруть участь у справі, в дослідженні доказів і допомога спеціаліста технічного характеру не замінює висновку експерта, то в разі, якщо за результатами консультації чи роз'яснень спеціаліста виникнуть обставини, які потребуватимуть дослідження або оцінки, суд може запропонувати сторонам надати докази або заявити клопотання про призначення експертизи.

Що стосується питання пов'язаного із показаннями свідків, слід звернути увагу на Інформаційний лист «Про деякі питання застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2007 році» № 01–8/164 від 18 березня 2008 р., в пункті 22 якого зазначено, що чинний ГПК не передбачає такого джерела доказування, як показання свідків.

Однак, це не означає неможливості використання як засобів установлення фактичних даних (обставин) у справі письмових та усних пояснень фізичних осіб, яким відомі відповідні дані (обставини). Так, згідно з частиною другою ст. 32 ГПК відповідні дані встановлюються, зокрема, поясненнями представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі. Якщо пояснення представника

сторони чи третьої особи, який з'явився у судове засідання, не є достатніми й вичерпними, господарський суд не позбавлений права зобов'язати – шляхом винесення відповідної ухвали – таку сторону (третю особу) забезпечити участь у судовому засіданні також й іншого працівника (працівників) даного підприємства чи організації, в тому числі і з зазначенням в такій ухвалі посади та/або прізвища, ім'я, по-батькові працівника, явка якого в судове засідання є обов'язковою, або ж витребувати у підприємства (організації) письмове пояснення відповідного працівника (працівників).

Крім того, ст. 30 ГПК надає господарському суду право викликати посадових осіб та інших працівників підприємств, установ, організацій, державних та інших органів для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи (в тому числі, на вимогу суду, – в письмовій формі). Відповідна норма застосовується в тому разі, коли згадані підприємства (установи, організації, органи) не є сторонами або третіми особами у справі, що розглядається господарським судом. В усіх наведених випадках слід витребувати пояснення в письмовій формі.

Частина друга ст. 32 ГПК встановлює перелік видів доказів, або засобів доказування. Як докази допускаються:

- письмові докази (ст. 36 ГПК);
- речові докази (ст. 37 ГПК);
- висновки експертів (ст. 42 ГПК);
- пояснення представників сторін;
- пояснення представників інших осіб, які беруть участь у справі.

Письмовими доказами є документи і матеріали, які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору.

Відповідно до постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії (ст. 36 ГПК).

Якщо документи, які мають значення для правильного вирішення спору, і підписи на них виготовлені стороною за допомогою будь-яких технічних засобів, то такі документи повинні прийматись господарським судом як письмові докази, досліджуватись та оцінюватись за загальними правилами ГПК.

Копії, які видаються органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та їх об'єднаннями усіх форм власності, повинні бути засвідчені з додержанням вимог пункту 5.27 Національного стандарту України «Державна уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів. ДСТУ 4163-2003», затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 55 від 7 квітня 2003 р., а разі якщо інструкціями з діловодства, які діють у відповідних органах, підприємствах, установах і організаціях встановлено додаткові вимоги щодо оформлення копій, – також і цих вимог.

Правила нотаріального засвідчення копій документів встановлюються чинним законодавством. У разі невідповідності наданих суду копій документів згаданим вимогам вони не вважаються належними і допустимими доказами і не беруться судом до уваги у вирішенні спору. Подані сторонами копії документів, виготовлені з використанням технічних засобів (фотокопії тощо), засвідчуються підписом особи, яка їх виготовила або яка перевірила їх на відповідність оригіналам, із зазначенням її прізвища, ініціалів та посади (якщо вона є посадовою особою) та з прикладенням печатки (за її наявності).

Якщо подані копії документів, у тому числі виготовлені з використанням технічних засобів, викликають сумніви, господарський суд може витребувати оригінали цих документів, у тому числі для огляду в судовому засіданні з наступним поверненням цих оригіналів особі, яка їх подала. Для перевірки достовірності поданих суду документів може бути призначено судову експертизу.

У випадку коли копії документів не засвідчені належним чином, але господарським судом при дослідженні витребуваних оригіналів документів з'ясовано відповідність копій цим оригіналам, то суд долучає копії до матеріалів справи, зазначивши про таку відповідність в описовій частині рішення або в ухвалі, якою закінчується розгляд справи.

Якщо одним з учасників судового процесу подано засвідчені ним копії документів, а інший з цих учасників заперечує відповідність їх оригіналам, то господарський суд зобов'язаний витребувати такі оригінали для огляду у особи, яка їх подала.

Якщо стороною (або іншим учасником судового процесу) у вирішенні спору не подано суду в обґрунтування її вимог або заперечень належні і допустимі докази, в тому числі на вимогу суду, або якщо в разі неможливості самостійно надати докази нею не подавалося клопотання про витребування їх судом (ч. 1 ст. 38 ГПК), то розгляд справи господарським судом може здійснюватися виключно за наявними у справі доказами, і в такому разі у суду вищої інстанції відсутні підстави для скасування судового рішення з мотивів неповного з'ясування місцевим господарським судом обставин справи; крім того, неподання позивачем витребуваних господарським судом матеріалів, необхідних для вирішення спору, тягне за собою правові наслідки у вигляді залишення позову без розгляду на підставі пункту 5 частини першої ст. 81 ГПК.

Подання письмових доказів, якщо їх не додано до позовної заяви чи до відзиву на неї, має здійснюватися: або з супровідним листом через канцелярію суду; або безпосередньо в судовому засіданні за резолюцією судді (із зазначенням про це в протоколі відповідного судового засідання, якщо про долучення доказів до справи стороною чи іншою особою, яка бере участь у справі, заявлено усне клопотання) та з подальшою їх реєстрацією в канцелярії суду.

У разі неподання оригіналів документів на вимогу суду справа розглядається за наявними доказами, оцінка яких здійснюється відповідно до вимог статей 32, 33, 43 ГПК.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді

міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади» № 1242 від 30 листопада 2011 р., установа може засвідчувати копії лише тих документів, що створюються в ній, а також у випадках, передбачених в абзаці другому цього пункту. Копія документа виготовляється і видається тільки з дозволу керівника установи, його заступників або керівника структурного підрозділу.

У разі підготовки документів для надання судовим органам, під час вирішення питань щодо прийняття громадян на роботу, навчання, засвідчення їх трудових, житлових та інших прав у взаємовідносинах з установою, а також під час формування особових справ працівників установа може виготовляти копії документів, виданих іншими установами (копії дипломів, свідоцтв про одержання освіти тощо).

Відмітка «Копія» проставляється на лицьовому боці у верхньому правому кутку першого аркуша документа. Напис про засвідчення документа складається із слів «Згідно з оригіналом», найменування посади, особистого підпису особи, яка засвідчує копію, її ініціалів (ініціалу імені) та прізвища, дати засвідчення копії і проставляється нижче реквізиту документа «Підпис», наприклад: Згідно з оригіналом. Повинно бути зазначено підпис ініціали (ініціал імені), прізвище особи та дата. Напис про засвідчення копії скріплюється печаткою із зазначенням на ній найменування відповідної установи (без зображення герба) або печаткою структурного підрозділу (служби діловодства, служби кадрів, бухгалтерії тощо) установи.

Недотримання відповідних умов може бути підставою повернення позовної заяви господарським судом.

Крім того, неподання або несвоєчасне подання стороною у справі, іншим учасником судового процесу доказів з неповажних причин, спрямоване на затягування судового процесу, має розцінюватися господарським судом як зловживання процесуальними правами.

Як зазначається в пункті 3.13 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., відповідні дії або бездіяльність з урахуванням конкретних обставин справи можуть тягти за собою, зокрема, такі наслідки:

- стягнення штрафу з винної сторони в доход державного бюджету України (пункт 5 ст. 83 ГПК);

- винесення у встановленому порядку окремих ухвал (ст. 90 ГПК).

Слід мати на увазі, що передбачене пунктом 5 ст. 83 ГПК право господарського суду у прийнятті рішення стягнути з винної сторони штраф у доход державного бюджету України стосується не лише рішень, прийнятих по суті справи, а й ухвал, у тому числі тих, якими розгляд справи не закінчується (наприклад, ухвали про відкладення розгляду справи у зв'язку з неявкою в судові засідання представника учасника судового процесу а/або неподанням ним витребуваних судом матеріалів тощо).

У разі неподання учасником судового процесу з неповажних причин або без повідомлення причин матеріалів та інших доказів, витребуваних

господарським судом, останній може здійснити розгляд справи за наявними в ній матеріалами та доказами або, з огляду на обставини конкретної справи, залишити позов без розгляду на підставі пункту 5 частини першої ст. 81 ГПК.

У наведених випадках відповідні докази не повинні прийматися в подальшому й судом апеляційної інстанції.

Речовими доказами є предмети, що своїми властивостями свідчать про обставини, які мають значення для правильного вирішення спору.

Речовими доказами є рухомі та нерухомі речі, які є носіями інформації про обставини, що мають значення для справи. Речовими доказами є предмети матеріального світу, які своїми властивостями, зовнішнім виглядом, формою, іншими рисами здатні підтвердити чи спростувати факти, що мають значення для справи. Речові докази слід відрізняти від письмових доказів. Якщо інформація про факти міститься в документі, цей доказ є письмовим, у разі якщо ж інформація про факти підтверджується властивостями документа як предмета, цей доказ є речовим.

Питання пов'язані із речовими доказами регулюється Інструкцією з діловодства в господарських судах України, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України № 28 від 20 лютого 2013 р. Відповідно до цієї Інструкції речовий доказ зберігається у матеріалах справи, якщо це не шкодить збереженню його цілісності та доказових властивостей. У іншому випадку речовий доказ зберігається окремо. Для зберігання речових доказів окремо від судових справ у суді обладнується камера схову – спеціальне приміщення (зі стелажми, решітками на вікнах, оббитими металом дверима, охоронною та протипожежною сигналізацією), сейф або металева шафа достатнього розміру.

Для роботи з речовими доказами (зберігання, обліку тощо) керівник апарату суду визначає відповідального працівника апарату суду.

Доступ до камери схову для зберігання речових доказів можливий лише у присутності працівника апарату суду, відповідального за роботу з ними. У разі його відсутності доступ до камери схову можливий лише з дозволу і в присутності керівника апарату суду, судді та в присутності особи, у якій знаходиться дублікат ключів від камери схову і який несе відповідальність за збереження ключів. У такому випадку складається акт, у якому відображається, які саме і у зв'язку з чим речові докази вилучені з камери схову або поміщені до неї. Акт передається працівникові апарату суду, відповідальному за зберігання речових доказів, для внесення відповідних записів у реєстраційну картку речового доказу.

Для обліку речових доказів, які зберігаються в камері схову, працівник, відповідальний за роботу з речовими доказами, веде журнал обліку речових доказів. Про рух речових доказів у справі працівник апарату суду робить відповідні записи в журналі обліку речових доказів. Використання речових доказів для потреб, що не пов'язані з розглядом судової справи, заборонено.

Після набрання судовим рішенням у справі законної сили речовий доказ повертається особі, від якої був одержаний, або передається особі, за якою суд визнав право на цей речовий доказ, за її заявою. Керівник апарату суду

зобов'язаний не рідше одного разу на рік перевіряти стан та умови зберігання речових доказів, правильність ведення документів щодо їх приймання, передавання. Про результати перевірки складається відповідний акт. Зі змістом акта ознайомлюють працівника апарату суду, який відповідає за роботу з речовими доказами. Акт зберігається у відповідній справі за номенклатурою справ суду.

При розгляді справи у господарському суді, сторона або прокурор у разі неможливості самотійно надати докази вправі подати клопотання про витребування господарським судом доказів.

Згідно ст. 38 ГПК у клопотанні повинно бути зазначено:

- 1) який доказ витребується;
- 2) обставини, що перешкоджають його наданню;
- 3) підстави, з яких випливає, що цей доказ має підприємство чи організація;
- 4) обставини, які може підтвердити цей доказ.

У разі задоволення клопотання суд своєю ухвалою витребує необхідні докази.

Господарський суд може витребувати докази також до подання позову як запобіжний захід у порядку, встановленому статтями 43–1 – 43–10 ГПК, а також уповноважити на одержання таких доказів заінтересовану сторону.

Господарський суд може провести огляд та дослідження письмових і речових доказів у місці їх знаходження в разі складності подання цих доказів. Як зазначено в ст. 39 ГПК за результатами огляду та дослідження складається протокол, який підписується суддею. Протокол приєднується до матеріалів справи. Підставою для проведення огляду й дослідження письмових і речових доказів у місці їх знаходження може бути неможливість чи складність їх дослідження в суді.

Після розгляду справи господарський суд зобов'язаний повернути письмові і речові докази (ст. 40 ГПК).

Оригінали письмових доказів, що є у справі, за клопотанням підприємств та організацій повертаються їм після вирішення господарського спору та подання засвідчених копій цих доказів. Речові докази, які знаходяться в господарському суді, після вирішення спору повертаються підприємствам та організаціям, від яких їх було одержано, або передаються стороні, за якою господарський суд визнав право на ці речі.

Безумовно передача письмових та речових доказів супроводжує встановлює порядок. Відповідне оформлення, передача, зберігання тощо.

У разі, якщо при вирішенні господарського спору, для роз'яснення питань, що потребують спеціальних знань, господарський суд призначає судову експертизу (ст. 41 ГПК).

Учасники судового процесу мають право пропонувати господарському суду питання, які мають бути роз'яснені судовим експертом. Остаточне коло цих питань встановлюється господарським судом в ухвалі.

Проведення судової експертизи доручається державним спеціалізованим установам чи безпосередньо особам, які відповідають вимогам, встановленим

Законом України «Про судову експертизу». Особа, яка проводить судову експертизу користується правами і несе обов'язки, зазначені в ст. 31 ГПК.

Сторони і прокурор, який бере участь в судовому процесі, мають право до початку проведення судової експертизи заявити відвід судовому експерту в порядку та з підстав, зазначених у частинах п'ятій і шостій ст. 31 ГПК.

Згідно ст. 42 ГПК висновок судового експерта повинен містити докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх висновки і обґрунтовані відповіді на поставлені господарським судом питання. Висновок подається господарському суду в письмовій формі, і копія його надсилається сторонам.

Якщо під час проведення судової експертизи встановлюються обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, з приводу яких судовому експерту не були поставлені питання, у висновку він викладає свої міркування і щодо цих обставин.

У випадках недостатньої ясності чи неповноти висновку судового експерта господарський суд може призначити додаткову судову експертизу.

При необхідності господарський суд може призначити повторну судову експертизу і доручити її проведення іншому судовому експерту.

Висновок судового експерта для господарського суду не є обов'язковим і оцінюється господарським судом за правилами, встановленими ст. 43 ГПК.

§ 2. Доказування та підстави звільнення від доказування у господарському судочинстві

Стаття 129 Конституції України відносить до основних засад судочинства змагальність сторін, яка, зокрема, проявляється в тому, що згідно ст. 33 ГПК кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Докази подаються сторонами та іншими учасниками судового процесу.

Обов'язок доказування поширюється учасників судового процесу.

Господарський суд, згідно ст. 34 ГПК приймає тільки ті докази, які мають значення для справи.

Обставини справи, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування.

Виходячи зі змісту ст. 32 ГПК, належними слід визнавати докази, які містять відомості про факти, що входять у предмет доказування у справі, та інші факти, що мають значення для правильного вирішення спору.

В пункті 7 роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з судовим захистом права державної власності» № 02–5/225 від 2 квітня 1994 р., суд звертав увагу судів на те, що певні обставини повинні доводитись відповідними засобами доказування. Так, вирішуючи спори, пов'язані з визнанням права власності,

слід виходити з того, що знаходження майна на балансі підприємства (організації) ще не є безспірною ознакою його права власності. Що ж до права державної власності, то незалежно від того, на балансі якого державного підприємства знаходиться майно, воно не втрачає статусу державної власності.

Таким чином спір, як правило, виникає не про визнання права власності, а про те, яке підприємство (організація) має право повного господарського відання (оперативного управління) державним майном. Баланс підприємства (організації) є формою бухгалтерського обліку, визначення складу і вартості майна та обсягу фінансових зобов'язань на конкретну дату. Баланс не визначає підстав знаходження майна у власності (володінні) підприємства.

Наведене роз'яснення свідчить, що право власності підприємства не може підтверджуватися балансом підприємства.

Крім доказування норми ГПУ встановлюють підстави звільнення від доказування. Згідно ст. 35 ГПК обставини, визнані господарським судом загальновідомими, не потребують доказування.

Факти, встановлені рішенням господарського суду (іншого органу, який вирішує господарські спори), за винятком встановлених рішенням третейського суду, під час розгляду однієї справи, не доводяться знову при вирішенні інших спорів, в яких беруть участь ті самі сторони.

Вирок суду з кримінальної справи, що набрав законної сили, є обов'язковим для господарського суду при вирішенні спору з питань, чи мали місце певні дії та ким вони вчинені.

Рішення суду з цивільної справи, що набрало законної сили, є обов'язковим для господарського суду щодо фактів, які встановлені судом і мають значення для вирішення спору.

Факти, які відповідно до закону вважаються встановленими, не доводяться при розгляді справи. Таке припущення може бути спростовано в загальному порядку.

В нормах наведеної статті зазначено, що тільки встановлені рішенням третейського суду, під час розгляду однієї справи, доводяться знову, тоді як вирок суду з кримінальної справи та рішення суду з цивільної справи, не доводяться знову при вирішенні інших спорів, в яких беруть участь ті самі сторони.

Це підтвердження знайшло свої відображення в Інформаційному листі «Про деякі питання застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у першому півріччі 2008 року» № 01–8/482 від 13 серпня 2008 р. В якому зазначено, що згідно частини другої ст. 35 ГПК факти, встановлені рішенням господарського суду (іншого органу, який вирішує господарські спори) під час розгляду однієї справи, не доводяться знову при вирішенні інших спорів, в яких беруть участь ті самі сторони.

Отже, за змістом наведеної норми, неодмінною умовою її застосування є один і той самий склад сторін як у справі, що розглядається господарським судом, так і у справі (або справах) зі спору, що вирішувався раніше, і в якій

встановлено певні факти, що мають значення для розглядуваної справи. Проте, остаточне рішення з цього питання визнає тільки господарський суд.

§ 3. Оцінка доказів

Господарський суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом (ч. 1 ст. 43 ГПК).

Одним з ключовим елементів процесу доказування є дослідження та оцінка доказів судом. Наведемо міркування про вказані елементи доказування, їх поняття та особливості в господарському судочинстві, на підставі аналізу теоретичних джерел та відповідних норм ГПК, а також практики їх застосування.

Більшість вчених-юристів розглядають оцінку доказів не лише як логічну операцію, але й як складовий матеріал усього процесу доказування, що значною мірою врегульований нормами процесуального права¹.

Разом з тим деякі автори, базуючись лише на тому, що оцінка доказів є розумовий, логічний процес, вважають, що вона виходить за межі процесуальних дій і не може бути об'єктом правового регулювання, оскільки розумовий процес здійснюється не за законом права.²

Внутрішнє переконання судді як елемент вільної оцінки доказів, свідчить, що таке переконання формується в процесі доказування і стосується фактичних обставин господарської справи. Важливе значення для розкриття ролі внутрішнього переконання в оцінці доказів мають також його психологічний і ґносеологічний аспекти. У першому аспекті внутрішнє переконання можна розглядати в динаміці (як процес його формування) і статично (як результат). У процесі його формування створюється власна думка, долаються й усуваються сумніви, невпевненість. У підсумку слідчий, прокурор чи суддя приходять до внутрішнього переконання як стану твердої впевненості в правильності своїх висновків, рішучості зафіксувати їх у процесуальних документах і при необхідності публічно їх висловити, готовності відстоювати їх у відповідних (процесуальних та інших) інстанціях, нести за них відповідальність.

У ґносеологічному аспекті внутрішнє переконання – це знання як про окремі фактичні обставини, що становлять предмет доказування в справі, так і про висновки в справі, у тому числі ті, які стосуються юридичної оцінки, кваліфікації встановлених фактів, обставин, подій.¹

Достатність доказів визначається предметом доказування та внутрішнім переконанням суду, який приймає рішення у справі. Всю сукупність фактів (обставин), які встановлюються в процесі судового доказування, називають «межею доказування», що ширше за поняття «предмет доказування».

¹ Михеєнко М.М. Про предмет і засоби доказування в кримінальних справах // Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: Вибрані твори. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 196.

² Треушников М.К. Доказательства и доказывание в советском гражданском процессе. – М., 1982. – 70 с.

Факти (обставини), які включені в предмет доказування, належать доказуванню в суді, але з цього є виключення.

Згідно ст. 35 ГПК є три види фактів, які не потребують доказування:

- ◆ визнані господарським судом загальновідомими;
- ◆ преюдиційні;
- ◆ презумпційні.

Загальновідомість факту може бути визначена господарським судом за наявності двох умов: про факт знає широке коло осіб і він повинен бути відомим складу суду, який розглядає справу.

Преюдиційний (*prejudicialis*), тобто такий, що відноситься до попереднього судового рішення, означає визначеність деяких фактів, які не потрібно доказувати знов. Преюдиційні факти визначені частинами 2–4 ст. 35 ГПК.

Презумпція (*praesumptio*) – визнання факту юридично вірогідним, достовірним, доки не буде доведено протилежне. Презумпційні факти – факти, які відповідно до закону вважаються встановленими, не доводяться при розгляді справи. Таке припущення може бути спростовано в загальному порядку.

Відповідно до постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., будь-які подані учасниками процесу докази (в тому числі, зокрема, й стосовно інформації у мережі Інтернет) підлягають оцінці судом на предмет належності і допустимості. Вирішуючи питання щодо доказів, господарські суди повинні враховувати інститут допустимості засобів доказування, згідно з яким обставини справи, що відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування. Наприклад, чинним законодавством, що регулює відносини за договором перевезення вантажу, встановлено перелік документів-доказів, які є підставою для покладення на перевізника відповідальності за втрату, псування, пошкодження або недостачу вантажу. Отже, ніякі інші документи не можуть підтверджувати обставини, що є підставою для покладення на перевізника відповідальності за незбереження вантажу.

Що ж до належності доказів, то нею є спроможність відповідних фактичних даних містити інформацію стосовно обставин, які входять до предмета доказування з даної справи. Суд обґрунтовує своє рішення лише тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. При цьому подані докази не можуть бути відхилені судом з тих мотивів, що вони не передбачені процесуальним законом.

Не потребують доказування преюдиціальні факти, тобто встановлені рішенням господарського суду (іншого органу, який вирішує господарські спори) у процесі розгляду іншої справи, в якій беруть участь ті самі сторони, в тому числі і в тих випадках, коли в іншому спорі сторони мали інший

¹ Михеєнко М. М. Принцип вільної оцінки доказів у радянському кримінальному процесі // Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 144.

процесуальний статус (наприклад, позивач у даній справі був відповідачем в іншій, а відповідач у даній справі – позивачем в іншій).

Таке ж значення для господарського суду має вирок суду у кримінальному провадженні, що набрав законної сили, з питань, чи мали місце певні дії та ким вони вчинені. Що ж до рішення суду з цивільної справи, яке набрало законної сили, то встановлені ним факти, які мають значення для вирішення спору, не підлягають доведенню перед господарським судом незалежно від суб'єктного складу сторін даної цивільної справи.

Хоча фактам, встановленим іншими судовими рішеннями, крім зазначених в ст. 35 ГПК, й не надано преюдиціального значення для господарських судів, але вони мають враховуватися судами у розгляді справ з урахуванням загальних правил визначених ст. 43 ГПК щодо оцінки доказів.

Преюдиціальне значення процесуальним законом надається саме фактам, встановленим судовими рішеннями (в тому числі в їх мотивувальних частинах), але не правовій оцінці таких фактів, здійсненій іншим судом чи іншим органом, який вирішує господарський спір.

За змістом частини другої ст. 35 ГПК та частини десятої ст. 38 Закону України «Про третейські суди» факти (обставини), встановлені рішенням третейського суду, не мають преюдиціального значення для господарського суду, в тому числі і у розгляді ним справи, в якій беруть участь ті самі сторони, що й у третейському провадженні.

Не надається преюдиціального значення також фактам (обставинам), зазначеним: у скасованих судових рішеннях (а в разі часткового скасування таких рішень – у скасованих їх частинах); у судових рішеннях касаційної інстанції, оскільки останню не наділено правом, зокрема, встановлювати або вважати доведеними обставини і вирішувати питання, пов'язані з доказуванням (ч. 2 ст. 111–7 ГПК), – за винятком випадків, коли касаційна інстанція, скасувавши рішення попередніх судових інстанцій, прийняла нове рішення на підставі встановлених ними обставин.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Що ви розумієте під доказами ?
- ✓ Назвіть види доказів
- ✓ Яку роль відіграють докази в судовому процесі.
- ✓ Розкрийте зміст письмових доказів.
- ✓ Розкрийте зміст речових доказів.
- ✓ Що слід розуміти під преюдиційними фактами ?
- ✓ Що слід розуміти під презумпційними фактами ?
- ✓ Яку роль відіграють у судовому процесі висновки експертів ?
- ✓ Що слід розуміти під доказуванням ?
- ✓ Назвіть підстави звільнення від доказування.
- ✓ Що включає в себе предмет доказування ?

Модуль 8

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ

§ 1. Правове регулювання запобіжних заходів та їх види

Інститут запобіжних заходів господарського судочинства регламентований Господарським процесуальним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. Згідно ст. 43–1 ГПК особа, яка має підстави побоюватись, що подача потрібних для неї доказів стане згодом неможливою або утрудненою, а також підстави вважати, що її права порушені або існує реальна загроза їх порушення, має право звернутися до господарського суду з заявою про вжиття, передбачених ст. 43–2 ГПК, запобіжних заходів до подання позову.

Слід мати на увазі, що застосування запобіжних заходів, передбачених розділом V–1 ГПК обмежено певною категорією справ. Тобто, заяву про вжиття запобіжних заходів може бути подано лише зі справ, розгляд яких є підвідомчим господарським судам. Розділ III ГПК регламентує підвідомчість та підсудність справ господарським судам. Проте ці питання уже були предметом нашого розгляду.

Згідно ст. 43–3 ГПК, на підставі поданої письмової заяви господарський суд вживає запобіжні заходи.

Заява про вжиття запобіжних заходів повинна містити:

- 1) найменування господарського суду, до якого подається заява;
- 2) найменування заявника і особи, щодо якої просять вжити запобіжні заходи, їх поштові адреси; документи, що підтверджують за заявником-громадянином статус суб'єкта підприємницької діяльності;
- 3) вид і суть запобіжного заходу;
- 4) обставини, якими заявник обґрунтовує необхідність вжиття запобіжних заходів;
- 5) перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви;
- 6) підпис заявника або його представника, якщо заява подається представником.

До заяви про вжиття запобіжних заходів додаються документи, які підтверджують сплату судового збору у встановлених законом порядку і розмірі. Разом з заявою про вжиття запобіжних заходів подаються її копії відповідно до кількості осіб, щодо яких просять вжити запобіжні заходи.

Заявник повинен подати відповідну позовну заяву протягом п'яти днів з дня винесення ухвали про вжиття запобіжних заходів. Після подання заявником позовної заяви запобіжні заходи діють як заходи забезпечення позову. Заявник повинен обґрунтувати необхідність вжиття запобіжних заходів та зазначити підстави вжиття запобіжних заходів.

Тобто, частина третя ст. 43–3 ГПК вимагає від заявника подання до господарського суду відповідної позовної заяви в п'ятиденний строк. Позовна

заява про порушення майнових прав інтелектуальної власності згідно частини четвертої ст. 16 ГПК подається до господарського суду за місцем вчинення порушення. Позовна заява про порушення немайнових прав інтелектуальної власності подається за загальними правилами територіальної підсудності до господарського суду за місцезнаходженням відповідача.

Таким чином, зміст запобіжного заходу – це конкретизовані дії господарського суду, який на підставі поданої і розглянутої заяви, в залежності від обставин справи вживає запобіжні заходи спрямовані на реалізацію запобіжного заходу.

Як зазначається в Інформаційному листі «Про деякі питання практики вжиття запобіжних заходів» Вищого господарського суду України № 01–8/251 від 20 квітня 2007 р., перелік встановлених ст. 43–2 ГПК видів запобіжних заходів є вичерпним

Заявник повинен обґрунтувати підстави для вжиття запобіжних заходів поданням відповідних доказів з урахуванням загальних вимог, передбачених ст. 33 ГПК, у тому числі доказів наявності у нього права вимоги (відомості про реєстрацію права, контракт тощо).

Порядок розгляду заяви про вжиття запобіжних заходів встановлений ст. 43–4 ГПК, згідно якого заява про вжиття запобіжних заходів розглядається не пізніше двох днів з дня її подання господарським судом, в районі діяльності якого належить провести ці процесуальні дії, з повідомленням заінтересованих осіб. Однак неявка їх не перешкоджає розглядові заяви.

У разі обґрунтованої вимоги заявника заява про вжиття запобіжних заходів розглядається лише за його участю без повідомлення особи, щодо якої просять вжити запобіжні заходи.

Господарський суд має право вимагати від заявника додати до заяви будь-який наявний у нього доказ про порушення або загрозу порушення його прав. Господарський суд може зобов'язати заявника забезпечити його вимогу заставою, достатньою для того, щоб запобігти зловживанню запобіжними заходами, яка вноситься на депозит господарського суду. Розмір застави визначається господарським судом з урахуванням обставин справи, але не повинен бути більшим від розміру заявленої шкоди.

Про вжиття запобіжних заходів господарський суд виносить ухвалу, в якій зазначає обрані запобіжні заходи, підстави їх обрання, порядок і спосіб їх виконання, розмір застави, якщо така призначена. Копії ухвали надсилаються заявнику та особі, щодо якої мають бути вжиті запобіжні заходи, негайно після її винесення. У разі винесення ухвали за участю заявника без повідомлення особи, щодо якої просять вжити запобіжні заходи, копія ухвали надсилається особі, щодо якої вжито запобіжні заходи, негайно після її виконання. У разі відсутності підстав, встановлених ст. 43–1 ГПК, а також невиконання вимог, передбачених частиною третьою цієї статті, господарський суд виносить ухвалу про відмову в задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів.

Частина перша ст. 43–4 ГПК зобов'язує господарський суд повідомити заінтересованих осіб про розгляд судом заяви про вжиття запобіжних заходів. У зв'язку з цим необхідно мати на увазі таке.

Згідно частини другої ст. 43–3 ГПК, разом із заявою про вжиття запобіжних заходів подаються її копії відповідно до кількості осіб, щодо яких просять вжити запобіжні заходи. Водночас зазначена норма не зобов'язує господарський суд здійснювати розсилання копій заяв про вжиття запобіжних заходів. Такі копії можуть вручатися заінтересованим особам під час розгляду відповідної заяви, здійснюваного відповідно до ст. 43–4 ГПК. Неодержання особою, щодо якої просять вжити запобіжні заходи, копії заяви або відмова цієї особи від одержання такої копії не є перешкодою для розгляду заяви (див. також абзац перший пункту 14 рекомендацій президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» № 04–5/1107 від 10 червня 2004 р.).

Частиною першою ст. 43–4 ГПК встановлено дводенний строк розгляду господарським судом заяви про вжиття запобіжних заходів. У разі, якщо суд вважає за необхідне вчинити під час розгляду заяви певні процесуальні дії (наприклад, викликати представників заявника чи заінтересованих осіб, витребувати додаткові докази тощо), такі дії мають відбуватися в межах зазначеного строку.

З огляду на конкретні обставини, наведені у заяві про вжиття запобіжних заходів, до числа таких осіб можуть бути віднесені також такі особи:

- ♦ у яких знаходиться доказ, що його вимагає витребувати заявник; яким належить приміщення, що підлягає оглядові;
- ♦ у власності чи у користуванні яких перебуває майно, на яке заявник вимагає накласти арешт;
- ♦ інші особи, прав або охоронюваних законом інтересів стосується розгляд заяви про вжиття запобіжних заходів.

Чинне законодавство не містить прямих вказівок щодо місця розгляду заяви про вжиття запобіжного заходу (заходів). Згідно частини першої ст. 43–4 ГПК заява про вжиття запобіжних заходів розглядається господарським судом, в районі діяльності якого належить провести ці процесуальні дії. Отже, у вирішенні питання про місце розгляду зазначеної заяви слід виходити з того, який саме запобіжний захід заявник вважає за необхідне вжити: тобто якщо йдеться про витребування доказів, про огляд приміщень або про накладення арешту на майно, заява має подаватися до місцевого господарського суду, в районі діяльності якого знаходяться відповідно докази, приміщення або майно, стосовно яких належить провести певні дії.

Якщо заяву помилково подано до господарського суду, який не уповноважений її розглядати, то це виключає можливість такого розгляду, і суд з посиланням на частину першу ст. 43–4 ГПК повертає відповідну заяву з винесенням про це належним чином мотивованої ухвали.

У вирішенні питання про вжиття запобіжних заходів господарський суд має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності їх застосування з урахуванням такого:

- ◆ розумності, обґрунтованості і адекватності вимог заявника;
- ◆ наявності зв'язку між конкретним видом запобіжних заходів і предметом відповідної позовної вимоги, яку заявник повинен подати у строк, встановлений частиною третьою статті 43–3;
- ◆ імовірності настання обставин, зазначених у статті 43–1;
- ◆ запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

Згідно частини четвертої ст. 43–4 ГПК господарський суд може зобов'язати заявника забезпечити його вимогу заставою, достатньою для того, щоб запобігти зловживанню запобіжними заходами, яка вноситься на депозит господарського суду. Згідно з частиною п'ятою цієї ж статті розмір застави, якщо така призначена, зазначається в тій же ухвалі господарського суду, яка виноситься про вжиття запобіжних заходів.

В практичній діяльності не рідко бувають випадки коли заявник подаючи до господарського суду заяву про вжиття запобіжних заходів не додержується вимог встановлених ГПК.

Згідно ст. 43–5 ГПК суддя, встановивши, що заяву про вжиття запобіжних заходів подано без додержання вимог, викладених у ст. 43–3 ГПК, або не оплачено судовим збором, виносить ухвалу про залишення заяви без руху, про що повідомляє заявника і надає йому строк для виправлення недоліків.

Коли заявник відповідно до вказівок судді у встановлений строк не виконає всі перелічені у ст. 43–3 ГПК вимоги та не сплатить судовий збір, заява вважається неподаною і повертається заявнику, про що суддя виносить мотивовану ухвалу.

У пункті 12 Інформаційного листа Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вжиття запобіжних заходів» № 01–8/251 від 20 квітня 2007 р. зазначено, що у разі подання заяви в яких виявлені недоліки, господарським судом надається заявникові строк для виправлення недоліків заяви про вжиття запобіжних заходів (частина перша ст. 43–5 ГПК має бути розумно необхідним й визначається з урахуванням конкретних обставин, пов'язаних з поданням заяви, і, зокрема, тривалістю поштообігу. Цей строк є процесуальним, і отже в разі необхідності може бути продовжений судом (частина четверта ст. 53 ГПК) за заявою заінтересованої особи чи з власної ініціативи (див. також пункт 17 рекомендацій Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» № 04–5/1107 від 10 червня 2004 р.).

У разі винесення ухвали про відмову в задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів (частина шоста ст. 43–4 ГПК зазначена заява не повертається судом заявникові, оскільки законом таке повернення не передбачене. Копії відповідної ухвали розсилаються заявникові та особі (особам), щодо якої (яких) просили вжити запобіжні заходи (див. також пункт

18 рекомендацій президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» 04–5/1107 від 10 червня 2004 р.).

У разі винесення ухвали про вжиття запобіжних заходів (ст. 43–6 ГПК) ухвала про вжиття запобіжних заходів виконується негайно в порядку, встановленому для виконання судових рішень.

У разі забезпечення вимог заявника заставою ухвала про вжиття запобіжних заходів виконується негайно після внесення застави в повному розмірі.

Що ж до порядку та способу виконання запобіжних заходів, то вони повинні визначатися відповідно до обраного запобіжного заходу (ст. 43–2 ГПК). Витребування доказів (за правилами ст. 38 ГПК) здійснюється господарським судом. Що ж до огляду приміщень, в яких відбуваються дії, пов'язані з порушенням прав, та накладення арешту на майно, що належить особі, стосовно якої вжито запобіжні заходи, і знаходиться в неї або в інших осіб, то вони відповідно до частини першої ст. 43–6 ГПК здійснюються державним виконавцем в порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження», на підставі відповідної ухвали господарського суду, яка згідно з приписами названого Закону є виконавчим документом (див. також пункт 16 рекомендацій президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» № 04–5/1107 від 10 червня 2004 р.).

У свою чергу особа, щодо якої вжито запобіжні заходи, може подати заяву про скасування ухвали про вжиття запобіжних заходів (ст. 43–7 ГПК).

На ухвалу про вжиття запобіжних заходів, винесену за участю заявника без повідомлення особи, щодо якої вжито запобіжні заходи, остання протягом десяти днів з дня отримання копії ухвали може подати заяву про її скасування.

Подання заяви про скасування ухвали про вжиття запобіжних заходів не зупиняє виконання ухвали про вжиття запобіжних заходів.

Заява про скасування вжиття запобіжних заходів розглядається протягом трьох днів господарським судом, який виніс ухвалу про їх вжиття. Неявка заінтересованих осіб не перешкоджає розглядові заяви.

За результатами розгляду заяви господарський суд виносить ухвалу про залишення без змін ухвали про вжиття запобіжних заходів або її зміну чи скасування.

В наведеній статті слід звернути увагу на частину третю, відповідно до якої заява про скасування запобіжних заходів розглядається тим господарським судом, який виніс ухвалу про їх вжиття. Однак цей припис не означає, що розгляд такої заяви має обов'язково здійснюватись тим самим суддею, яким виносилася ухвала про вжиття запобіжного заходу (заходів).

Господарський процесуальний кодекс України регулює питання оскарження ухвал, які приймаються господарським судом у процедурі вжиття запобіжних заходів.

Згідно ст. 43–8 ГПК, на ухвалу про вжиття запобіжних заходів, ухвалу про відмову в задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів, а також на ухвалу про залишення без змін ухвали про вжиття запобіжних заходів або її зміну чи скасування може бути подано апеляційну скаргу.

Частина перша цієї статті перелічує види ухвал, на які може бути подано апеляційну скаргу.

- ◆ про вжиття запобіжних заходів;
- ◆ про відмову в задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів;
- ◆ про залишення без змін ухвали про вжиття запобіжних заходів;
- ◆ про зміну ухвали про вжиття запобіжних заходів;
- ◆ про скасування ухвали про вжиття запобіжних заходів.

Подання апеляційної скарги на ухвалу про вжиття запобіжних заходів не зупиняє виконання відповідної ухвали. Подання апеляційної скарги на ухвалу про скасування запобіжних заходів або їх заміну зупиняє виконання відповідної ухвали.

Статтею 43–9 ГПК визначено підстави припинення запобіжних заходів. Такими заходами є:

- 1) неподання заявником відповідної позовної заяви у строк, встановлений частиною третьою ст. 43–3 ГПК;
- 2) відмови господарським судом у прийнятті позовної заяви з підстав, передбачених частиною першою ст. 62 ГПК;
- 3) невиконання позивачем вимог, передбачених ст. 63 ГПК;
- 4) винесення господарським судом ухвали про скасування ухвали про вжиття запобіжних заходів.

Водночас ГПК не визначено, що господарський суд має виносити ухвалу про припинення запобіжних заходів. Отже, останні припиняються в силу самої лише наявності відповідних підстав, без обов'язкового оформлення такого припинення якимось процесуальним документом.

При цьому слід врахувати викладене в абзаці другому пункту 17 рекомендацій президії Вищого господарського суду України від «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» № 12 від 17 жовтня 2012 р., в якому зазначено: «В ухвалі про вжиття запобіжного заходу має обов'язково зазначатися про те, що у разі неподання заявником відповідної позовної заяви у строк, встановлений частиною третьою статті 43–3 ГПК, запобіжний захід припиняється (пункт 1 ст. 43–9 ГПК)».

Разом з тим на практиці можливі ситуації, за яких після настання обставин, зазначених у згаданій ст. 43–9 ГПК, продовжують зберігати законну силу й залишатися обов'язковими до виконання винесені господарськими судами в порядку ст. 43–2 ГПК ухвали про витребування доказів, накладення арешту на майно, що позбавляє певну заінтересовану особу (осіб) права розпоряджатися своєю власністю чи обмежує її (їх) в такому праві. У подібних випадках з урахуванням конкретних обставин господарський суд не позбавлений права і можливості винести ухвалу про припинення того чи

іншого запобіжного заходу (заходів) з додержанням загальних вимог ст. 86 ГПК щодо змісту ухвали.

Після розгляду правового регулювання запобіжних заходів доцільно розглянути види запобіжних заходів.

Згідно ст. 43–2 ГПК запобіжні заходи включають:

- 1) витребування доказів;
- 2) огляд приміщень, в яких відбуваються дії, пов'язані з порушенням прав;
- 3) накладення арешту на майно, що належить особі, щодо якої вжито запобіжні заходи, і знаходиться в неї або в інших осіб.

У зв'язку з виникненням у судовій практиці питань, пов'язаних із вжиттям господарськими судами запобіжних заходів та з метою забезпечення правильного і однакового їх застосування, додержання у зв'язку з цим прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання, Вищий господарський суд України в Інформаційному листі «Про деякі питання практики вжиття запобіжних заходів» № 01–8/251 від 20 квітня 2007 р. зазначено, що перелік встановлених ст. 43–2 ГПК видів запобіжних заходів є вичерпним.

Може бути застосовано як один із перелічених запобіжних заходів, так і кілька одночасно.

Витребування доказів та огляд приміщень, в яких відбуваються дії, пов'язані з порушенням прав, провадяться з метою фіксування доказів правопорушення.

§ 2. Відшкодування шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів

Згідно частини першої ст. 43–10 ГПК у випадку припинення запобіжних заходів або у випадку відмови заявника від позову, або у випадку набрання законної сили рішенням щодо відмови у задоволенні позову особа, щодо якої вжито запобіжні заходи, має право на відшкодування шкоди, завданої вжиттям цих заходів.

У разі внесення заявником застави відшкодування шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів, в першу чергу здійснюється за рахунок цієї застави. Застава повертається заявникові повністю, якщо господарський суд задовольнив позов заявника, або якщо відповідачем було визнано позов, або якщо господарським судом затверджено мирову угоду сторін.

У випадках, передбачених пунктами 2–4 ст. 43–9 ГПК, а також під час розгляду справи по суті господарський суд може вирішити питання щодо відшкодування шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів.

Наведене в указаній статті не в повній мірі регулює питання відшкодування шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів.

Згідно частини четвертої ст. 43–1 ГПК господарський суд може вирішити питання щодо відшкодування шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів:

- 1) у випадках, передбачених пунктами 2–4 ст. 43–9 ГПК), тобто у зв'язку з припиненням запобіжних заходів у разі:

- відмови у прийнятті позовної заяви з підстав, передбачених частиною першою ст. 62 ГПК;
- невиконання позивачем вимог, передбачених ст. 63 ГПК;
- винесення господарським судом ухвали про скасування ухвали про вжиття запобіжних заходів;

2) під час розгляду справи по суті.

В абзаці першому пункту 22 роз'яснення Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» № 12 від 17 жовтня 2012 р. зазначено: якщо запобіжний захід припинено з підстав, передбачених пунктами 2–4 ст. 43–9 ГПК, то питання про відшкодування шкоди, завданої вжиттям такого заходу, може бути вирішене одночасно з прийняттям відповідної ухвали або під час розгляду справи по суті.

З цього випливає, що питання стосовно відшкодування шкоди може бути вирішено господарським судом:

1) в ухвалі про:

- відмову в прийнятті позовної заяви (частина перша ст. 62 ГПК);
- повернення позовної заяви (частина перша ст. 63 ГПК);
- скасування ухвали про вжиття запобіжних заходів (ст. 43–7 ГПК);

2) у процесі розгляду по суті справи за позовом особи, яка подавала заяву про вжиття запобіжного заходу (заходів), із зазначенням про відшкодування шкоди:

- в разі відмови позивача від позову – в ухвалі про припинення провадження зі справи (пункт 4 частини першої ст. 80 ГПК);
- в разі відмови в задоволенні позову – в рішенні, прийнятому по суті справи.

У будь-якому разі наявність та розмір шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів, потребує доказування за загальними правилами, визначеними розділом V ГПК.

У судовій практиці виникло питання про те, чи можливий в подальшому розгляд суддею, ухвалу якого про вжиття запобіжних заходів скасовано, господарської справи за участю того ж заявника і тієї ж заінтересованої особи (осіб), але вже як сторін у справі – позивачів і відповідачів.

У зв'язку з цим необхідно мати на увазі, що згідно до частини першої ст. 20 ГПК суддя, який брав участь в розгляді справи, не може брати участі в новому розгляді справи у разі скасування рішення, ухвали, прийнятої за його участю.

При цьому слід пом'ятати, що розгляд господарської справи в порядку позовного провадження не може вважатися новим розглядом стосовно провадження, здійснюваного за правилами розділу V–1 ГПК, а тому наведений припис ст. 20 ГПК у такому разі не застосовується.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Назвіть підстави для вжиття запобіжних заходів.
- ✓ У який строк господарський суд розглядає заяву про вжиття запобіжних заходів ?
- ✓ Який існує порядок вжиття запобіжних заходів пов'язаних із інтелектуальною власністю ?
- ✓ Назвіть види ухвал , на які може бути подано апеляційну скаргу.
- ✓ Назвіть види запобіжних заходів.
- ✓ Назвіть підстави припинення запобіжних заходів.
- ✓ Який існує порядок відшкодування шкоди, завданої вжиттям запобіжних заходів ?
- ✓ Який орган приймає рішення про відшкодування шкоди ?

Модуль 9

СУДОВІ ВИТРАТИ

§ 1. Склад судових

В постанові Пленумі Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України» № 7 від 21 лютого 2013 р. зазначено, що судовими витратами є витрати сторін та інших учасників судового процесу в господарському суді, які пов'язані з розглядом справи і складаються з: судового збору; сум, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, призначеної господарським судом; витрат, пов'язаних з оглядом та дослідженням речових доказів у місці їх знаходження; оплати послуг перекладача, адвоката; інших витрат, пов'язаних з розглядом справи. Склад судових витрат не є вичерпним, і оцінка тих чи інших витрат сторін як судових здійснюється господарським судом з урахуванням обставин конкретної справи.

До інших витрат у розумінні ст. 44 ГПК відносяться, зокрема: суми, які підлягають сплаті особам, викликаним до господарського суду для дачі пояснень з питань, що виникають під час розгляду справи (стаття 30 названого Кодексу); витрати сторін та інших учасників судового процесу, пов'язані з явкою їх або їхніх представників у засідання господарського суду, за умови, що таку явку судом було визнано обов'язковою.

Зазначені витрати не є збитками в розумінні ст. 224 Господарського кодексу України та ст. 22 Цивільного кодексу України, не входять до складу ціни позову і не можуть стягуватися під виглядом збитків. Сплата судового збору здійснюється в порядку і розмірі, встановленому Законом України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 р.

Вирішуючи питання щодо сплати судового збору, господарський суд повинен виходити, зокрема, із того, що частиною другою ст. 3 Закону України «Про судовий збір» передбачено, за подання яких не справляється судовий збір. При цьому відповідний перелік заяв не є вичерпним. Зокрема, не передбачено справляння судового збору за подання скарг на дії чи бездіяльність органів Державної виконавчої служби (ст. 121– 2 ГПК). Втім, з апеляційних та касаційних скарг на ухвали, винесені за результатами розгляду таких скарг, судовий збір справляється на загальних підставах.

Разом з тим, слід мати на увазі, що заявники, позивачі та інші категорії осіб, які згідно ст. 3 і ст. 5 Закону України «Про судовий збір» звільняються від сплати судового збору, підлягають такому звільненню і в разі подання ними апеляційних та касаційних скарг, заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами і заяв про перегляд судових рішень господарських судів Верховним Судом України.

У разі визначення ціни позову у позовах про стягнення грошей і про витребування майна (ст. 55 ГПК) передбачено, що відповідні позовні заяви мають майновий характер, і розмір ставок судового збору за їх подання визначається за приписом підпункту 1 пункту 2 частини другої ст. 4 Закону України «Про судовий збір».

Що ж до позовних заяв немайнового характеру, то до них відносяться вимоги, які не підлягають вартісній оцінці. Подання до господарського суду таких заяв оплачується судовим збором згідно з підпунктом 2 пункту 2 частини другої ст. 4 Закону України «Про судовий збір».

Крім того, в постанові Пленуму Вищого Господарського суду України «Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України» № 7 від 21 лютого 2013 р. зазначено, що господарським судам слід враховувати, що судовий збір з позовної заяви про визнання права власності на майно, витребування або повернення майна (в тому числі в зв'язку з вимогами, заснованими на приписах частини п'ятої ст. 216, ст. 1212 Цивільного кодексу України тощо) визначається з урахуванням вартості спірного майна, тобто як зі спору майнового характеру. При цьому суд не повинен визначати вартість майна за відповідними вимогами, оскільки за змістом пункту 3 частини другої ст. 54 і ст. 55 ГПК такий обов'язок покладається на позивача (в тому числі і в тих випадках, коли правові наслідки у вигляді повернення майна застосовуються з ініціативи господарського суду, наприклад, при визнанні договору недійсним – пункт 1 статті 83 ГПК). На виняток з цього правила лише у випадках неправильного зазначення ціни позову вона визначається суддею (частина третя ст. 55 ГПК). З цією метою суд вправі витребувати додаткові документи і матеріали як в учасників даного судового процесу, так і в інших підприємств та організацій (ст. 38, пункт 4 ст. 65 ГПК), а в разі необхідності призначити відповідну судову експертизу (проведення експертної оцінки майна), у випадку ж відмови позивача від здійснення оплати такої експертизи – залишити позов без розгляду на підставі пункту 5 частини першої ст. 81 ГПК.

Якщо позовну заяву про визнання договору (правочину) недійсним подано без вимоги застосування наслідків, передбачених ст. 216 Цивільного кодексу України чи частиною другою ст. 208 ГПК, судовий збір сплачується за ставками, передбаченими для позовних заяв немайнового характеру.

Крім того, пунктом 2 частини другої ст. 4 Закону України «Про судовий збір» не визначено окремо ставки судового збору за подання до господарського суду позовної заяви про захист ділової репутації фізичної або юридичної особи. У визначенні такої ставки господарському суду слід виходити з того, що відповідні позовні заяви (з урахуванням положень підпункту 6 пункту 1 частини другої ст. 4 Закону) мають немайновий характер і повинні оплачуватися судовим збором згідно з підпунктом 2 пункту 2 ст. 4 Закону, крім позовних заяв про відшкодування моральної шкоди, які належать до заяв майнового характеру і відтак оплачуються названим збором відповідно до підпункту 1 пункту 2 ст. 4 цього законодавчого акта.

Судовий збір не справляється за подання позовної заяви про відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю зазначених у цій нормі органів та осіб (пункт 13 частини другої ст. 3 Закону України «Про судовий збір»).

Частиною першою ст. 9 Закону України «Про судовий збір» передбачено сплату судового збору за місцем розгляду справи із зарахуванням його до спеціального фонду державного бюджету України. При цьому місце розгляду справи господарським судом визначається з огляду на вимоги статей 13 – 16, 92, 108, 111–14, 114, 122–1, 122–7 ГПК.

Якщо судовий збір було сплачено за місцем подання позову (заяви, скарги) до господарського суду, а в подальшому матеріали справи було передано в порядку частини першої ст. 17 ГПК до іншого господарського суду, то останній не вправі в зв'язку з цим повертати відповідну заяву чи скаргу з посиланням на відсутність належних доказів сплати судового збору, оскільки після порушення провадження у справі приписи ст. 63 ГПК застосовуватись не можуть, а визначальним є сам факт надходження суми судового збору до спеціального фонду державного бюджету.

Водночас абзацем третім частини другої ст. 6 Закону України «Про судовий збір» передбачено зменшення розміру судового збору з позовної заяви, поданої після подання заяви про вжиття запобіжних заходів або забезпечення позову, на розмір судового збору, сплаченого за подання заяви про вжиття запобіжних заходів чи заяви про забезпечення позову. Зазначене зменшення розміру судового збору здійснюється і в разі одночасного (в один і той же день) подання до господарського суду позовної заяви і заяви про забезпечення позову, в тому числі при об'єднанні їх в одному документі. Якщо заяву про забезпечення позову подано після подання позовної заяви, то відповідне зменшення суми судового збору не здійснюється. Проте, передбачене згаданою нормою зменшення розміру судового збору не ставиться Законом України «Про судовий збір» у залежність від результатів судового розгляду.

Що стосується подання належних доказів сплати судового збору за подання заяви про вжиття запобіжних заходів чи про забезпечення позову до подання позовної заяви, то такий обов'язок покладається на заявника. У разі неподання таких доказів зменшення розміру судового збору за подання позовної заяви не здійснюється, а ця заява повертається на підставі пункту 4 частини першої ст. 63 ГПК.

Згадане зменшення розміру судового збору не є можливим, якщо сума судового збору, що сплачується за подання позовної заяви, є меншою від суми судового збору, сплачуваного за подання заяви про вжиття запобіжних заходів чи заяви про забезпечення позову.

У разі якщо позивачем зазначено в заяві ціну позову, але в ній не наведено обґрунтованого розрахунку такої ціни, або його не додано до позовної заяви, або позивачем не зазначена вартість спірного майна та/або не подано доказів в обґрунтування цієї вартості, то позовна заява підлягає поверненню на підставі пункту 3 частини першої ст. 63 ГПК.

Питання стосовно незаконності відповідних рішень, дій чи бездіяльності можуть вирішуватися господарським судом лише за результатами розгляду справи по суті, тому пов'язані з цим обставини не підлягають з'ясуванню під час прийняття судом позовної заяви, і останню не може бути повернуто судом у зв'язку з несплатою судового збору. Розподіл останнього (та інших сум судових витрат) між сторонами здійснюється в подальшому згідно з судовим рішенням, прийнятим по суті справи, з урахуванням приписів ст. 49 ГПК.

У разі коли визначена (встановлена) позивачем ціна позову не відповідає дійсній вартості спірного майна або на день подання позову неможливо встановити точну його ціну, господарський суд з урахуванням припису абзацу першого частини другої ст. 6 Закону України «Про судовий збір» і частин першої – четвертої ст. 49 ГПК попередньо визначає розмір судового збору, виходячи з ціни позову, вказаної позивачем, а за результатами вирішення спору або стягує недоплачену суму судового збору з належної сторони, або повертає суму переплати цього збору. Остаточне визначення в процесі розгляду справи ціни позову (дійсної вартості спірного майна), а отже й суми судового збору здійснюється господарським судом на підставі поданих учасниками судового процесу доказів, а за їх недостатності для цього – шляхом призначення відповідної судової експертизи (експертної оцінки майна).

У разі коли позивач на підставі частини четвертої ст. 22 ГПК до прийняття рішення зі справи збільшив розмір позовних вимог чи до початку розгляду справи по суті змінив предмет або підставу позову, в зв'язку з чим зросла ціна позову, він відповідно до абзацу другого частини другої статті 6 Закону України «Про судовий збір» повинен сплатити недоплачену в зв'язку з цим суму судового збору до звернення з відповідною заявою до господарського суду. Якщо до останньої не додано доказів такої доплати, заява повертається без розгляду на підставі пункту 4 частини першої ст. 63 ГПК, що згідно з частиною третьою згаданої статті ГПК не перешкоджає позивачеві повторно звернутися до господарського суду з відповідною заявою після доплати ним необхідної суми судового збору; у цьому випадку до відповідного звернення суд здійснює розгляд раніше заявленої позовної вимоги (позовних вимог), якщо позивач не відмовився від неї. З урахуванням конкретних обставин справи суд може розглянути й змінені вимоги позивача без доплати останнім суми судового збору з подальшим розподілом останнього між сторонами за правилами ст. 49 ГПК.

У разі ж зменшення розміру позовних вимог зайво сплачена сума судового збору підлягає поверненню (пункт 1 частини першої ст. 7 Закону України «Про судовий збір»), а також у разі об'єднання позовних вимог відповідно до ст. 58 ГПК, а також у випадках подання позовної заяви кількома позивачами до одного або кількох відповідачів судовий збір обчислюється із загальної суми позову і сплачується кожним позивачем пропорційно долі заявлених кожним з них вимог окремим платіжним документом (частина шоста ст. 6 Закону України «Про судовий збір»). Закон не містить заборони й можливості сплати усієї суми судового збору одним з кількох позивачів у

справі; визначальним у такому разі є факт повного надходження належної до сплати суми судового збору до спеціального фонду державного бюджету України. У випадку якщо один з позивачів звільнений від сплати судового збору, загальна сума останнього зменшується пропорційно долі заявлених ним вимог.

Якщо до господарського суду звертаються кілька позивачів з вимогою немайнового характеру до одного або кількох відповідачів, коли ціна позову відсутня і долю кожного з позивачів у такій ціні визначити неможливо, а предмет позову за вимогами кількох позивачів є одним і тим же, можлива сплата судового збору одним чи кількома з них у розмірі, передбаченому підпунктом 2 пункту 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір»

У разі коли судовий збір підлягає сплаті в мінімальному розмірі, а один з кількох позивачів звільнений від сплати судового збору, інший позивач (інші позивачі) зобов'язаний сплатити мінімальну суму судового збору в повному обсязі. У випадках об'єднання в одній заяві вимог як майнового, так і немайнового характеру судовий збір згідно з пунктом 3 ст. 6 Закону України «Про судовий збір» підлягає сплаті як за ставками, встановленими для позовів майнового характеру, так і за ставками, встановленими для розгляду позовних заяв зі спорів немайнового характеру. Зокрема, за поданим у здійсненні виконавчого провадження позовом про визнання права власності на майно і про зняття з нього арешту (ст. 60 Закону України «Про виконавче провадження») судовий збір сплачується таким чином, як зазначено в абзаці першому цього підпункту. Якщо в позовній заяві об'єднано дві або більше вимог немайнового характеру, пов'язаних між собою підставами виникнення або поданими доказами, судовий збір сплачується окремо з кожної з таких вимог.

У випадках коли в позовній заяві альтернативно викладено майнові або немайнові вимоги, господарському суду слід у порядку підготовки справи до розгляду зобов'язати позивача визначитись з предметом спору і в зв'язку з цим вирішити питання, пов'язані зі сплатою судового збору у встановленому розмірі. Крім того, за наявності підстав для відмови у прийнятті позовної заяви в частині однієї з вимог господарський суд може порушити провадження у справі щодо альтернативної вимоги; у такому разі питання щодо сплати (стягнення) судового збору вирішується за загальними правилами.

Оскільки треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, вони згідно ст. 26 ГПК несуть усі обов'язки позивача, обов'язок сплатити судовий збір з відповідної позовної заяви або з інших заяв (скарг, дій), зазначених у пунктах 2 і 4 ст. 4 Закону України «Про судовий збір», покладається також і на них. За результатами вирішення спору сплачений такою третьою особою судовий збір може бути відшкодований їй господарським судом за рахунок сторони, внаслідок неправильних дій якої виник спір, у залежності від того, на чию користь вирішено останній. У той же час треті особи, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, вступають або залучаються до участі у справі без сплати судового збору. Проте у разі вчинення ними окремих дій, що мають юридичне значення, наприклад, подання заяви про перегляд судового рішення, повторну

видачу копії судового рішення, на них покладається обов'язок сплатити судовий збір на загальних підставах. За результатами розгляду справи сплачений такою третьою особою судовий збір може бути відшкодований господарським судом за рахунок сторони, внаслідок неправильних дій якої виник спір (частина друга ст. 49 ГПК).

У випадках здійснення господарським судом заміни сторони чи третьої особи її правонаступником за правилами ст. 25 ГПК судовий збір сплачується правонаступником або стягується з нього господарським судом, якщо він не був сплачений первісним учасником судового процесу або сплачений ним не в повному обсязі. Повернення зайво сплаченої суми судового збору з державного бюджету України проводиться судом також на користь правонаступника із зазначенням про правонаступництво у відповідному судовому рішенні. Якщо господарським судом розглянуто і відхилено заяву про вжиття запобіжних заходів або про забезпечення позову, то за подання іншої заяви з тих же питань заявник зобов'язаний сплатити судовий збір на загальних підставах. Використання з цією метою первісного документа про сплату судового збору не допускається.

Законом України «Про судовий збір» передбачено сплату судового збору з апеляційної та касаційної скарги на рішення суду виходячи саме з оспорюваної суми. При цьому оспорюваною є та сума, із стягненням якої не погоджується особа, що подає скаргу; ця сума може співпадати з ціною позову (якщо рішення оскаржується в повному обсязі) або не співпадати (якщо рішення оскаржується в певній частині майнових вимог). Наприклад, за вимогою про стягнення 1 млн.грн. прийнято рішення про стягнення 700000 грн. та відмову у стягненні решти 300000 грн.; подаючи апеляційну чи касаційну скаргу на таке рішення, позивач сплачує судовий збір з розрахунку $300000 \times 2\% : 100 \times 50\% : 100$, тобто оспорюваною є сума 300000 грн.; якщо ж це рішення оскаржує відповідач у частині задоволення позовних вимог, то оспорюваною буде відповідно сума 700000 грн.

У разі коли в апеляційному або в касаційному порядку оскаржується судові рішення, яке прийнято за наслідками розгляду первісного і зустрічного позовів, то якщо скаргник не згоден з таким рішенням у частині розгляду вимог за обома зазначеними позовами, судовий збір має сплачуватися ним так само з урахуванням результатів розгляду як первісного, так і зустрічного позовів.

Підпунктом 8 пункту 2 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір», визначено розмір ставки судового збору з апеляційної і касаційної скарги на ухвалу господарського суду, а саме 0,5 розміру мінімальної заробітної плати. Зазначене положення стосується подання апеляційних і касаційних скарг на будь-які ухвали господарського суду, які підлягають оскарженню, – незалежно від того, чи передбачено Законом справляння судового збору за подання тих заяв, за результатами розгляду яких виносяться відповідні ухвали. Виняток з цього правила наведено в підпункті 3.9 пункту 3 даної постанови.

У вирішенні питання про те, за якою ставкою має справлятися судовий збір за подання апеляційної чи касаційної скарги на судові рішення, яке оскаржується не у зв'язку з незгодою скаргника з його резолютивною частиною, а у зв'язку із запереченнями скаргника стосовно мотивів, з яких

виходив суд у прийнятті оскаржуваного рішення, слід мати на увазі таке. Норми Закону України «Про судовий збір», якими встановлено ставки судового збору за подання апеляційної і касаційної скарги, не ставлять визначення розміру судового збору в залежність від того, з якою саме частиною судового рішення – мотивувальною чи резолютивною – не погоджується особа, що подала апеляційну чи касаційну скаргу. Так само Закон України «Про судовий збір», не передбачає можливості зменшення ставки судового збору з апеляційної чи з касаційної скарги в зв'язку з тим, що судові рішення оскаржується лише в частині відстрочення або розстрочення виконання рішення. Якщо розмір судового збору зменшено місцевим господарським судом, то судовий збір з апеляційної чи касаційної скарги сплачується виходячи із ставки судового збору, що підлягав сплаті при поданні позовної заяви (без урахування здійсненого місцевим господарським судом зменшення його розміру). У разі подання апеляційної (касаційної) скарги на судові рішення, яким господарський суд з власної ініціативи визнав недійсним пов'язаний з предметом спору договір, що суперечить законодавству (пункт 1 статті 83 ГПК), сплата судового збору в зв'язку з оскарженням рішення у відповідній частині здійснюється на загальних підставах.

Законом України «Про судовий збір» передбачено справляння судового збору за видачу судом копій документів, у тому числі копій судового рішення виходячи з установленної ставки за кожний аркуш копії.

Судовий збір сплачується до територіальних органів Державної казначейської служби України. Платники судового збору у платіжних документах на перерахування судового збору повинні в рядку «одержувач» зазначити найменування територіального органу казначейської служби за місцем знаходження господарського суду, який розглядає справу. Якщо заявником не подано належних доказів сплати судового збору у встановленому порядку та розмірі або (за необхідності) документів, що підтверджують звільнення від його сплати, заява (скарга) повертається господарським судом з підстав передбачених ГПК, а саме статті 43–5, пунктом 4 частини першої статті 63, пунктом 3 частини першої статті 97, пунктом 4 частини першої статті 111–3, частиною другою і пунктом 1 частини четвертої статті 111–20, пунктом 3 частини шостої статті 113, частиною п'ятою статті 122–2, частиною п'ятою статті 122–8. При цьому якщо таке повернення здійснюється у зв'язку з недодержанням заявником вимог закону щодо порядку та/або розміру сплати судового збору (сплата його не до спеціального фонду державного бюджету України або в меншому розмірі, ніж необхідно), то у відповідній ухвалі господарського суду має бути зазначено правильний порядок сплати та/або розмір судового збору.

За відсутності у відповідному платіжному документі належних платіжних реквізитів або неправильного їх зазначення заява (скарга) так само повертається господарським судом без розгляду. При цьому в ухвалі, що виноситься господарським судом з даного приводу, має бути зазначено правильні платіжні реквізити для перерахування сум судового збору. Якщо у період часу між датою подання заяви (скарги) і датою надходження її до суду

згадані реквізити змінилися, то ця обставина не тягне за собою наслідків у вигляді повернення такої заяви (скарги).

На виняток з наведених правил у разі коли ГПК не передбачено можливості повернення господарським судом заяви у зв'язку з неподанням доказів сплати суми судового збору (наприклад, заяви про забезпечення позову), то суд повинен розглянути зазначену заяву й за відсутності таких доказів, а розподіл відповідних сум судового збору здійснити між сторонами за згідно із статтею 49 названого Кодексу у залежності від результатів розгляду відповідної заяви; про такий розподіл може бути зазначено і в рішенні (постанові) господарського суду, прийнятому(-ій) за результатами розгляду справи, або в ухвалі, якою закінчується розгляд справи.

Якщо факт недоплати судового збору з'ясовано господарським судом у процесі розгляду прийнятої заяви (скарги), суд у залежності від конкретних обставин справи може: зобов'язати позивача (заявника, скаржника) доплатити належну суму судового збору і подати суду відповідні докази у встановлений ним строк, та за необхідності відкласти розгляд справи або оголосити перерву в засіданні (ст. 77 ГПК); у разі неподання доказів оплати – стягнути належну суму судового збору за результатами вирішення спору з урахуванням приписів частин першої – четвертої статті 49 ГПК або ж залишити позов (заяву, скаргу) без розгляду на підставі пункту 5 частини першої статті 81 ГПК.

Відстрочення та розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати і пільги щодо сплати судового збору

У розгляді питань, пов'язаних з відстроченням та розстроченням сплати судового збору, зменшенням його розміру або звільненням від його сплати (ст. 8 Закону України «Про судовий збір») і застосуванням приписів Закону щодо пільг зі сплати судового збору (ст. 5 Закону) господарським судам слід враховувати таке.

Єдиною підставою для вчинення господарським судом дій, зазначених у ст. 8 Закону України «Про судовий збір», є врахування ним майнового стану сторін. Клопотання про відстрочення (розстрочення) сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати може бути викладене в заяві чи скарзі, які подаються до господарського суду, або окремим документом. Особа, яка заявляє відповідне клопотання, повинна навести доводи і подати докази на підтвердження того, що її майновий стан перешкоджає (перешкоджає) сплаті нею судового збору у встановленому порядку і розмірі. Оскільки статтею 129 Конституції України як одну із засад судочинства визначено рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, отже в тому числі й органів державної влади, то самі лише обставини, пов'язані з фінансуванням установи чи організації з державного бюджету України та відсутністю у ньому коштів, призначених для сплати судового збору, не можуть вважатися підставою для звільнення від такої сплати.

Господарський суд вправі вчинити дії, про які йдеться у ст. 8 Закону України «Про судовий збір», і зі своєї ініціативи з наведенням в ухвалі відповідних мотивів. У разі відстрочення або розстрочення сплати судового

збору господарський суд повинен зазначити в ухвалі (про прийняття заяви чи скарги до провадження або в іншій) конкретний строк (строки) сплати судового збору, який (які) не може бути пізнішим за дату, на яку судом призначено розгляд заяви чи скарги. У разі перенесення цієї дати (в зв'язку з відкладенням розгляду справи або з інших причин) відповідно може бути продовжено й строк (строки), на які відстрочено або розстрочено сплату судового збору, про що господарським судом зазначається у відповідній ухвалі. Якщо строк (строки), на який (які) судом було відстрочено або розстрочено сплату судового збору, закінчився, а таку сплату не здійснено, господарський суд з урахуванням конкретних обставин справи може своєю ухвалою продовжити цей строк (але не довше, ніж до прийняття судового рішення по суті справи), або звільнити сторону від сплати судового збору, або залишити позов чи скаргу без розгляду на підставі пункту 5 частини першої ст. 81 ГПК, або стягнути несплачену суму судового збору у прийнятті судового рішення. У разі коли господарським судом було відстрочено сплату позивачем судового збору, який з тих чи інших причин до прийняття рішення зі справи сплачено не було, а останнє прийнято на користь позивача, то стягнення суми судового збору здійснюється безпосередньо з відповідача у доход державного бюджету України.

Водночас суд не позбавлено права застосувати щодо одного й того самого заявника і за однією й тією ж його заявою (скаргою) як відстрочення, так і розстрочення сплати судового збору, або зменшення розміру судового збору, або звільнення від його сплати, причому зазначені дії можуть мати місце у різній послідовності (наприклад, спочатку відстрочення сплати судового збору, а потім зменшення його розміру, або навпаки – спочатку зменшення розміру судового збору, а згодом відстрочення його сплати) або в сукупності (зокрема, одночасне зменшення розміру судового збору і відстрочення його сплати). За змістом ст. 121 ГПК господарський суд не позбавлений права в порядку, передбаченому цією статтею, вирішити питання про відстрочку або розстрочку виконання судового рішення, зокрема і в тій частині, що стосується стягнення сум судового збору (або інших судових витрат).

Статтею 5 Закону України «Про судовий збір», визначено, зокрема, випадки, коли окремі органи, здійснюючи надані їм законодавством повноваження, звільняються від сплати судового збору як позивачі. Якщо ж згадані органи звертаються до господарського суду не у зв'язку з виконанням своїх повноважень, або з вимогами, не пов'язаними з тими, за подання позовів щодо яких їх звільнено від сплати судового збору, або коли їх звільнено від такої сплати лише як позивачів, а вони беруть участь у справі не як позивачі, то вони зобов'язані сплачувати судовий збір у загальному порядку.

Громадяни, які мають статус фізичної особи-підприємця та підпадають під ознаки відповідних пунктів ст. 5 Закону України «Про судовий збір», мають право користуватися пільгами, визначеними цією статтею. У той же час, заявники, позивачі та інші категорії осіб, які згідно із статтями 3 і 5 Закону України «Про судовий збір», звільняються від сплати судового збору, підлягають такому звільненню також і в разі подання ними апеляційних та

касаційних скарг, заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами і заяв про перегляд судових рішень господарських судів.

Що стосується організації колективного управління, створені згідно з частиною другою ст. 47 Закону України «Про авторське право і суміжні права», то вони не належать до державних чи громадських організацій, а отже й до тих платників судового збору, які звільняються від його сплати на підставі пункту 7 частини першої ст. 5 Закону України «Про судовий збір» у разі звернення до суду із заявами щодо захисту прав та інтересів інших осіб у випадках, передбачених законодавством. Відповідну правову позицію викладено і в Рішенні Конституційного Суду України № 12-рп/2013 зі справи № 1-17/2013 від 28 листопада 2013 р.

У своїй діяльності господарський суд може проводити експертизу та користуватися послугами перекладача. Згідно із ст. 48 ГПК витрати, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, послуги перекладача, визначаються господарським судом. Розмір сум, що підлягають виплаті експертам (експертним установам), перекладачам, визначається відповідно до

Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплат винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України № 710 від 1 липня 1996 р.

Відповідно до законодавства експертами, спеціалістами і перекладачами зберігається середня заробітна плата за весь час, затрачений ними у зв'язку з явкою та викликом до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення.

Особам, які не є працівниками підприємств, установ чи організацій, виплачується компенсація (здійснюється відшкодування) за відрив від звичайних занять. Крім того, особам, якщо виконання їх процесуальних функцій пов'язане з перебуванням за межами населеного пункту постійного проживання, компенсуються (відшкодовуються) такі витрати:

- ◆ вартість проїзду до місця виклику і назад;
- ◆ витрати, пов'язані з найманням житлового приміщення;
- ◆ добові.

Такі витрати не можуть перевищувати встановлені законодавством норми відшкодування витрат на відрядження. Сума компенсації (відшкодування) за втрачений заробіток обчислюється за кожну годину пропорційно до середньої заробітної плати особи, розрахованої відповідно до абзацу третього пункту 2 Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 100 від 8 лютого 1995 р.

Загальний розмір виплати не може перевищувати суму, розраховану за відповідний час виходячи із трикратного розміру мінімальної заробітної плати.

Сума компенсації (відшкодування) за відрив від звичайних занять обчислюється пропорційно до розміру мінімальної заробітної плати особи, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому приймається процесуальне рішення або здійснюється процесуальна дія, і не може перевищувати її розміру, обчисленого за фактичні години відриву від звичайних занять. Винагорода за виконану роботу експертам, спеціалістам, перекладачам сплачується, якщо така робота не є їх службовим обов'язком. Розмір винагороди експерта, якщо виконана робота не є його службовим обов'язком, не може перевищувати нормативну вартість проведення відповідних видів судової експертизи у науково-дослідних установах Міністерства юстиції України.

Розмір винагороди спеціаліста або перекладача, якщо виконана робота не є їх службовим обов'язком, обчислюється за кожну годину пропорційно до середньої заробітної плати особи, розрахованої відповідно до абзацу третього пункту 2 Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 100 від 8 лютого 1995 р. Загальний розмір виплати не може перевищувати суми, розрахованої за відповідний час виходячи із трикратного розміру мінімальної заробітної плати. Виплати компенсації (відшкодування) особі за відрив від звичайних занять і за проведену роботу провадяться за постановою (ухвалою) органу, який зробив виклик. У постанові (ухвалі) зазначаються вихідні дані для визначення суми винагороди (конкретний розмір винагороди у межах норм, зазначених у пунктах 2, 3, 5, 6 Інструкції, та час, затрачений нею у зв'язку з явкою за викликом і на виконання даного їй завдання).

§ 2. Розподіл судових витрат

Згідно ст. 49 ГПК судовий збір покладається у спорах, що виникають при укладанні, зміні та розірванні договорів, – на сторону, яка безпідставно ухиляється від прийняття пропозицій іншої сторони, або на обидві сторони, якщо господарським судом відхилено частину пропозицій кожної із сторін; у спорах, що виникають при виконанні договорів та з інших підстав, – на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, господарський суд має право покласти на неї судовий збір незалежно від результатів вирішення спору.

Судовий збір, від сплати якого позивач у встановленому порядку звільнений, стягується з відповідача в доход бюджету пропорційно розміру задоволених вимог, якщо відповідач не звільнений від сплати судового збору.

Стороні, на користь якої відбулося рішення, господарський суд відшкодовує судовий збір за рахунок другої сторони і в тому разі, коли друга сторона звільнена від сплати судового збору.

Суми, які підлягають сплаті за проведення судової експертизи, послуги перекладача, адвоката та інші витрати, пов'язані з розглядом справи, покладаються:

- ◆ при задоволенні позову – на відповідача;
- ◆ при відмові в позові – на позивача;
- ◆ при частковому задоволенні позову – на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Якщо суд апеляційної або касаційної інстанції чи Верховний Суд України, не передаючи справи на новий розгляд, змінює рішення або ухвалює нове, суд відповідно змінює розподіл судових витрат.

Таким чином, вирішуючи питання розподілу судових витрат, господарський суд має виходити із того, у спорах, що виникають при виконанні договорів та з інших підстав, судовий збір покладається на сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог; при задоволенні позову в повному обсязі відшкодування витрат позивача, що пов'язані зі сплатою судового збору, покладається на відповідача; в разі відмови у позові повністю ці витрати покладаються на позивача. Такі правила розподілу судового збору застосовуються у спорах як майнового, так і немайнового характеру.

Судовий збір у справах зі спорів, що виникають при укладанні, зміні та розірванні договорів, покладається на сторону, яка безпідставно ухиляється від прийняття обґрунтованих пропозицій другої сторони. Якщо розбіжності між сторонами вирішено частково на користь однієї із сторін і частково на користь другої сторони, то витрати, пов'язані зі сплатою судового збору, розподіляються між обома сторонами з урахуванням кількості та змісту прийнятих господарським судом пропозицій кожної із сторін (зокрема, у залежності від кількості пунктів спірного договору, прийнятих судом у редакції позивача і відповідача). Якщо пропорції задоволення позовних вимог точно визначити неможливо (зокрема, при частковому задоволенні позову немайнового характеру), то судові витрати розподіляються між сторонами порівну.

У разі винесення господарським судом ухвали про затвердження мирової угоди між сторонами (пункт 7 ч. 1 ст. 80 ГПК), в якій сторони дійшли згоди у тому числі й стосовно розподілу судового збору, суд має право затвердити цю угоду, якщо вона не суперечить законодавству, фактичним обставинам і матеріалам справи. У таких випадках суд у своїй ухвалі повинен навести зміст цієї угоди. Якщо ж сторони не зазначили в мировій угоді про розподіл сум судового збору або не дійшли згоди з даного питання, господарський суд у залежності від конкретних обставин справи покладає судовий збір на сторону, внаслідок неправильних дій якої виник спір (ч. 2 ст. 49 ГПК).

У разі коли господарський суд на підставі пункту 3 ст. 83 ГПК зменшує розмір неустойки (штрафу, пені), витрати позивача, пов'язані зі сплатою судового збору, відшкодовуються за рахунок відповідача у сумі, сплаченій позивачем за позовною вимогою, яка підлягала б задоволенню, якби зазначений розмір судом не було зменшено. У випадках скасування рішення господарського суду і передачі справи на новий розгляд розподіл судового збору у справі, в тому числі й сплаченого за подання апеляційної та/або касаційної скарги або заяви про перегляд рішення за нововиявленими обставинами, здійснює господарський суд, який приймає рішення за результатами нового розгляду справи, керуючись

загальними правилами розподілу судових витрат. Коли ж приймається нове судове рішення апеляційної інстанції після скасування судового рішення місцевого господарського суду, або судом касаційної інстанції після скасування судових рішень судів нижчих інстанцій, то розподіл сум судового збору здійснюється постановою відповідно апеляційної або касаційної інстанцій, який прийняв нове рішення.

У випадках коли позивач звільнений від сплати судового збору:

- ◆ якщо позов залишено без задоволення, – судовий збір не стягується;
- ◆ у разі задоволення позову повністю або частково судовий збір стягується з відповідача (повністю або пропорційно задоволеним вимогам) в доход державного бюджету України, якщо відповідач не звільнений від сплати цього збору.

Приймаючи рішення зі справи, провадження в якій порушено за заявою прокурора, господарський суд у разі повного або часткового задоволення позову (скарги) стягує судовий збір з відповідача (повністю або пропорційно задоволеним вимогам), якщо він не звільнений від сплати судового збору; у разі ж повної або часткової відмови в позові судовий збір стягується з визначеного прокурором позивача (так само повністю або пропорційно задоволеним вимогам), за винятком випадків, коли останнього звільнено від сплати судового збору, та коли позивачем у справі є сам прокурор. Стягнення відповідних сум судового збору здійснюється в доход державного бюджету України у розмірі, визначеному згідно з частиною першою ст. 4 Закону України «Про судовий збір», виходячи з розміру мінімальної заробітної плати, встановленого законом на 1 січня того календарного року, в якому відповідна заява або скарга подавалася до суду.

Частиною другою ст. 49 ГПК передбачено, що в разі коли спір виник внаслідок неправильних дій сторони, господарський суд має право покласти на неї судовий збір незалежно від результатів вирішення спору.

Зазначена норма виступає процесуальною санкцією, яка застосовується господарським судом незалежно від того, чи заявлялося відповідне клопотання заінтересованою стороною. У такому застосуванні суду слід виходити з широкого розуміння даної норми, маючи на увазі, що передбачені нею наслідки можуть наставати і в разі неправомірної бездіяльності винної особи, яка не вжила заходів до поновлення порушених нею прав і законних інтересів іншої особи (зокрема, ухилялася від задоволення її заснованих на законі вимог), що змусило останню звернутися за судовим захистом. Якщо зменшення позивачем розміру позовних вимог пов'язане з частковим визнанням та задоволенням позову відповідачем після подання позову, то судовий збір у відповідній частині покладається на відповідача. Або у разі коли в позові відмовлено, але з обставин справи вбачається, що спір доведено до судового розгляду внаслідок ухилення відповідача від розгляду претензії позивача, якщо вона пред'являлася (статті 6 – 8 ГПК), то судовий збір також покладається на відповідача. При цьому якщо у відповідних випадках позивача звільнено від сплати судового збору, то останній стягується в доход державного бюджету України.

Якщо судом апеляційної інстанції скасовано ухвалу місцевого господарського суду з числа зазначених у частині сьомій ст. 106 ГПК або судом касаційної інстанції скасовано ухвалу з числа зазначених у частині четвертій ст. 111–13 ГПК з передачею справи на розгляд суду першої інстанції, то розподіл сум судового збору, пов'язаного з розглядом відповідних апеляційної та/або касаційної скарг, здійснюється судом першої інстанції за результатами розгляду ним справи, згідно із загальними правилами ст. 49 ГПК.

Якщо господарський суд не прийняв рішення щодо розподілу судового збору або інших судових витрат чи про повернення судового збору з державного бюджету України, то за заявою сторони або прокурора, який брав участь у судовому процесі, а також з власної ініціативи він на підставі ст. 88 ГПК має право прийняти додаткове рішення (ухвалу, постанову) зі справи, яким вирішити відповідне питання. Таке рішення (ухвалу, постанову) може бути прийнято з питань розподілу сум судового збору або їх повернення і в тому разі, якщо відповідна вимога у розгляді справи з якихось причин не заявлялася. Що ж до інших судових витрат, то в разі коли вимоги стосовно їх розподілу під час розгляду справи не заявлялися та докази на підтвердження цих витрат суду не подавалися, то додаткове рішення (ухвала, постанова) щодо розподілу цих судових витрат не приймається та в задоволенні заяви відмовляється. Що стосується розподілу сум судового збору (так само як й інших судових витрат) у непозовному провадженні, як-от у справах про банкрутство, про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів тощо, здійснюється, оскільки інше не передбачено законом, за загальними правилами ст. 49 ГПК. Що стосується повернення сплачених сум судового збору, ст. 7 Закону України «Про судовий збір» врегульовано загальні питання повернення сплачених сум судового збору з підстав, які визначено цією статтею і перелік яких є вичерпним. Проте, у її застосуванні господарським судам необхідно мати на увазі, що ст. 7 Закону України «Про судовий збір», передбачено підстави повернення судового збору, перелік яких є вичерпним. У їх числі не зазначено такої підстави, як припинення провадження у справі (ст. 80 ГПК). Водночас закриття провадження у справі, про яке йдеться у пункті 5 частини першої цієї статті Закону, є поняттям цивільного і адміністративного судочинства, передбаченим відповідно ст. 205 Цивільного процесуального кодексу України і ст. 157 Кодексу адміністративного судочинства України, які господарським судом у здійсненні судочинства не застосовуються.

Таким чином, припинення провадження у справі з підстав, передбачених ст. 80 ГПК, не тягне за собою наслідків у вигляді повернення сплаченої суми судового збору.

Питання про повернення сплаченої суми судового збору вирішується господарським судом за результатами розгляду відповідних матеріалів, у тому числі й за відсутності заяви (клопотання) сторони чи іншого учасника судового процесу про повернення суми судового збору. Про таке повернення зазначається в ухвалі, або в резолютивній частині судового рішення, яким закінчується розгляд справи по суті (при цьому в його мотивувальній частині

наводяться підстави повернення сум судового збору згідно із Законом України «Про судовий збір»).

До нормативного врегулювання порядку повернення сплаченої суми судового збору в разі неподання до господарського суду заяви чи скарги у останнього відсутні визначені законом підстави для видачі процесуальних чи будь-яких інших документів щодо повернення з державного бюджету України відповідних сум. Про наведене заявники повідомляються листом господарського суду за підписом відповідного працівника апарату суду.

У разі з'ясування судами апеляційної чи касаційної інстанцій під час перегляду судових рішень підстав для повернення сплачених сум судового збору питання про це вирішується відповідно судом апеляційної чи касаційної інстанцій у судовому рішенні, прийнятому за результатами такого перегляду. Якщо у зазначеному рішенні не вирішено питання про повернення сум судового збору, сплаченого за подання скарг (заяв) до суду апеляційної чи касаційної інстанцій, то останні можуть вирішити його в порядку, передбаченому ст. 88 ГПК.

Таким чином, питання щодо повернення сплаченої суми судового збору в будь-якому разі вирішується господарським судом, який розглядав справу, навіть якщо таку сплату помилково здійснено не за місцем розгляду справи.

У вирішенні питань щодо відшкодування витрат, пов'язаних з проведенням судової експертизи, під час судового розгляду господарським судам необхідно враховувати викладене в пункті 23 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики призначення судової експертизи» № 4 від 23 березня 2012 р.

Судовим експертам, перекладачам, іншим особам, викликаним до господарського суду для дачі пояснень, відшкодовуються: вартість проїзду до місця виклику і назад залізничним, автомобільним, водним і повітряним транспортом; страхові платежі за державне страхування на транспорті, вартість попереднього продажу проїзних документів, проїзд автомобільним транспортом (крім таксі) до залізничної станції, аеропорту, якщо вони знаходяться за межами населеного пункту; найом житлового приміщення; добові в розмірах, встановлених законодавством про службові відрядження; судовому експерту відшкодовуються також витрати, пов'язані з дослідженням об'єкту судової експертизи, якщо останній знаходиться в іншому населеному пункті, ніж експертна установа (або експерт проживає в іншому населеному пункті) і не може бути доставлений до цієї установи (або експерту). В усіх зазначених випадках відшкодуванню підлягає мінімальна вартість проїзду та мінімальна (для населеного пункту, в якому знаходиться господарський суд) вартість проживання в готелі. Документально підтверджені відомості про таку вартість та про фактичні витрати на проїзд і проживання подаються заінтересованими особами.

Відшкодування цих витрат здійснюється господарським судом шляхом зазначення про це у рішенні, ухвалі, постанові за наявності документального підтвердження витрат, як-от угоди про надання послуг щодо ведення справи у суді та/або належно оформленої довіреності, виданої стороною представникові її інтересів у суді, платіжного доручення або іншого документа, який

підтверджує сплату відповідних послуг, а також копії свідоцтва адвоката, який представляв інтереси відповідної сторони, або оригінала ордеру адвоката, виданого відповідним адвокатським об'єднанням, з доданням до нього витягу з договору, в якому зазначаються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав на вчинення окремих процесуальних дій. У разі неподання відповідних документів у господарського суду відсутні підстави для покладення на іншу сторону зазначених сум. Витрати, пов'язані з перекладом документів, а також з оплатою за вручення їх за кордоном відповідно до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах (до якої приєдналася Україна), під час судового розгляду має нести заінтересована сторона. Після закінчення розгляду справи такі витрати розподіляються господарським судом на загальних підставах згідно з частиною п'ятою ст. 49 ГПК. Розподіл сум інших, крім судового збору, судових витрат здійснюється за загальними правилами частини п'ятої ст. 49 ГПК.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Назвіть склад судових витрат.
- ✓ Що ви розумієте під судовими витратами ?
- ✓ Як здійснюються виплати компенсації (відшкодування) особі за відрив від звичайних занять ?
- ✓ У яких випадках судовий збір не справляється ?
- ✓ Який існує порядок розподілу суми судового збору ?
- ✓ Назвіть підстави повернення судового збору.
- ✓ Який орган вирішує питання про повернення судових витрат ?
- ✓ Який існує розподіл інших сум, крім судового збору ?

Модуль 10

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ

§ 1. Порядок встановлення та обчислення процесуальних строків

Порядок встановлення та обчислення процесуальних строків, а також процесуальні дії вчиняються у строки, встановлені ГПК. Дотримання яких є обов'язком господарського суду, учасників судового процесу, будь-яких інших осіб, на яких судом покладено виконання процесуальних дій.

Під процесуальним строком розуміється встановлений законом або призначений судовим органом (суддею) та обчислюваний роками, місяцями або днями проміжок часу чи момент у часі, який визначається точною календарною датою чи вказівкою на подію, яка неминуче має настати, протягом якого чи до якого судовий орган (суддя) або інші учасники судового процесу вправі або зобов'язані вчинити певну процесуальну дію або сукупність таких дій.¹

Господарським судом установлюється строк у таких випадках:

- ♦ частина перша ст. 43–5 – суддя встановивши, що заяву про вжиття запобіжних заходів подано без додержання вимог, викладених у ст. 43 – 3 ГПК, або не оплачено судовим збором, виносить ухвалу про залишення заяви без руху, про що повідомляє заявника і надає йому строк для виправлення недоліків;

- ♦ ст. 69 – спір має бути вирішено господарським судом у строк не більше двох місяців від дня одержання позовної заяви. Спір про стягнення заборгованості за опротестованим векселем має бути вирішено господарським судом у строк не більше одного місяця від дня одержання позовної заяви. У виняткових випадках за клопотанням сторони, з урахуванням особливостей розгляду спору, господарський суд ухвалою може продовжити строк розгляду спору, але не більш як на п'ятнадцять днів.

Крім того, в ГПК щодо вчинення певних дій встановлені такі строки:

- ♦ частина перша ст. 7 – претензія розглядається в місячний строк, який обчислюється з дня одержання претензії; в тих випадках, коли обов'язковими для обох сторін правилами або договором передбачено право перепроверки забракованої продукції (товарів) підприємством-виготовлювачем, претензії, пов'язані з якістю та комплектністю продукції (товарів), розглядаються протягом двох місяців;

- ♦ частина друга ст. 11 – підприємство, організація, які одержали пропозицію про зміну чи розірвання договору, відповідають на неї не пізніше 20 днів після одержання пропозиції;

- ♦ частина перша ст. 17 – якщо справа не підсудна даному господарському суду, матеріали справи надсилаються господарським судом за встановленою

¹ Теліпко В.Е. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України/ За ред. Притики Ю.Д. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – С.272.

підсудністю не пізніше п'яти днів з дня надходження позовної заяви або винесення ухвали про передачу справи;

♦ частина п'ята ст. 20 – питання про відвід судді вирішується головою господарського суду або заступником голови господарського суду, а про відвід заступника голови – головою господарського суду, який виносить з цього приводу ухвалу в триденний строк з дня надходження заяви. Якщо голова господарського суду прийняв справу до свого провадження, питання про його відвід вирішується президією Вищого господарського суду України в триденний строк з дня надходження заяви про відвід;

♦ частина перша ст. 43 – заява про вжиття запобіжних заходів розглядається не пізніше двох днів з дня її подання господарським судом, в районі діяльності якого належить провести ці процесуальні дії, з повідомленням заінтересованих осіб;

♦ частина третя ст. 43–3 – заявник повинен подати відповідну позовну заяву протягом 5 днів з дня винесення ухвали про вжиття запобіжних заходів;

♦ частина перша ст. 43–7 – на ухвалу про вжиття запобіжних заходів, винесену за участю заявника без повідомлення особи, щодо якої вжито запобіжні заходи, остання протягом десяти днів з дня отримання копії ухвали може подати заяву про її скасування;

♦ частина третя ст. 43–7 – заява про скасування вжиття запобіжних заходів розглядається протягом трьох днів господарським судом, який виніс ухвалу про їх вжиття;

♦ частина друга ст. 62 – про відмову в прийнятті позовної заяви виноситься ухвала, яка надсилається сторонам, прокурору чи його заступнику, якщо вони є заявниками, не пізніше 3 днів з дня надходження заяви;

♦ частина друга ст. 63 – суддя повертає позовну заяву не пізніше 3 днів з дня її надходження, про що виносить ухвалу;

♦ частина перша ст. 64 – суддя, прийнявши позовну заяву, не пізніше 3 днів з дня її надходження виносить і надсилає сторонам, прокурору, якщо він є заявником, ухвалу про порушення провадження у справі, в якій вказується про прийняття позовної заяви, призначення справи до розгляду в засіданні господарського суду, про час і місце його проведення, необхідні дії щодо підготовки справи до розгляду в засіданні;

♦ частина перша ст. 69 – спір має бути вирішено господарським судом у строк не більше двох місяців від дня одержання позовної заяви;

♦ частина друга ст. 69 – спір про стягнення заборгованості за опротестованим векселем має бути вирішено господарським судом у строк не більше одного місяця від дня одержання позовної заяви;

♦ частина четверта ст. 81–1 – протокол у триденний строк підписують суддя (суддя – головуючий у колегії суддів) і секретар судового засідання;

♦ частина п'ята ст. 81–1 – сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають право знайомитися з протоколами і протягом п'яти днів після їх підписання подавати письмові зауваження з приводу допущених у протоколах

неправильностей або неповноти протоколу. Зауваження на протоколи у всіх випадках долучаються до матеріалів справи;

♦ частина шоста ст. 81–1 – господарський суд розглядає зауваження на протокол протягом п'яти днів з дня подання зауваження і за результатами розгляду виносить ухвалу, якою приймає зауваження або мотивовано відхиляє їх;

♦ частина четверта ст. 85 – повне рішення повинно бути складено у строк не більше п'яти днів з дня проголошення вступної і резолютивної частини рішення;

♦ ст. 87 – повне рішення та ухвали надсилаються сторонам, прокурору, третім особам, які брали участь в судовому процесі, але не були присутні у судовому засіданні, рекомендованим листом з повідомленням про вручення не пізніше трьох днів з дня їх прийняття або за їх зверненням вручаються їм під розписку безпосередньо у суді;

♦ частина перша ст. 93 – апеляційна скарга протягом п'яти днів з дня прийняття рішення місцевим господарським судом, а у разі якщо у судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частину рішення – з дня підписання рішення, оформленого відповідно до ст. 84 ГПК;

♦ частина друга ст. 93 – відновлення пропущеного строку подання апеляційної скарги можливе протягом 5 днів з дня прийняття рішення місцевим господарським судом;

♦ частина третя статті 91 – місцевий господарський суд у триденний строк надсилає одержану апеляційну скаргу або подання разом зі справою відповідному апеляційному господарському суду;

♦ ст. 102 – апеляційна скарга на рішення місцевого господарського суду розглядається у двомісячний строк з дня надходження справи разом з апеляційною скаргою в апеляційну інстанцію;

♦ частина третя ст. 105 – постанова апеляційної інстанції набирає законної сили з дня її прийняття;

♦ частина четверта ст. 105 – постанова апеляційної інстанції надсилається сторонам у справі в триденний строк з дня її прийняття;

♦ частина друга ст. 109 – місцевий або апеляційний господарський суд, який прийняв оскаржуване рішення або постанову, зобов'язаний надіслати скаргу разом зі справою до Вищого господарського суду України невідкладно;

♦ ст. 110 – касаційна скарга може бути подана протягом двадцяти днів з дня набрання рішенням місцевого господарського суду чи постановою апеляційного господарського суду законної сили;

♦ ст. 111–8 – касаційна скарга розглядається у місячний строк з дня надходження справи разом із касаційною скаргою до Вищого господарського суду України;

♦ частина третя ст. 111–11 – постанова касаційної інстанції набирає законної сили з дня її прийняття;

♦ частина четверта ст. 111–11 – постанова касаційної інстанції надсилається сторонам у справі у триденний строк з дня її прийняття;

♦ частина перша ст. 113 – судові рішення господарського суду може бути переглянуто за нововиявленими обставинами за заявою сторони, прокурора не пізніше одного місяця з дня встановлення обставин, що стали підставою для перегляду судового рішення;

♦ частина третя ст. 114 – заява про перегляд рішення, ухвали, постанови за нововиявленими обставинами розглядаються господарським судом у судовому засіданні у місячний строк з дня їх надходження;

♦ частина шоста ст. 114 – рішення, ухвала, постанова, прийняті за результатами перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, надсилаються сторонам, прокурору у п'ятиденний строк з дня їх прийняття;

♦ частина третя ст. 117 – господарський суд розглядає заяву стягувача або боржника про виправлення помилки, допущеної при його оформленні або видачі, чи визнання наказу таким, що не підлягає виконанню, та стягнення на користь боржника безпідставно одержаного стягувачем за наказом в десятиденний строк у судовому засіданні з повідомленням стягувача та боржника і виносить ухвалу;

♦ частина п'ята ст. 117 – ухвала господарського суду за результатами розгляду заяви стягувача або боржника про виправлення помилки, допущеної при його оформленні або видачі, чи визнання наказу таким, що не підлягає виконанню, та стягнення на користь боржника безпідставно одержаного стягувачем за наказом надсилається стягувачеві і боржнику у п'ятиденний строк з дня її винесення;

♦ частина перша ст. 121 – при наявності обставин, що ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим, за заявою сторони, державного виконавця, за заявою прокурора чи його заступника або за своєю ініціативою господарський суд, який видав виконавчий документ, у десятиденний строк розглядає це питання у судовому засіданні з викликом сторін, прокурора чи його заступника і у виняткових випадках, залежно від обставин справи, може відстрочити або розстрочити виконання рішення, ухвали, постанови, змінити спосіб та порядок їх виконання;

♦ частина перша ст. 121–2 – скарги на дії чи бездіяльність органів Державної виконавчої служби щодо виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів можуть бути подані стягувачем, боржником або прокурором протягом десяти днів з дня вчинення оскаржуваної дії, або з дня, коли зазначеним особам стало про неї відомо, або з дня, коли дія мала бути вчинена.

У тих випадках, як зазначено в ст. 50 ГПК, коли процесуальні строки не встановлено, вони призначаються господарським судом. Мається на увазі, що процесуальні строки можуть встановлюватися й іншими законодавчими актами. Наприклад, в ст. 6 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 року зазначено, що протягом п'яти днів з дня отримання заяви про затвердження плану санації боржника до порушення провадження у справі про банкрутство господарський суд виносить ухвалу про прийняття заяви про затвердження плану санації до розгляду, в якій зазначаються час та місце проведення судового засідання.

Копія ухвали надсилається боржнику та всім кредиторам, зазначеним у заяві. Господарський суд повинен розглянути заяву про затвердження плану санації боржника до порушення провадження у справі про банкрутство протягом одного місяця з дня прийняття відповідної заяви до розгляду.

Питання щодо розумності строку розгляду справи розглядається у листі Верховного Суду України «Щодо розумних строків розгляду справ» № 1–5/45 від 25 січня 2006 р., де зазначається, що у цивільних, адміністративних і господарських справах перебіг провадження розпочинається з моменту подання позову і закінчується винесенням остаточного рішення у справі. Критерії оцінювання розумності строку розгляду справи є спільними для всіх категорій справ (цивільних, господарських, адміністративних чи кримінальних). Це – складність справи, поведінка заявника та поведінка органів державної влади (насамперед, суду). Відповідальність держави за затягування провадження у справі, як правило, настає в разі нерегулярного призначення судових засідань, призначення судових засідань із великими інтервалами, затягування при переданні або пересиланні справи з одного суду в інший, невжиття судом заходів для дисциплінування сторін у справі, свідків, експертів, повторного направлення справи на додаткове розслідування чи новий судовий розгляд.

З приводу строків розгляду справ, в пункті 70 рішення Європейського суду зазначено, що затягування відбувається значною мірою внаслідок скасування рішення суду першої інстанції та направлення справи на новий розгляд. Євросуд зауважив, що, хоча він не уповноважений оцінювати якість судочинства в державах-відповідачах, він вважає, що, оскільки направлення справ на новий розгляд зазвичай є наслідком помилок судів нижчих ланок, неодноразове направлення справи на новий розгляд у межах одного провадження виявляє серйозний недолік у судовій системі.

§ 2. Закінчення, зупинення, відновлення та продовження процесуальних строків

Стаття 51 ГПК встановлює закінчення процесуальних строків у господарському суді. Відповідно до норм цієї статті строк, обчислюваний роками, закінчується у відповідний місяць і число останнього року строку. Строк, обчислюваний місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця строку. Якщо кінець строку, обчислюваного місяцями, припадає на такий місяць, що не має відповідного числа, строк закінчується в останній день цього місяця. У випадках, коли останній день строку припадає на неробочий день, днем закінчення строку вважається перший наступний за ним робочий день. Процесуальна дія, для якої встановлено строк, може бути вчинена до 24-ї години останнього дня строку. Якщо позовну заяву, відзив на позовну заяву, заяву про перегляд рішення та інші документи здано на пошту чи телеграф до 24-ї години останнього дня строку, строк не вважається пропущеним.

Встановлення закінчення процесуальних строків у господарському суді означає, що необхідно керуватися й іншими правовими актами щодо закінчення

процесуальних строків. Зокрема, нормами Кодексу Законів про працю, в якому визначено святкові і неробочі дні. Крім того, святкові і неробочі дні можуть переноситися постановами Кабінету Міністрів України, а тому в практичній діяльності необхідно звертати на це увагу, особливо це стосується при поданні позову тощо.

В залежності від вчення питань пов'язаних із процесуальними строками, процесуальні строки можуть визначатися правовими актами. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України № 270 від 5 березня 2009 р. встановлені Правила надання послуг поштового зв'язку які визначають порядок надання послуг поштового зв'язку, права та обов'язки операторів поштового зв'язку і користувачів послуг поштового зв'язку та регулюють відносини між ними.

Зупинення перебігу процесуальних строків згідно ст. 52 ГПК усіх незакінчених процесуальних строків зупиняється із зупиненням провадження у справі. З дня поновлення провадження перебіг процесуальних строків продовжується. Встановлено цією статтею правило стосується лише тих процесуальних строків, які на день винесення ухвали про зупинення провадження у справі не закінчилися. Крім ст. 52 ГПК треба звернути увагу і на ст. 79 ГПК, згідно із якою господарський суд зупиняє провадження у справі в разі неможливості розгляду даної справи до вирішення пов'язаної з нею іншої справи, що розглядається іншим судом.

Господарський суд має право зупинити провадження у справі за клопотанням сторони, прокурора, який бере участь у судовому процесі, або за своєю ініціативою у випадках:

- ◆ призначення господарським судом судової експертизи;
- ◆ надсилання господарським судом матеріалів до слідчих органів;
- ◆ заміни однієї зі сторін її правонаступником внаслідок реорганізації підприємства, організації.

Господарський суд також зупиняє провадження у справі, якщо виникає питання про конституційність законів та інших нормативно-правових актів або про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України, які мають бути застосовані до спірних правовідносин. У цих випадках господарський суд звертається з ухвалою до Верховного Суду України з клопотанням про внесення відповідного конституційного подання до Конституційного Суду України. Зокрема на це звертається увага у пункті 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» №9 від 1 листопада 1996 р., в якій вказується, «Оскільки Конституція України, як зазначено в статті 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй.

У разі невизначеності в питанні про те, чи відповідає Конституції України застосований закон або закон, який підлягає застосуванню в конкретній справі, суд за клопотанням учасників процесу або за власною ініціативою зупиняє розгляд справи і звертається з мотивованою ухвалою (постановою) до Верховного Суду України, який відповідно до ст. 150 Конституції може порушувати перед Конституційним Судом України питання про відповідність Конституції законів та інших нормативно-правових актів. Таке рішення може прийняти суд першої, касаційної чи наглядної інстанції в будь-якій стадії розгляду справи».

Крім закінчення, зупинення процесуальних строків, норми ГПК передбачають також відновлення та продовження процесуальних строків.

В статті 53 ГПК вказується, що *відновлення та продовження процесуальних строків* здійснюється за заявою сторони, прокурора чи з своєї ініціативи господарський суд може визнати причину пропуску встановленого законом процесуального строку поважною і відновити пропущений строк, крім випадків, передбачених господарським кодексом. Про відновлення пропущеного строку зазначається в рішенні, ухвалі чи постанові господарського суду. Про відмову у відновленні строку виноситься ухвала, крім випадків, передбачених господарським кодексом, яку може бути оскаржено. Призначені господарським судом строки можуть бути ним продовжені за заявою сторони, прокурора чи з своєї ініціативи.

Щодо відновлення та продовження процесуальних строків слід звернути увагу на інформаційний лист Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2006 році» №02–8/123 від 15 березня 2007 р., на питання: чи достатньо для вирішення господарським судом питання про відновлення процесуального строку самого лише клопотання про це або наявність поважної причини пропуску строку має бути доведена?, ВГСУ надав таку відповідь.

Згідно з частиною першою ст. 53 ГПК за заявою сторони, прокурора чи з своєї ініціативи господарський суд може визнати причину пропуску встановленого законом процесуального строку поважною і відновити пропущений строк.

Наведена норма пов'язує можливість відновлення процесуального строку з обов'язковою наявністю поважної причини (чи причин) пропуску відповідного строку. Це стосується й тих випадків, коли таке відновлення здійснюється з ініціативи господарського суду, що має зазначити відповідну причину (причини) в судовому рішенні, в якому йдеться про відновлення строку. Якщо відновлення процесуального строку здійснюється за заявою сторони чи прокурора, заявник повинен обґрунтувати поважність причини (причин) пропуску строку, в разі необхідності – з поданням доказів цього за загальними правилами розділу V ГПК.

Отже, у кожному випадку суд повинен з урахуванням конкретних обставин пропуску строку здійснити оцінку що поважності чи неповажності причин відновлення та продовження процесуальних строків.

На відміну від відновлення пропущеного строку, питання про продовження процесуального строку можна ставити лише щодо строків, встановлених судом. Господарському суду надано право продовжити тільки встановлений ним строк. Питання про продовження процесуального строку розглядається за заявою сторони, прокурора чи з власної ініціативи. Заява про продовження строку не повинна задовольнятися, якщо її подано після закінчення процесуального строку. Вирішення питання про продовження процесуального строку, на відміну від відновлення пропущеного строку, не пов'язується з причинами, з яких особа подає заяву про продовження строку.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Який існує порядок встановлення та обчислення процесуальних строків.
- ✓ Назвіть випадки встановлення процесуальних строків.
- ✓ Що треба розуміти під «розумністю» строку розгляду справи ?
- ✓ Який існує порядок закінчення та зупинення процесуальних строків ?
- ✓ Яка особа має право на відновлення та продовження процесуальних строків ?
- ✓ Назвіть випадки відновлення та продовження процесуальних строків.
- ✓ Назвіть підстави зупинення провадження у справі господарським судом.

Модуль 11

ПОДАННЯ ПОЗОВУ

§ 1. Форма і зміст позовної заяви

Згідно статті 20 Господарського кодексу України держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються шляхом: визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; присудження до виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків; застосування штрафних санкцій; застосування оперативно-господарських санкцій; застосування адміністративно-господарських санкцій; установлення, зміни і припинення господарських правовідносин; іншими способами, передбаченими законом.

Наведене свідчить, що суд може захистити право або інтерес суб'єктів господарювання та та інших осіб, що встановлений договором або законом. Тобто, особа яка вважає що її права або інтерес порушені може звернутися до господарського суду. Форма і зміст позовної заяви визначені ст. 54 ГПК, згідно із якою позовна заява подається до господарського суду в письмовій формі і підписується повноважною посадовою особою позивача або його представником, прокурором, громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності або його представником.

Позовна заява повинна містити:

- 1) найменування господарського суду, до якого подається заява;
- 2) найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб), ідентифікаційні коди суб'єкта господарської діяльності за їх наявності (для юридичних осіб) або реєстраційний номер облікової картки фізичної особи – платника податків за його наявності;
 - 2–1) документи, що підтверджують за громадянином статус фізичної особи – підприємця;
- 3) зазначення ціни позову, якщо позов підлягає грошовій оцінці; суми договору (у спорах, що виникають при укладанні, зміні та розірванні господарських договорів);

4) зміст позовних вимог; якщо позов подано до кількох відповідачів, – зміст позовних вимог щодо кожного з них;

5) виклад обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги; зазначення доказів, що підтверджують позов; обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорюються; законодавство, на підставі якого подається позов;

6) відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися;

6–1) відомості про вжиття запобіжних заходів відповідно до розділу V–1 ГПК;

7) перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви.

У позовній заяві можуть бути вказані й інші відомості, якщо вони необхідні для правильного вирішення спору.

На етапі подання заяви важливим моментом є визначення господарського суду, який розглядатиме справу. В Україні діє територіальна юрисдикція господарських судів України. Мережа господарських судів визначається відповідно до Указу Президента України «Питання мережі господарських судів України» № 811/2010 від 12 серпня 2010 р.

Згідно ст. 90 ЦК юридична особа повинна мати своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно-правову форму. Найменування установи має містити інформацію про характер її діяльності. Юридична особа може мати крім повного найменування скорочене найменування. Найменування юридичної особи вказується в її установчих документах і вноситься до Єдиного державного реєстру. Згідно ст. 57 ГК в установчих документах повинно бути, зокрема, зазначено найменування та місцезнаходження суб'єкта господарювання. Статтею 93 ЦК встановлено, що місцезнаходженням юридичної особи є адреса органу або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені. Стаття 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» визначає, що місцезнаходження юридичної особи – це адреса органу або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені. Місцезнаходження юридичної особи визначається засновниками в установчих документах та вказується в реквізитах реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи, яка подається реєструючому органу під час державної реєстрації.

Отже, найменування і місцезнаходження у позовній заяві повинно визначатися та вказуватися згідно з установчими документами юридичної особи.

При цьому Вищий господарський суд України в п. 15 інформаційного листа «Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у першому півріччі 2007 року» № 01–8/675 від 14 вересня 2007 р., на запитання, яким є співвідношення місцезнаходження сторони у справі в розумінні пункту 2 частини другої ст. 54 ГПК та її фактичного місцезнаходження з точки зору права на подання позову, якщо позивачеві невідоме фактичне місцезнаходження іншої сторони, відповів таке. Відповідно до пункту 2 частини другої ст. 54 ГПК позовна заява повинна містити, зокрема,

місцезнаходження сторін (для юридичних осіб). Згідно із ст. 93 ЦКУ місцезнаходженням юридичної особи є адреса органу або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені. У пункті 11 інформаційного листа Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2006 році» № 01–8/123 від 15 березня 2007 р., зазначено, що до повноважень господарських судів не віднесено установлення фактичного місцезнаходження юридичних осіб або місця проживання фізичних осіб – учасників судового процесу на час вчинення тих чи інших процесуальних дій. Тому відповідні процесуальні документи надсилаються господарським судом згідно з поштовими реквізитами учасників судового процесу, наявними в матеріалах справи. Водночас законодавство України, в тому числі ГПК, не зобов’язує й сторону у справі, зокрема позивача, з’ясовувати фактичне місцезнаходження іншої сторони (сторін) у справі (якщо воно не співпадає з її місцезнаходженням, визначеним згідно із згаданою ст. 93 ЦК) та зазначати таке фактичне місцезнаходження в позовній заяві чи інших процесуальних документах. В разі коли фактичне місцезнаходження юридичної особи – учасника судового процесу з якихось причин не відповідає її місцезнаходженню, визначеному згідно з законом, і дана особа своєчасно не довела про це до відома господарського суду, інших учасників процесу, то всі процесуальні наслідки такої невідповідності покладаються на цю юридичну особу. Якщо ж господарський суд з урахуванням конкретних обставин справи вважає за потрібне з’ясувати фактичне місцезнаходження юридичної особи – учасника судового процесу, то він не позбавлений права і можливості після порушення провадження у справі здійснити це, зокрема, шляхом витребування відповідних доказів у порядку, передбаченому частинами першою і другою ст. 38 ГПК. Запит щодо подання таких доказів за необхідності може бути виданий господарським судом заінтересованій стороні (її представникові).

Прізвище, ім’я та по батькові фізичної особи вказується за даними паспорта цієї особи або іншого документа, що замінює його.

Місцем проживання фізичної особи згідно ст. 29 ЦК є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. Щодо фізичної особи – підприємця ця норма конкретизується в ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», де зазначено, що місце проживання фізичної особи – це житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово, що знаходиться за певною адресою, за якою здійснюється зв’язок з фізичною особою – підприємцем.

Відповідно до Положення про Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України

№ 118 від 22 січня 1996 р. ведеться Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України – автоматизована система збирання, накопичення та опрацювання даних про юридичних осіб всіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання, відокремлені підрозділи юридичних осіб, що знаходяться на території України, а також відокремлені підрозділи юридичних осіб України, що знаходяться за її межами. Згідно з пунктами 5–7 цього ж Положення присвоєння ідентифікаційних кодів з Реєстру здійснюється: державними реєстраторами – суб'єктам, на яких поширюється дія Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»; органами державної статистики – суб'єктам, на яких не поширюється дія Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» і відомості про які не становлять державну таємницю; відповідними центральними органами виконавчої влади – суб'єктам, відомості про які становлять державну таємницю. Таким органам Держкомстат передає ідентифікаційні коди для ведення відомчого обліку. Порядок передачі ідентифікаційних кодів для присвоєння їх суб'єктам затверджується Держкомстатом разом з відповідними центральними органами виконавчої влади. Ідентифікаційний код зберігається за суб'єктом, якому він присвоєний, протягом усього періоду його існування і є єдиним. У разі перетворення юридичної особи за правонаступником зберігається її ідентифікаційний код. У разі припинення юридичної особи шляхом приєднання до іншої юридичної особи та створення на базі юридичної особи, що припинилася, відокремленого підрозділу ідентифікаційний код такої юридичної особи залишається за відокремленим підрозділом. В інших випадках припинення юридичної особи присвоєння її ідентифікаційного коду новоствореним суб'єктам забороняється. Ідентифікаційний код є обов'язковим для використання в усіх видах звітних та облікових документів суб'єкта і зазначається на його печатках та штампах.

Документи, що підтверджують за громадянином статус суб'єкта підприємницької діяльності. Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» таким документом є свідоцтво про державну реєстрацію – документ встановленого зразка, який засвідчує факт внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію юридичної особи або фізичної особи – підприємця (ст. 1 Закону).

Правильне визначення ціни позову є дуже важливим на практиці, оскільки саме виходячи з неї вираховується судовий збір. У разі неправильного визначення ціни позову, неправильний буде сплачений і розмір судового збору, наслідком чого може бути повернення позовної заяви. Як зазначено в пункті першому ст. 1 Інформаційного листа Вищого господарського суду України «Щодо судового збору» № 01–06/1175/2011 від 25 серпня 2011 р., сплата державного мита за подання до господарського суду позовних заяв, апеляційних і касаційних скарг, заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами здійснюється відповідно до вимог пункту 2 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» № 7–93 від 21 січня 1993 р.

Зміст позовних вимог зазначається в позовній заяві. Позовними вимогами є ті матеріально-правові вимоги, з приводу яких виник спір (по суті, цей пункт є відображенням резолютивної частини позовної заяви).

Позивач в позовній заяві повинен викласти обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги; зазначення доказів, що підтверджують позов; обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорується; законодавство, на підставі якого подається позов.

Цей пункт є відображенням мотивувальної частини позову.

Позовні вимоги повинні бути обґрунтовані певними обставинами, до яких належать:

- а) обставини, на яких позивач обґрунтовує свої вимоги;
- б) інші обставини, які мають значення для правильного вирішення спору.

До обставин, на яких позивач обґрунтовує свої вимоги, відносять обставини, які становлять предмет доказування у справі. Предмет доказування – це сукупність обставин, які необхідно встановити для правильного вирішення справи. У предмет доказування включають факти матеріально-правового характеру, що є підставою вимог позивача та заперечень відповідача.

До обставин, які мають значення для правильного вирішення спору, належать обставини, пов'язані з процесуальними діями (належність повідомлення осіб, які беруть участь у справі, підстави для залучення третіх осіб, вжиття заходів до забезпечення позову, зупинення, припинення провадження у справі тощо). До цих обставин також відносять відомості, які підтверджують чи спростовують достовірність відомостей, що включаються в предмет доказування, а отже, дають можливість їх правильно оцінити: відомості про некомпетентність експерта, фальсифікацію письмових доказів тощо.

У предмет доказування включається також факт приводу для позову, який являє собою обставини, що підтверджують право на звернення до суду, тобто факти порушення суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу позивача.

Повинні бути зазначені докази, що підтверджують кожну обставину, зокрема, наявність підстав для звільнення від доказування.

Згідно ст. 32 ГПК доказами у справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору. Ці дані встановлюються такими засобами:

- ♦ письмовими і речовими доказами, висновками судових експертів;
- ♦ поясненнями представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі. У необхідних випадках на вимогу судді пояснення представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі, мають бути викладені письмово.

Докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги, повинні бути зазначені у позовній заяві. При цьому слід вказати докази, що підтверджують кожну обставину окремо. Якщо певні обставини не

потребують доказування, про звільнення від доказування цих обставин має бути зазначено в позовній заяві. Підстави звільнення від доказування викладено у ст. 35 ГПК.

Посилання на законодавство являє собою юридичні підстави позову. У позовній заяві повинні бути викладені норми матеріального права, що регулюють спірні матеріально-правові відносини та були порушені відповідачем, а також відповідно до яких, на думку позивача, слід вирішити спір.

При поданні позову законодавець вимагає вказати в позові відомості про вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадках, передбачених ст. 5 ГПК. Якщо згідно ст. 5 ГПК сторони намагалися врегулювати спір у претензійному порядку, в позовній заяві слід зазначити, яких заходів досудового врегулювання спору було вжито і яким є результат цих заходів.

У разі якщо позивач звертався до господарського суду із заявою про вжиття запобіжних заходів на підставі ст. 43–1 ГПК, у позовній заяві слід зазначити, до якого суду звертався позивач з відповідною заявою, який запобіжний захід було вжито господарським судом у випадку задоволення цієї заяви. Якщо ж заявнику у задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів було відмовлено, зазначення про це в позовній заяві не є обов'язковим. Водночас, якщо заяву про вжиття запобіжних заходів було задоволено, але до подання позову запобіжні заходи було скасовано, про це має бути зазначено у позовній заяві. Перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви встановлюється стороною самостійно, виходячи з її правової позиції по справі. Докази, як правило, подаються до суду в оригіналах, або засвідчених належним чином копіях документів.

Відповідно до постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., вказується, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Якщо подані сторонами та іншими учасниками судового процесу докази є недостатніми, господарський суд може за їх клопотанням чи за власною ініціативою витребувати в порядку підготовки справи до розгляду необхідні для цього письмові і речові докази, інші матеріали (пункти 3, 4, 6, 8 і 11 ст. 65 ГПК), притому не лише від учасників судового процесу, а й від інших підприємств, установ, організацій, державних органів. У разі неможливості самостійно подати необхідні для розгляду справи докази сторона, прокурор, третя особа вправі звернутися до господарського суду, в тому числі й апеляційної інстанції, з клопотанням про витребування доказів; при цьому обґрунтування такої неможливості покладається на особу, що заявляє відповідне клопотання.

Звертаючись з клопотанням про витребування доказів до суду апеляційної інстанції, заявник, з огляду на вимоги частини першої ст. 101 ГПК, повинен також обґрунтувати неможливість подання цих доказів до місцевого господарського суду. Така неможливість може бути зумовлена, зокрема, тим, що: сторона (сторони) заявляла в місцевому господарському суді

клопотання про витребування в інших осіб відсутніх у неї (них) доказів, але зазначеним судом таке клопотання не задоволено; на час прийняття рішення місцевим господарським судом заявникові не було і не могло бути відомо про існування відповідних доказів; докази з'явилися після розгляду справи судом першої інстанції.

Відповідне клопотання має заявлятися (подаватися) в письмовій формі. Уповноваження господарським судом заінтересованої сторони на одержання необхідних доказів (ч. 5 ст. 38 ГПК) полягає у видачі їй належним чином завіреної копії ухвали суду про витребування певних доказів із зазначенням у ній про зобов'язання особи, у якої знаходяться такі докази, надати їх заінтересованій стороні для наступного подання їх до суду. При цьому особа, у якої знаходяться відповідні докази, вправі вимагати від уповноваженої особи лише пред'явлення їй належним чином засвідченої ухвали суду, а не передачі їй цієї копії.

§ 2. Процедурні питання пов'язані з поданням позовної заяви

Діяльність пов'язана із поданням позову регламентується розділом VIII ГПК і включає: «Форма і зміст позовної заяви»; «Ціна позову»; «Надсилання копії позовної заяви і доданих до неї документів»; «Документи, що додаються до позовної заяви»; «Об'єднання позовних вимог»; «Відзив на позовну заяву»; «Подання зустрічного позову» (статті 55–60 ГПК). В попередньому розділі було розглянуто питання щодо форми і змісту позовної заяви, у цьому розділі розглянемо інші питання пов'язані із процедурними питаннями пов'язаних із поданням позовної заяви.

Згідно ст. 55 ГПК особа яка подає позов повинна зазначити ціну позову. Ціна позову визначається:

1) у позовах про стягнення грошей – стягуваною сумою або сумою, оспорюваною за виконавчим чи іншим документом, за яким стягнення провадиться у безспірному (безакцептному) порядку;

2) у позовах про витребування майна – вартістю майна, що витребується;

3) у позовах, які складаються з кількох самостійних вимог, – загальною сумою усіх вимог;

4) у позовах про стягнення іноземної валюти – в іноземній валюті та у гривнях відповідно до офіційного курсу, встановленого Національним банком України на день подання позову.

В ціну позову включаються також вказані в позовній заяві суми неустойки (штрафу, пені), а якщо вони не вказані, – суми їх, визначені суддею.

Ціну позову вказує позивач. У випадках неправильного зазначення ціни позову вона визначається суддею.

Статтею 16 ЦК встановлено способи захисту цивільних прав та інтересів. Із наведених у цій статті способів захисту до позовів про стягнення грошей слід віднести в господарському суду слід віднести:

- ◆ примусове виконання обов'язку в натурі (якщо обов'язок полягає у проведенні розрахунків);
- ◆ відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- ◆ відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

У позовах про стягнення грошей ціна позову визначається стягуваною сумою.

У позовах про витребування майна ціна позову визначається вартістю цього майна. Вартість майна у позовах про витребування майна визначається на підставі правовстановлюючих документів, що підтверджують право власності на майно.

Якщо в позові викладено кілька самостійних вимог, ціна позову визначається загальною сумою всіх вимог.

Якщо до господарського суду подано позов про стягнення іноземної валюти, ціна позову виражається в іноземній валюті та у гривні відповідно до офіційного курсу, встановленого Національним банком України на день подання позову.

Вказівки щодо визначення ціни позову містяться в деяких роз'ясненнях Вищого господарського суду України. У пункті 4.4. постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., вказується, що ціна позову про стягнення іноземної валюти визначається в іноземній валюті та національній валюті України відповідно до офіційного курсу, встановленого Національним банком України на день подання позову (пункт 4 частини першої ст. 55 ГПК).

При визначенні ціни позову, поданого в іноземній валюті, необхідно виходити з тієї валюти, в якій провадились чи повинні бути проведені розрахунки між сторонами. У разі подання позову про стягнення національної валюти України – еквіваленту іноземної валюти ціна позову визначається в національній валюті України за офіційним курсом, визначеним Національним банком України, на день подання позову.

За змістом згаданого припису пункту 4 частини першої ст. 55 ГПК у разі подання до господарського суду позову про стягнення іноземної валюти обов'язковим є зазначення еквіваленту в національній валюті України (гривнях). Виходячи з останнього й визначається сума судового збору, що сплачується з позовної заяви у національній валюті. Однак якщо день подання позову не співпадає з днем сплати судового збору (збір сплачено раніше), то останній визначається з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземної валюти, встановленого Національним банком України саме на день сплати, а не на день подання позову (абзац другий частини першої ст. 6 Закону України «Про судовий збір»).

В частині другій ст. 55 ГПК зазначено, що у позовах про витребування майна – вартістю майна, що витребується. Слід розуміти, що така вартість

майно вказується в грошовій сумі і включає неустойку (штраф, пеню) або інше майно.

Згідно ст. 549 ЦК неустойкою (штрафом, пенєю) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання. Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

Пенєю є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання.

У разі, якщо позивач у позовній заяві просить стягнути неустойку (штраф, пеню), але не визначає її розміру, суми неустойки (штрафу, пені) визначає суддя. Якщо ж ціну позову зазначено позивачем неправильно, вона визначається суддею.

На питання чи повинен господарський суд здійснювати перерахунок суми нарахованих позивачем санкцій, якщо такий розрахунок позивачем здійснено невірною? Чи може господарський суд відмовити у задоволенні позову в частині стягнення сум штрафних санкцій, річних, збитків від інфляції, якщо розрахунок таких сум позивачем взагалі не здійснено? У пункті 18 інформаційного листа Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2004 році» № 01–8/344 від 11 квітня 2005 р., зазначається таке.

Господарський суд у розгляді справи не зобов'язаний здійснювати «перерахунок» замість позивача розрахованих останнім сум штрафних санкцій, річних тощо. Однак з огляду на вимоги частини першої ст. 4–7 ГПК щодо прийняття судового рішення за результатами обговорення усіх обставин справи та частини першої ст. 43 ГПК стосовно всебічного, повного і об'єктивного розгляду в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності суд повинен перевірити обґрунтованість і правильність здійсненого позивачем нарахування таких сум, і в разі, якщо їх обчислення помилкове – зобов'язати позивача здійснити перерахунок відповідно до закону чи договору або зробити це самостійно.

Якщо для здійснення перерахунку необхідні додаткові матеріали, суд витребує їх у позивача, а в разі неподання ним таких матеріалів – з урахуванням обставин конкретної справи залишає позов (в частині стягнення відповідних спірних сум) без розгляду на підставі пункту 5 частини першої ст. 81 ГПК) або відмовляє в задоволенні позову у відповідній частині у зв'язку з недоведеністю позовних вимог.

Що ж до відсутності розрахунку суми штрафних санкцій, річних, збитків від інфляції тощо, то з цього приводу слід зазначити таке.

Згідно пункту 5 частини другої ст. 54 ГПК позовна заява повинна містити, зокрема, обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспоруються. Якщо у позовній заяві йдеться лише про стягнення зазначених спірних сум (тобто їх стягнення є не додатковою, а єдиною позовною вимогою), і обґрунтований розрахунок стягуваної суми відсутній, така заява

підлягає поверненню господарським судом відповідно до пункту 3 частини першої ст. 63 ГПК.

В інших випадках, коли вимога про стягнення сум штрафних санкцій, річних тощо є додатковою до основної (наприклад, про стягнення заборгованості) і розрахунок зазначених сум відсутній, суд, прийнявши позовну заяву, в порядку підготовки справи до розгляду (ст. 65 ГПК зобов'язує позивача надати такий розрахунок, за необхідності – з матеріалами, які його обґрунтовують, а в разі їх неподання – з урахуванням обставин конкретної справи застосовує зазначений припис пункту 5 частини першої ст. 81 ГПК або відмовляє в задоволенні позову.

Надсилання копії позовної заяви і доданих до неї документів ГПК (ст. 56) покладає на позивача. Позивач, прокурор чи його заступник зобов'язані при поданні позову надіслати сторонам копії позовної заяви та доданих до неї документів відповідно до кількості відповідачів та третіх осіб листом з описом вкладення. Такий самий обов'язок покладається на позивача у разі залучення господарським судом до участі у справі іншого відповідача, заміни господарським судом неналежного відповідача. Якщо позивач у позовній заяві зазначає третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, і просить суд залучити їх до участі у справі, він має надіслати цим особам копію позовної заяви та доданих до неї документів.

Копії позовної заяви та доданих до неї документів повинні надсилатися до подання позовної заяви до суду, виходячи з того, що згідно ст. 57 ГПК до позовної заяви додаються, зокрема, документи, які підтверджують відправлення відповідачеві копії позовної заяви і доданих до неї документів.

Копії позовної заяви та доданих до неї документів надсилаються поштою, кур'єрською доставкою або вручаються нарочним під розписку.

Невиконання вимоги щодо надіслання сторонам копії позовної заяви та відсутніх в них документів, що додані до позовної заяви, є згідно ст. 63 ГПК підставою для повернення позовної заяви без розгляду.

В пункті 13 Інформаційного листа «Про деякі питання, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів України у другому півріччі 2008 року щодо застосування норм Господарського процесуального кодексу України» №01–08/163 від 12 березня 2009 р., на запитання чи повинен прокурор подати суду докази надіслання поданої ним позовної заяви позивачеві та третій особі? Чи підлягає поверненню позовна заява, подана прокурором без додання до неї таких доказів? Відповів так.

Згідно з частиною першою ст. 56 ГПК прокурор чи його заступник зобов'язані при поданні позову надіслати сторонам копії позовної заяви та доданих до неї документів, якщо цих документів у сторін немає.

Стороною у справі є, зокрема, й позивач (частина перша ст. 21 ГПК), а третя особа хоча й не є стороною у справі, але користується її правами (за певними винятками, зазначеними у частині четвертій ст. 27 ГПК).

Водночас частиною першою ст. 63 названого Кодексу не передбачено можливості повернення суддею позовної заяви у зв'язку з неподанням доказів

надсилання копії позовної заяви і доданих до неї документів позивачеві та/або третім особам (у пункті 6 цієї частини йдеться лише про відповідача). Однак, з огляду на визначені статтями 4–2 і 4–3 ГПК засади рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом та змагальності, господарський суд у разі прийняття ним позовної заяви прокурора (заступника прокурора), до якої не додано доказів надсилання її копії (і копій доданих до неї документів) позивачеві і третім особам, має зобов'язати прокурора (заступника прокурора) надіслати відповідні копії цим учасникам судового процесу і подати суду докази такого надіслання у визначений ним термін.

Статтею 57 ГПК встановлено, що до позовної заяви додаються документи, які підтверджують:

1) вжиття заходів досудового врегулювання господарського спору у випадках, передбачених ст. 5 ГПК з кожним із відповідачів (у спорах, що виникають при укладанні, зміні чи розірванні договорів, – відповідно договір, проект договору, лист, який містить вимогу про укладання, зміну чи розірвання договору, відомості про пропозиції однієї сторони і розгляд їх у встановленому порядку, відповідь другої сторони, якщо її одержано, та інші документи; у спорах, що виникають при виконанні договорів та з інших підстав, – копія претензії, докази її надсилання відповідачу, копія відповіді на претензію, якщо відповідь одержано);

2) відправлення відповідачеві копії позовної заяви і доданих до неї документів;

3) сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі;

4) обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги.

До заяви про визнання акта недійсним додається також копія оспорюваного акта або засвідчений витяг з нього.

До позовної заяви, підписаної представником позивача, додається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника позивача.

Загальний порядок укладання господарського договору встановлено ст. 181 ГК. Згідно цієї статті господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів. Проект договору може бути запропонований будь-якою з сторін. У разі якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках. Сторона, яка одержала проект договору, у разі згоди з його умовами оформляє договір відповідно до вимог частини першої цієї статті і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у двадцятиденний строк після одержання договору. За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала

проект договору, складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження у договорі, та у двадцятиденний строк надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з підписаним договором. Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом двадцяти днів розглянути його, в цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною та включити до договору всі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, що залишились неврегульованими, передати в цей же строк до суду, якщо на це є згода другої сторони. У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена у письмовій формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами, телетайпограмами тощо). Якщо сторона, яка одержала протокол розбіжностей щодо умов договору, заснованого на державному замовленні або такого, укладення якого є обов'язковим для сторін на підставі закону, або сторона – виконавець за договором, що в установленому порядку визнаний монополістом на певному ринку товарів (робіт, послуг), яка одержала протокол розбіжностей, не передасть у зазначений двадцятиденний строк до суду розбіжності, що залишились неврегульованими, то пропозиції другої сторони вважаються прийнятими.

Ця норма кореспондує з вимогами ст. 187 та ст. 188 ГК. Згідно ст. 187 ГК спори, що виникають при укладанні господарських договорів за державним замовленням, або договорів, укладення яких є обов'язковим на підставі закону та в інших випадках, встановлених законом, розглядаються судом. Інші переддоговірні спори можуть бути предметом розгляду суду у разі якщо це передбачено угодою сторін або якщо сторони зобов'язані укласти певний господарський договір на підставі укладеного між ними попереднього договору. День набрання чинності рішенням суду, яким вирішено питання щодо переддоговірного спору, вважається днем укладення відповідного господарського договору, якщо рішенням суду не визначено інше. У свою чергу в ст. 188 ГК зазначено, що зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором. Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором. Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду. У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду. Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду.

Що ж до питання відправлення відповідачеві копії позовної заяви і доданих до неї документів, слід зазначити, що у разі якщо копії позову

надсилають поштою, документом, який підтверджує надіслання, еквитанція поштового відправлення або фінансовий чек поштового відділення. Доказом надіслання копії позовної заяви може бути також документ, що видається кур'єрськими службами доставки, а також відмітка про вручення нарочним; сплату державного мита в установлених порядку й розмірі. Документом, що підтверджує сплату державного мита, є відповідний документ фінансової установи, яка здійснила перерахування суми державного мита до бюджету.

Згідно пункту 14 Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита, затвердженої наказом Головної державної податкової інспекції України № 15 від 22 квітня 1993 р., при сплаті державного мита готівкою до документа, щодо якого вчинюється відповідна дія, додається оригінал квитанції кредитної установи, яка прийняла платіж, а при перерахуванні мита з рахунку платника – останній примірник платіжного доручення з написом (поміткою) кредитної установи такого змісту «Зараховано в дохід бюджету ____ грн. (дата)». Цей напис скріплюється першим і другим підписами посадових осіб і відбитком печатки кредитної установи з відміткою дати виконання платіжного доручення.

Якщо позивач має право на пільги зі сплати державного мита, він повинен додати до позовної заяви документи, які підтверджують це право. Перелік пільг зі сплати державного мита встановлений ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» № 7–93 від 21 січня 1993 р.

Якщо ці пільги пов'язані зі спеціальним статусом позивача, він зобов'язаний додати до позову документи, що підтверджують цей статус.

В позовній заяві повинні бути зазначені *обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги*. Згідно ст. 32 ГПК доказами у справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутності обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору.

Ці дані встановлюються такими засобами: письмовими і речовими доказами, висновками судових експертів; поясненнями представників сторін та інших осіб, які беруть участь в судовому процесі. В необхідних випадках на вимогу судді пояснення представників сторін та інших осіб, які беруть участь в судовому процесі, мають бути викладені письмово.

Мається на увазі, що сторона яка хоче довести у суді фактичні обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги. У роз'ясненні Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди» № 02–5/95 від 29 лютого 1996 р., у пункті 3 якого надається роз'яснення, що при вирішенні спорів, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди, слід мати на увазі, що згідно ст. 440–1 Цивільного кодексу України винна у заподіянні цієї шкоди особа може бути звільнена від обов'язку відшкодування тільки за умови, якщо вона доведе відсутність своєї вини (умислу або необережності). Таким чином, позивач

повинен довести лише факт заподіяння йому моральної шкоди відповідачем, а не наявність у цьому вини останнього.

Подаючи позовну заяву позивач в одній позовній заяві може бути об'єднано кілька вимог, зв'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами.

Суддя має право об'єднати кілька однорідних позовних заяв або справ, у яких беруть участь ті ж самі сторони, в одну справу, про що зазначається в ухвалі про порушення справи або в рішенні.

Не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, які належить розглядати в порядку різного судочинства, якщо інше не встановлено законом.

При подачі позовної заяви щодо об'єднання в одне провадження кількох вимог (ч. 3 ст. 57 ГПК) слід виходити із постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» №10 від 24 жовтня 2011 р., де зазначається, що необхідно мати на увазі, що якщо в законодавчому акті підвідомчість спорів визначена альтернативно: суду чи господарському суду, або зазначено, що спір вирішується в судовому порядку, господарському суду слід виходити з суб'єктного складу учасників спору та характеру спірних правовідносин. Необхідно мати на увазі, що ГПК не передбачено можливості об'єднання в одне провадження вимог, що підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства. Тому у разі подання позову, в якому такі вимоги об'єднано, господарський суд приймає позовну заяву в частині вимог, що підлягають розглядові господарськими судами, а в іншій частині з посиланням на пункт 1 частини першої ст. 62 ГПК – відмовляє у прийнятті позовної заяви. Якщо у розгляді справи буде встановлено, що провадження у відповідній частині порушено помилково, господарський суд припиняє провадження у справі в цій частині згідно з пунктом 1 частини першої ст. 80 ГПК.

Стаття 59 ГПК регулює *питання відзиву на позовну заяву*.

Відповідач має право після одержання ухвали про порушення справи надіслати:

- 1) господарському суду – відзив на позовну заяву і всі документи, що підтверджують заперечення проти позову;
- 2) позивачу, іншим відповідачам, а також прокурору, який бере участь в судовому процесі, – копію відзиву.

Відзив підписується повноважною особою відповідача або його представником.

Відзив повинен містити: найменування позивача і номер справи; мотиви повного або часткового відхилення вимог позивача з посиланням на законодавство, а також докази, що обґрунтовують відхилення позовної вимоги; перелік документів та інших доказів, що додаються до відзиву (у тому числі про надіслання копій відзиву і доданих до нього документів позивачеві, іншим відповідачам, прокурору).

До відзиву, підписаного представником відповідача, додається довіреність, інший документ, що підтверджує повноваження представника відповідача.

Після отримання позову, відповідач має право надати відзив на позовну заяву господарському суду, позивачу тощо. Мається на увазі, що відповідач складає процесуальний документ, у якому він викладає свої заперечення проти позову та їх матеріально-правові й процесуальні підстави. Зважаючи, що ГПК не містить правила щодо підписання відзиву на позовну заяву, такий відзив повинен бути підписаний уповноваженою особою відповідача чи його представником. Підпис представника засвідчується нотаріусом або посадовою особою, яка має право на вчинення такої дії. У разі коли відзив на позовну заяву підписано представником відповідача, до відзиву має бути додана довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника відповідача.

Крім відзиву на позовну заяву, законодавець в ст. 60 ГПК передбачив подання зустрічного позову. Відповідач має право до початку розгляду господарським судом справи по суті подати до позивача зустрічний позов для спільного розгляду з первісним позовом. Зустрічний позов повинен бути взаємно пов'язаний з первісним.

Частина перша ст. 60 ГПК, яка встановлює строки зміни позивачем предмета або підстави позову, а також строки подання відповідачем зустрічного позову була предметом розгляду Конституційного Суду України, який Рішенням № 17–рп/2011 від 13 грудня 2011 р., положення частини першої ст. 60, які встановлюють строки зміни позивачем предмета або підстави позову, а також строки подання відповідачем зустрічного позову, визнано конституційним.

Слід підкреслити, що подання зустрічного позову може бути реалізовано лише в господарському суді першої інстанції до винесення цим судом рішення по суті. Крім того, у пункті 22 Інформаційного листу Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2004 році» № 01–8/344 від 11 квітня 2005 р., наводиться відповідь на запитання, чи може апеляційний господарський суд у випадку виявлення неправильного застосування місцевим господарським судом приписів ст. 60 ГПК усунути виявлені порушення в межах своїх повноважень.

Згідно із ст. 101 ГПК у процесі перегляду справи апеляційний господарський суд повторно розглядає справу і перевіряє законність і обґрунтованість рішення місцевого господарського суду у повному обсязі.

Отже, апеляційна інстанція не лише може, а й зобов'язана перевірити правильність застосування місцевим господарським судом норм процесуального права, в тому числі ст. 60 ГПК. Водночас слід мати на увазі, що відповідно до частини третьої ст. 101 ГПК в апеляційній інстанції не приймаються і не розглядаються вимоги, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції. В абзаці другому пункту 8 роз'яснення президії Вищого господарського суду України від 28 березня 2002 р. № 04–5/366 «Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального

кодексу України» також зазначено, що не повинні застосовуватись апеляційним судом правила про, зокрема, подання зустрічного позову (ст. 60 ГПК).

Отже, апеляційна інстанція не вправі прийняти зустрічний позов і розглянути відповідні вимоги, якщо зустрічний позов не подавався до місцевого господарського суду.

Згідно із частиною другою ст. 60 ГПК подання зустрічного позову провадиться за загальними правилами подання позовів. Слід виходити із роз'яснення президії Вищого господарського суду України № 04–5/366 від 28 березня 2002 р. «Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального кодексу України» в пункті 2 ст. 2 якого зазначено, що у вирішенні відповідного питання слід виходити з того, що за змістом частини перша ст. 60 ГПК зустрічний позов завжди розглядається спільно з первісним позовом в тому ж суді, в провадженні якого перебуває справа за первісним позовом, включаючи випадки, коли відповідач за зустрічним позовом є організацією, зазначеною в частині четверта ст. 16 ГПК.

Якщо позовну заяву за зустрічним позовом подано з порушенням вимог, викладених у статтях 54–58 ГПК, господарський суд повертає позовну заяву на підставі ст. 63 ГПК. У випадку відсутності підстав прийняття зустрічного позову для сумісного розгляду з первісним позовом, установлених частиною першою коментованої статті, позовна заява підлягає поверненню згідно ст. 60 ГПК.

Вищий господарський суд України у пункті 17 Інформаційного листа №01– 8/675 від 14 серпня 2007 р. «Про деякі питання практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у першому півріччі 2007 року» на запитання, як має діяти господарський суд у разі подання відповідачем зустрічного позову в останній день процесуального строку розгляду первісного позову, відповів таке. Згідно частини першої ст. 60 ГПК зустрічний позов подається для спільного розгляду з первісним позовом.

Оскільки первісний позов підлягає розглядові у строк, визначений згідно із ст. 69 названого Кодексу, починаючи від дня одержання позовної заяви, то й зустрічний позов має бути розглянутий у той само строк, починаючи від дня одержання первісної позовної заяви. Якщо зустрічний позов подано в останній день згаданого строку, то за необхідності строк вирішення спору з урахуванням наведеної обставини може бути продовжений згідно з частиною третьою ст. 69 ГПК.

Крім того, у пункті 18 того ж Інформаційного листа на запитання, яку процесуальну дію має вчинити господарський суд у разі надходження до нього зустрічного позову після прийняття судового рішення у справі за відсутності передбачених ст. 63 ГПК підстав для повернення такого позову? Вищий господарський суд України надає відповідь, що згідно з частиною першою ст. 60 ГПК відповідач має право до прийняття рішення зі спору подати до позивача зустрічний позов для спільного розгляду з первісним позовом.

Наведений законодавчий припис виключає можливість розгляду господарським судом після прийняття ним рішення у справі будь-якого позову в цій же справі саме як зустрічного.

Водночас якщо позов, поданий тією чи іншою особою як «зустрічний» після прийняття судового рішення у справі, відповідає вимогам статей 54–58 ГПК, він приймається судом на загальних підставах, а якщо справа за цим позовом не підсудна даному господарському суду, він надсилає матеріали останньої за встановленою підсудністю в порядку ст. 17 ГПК.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Розкрийте зміст позовної заяви.
- ✓ Хто може звертатися з позовом до суду ?
- ✓ Як визначається ціна позову ?
- ✓ Назвіть документи, які додаються до позовної заяви.
- ✓ Які має права відповідач після отримання позову ?
- ✓ Які дії відповідача після отримання позову ?
- ✓ Підстави об'єднання декількох вимог в одній позивній заяві.
- ✓ Розкрийте порядок подання зустрічного позову.
- ✓ Назвіть строки зміни позивачем предмета або підстави зміни позову ?
- ✓ Які дії суд апеляційної інстанції у питанні зустрічного позову ?
- ✓ Як має діяти господарський суд у разі подання відповідачем зустрічного позову в останній день процесуального строку розгляду первісного позову ?

Модуль 12

ПОРУШЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ТА ПІДГОТОВКА МАТЕРІАЛІВ ДО РОЗГЛЯДУ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ

§ 1. Дії судді пов'язані із прийняттям та поверненням позовної заяви

Питання про прийняття позовної заяви, згідно із ст. 61 ГПК вирішується суддею. Зокрема, це означає, що питання про прийняття позовної заяви та питання про порушення провадження у справі вирішується суддею одноособово, без виклику сторін до суду. У разі, якщо справу передано для розгляду колегіальному складу суду, питання про порушення провадження у справі вирішується колегіальним складом суду. В інших випадках суддя порушує провадження у справі одноособово.

Підставою розгляду питання про прийняття позовної заяви є позовна заява, що надійшла до господарського суду. Господарський суд не в праві відмовляти у прийнятті позовної заяви і зобов'язаний прийняти позовну заяву до розгляду, якщо її оформлено і подано до господарського суду з дотриманням вимог норм ГПК.

Оформлення позовної заяви за правилами ГПК означає, що вона повинна відповідати вимогам, установленим статтями 54–58 ГПК.

Подання позовної заяви за правилами ГПК означає, що позовна заява повинна бути подана:

а) за правилами підвідомчості й підсудності справ господарським судам згідно ст. 12–16 ГПК;

б) у випадку подання зустрічного позову – за правилами ст. 60 ГПК.

Частиною першою ст. 60 ГПК передбачено, що зустрічний позов повинен бути взаємно пов'язаний з первісним. У цьому питанні слід керуватися постановою Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., в пункті 3.15 якої зазначено, право відповідача на подання зустрічного позову для спільного розгляду з первісним позовом також пов'язується з початком розгляду господарським судом справи по суті. У разі подання зустрічного позову після початку розгляду справи по суті суддя відмовляє в його прийнятті на підставі пункту 1 частини першої ст. 62 ГПК як такого, що поданий з порушенням припису частини першої ст. 60 ГПК, при цьому не має значення, з яких причин (поважних чи неповажних) зустрічний позов не було подано до початку такого розгляду. У цьому разі відповідач не позбавлений можливості звернутися з новим позовом у загальному порядку.

Обставини, які свідчать про взаємну пов'язаність зустрічного позову з первісним (зокрема, за підставами цих позовів та/або поданими доказами; у зв'язку з тим, що задоволення зустрічного позову виключатиме частково чи повністю задоволення первісного позову тощо), а так само докази, що

підтверджують саме ці обставини, повинні зазначатися у зустрічній позовній заяві (пункт 5 ч. 2 ст. 54 ГПК). Якщо у ній не вказано відповідних обставин, на яких, зокрема, ґрунтується позовна вимога, доказів, що підтверджують ці обставини, то зустрічна позовна заява повертається без розгляду з посиланням на пункт 3 частини першої ст. 63 та ст. 60 ГПК. Така заява не може повертатися судом з посиланням на пункт 5 частини першої ст. 63 ГПК, оскільки подання зустрічного позову не означає об'єднання вимог в одній позовній заяві.

Позовна заява може бути подана безпосередньо до господарського суду через його канцелярію або надіслана поштою.

За результатом розгляду питання про прийняття позовної заяви суд приймає одне з таких рішень:

- а) про відмову у прийнятті позовної заяви (ст. 62 ГПК);
- б) про повернення позовної заяви (ст. 63 ГПК);
- в) про порушення провадження у справі (ст. 64 ГПК).

Згідно статті 62 ГПК суддя відмовляє у прийнятті позовної заяви, якщо:

- 1) заява не підлягає розгляду в господарських судах України;
- 2) у провадженні господарського суду або іншого органу, який в межах своєї компетенції вирішує господарський спір, є справа зі спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав або є рішення цих органів з такого спору;
- 3) настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено діяльність суб'єкта господарювання, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено позов, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Про відмову у прийнятті позовної заяви виноситься ухвала, яка надсилається сторонам, прокурору чи його заступнику, якщо вони є заявниками, не пізніше трьох днів з дня надходження заяви.

До ухвали про відмову у прийнятті позовної заяви, що надсилається заявникові, додаються позовні матеріали.

Ухвалу про відмову у прийнятті позовної заяви може бути оскаржено. У разі скасування цієї ухвали позовна заява вважається поданою в день першого звернення до господарського суду.

Перелік підстав наведених є вичерпним і розширенню не підлягає, тобто суд не має права відмовити у прийнятті позовної заяви з підстав, інших, ніж викладені у ст. 62 ГПК. Зокрема, підставою щодо відмови у прийнятті позовної заяви може бути, якщо позивач подав позов з порушенням правил підвідомчості справ господарським судам, установлених у ст. 12 ГПК.

Водночас, суд не вправі відмовити у прийнятті позовної заяви, якщо з матеріалів справи вбачається, що сторони домовилися про те, що спір розглядатиметься третейським судом (арбітражем), якщо за правилами підвідомчості цей спір є підвідомчим господарським судам.

В реалізації прийняття позовної заяви слід враховувати постанову Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики

застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., в якій вказується, що питання про прийняття позовної заяви вирішується суддею, який має право відмовити у її прийнятті у випадках, передбачених ст. 62 ГПК. Перелік підстав відмови в прийнятті позовної заяви, встановлений частиною першою цієї статті, є вичерпним. ГПК не передбачає права судді на таку відмову з тих мотивів, що позов поданий до підприємства або організації, які не є належними відповідачами з такого спору: якщо ці обставини виявлено в процесі розгляду справи, позов задоволенню не підлягає.

На підставі пункту 1 частини першої ст. 62 ГПК суддя відмовляє у прийнятті позовної заяви, якщо спір непідвідомчий господарському суду, зокрема, коли його вирішення законодавством України віднесено до компетенції іншого органу або заява взагалі не підлягає розглядові в судовому порядку (наприклад, про визнання недійсним листа, накладної, акта експертизи тощо). Суд не вправі повернути позовну заяву на підставі пункту 3 частини першої ст. 63 ГПК з мотиву неподання документів, що є доказами, або подання не засвідчених належним чином копій документів, оскільки позивач може їх подавати до закінчення розгляду справи.

Недодержання вимог статей 54, 56 та пунктів 2 і 3 частини першої ст. 57 ГПК щодо форми, змісту і додатків до позовної заяви тягне за собою наслідки, передбачені ст. 63 ГПК. Позовна заява підлягає поверненню без розгляду, якщо позивачем не вказано повне найменування сторін та їх поштових адрес, або позовну заяву підписано не уповноваженою належним чином особою чи особою, посадове становище якої не вказано, або прокурор не зазначив орган, уповноважений здійснювати відповідні функції держави у спірних відносинах, або позовна заява не підписана позивачем.

У застосуванні положень пункту 1 частини першої ст. 63, а також пункту 1 частини першої ст. 81 ГПК у випадках, коли позовну заяву підписано особою, яка не має права її підписувати, слід мати на увазі таке.

Якщо господарський суд має сумніви стосовно наявності у особи, яка підписала позовну заяву, відповідних повноважень, він у процесі підготовки справи до судового розгляду витребує у позивача докази на підтвердження таких повноважень. У разі їх неподання суд виносить ухвалу про залишення позову без розгляду. Якщо позовну заяву підписано особою на підставі виданої їй довіреності, до заяви має бути додано оригінал або належно завірєну копію такої довіреності. У разі коли до позовної заяви, підписаної представником позивача, не додано оригіналу або належно завірєної копії довіреності, але в цій заяві вміщено посилання на номер і дату довіреності, то господарський суд, приймаючи заяву до розгляду, витребує у позивача таку довіреність, а в разі її неподання виносить ухвалу про залишення позову без розгляду на підставі пункту 5 частини першої ст. 81 ГПК.

Наявність на позовній заяві факсимільного підпису означає, що вона не підписана особою, яка має право її підписувати, і підлягає поверненню. Такі ж наслідки настають, коли в позовній заяві відсутні відомості про прізвище та

посаду керівника юридичної особи або до позовної заяви не додано належні документи на підтвердження повноважень особи, що підписала цю заяву як представник позивача в господарському суді (частини третя – шоста ст. 28 ГПК), і на ці документи немає посилання в заяві.

Підставою для повернення позовної заяви є також відсутність викладу обставин, на яких ґрунтується позовна вимога, та не зазначення доказів, що підтверджують викладені в заяві обставини. Господарський суд повертає позовну заяву, що не містить обґрунтованого розрахунку стягуваної чи оспорюваної суми, або такий розрахунок не додано до заяви.

Якщо у позовній заяві є посилання на докази, що підтверджують викладені обставини, але самі докази до позовної заяви не додані, таку заяву не можна повертати з посиланням на ст. 63 ГПК. У цьому випадку суддя у процесі підготовки справи до розгляду ухвалою витребує ці докази від позивача чи відповідача. У разі коли до позовної заяви додано докази надсилення відповідачеві копії лише самої заяви, але відсутні докази надсилення йому копій доданих до неї документів, така заява підлягає поверненню на загальних підставах згідно з пунктом 6 частини першої ст. 63 ГПК. Також не може вважатися належним доказом надіслання відповідачеві копії позовної заяви та доданих до неї документів проставлена на позовній заяві відмітка іншої сторони, якщо у цій відмітці не зазначено, ким саме прийнято копію позовної заяви.

Про повернення позовної заяви і доданих до неї документів виноситься ухвала, яку може бути оскаржено. Водночас, якщо передбачені у пунктах 2, 3, 4, 5 і 6 частини першої ст. 63 ГПК підстави повернення позовної заяви виявлено господарським судом після прийняття позовної заяви до розгляду, справа підлягає розглядові по суті. У разі необхідності розгляд справи може бути відкладено (ст. 77 ГПК), зокрема, з метою: одержання необхідних доказів чи обґрунтованого розрахунку стягуваної (оспорюваної) суми; надіслання відповідачеві чи іншим особам, які беруть участь у справі, копій позовних матеріалів. Повне найменування і поштові адреси сторін може бути з'ясовано безпосередньо у судовому засіданні. Не сплачені у встановленому порядку та розмірі суми судового збору можливо стягнути за результатами розгляду справи.

Що ж до підстави повернення позову, зазначеної у пункті 1 частини першої ст. 63 ГПК то у разі її виявлення після прийняття позовної заяви позов, з урахуванням конкретних обставин, підлягає залишенню без розгляду згідно з пунктом 1 частини першої ст. 81 ГПК.

Позивач має право об'єднати в одній позовній заяві кілька вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами (зокрема, про стягнення неповернутого кредиту, відсотків за користування кредитом і неустойки; про визнання недійсним акта і про відшкодування заподіяної у зв'язку з його виданням шкоди; про стягнення вартості недостачі товару, одержаного за кількома транспортними документами і оформленої одним актом приймання або коли такий товар сплачено за одним розрахунковим документом; про спонукання до виконання зобов'язань за господарським

договором і про застосування заходів майнової відповідальності за його невиконання тощо). Право об'єднати кілька однорідних позовних заяв або справ, у яких беруть участь ті ж самі сторони, надане також судді. При цьому останній вправі вирішувати питання про об'єднання лише тих заяв (справ), які перебувають в його провадженні.

Однорідними можуть вважатися позовні заяви, які, пов'язані з однорідними позовними вимогами і водночас подані одним і тим же позивачем до одного й того самого відповідача (чи відповідачів) або хоча й різними позивачами, але до одного й того ж відповідача. Однорідними ж позовними вимогами є такі, що виникають з одних і тих самих або з аналогічних підстав і водночас пов'язані між собою одним і тим самим способом захисту прав і законних інтересів. Якщо позивач порушив правила об'єднання вимог або об'єднання цих вимог перешкоджатиме з'ясуванню прав і взаємовідносин сторін чи суттєво утруднить вирішення спору, суддя має право повернути позовну заяву (ст. 58 та пункт 5 ч. 1 ст. 63 ГПК). Наприклад, господарський суд повинен повернути позовну заяву без розгляду, якщо: позов поданий одночасно до залізниці та вантажовідправника (вантажоодержувача), і в цій позовній заяві об'єднані вимоги, що ґрунтуються на комерційному акті, з вимогами, які обґрунтовані іншими документами; об'єднано вимоги про стягнення сум боргу, який виник з різних договорів або інших правочинів, і т.п.

Повертаючи позовну заяву згідно частини першої ст. 63 ГПК, господарський суд повинен зазначити у відповідній ухвалі всі підстави такого повернення, які наведені у цій частині і під які підпадає заява, що повертається. Недопустимим є повертати позовну заяву з підстав, які мали місце й при первісному зверненні з позовом, але не були встановлені й зазначені судом як підстави для повернення первісно поданої позовної заяви.

Не допускається повторний розгляд тотожних справ. Тотожними є справи між тими ж сторонами про той же предмет з тих же підстав. Суддя відмовляє у прийнятті позовної заяви, якщо позов подано до підприємства, організації, які ліквідовано. Про відмову у прийнятті позовної заяви господарський суд виносить ухвалу. В ухвалі, окрім відомостей, передбачених ст. 86 ГПК, повинні бути зазначені підстави відмови у прийнятті позовної заяви.

Приймання і реєстрація процесуальних документів та судових справ здійснюється відповідно до вимог Інструкції з діловодства в господарських судах України, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України № 28 від 20 лютого 2013 р.

ГПК зобов'язує суддю, який вирішує питання про прийняття позовної заяви, повернути позовну заяву з підстав неправильного оформлення позовної заяви та доданих до неї документів. Відповідно до ст. 63 ГПК суддя повертає позовну заяву і додані до неї документи без розгляду, якщо:

- 1) позовну заяву підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;
- 2) у позовній заяві не вказано повного найменування сторін, їх поштових адрес;

3) у позовній заяві не вказано обставин, на яких ґрунтується позовна вимога, доказів, що підтверджують викладені в заяві обставини, обґрунтований розрахунок стягуваної чи оспорюваної суми;

4) не подано доказів сплати судового збору у встановлених порядку та розмірі;

5) порушено правила об'єднання вимог або об'єднано в одній позовній заяві кілька вимог до одного чи кількох відповідачів і сумісний розгляд цих вимог перешкоджатиме з'ясуванню прав і взаємовідносин сторін чи суттєво утруднить вирішення спору;

6) не подано доказів надсилання відповідачеві копії позовної заяви і доданих до неї документів.

Суддя повертає позовну заяву не пізніше трьох днів з дня її надходження, про що виносить ухвалу. Ухвалу про повернення позовної заяви може бути оскаржено. Повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню з нею до господарського суду в загальному порядку після усунення допущеного порушення.

В правозастовній діяльності бувають нерідко випадки коли учасники судового процесу зловживають процесуальними правами, свідомо затягують строки розгляду справи судом тощо. Як зазначено в пункті 3.14 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., зловживанням процесуальними правами слід вважати також і подання учасниками судового процесу:

- ◆ клопотань (заяв) про вчинення господарським судом не передбачених ГПК процесуальних дій;

- ◆ подання другого і наступних клопотань (заяв) з одного й того самого питання, яке вже вирішено господарським судом;

- ◆ апеляційних і касаційних скарг на процесуальні документи, дія яких на момент подання такої скарги закінчилася (вичерпана), – наприклад, на ухвалу про зупинення провадження у справі після поновлення провадження в останній.

З урахуванням обставин справи господарський суд може залишити відповідне клопотання (заяву, скаргу) без задоволення, приєднавши його (її) до матеріалів справи і зазначивши про це в описовій частині рішення, прийнятого по суті справи (або в ухвалі, якою закінчується розгляд справи).

Нез'явлення представників учасників судового процесу в судові засідання без поважних причин та без повідомлення причин, якщо їх явку судом визнано обов'язковою, також може розцінюватися судом як зловживання процесуальними правами.

Відповідна практика, спрямована на умисне затягування судового процесу, порушує права інших учасників судового процесу суперечить вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., учасником якої є Україна, стосовно права кожного на розгляд його справи упродовж розумного строку.

Під затягуванням судового процесу розуміються дії або бездіяльність учасника судового процесу, спрямовані на:

- ◆ неможливість початку розгляду судом порушеної провадженням справи;
- ◆ неможливість прийняття судом рішення в даному судовому засіданні;
- ◆ створення інших перешкод у вирішенні спору по суті з метою недосягнення результатів такого вирішення протягом установлених законом процесуальних строків.

коли учасники судового процесу зловживають процесуальними правами, свідомо затягують строки розгляду справи судом тощо

На думку автора, у разі коли учасники судового процесу зловживають процесуальними правами, свідомо затягують строки розгляду справи судом тощо, необхідно в ГПК передбачити спрощену процедуру розгляду такої категорії справ.

§ 2. Розгляд судом позовної заяви

Стаття 64 ГПК визначає дії судді у випадку прийняття позовної заяви.

Відповідно до частини 1 цієї статті, суддя, прийнявши позовну заяву, не пізніше трьох днів з дня її надходження виносить і надсилає сторонам, прокурору, якщо він є заявником, ухвалу про порушення провадження у справі, в якій вказується про прийняття позовної заяви, призначення справи до розгляду в засіданні господарського суду, про час і місце його проведення, необхідні дії щодо підготовки справи до розгляду в засіданні. Ухвала про порушення провадження у справі надсилається зазначеним особам за повідомленою ними господарському суду поштовою адресою. У разі ненадання сторонами інформації щодо їх поштової адреси, ухвала про відкриття провадження у справі надсилається за адресою місцезнаходження (місця проживання) сторін, що зазначена в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. У разі відсутності сторін за такою адресою, вважається, що ухвала про порушення провадження у справі вручена їм належним чином.

Положення частини першої ст. 64 щодо зміни порядку виклику та повідомлення осіб, які беруть участь у справах, про судовий розгляд позовів і скарг без їх присутності у судових засіданнях було предметом розгляду Конституційного Суду України від 13 грудня 2011 р. № 17–рп/2011. Який в пункті 6.4 свого рішення зазначив, що Конституційний Суд України виходить з того, що учасники процесу повинні бути проінформовані про час і місце проведення судового засідання, тому що це є гарантією права особи на судовий захист.

Необхідно мати на увазі, що розгляд справи за відсутності будь-якої із сторін, не повідомленої належним чином про час і місце засідання суду, є безумовною підставою для скасування рішення місцевого або постанови апеляційного господарського суду (пункт 2 ч. 2 ст. 111–10 ГПК.)

За положеннями частини третьої ст. 122 ЦПК у разі якщо відповідачем у позовній заяві вказана фізична особа, яка не є суб'єктом підприємницької

діяльності, суд не пізніше двох днів з дня надходження позовної заяви до суду звертається до відповідного органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи щодо надання інформації про зареєстроване місце проживання (перебування) такої фізичної особи. Якщо отримана судом інформація не дає можливості встановити зареєстроване у визначеному законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи, суд вирішує питання про відкриття провадження у справі. Подальший виклик такої особи як відповідача у справі здійснюється через оголошення у пресі.

Що стосується юридичних осіб, то їм повідомлення надсилаються на адресу, вказану в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Таким чином, законодавець закріпив дієвий механізм перевірки наведених у позовній заяві відомостей про місце проживання (місцезнаходження) відповідача, на адресу якого надсилається повідомлення про виклик до суду.

Ухвала надсилається також іншим підприємствам, установам, організаціям, державним та іншим органам у випадках, коли від них витребуються документи, відомості та висновки або їх посадові особи викликаються до господарського суду.

В частині третій ст. 64 ГПК зазначено, що ухвала виноситься з додержанням вимог ст. 86 ГПК. Відповідно до якої ухвала господарського суду повинна містити:

1) найменування господарського суду, номер справи і дату винесення ухвали, найменування сторін, ціну позову, вимогу позивача, прізвища судді (суддів), представників сторін, прокурора, інших осіб, які брали участь у засіданні (із зазначенням їх посад);

2) стислий виклад суті спору або зміст питання, з якого виноситься ухвала;

3) мотиви винесення ухвали з посиланням на законодавство;

4) висновок з розглянутого питання;

5) вказівку на дії, що їх повинні вчинити сторони, інші підприємства, організації, державні та інші органи та їх посадові особи у строки, визначені господарським судом.

Ухвала господарського суду, крім випадків, передбачених частиною першою цієї статті, виноситься також щодо накладення арешту на майно або зняття з нього арешту у разі визнання недійсним кредитного договору, в якому виконання зобов'язання позичальника забезпечено заставою майна, а також у разі визнання недійсним договору застави, яким забезпечується виконання позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором.

Прийнявши позовну заяву, суддя самостійно на власний розсуд визначає, які саме дії слід учинити, виходячи із конкретних обставин справи тощо.

Дії судді по підготовці справи до розгляду встановлені ст. 65 ГПК. З метою забезпечення правильного і своєчасного вирішення господарського спору суддя вчиняє в необхідних випадках такі дії по підготовці справи до розгляду:

1) вирішує питання про залучення до участі у справі іншого відповідача та про виключення чи заміну неналежного відповідача;

2) виключено;

3) викликає представників сторін (якщо сторони знаходяться у тому ж населеному пункті, що й господарський суд) для уточнення обставин справи і з'ясовує, які матеріали може бути подано додатково;

4) зобов'язує сторони, інші підприємства, установи, організації, державні та інші органи, їх посадових осіб виконати певні дії (звірити розрахунки, провести огляд доказів у місці їх знаходження тощо); витребує від них документи, відомості, висновки, необхідні для вирішення спору, чи знайомиться з такими матеріалами безпосередньо в місці їх знаходження;

5) вирішує питання про призначення судової експертизи;

6) провадить огляд і дослідження письмових та речових доказів у місці їх знаходження;

7) вирішує питання про визнання явки представників сторін у засідання господарського суду обов'язковою;

8) вирішує питання про виклик посадових та інших осіб для дачі пояснень по суті справи;

9) вирішує питання про розгляд справи безпосередньо на підприємстві, в організації;

10) вирішує питання про вжиття заходів до забезпечення позову;

11) вчиняє інші дії, спрямовані на забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи.

Крім наведеного, норми ГПК у разі необхідності пропонують здійснення певних заходів із підготовки справи до розгляду:

♦ вирішення питань, пов'язаних із суб'єктивним складом учасників господарського спору (залучення до участі у справі іншого відповідача, заміна неналежного відповідача ст. 24 ГПК);

♦ залучає до участі у справі правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії судового процесу (ст. 25 ГПК);

♦ про вступ у справу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору (ст. 26 ГПК);

♦ витребує додаткові докази (ст. 38 ГПК);

♦ проводить огляд і дослідження письмових та речових доказів у місці їх знаходження (ст. 39 ГПК);

♦ вирішує питання про призначення експертизи (ст. 41 ГПК);

♦ суддя має право об'єднати кілька однорідних позовних заяв або справ, у яких беруть участь ті ж самі сторони, в одну справу, про що зазначається в ухвалі про порушення справи або в рішенні (ч. 2 ст. 58 ГПК);

♦ вирішує питання про вжиття запобіжних заходів (ст. 66 ГПК).

Наведений перелік заходів, які може здійснювати суддя, готуючи справу до розгляду не є вичерпним і залежить від конкретних обставин справи.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Який існує порядок оформлення позовної заяви ?
- ✓ Дії судді у разі розгляду справи за відсутності будь-якої із сторін спору.
- ✓ Дії судді пов'язані із прийняттям та поверненням позовної заяви.
- ✓ Підстави повернення позовної заяви ?
- ✓ Назвіть строки повернення позовної заяви.
- ✓ Які існують підстави відмови у прийнятті позовної заяви ?
- ✓ Що слід розмістити під «однорідними» позовними заявами ?
- ✓ Порядок розгляду суддею позовної заяви ?
- ✓ Що означає наявність на позовній заяві факсимільного підпису ?
- ✓ Назвіть, які дії вживає суддя по підготовці справи до розгляду.

Модуль 13

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ

§ 1. Підстави забезпечення позову

Інститут забезпечення позову в господарському процесуальному законодавстві широко застосовується в судовій практиці, має владний характер і ґрунтується на судовому акті.

Згідно ст. 66 ГПК господарський суд за заявою сторони, прокурора чи його заступника, який подав позов, або з своєї ініціативи має право вжити, передбачених ст. 67 ГПК, заходів до забезпечення позову. Забезпечення позову допускається в будь-якій стадії провадження у справі, якщо невжиття таких заходів може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення господарського суду.

Проте, на практиці у питанні забезпечення позову виникають деякі проблемні питання. Тому, з метою однакового і правильного застосування законодавства щодо забезпечення позову Вищий господарський суд України в постанові «Про деякі питання практики застосування заходів до забезпечення позову» № 16 від 26 грудня 2011 р., постановив, що згідно ст. 66 ГПК заходи до забезпечення позову застосовуються господарським судом за заявою сторони, прокурора, або з ініціативи господарського суду як гарантія реального виконання рішення суду.

Особа, яка подала заяву про забезпечення позову, повинна обґрунтувати причини звернення із заявою про забезпечення позову. З цією метою та з урахуванням загальних вимог, передбачених ст. 33 ГПК, обов'язковим є подання доказів наявності фактичних обставин, з якими пов'язується застосування певного заходу до забезпечення позову. У вирішенні питання про забезпечення позову господарський суд має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням:

- ♦ розумності, обґрунтованості і адекватності вимог заявника щодо забезпечення позову;
- ♦ забезпечення збалансованості інтересів сторін, а також інших учасників судового процесу;
- ♦ наявності зв'язку між конкретним заходом до забезпечення позову і предметом позовної вимоги, зокрема, чи спроможний такий захід забезпечити фактичне виконання судового рішення в разі задоволення позову;
- ♦ імовірності утруднення виконання або невиконання рішення господарського суду в разі невжиття таких заходів;
- ♦ запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, що не є учасниками даного судового процесу.

У разі вжиття заходів до забезпечення позову з ініціативи господарського суду відповідні дії мають бути мотивовані з урахуванням, зокрема, наведеного, а також припису пункту 3 частини другої ст. 86 ГПК. Клопотання про забезпечення позову може бути подано також третіми особами, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, оскільки ці особи користуються правами позивача у процесі (частина 3 ст. 26 ГПК).

Господарським судам слід мати на увазі, що наведений в ст. 66 ГПК перелік осіб, які вправі порушувати питання про забезпечення позову, є вичерпним. Забезпечення позову як засіб запобігання можливим порушенням майнових прав чи охоронюваних законом інтересів юридичної або фізичної особи може застосовуватись як за основним, так і за зустрічним позовом на будь-якій стадії процесу, включаючи перегляд рішення, ухвали, постанови в апеляційному або у касаційному порядку.

Питання про забезпечення позову може вирішуватися господарським судом як без проведення окремого судового засідання, так і в засіданні з викликом представників сторін, інших учасників судового процесу із заслуховуванням їх думки.

Не можуть забезпечуватися заходами, зазначеними в ст. 66 ГПК, інші, крім позовних, вимоги (наприклад, пов'язані із здійсненням повороту виконання судового рішення, із зміною способу та порядку його виконання тощо).

Умовою застосування заходів до забезпечення позову за вимогами майнового характеру є достатньо обґрунтоване припущення, що майно (в тому числі грошові суми, цінні папери тощо), яке є у відповідача на момент пред'явлення позову до нього, може зникнути, зменшитись за кількістю або погіршитись за якістю на момент виконання рішення. Отже, найдоцільніше вирішувати питання забезпечення позову на стадії попередньої підготовки справи до розгляду (ст. 65 ГПК).

Достатньо обґрунтованим для забезпечення позову є підтверджена доказами наявність фактичних обставин, з якими пов'язується застосування певного виду забезпечення позову. Про такі обставини може свідчити вчинення відповідачем дій, спрямованих на ухилення від виконання зобов'язання після пред'явлення вимоги чи подання позову до суду (реалізація майна чи підготовчі дії до його реалізації, витрачання коштів не для здійснення розрахунків з позивачем, укладення договорів поруки чи застави за наявності невиконаного спірного зобов'язання тощо). Саме лише посилення в заяві на потенційну можливість ухилення відповідача від виконання судового рішення без наведення відповідного обґрунтування не є достатньою підставою для задоволення відповідної заяви.

Адекватність заходу до забезпечення позову, що застосовується господарським судом, визначається його відповідністю вимогам, на забезпечення яких він вживається. Оцінка такої відповідності здійснюється господарським судом, зокрема, з урахуванням співвідношення прав (інтересу), про захист яких просить заявник, з вартістю майна, на яке вимагається накладення арешту, або майнових наслідків заборони відповідачеві вчиняти певні дії.

Обрані заходи до забезпечення позову не повинні мати наслідком повне припинення господарської діяльності суб'єкта господарювання, якщо така діяльність, у свою чергу, не призводитиме до погіршення стану належного відповідачеві майна чи зниження його вартості.

Клопотання про забезпечення позову, яке раніше було відхилено повністю або частково, може бути подано вдруге, якщо змінились певні обставини. Тобто на заяви про забезпечення позову, в задоволенні яких було відмовлено, не поширюється заборона повторно звертатись до господарського суду.

Про забезпечення позову господарський суд виносить ухвалу, яка надсилається або видається сторонам у справі, іншим учасникам судового процесу (ст. 87 ГПК). Наказ про вжиття заходів до забезпечення позову не видається. Зазначена ухвала з урахуванням пункту 2 частини другої ст. 17 Закону України «Про виконавче провадження» має статус виконавчого документа, а тому повинна відповідати вимогам ст. 18 названого Закону, в тому числі бути скріплена гербовою печаткою.

Крім того, ст. 106 ГПК передбачено можливість оскарження ухвал про забезпечення позову, скасування забезпечення позову. Відтак ухвали про відмову в задоволенні заяви про забезпечення позову або в задоволенні клопотання про скасування заходів до забезпечення позову оскарженню не підлягають. Обираючи, який саме захід забезпечення позову слід застосовувати у тій чи іншій справі, господарський суд повинен виходити з такого.

У позовному провадженні піддані арешту кошти слід обмежувати розміром суми позову та можливих судових витрат. Накладення господарським судом арешту на рахунки боржника чинним законодавством не передбачене, але господарський суд вправі накласти арешт на кошти, які обліковуються на рахунках у банківських або в інших кредитно-фінансових установах, у межах розміру сум позовних вимог та можливих судових витрат. Відомості про наявність рахунків, їх номери та назви відповідних установ, в яких вони відкриті, надаються суду заявником. За позовами про визнання права власності (іншого речового права) або витребування майна арешт може бути лише накладений на індивідуальне визначене майно. В такому разі в ухвалі про забезпечення позову мають зазначатися ознаки, які ідентифікують відповідне майно та відрізняють його від іншого (однорідного чи подібного) майна, та за необхідності місцезнаходження майна. Так, арешт на майно фізичної особи – підприємця може бути накладено на загальних підставах за винятком майна, на яке згідно з цивільним процесуальним законодавством України не може бути звернуто стягнення.

У спорах щодо витребування майна в ухвалі про накладення арешту на майно боржника господарський суд повинен чітко охарактеризувати ознаки, за якими той чи інший предмет відрізняється від подібних. Не можна, наприклад, накладати арешт на автомобіль, не зазначивши його видових ознак, державного реєстраційного номера, номера двигуна та ін., що відрізняло б саме цей автомобіль від будь-якого автомобіля взагалі. Слід врахувати, що виносячи ухвалу про заборону відповідачеві вчиняти певні дії, господарський суд

повинен точно визначити, які саме дії забороняється вчиняти. Помилковими слід визнавати ухвали, якими боржникам забороняється користуватись їх майном, якщо через особливості цього майна користування ним не тягне знищення або зменшення його цінності.

За наявності підстав для застосування такого заходу до забезпечення позову господарський суд може заборонити витрачання майна на власні потреби, відчуження його у будь-який спосіб, у тому числі здійснення тих чи інших платежів або перерахування авансом певних сум тощо. Якщо з урахуванням особливостей майна користування ним не тягне за собою його знищення або зменшення його цінності, то для задоволення заяви про забезпечення позову шляхом заборони відповідачеві користуватися таким майном підстави, як правило, відсутні.

Такі правила повинні застосовуватись і до інших осіб, яким на підставі ст. 67 ГПК (забороняється вчинення дій щодо предмета спору. Господарський суд не повинен вживати таких заходів до забезпечення позову, які фактично є тотожними задоволенню заявлених позовних вимог, якщо при цьому спір не вирішується по суті.

Враховуючи, що забезпечення позову застосовується як гарантія задоволення законних вимог позивача, господарський суд не повинен скасовувати вжиті заходи до виконання рішення або зміни способу його виконання, за винятком випадків, коли потреба у забезпеченні позову з тих чи інших причин відпала або змінились певні обставини, що спричинили застосування заходів забезпечення позову, або забезпечення позову перешкоджає належному виконанню судового рішення.

Питання про скасування заходів до забезпечення позову може бути розглянуто господарським судом без виклику сторін та інших учасників судового процесу.

§ 2. Заходи до забезпечення та скасуванню позову

Господарський процесуальний кодекс містить перелік засобів забезпечення позову. Згідно ст. 67 ГПК позов забезпечується:

- ◆ накладанням арешту на майно або грошові суми, що належать відповідачеві;
- ◆ заборонаю відповідачеві вчиняти певні дії;
- ◆ заборонаю іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору;
- ◆ зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку;
- ◆ зупиненням продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту.

Про забезпечення позову виноситься ухвала, яку може бути оскаржено. Оскарження ухвали про забезпечення позову не зупиняє її виконання.

Не допускається забезпечення позову шляхом заборони:

◆ проводити загальні збори акціонерів або учасників господарського товариства та приймати ними рішення;

◆ надавати емітентом, реєстратором, зберігачем, депозитарієм реєстр власників іменних цінних паперів, інформацію про акціонерів або учасників господарського товариства для проведення загальних зборів товариства;

◆ участі акціонерів або учасників у загальних зборах товариства, визначення правомочності загальних зборів акціонерів або учасників господарського товариства.

Заходи до забезпечення здійснюються відповідно до Інструкції про проведення виконавчих дій, затвердженої наказом Міністерства юстиції України № 74/5 від 15 грудня 1999 р., яка визначає умови та порядок виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» та інших нормативно-правових актів підлягають примусовому виконанню в разі невиконання їх у добровільному порядку. Відповідно до пункту 1.1. Інструкції про проведення виконавчих дій, примусове виконання рішень державною виконавчою службою здійснюється на підставі виконавчих документів, визначених Законом України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. Відповідно до цього Закону державною виконавчою службою підлягають виконанню такі виконавчі документи:

- виконавчі листи, що видаються судами, та накази господарських судів, у тому числі на підставі рішень третейського суду;

- ухвали, постанови судів у цивільних, господарських, адміністративних та кримінальних справах у випадках, передбачених законом;

- судові накази;

- виконавчі написи нотаріусів;

- посвідчення комісій щодо трудових спорів, що видаються на підставі відповідних рішень цих комісій;

- постанови органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом;

- рішення органів державної влади, прийняті з питань володіння і користування культовими будівлями та майном;

- постанови державного виконавця про стягнення виконавчого збору, витрат на проведення виконавчих дій та накладення штрафу;

- рішення інших органів державної влади у випадках, якщо за законом їх виконання покладено на державну виконавчу службу;

- рішення Європейського Суду з прав людини з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини».

Інструкція про проведення виконавчих дій встановлює вимоги до виконавчого документа. У виконавчому документі повинні бути зазначені:

- назва документа, дата видачі та найменування органу, посадової особи, що видали виконавчий документ;

- дата й номер рішення, за яким видано виконавчий документ;

● найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) стягувача і боржника, їх місцезнаходження (юридичних осіб) або місце проживання (фізичних осіб), ідентифікаційний код суб'єкта господарської діяльності стягувача та боржника за його наявності (для юридичних осіб), індивідуальний ідентифікаційний номер стягувача та боржника за його наявності (фізичних осіб – платників податків), а також інші відомості, якщо вони відомі суду чи іншому органу, що видав виконавчий документ, які ідентифікують стягувача та боржника чи можуть сприяти примусовому виконанню, такі як дата і місце народження боржника та його місце роботи (фізичних осіб), місцезнаходження майна боржника тощо;

- резолютивна частина рішення;
- дата набрання чинності рішенням;
- строк пред'явлення виконавчого документа до виконання.

Виконавчий документ має бути підписаний уповноваженою особою і скріплений печаткою. Законом можуть бути встановлені також інші додаткові вимоги до виконавчих документів. У разі, якщо боржник не виконує добровільно рішення у встановлений виконавцем строк, відповідно до ст. 24 «Про виконавче провадження», державний виконавець уживає заходів примусового виконання. Заходами примусового виконання рішень є:

- звернення стягнення на грошові кошти боржника;
- звернення стягнення на інші види майна боржника;
- звернення стягнення на заробітну плату (заробіток), доходи, пенсію, стипендію боржника;
- вилучення в боржника й передача стягувачеві певних предметів, зазначених у рішенні;
- відібрання дитини;
- інші заходи, передбачені рішенням.

Вимоги державного виконавця щодо виконання зазначених у пункті 1.1. Інструкції про проведення виконавчих дій, рішень є обов'язковими для всіх органів, організацій, посадових осіб, громадян і юридичних осіб на території України.

Поряд із забезпеченням позову, господарський кодекс вирішує питання про скасування забезпечення позову. Як зазначено в ст. 68 ГПК питання про скасування забезпечення позову вирішується господарським судом, що розглядає справу, із зазначенням про це в рішенні чи ухвалі. З цього приводу в пункті 10 постанови Пленуму Вищого Господарського Суду України «Про деякі питання практики застосування заходів до забезпечення позову» № 16 від 26 грудня 2011 р. зазначено, що забезпечення позову застосовується як гарантія задоволення законних вимог позивача, господарський суд не повинен скасовувати вжиті заходи до виконання рішення або зміни способу його виконання, за винятком випадків, коли потреба у забезпеченні позову з тих чи інших причин відпала або змінились певні обставини, що спричинили застосування заходів забезпечення позову, або забезпечення позову перешкоджає належному виконанню судового рішення.

Питання про скасування заходів до забезпечення позову може бути розглянуто господарським судом без виклику сторін та інших учасників судового процесу.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ В чому полягає сутність забезпечення позову ?
- ✓ Назвіть нормативно-правові акти на підставі яких здійснюються заходи забезпечення проведення виконавчих дій.
- ✓ Які заходи до забезпечення позову вживає суд ?
- ✓ Назвіть перелік засобів забезпечення позову ?
- ✓ Який нормативний документ встановлює проведення виконавчих та встановлює вимоги до виконавчого документа ?
- ✓ Який існує порядок про скасування заходів до забезпечення позову ?
- ✓ Який орган здійснює забезпечення позову ?
- ✓ В чому полягає скасування забезпечення позову ?

Модуль 14

ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ

§ 1. Вирішення спору господарським судом. Порядок ведення судового засідання

Після прийняття позовної заяви господарський процесуальний кодекс встановлює загальний строк розгляду справи в господарському суді першої інстанції. Згідно частини першої статті 69 ГПК спір має бути вирішено господарським судом у строк не більше двох місяців від дня одержання позовної заяви.

Спір про стягнення заборгованості за опротестованим векселем має бути вирішено господарським судом у строк не більше одного місяця від дня одержання позовної заяви.

У виняткових випадках за клопотанням сторони, з урахуванням особливостей розгляду спору, господарський суд ухвалою може продовжити строк розгляду спору, але не більш як на п'ятнадцять днів.

Початок строку визначається днем одержання позовної заяви господарським судом. Приймання і реєстрація процесуальних документів та судових справ здійснюється відповідно до пункту 2.1 «Про затвердження Інструкції з діловодства в господарських судах України» затвердженої наказом Державної Судової Адміністрації України № 28 від 20 лютого 2013 р., згідно якої позовні заяви, апеляційні, касаційні скарги, судові справи, а також інші документи і матеріали, що стосуються розгляду справ у суді, приймає та реєструє в автоматизованій системі канцелярія суду відповідно до Положення про автоматизовану систему документообігу суду. На документі, отриманому від учасників судового процесу та їх представників безпосередньо під час судового засідання, накладається резолюція судді (судді-доповідача), яка складається зі слів «До справи», підпису судді та дати. Зазначений документ у цей же день передається для реєстрації, після чого долучається до матеріалів справи. Приймання документів здійснюється щоденно протягом робочого часу канцелярією суду. За усним зверненням особи, яка подала процесуальний документ до суду, на першій сторінці наданої нею копії документа працівник апарату суду, який прийняв документ, проставляє штамп суду із зазначенням дати (у разі необхідності – часу) отримання документа, своєї посади, прізвища та підпису і повертає копію особі.

Відповідальний працівник апарату суду у день надходження процесуального документа перевіряє цілісність конверта (пакета), відповідність адресування, з дотриманням правил безпеки розкриває конверт (пакет), перевіряє відповідність вкладень опису (наявність додатків до документа). Він розкриває усі конверти (пакети), за винятком тих, що мають напис «Особисто»

або гриф секретності. Конверти (пакети) з відміткою «Особисто» передаються адресатам без відкривання. Конверти (пакети) з грифом секретності передаються до підрозділу або працівника апарату суду, який відповідає за режимно-секретну роботу, без відкривання. Конверти з грифом «Для службового користування» розкриває відповідальний працівник, який має право працювати з документами з грифом «ДСК».

Помилково доставлені до суду документи пересилаються адресату, якщо його місцезнаходження відоме, або повертаються відправнику разом із супровідним листом за підписом керівника апарату суду або визначеної ним відповідальної особи у термін не більш як два дні. Конверти (пакети), у яких надходять документи, приєднуються до одержаних документів. У разі одержання документів у пошкодженій упаковці, а також якщо при відкритті конверта (пакета) виявлено відсутність будь-якого документа чи додатка до нього, про це складається акт у двох примірниках, один примірник якого надсилається відправнику, а другий додається до вхідних документів.

У разі надходження до господарського суду судової справи обов'язково перевіряється наявність додатків, вказаних у супровідному листі суду, здійснюється огляд стану справи (наявність томів, повнота підшивання матеріалів справи, наявність опису, відповідність змісту опису фактичній наявності документів, належність оформлення і засвідчення підписами та печатками опису справи).

У випадку виявлення недоліків у формуванні судової справи канцелярія суду складає акт про стан справи, що надійшла до суду, та додає його до матеріалів справи. Акт підписується трьома працівниками канцелярії, підписи засвідчуються печаткою. Про складання акта робиться відмітка в реєстраційних документах.

Реєстрація процесуальних документів здійснюється шляхом включення до автоматизованої системи документообігу суду таких даних:

- 1) дата надходження до суду;
- 2) інформація про предмет спору;
- 3) прізвище (найменування) особи (органу), від якої (якого) надійшли документи;
- 4) прізвище працівника апарату суду, який здійснив реєстрацію;
- 5) дані про суддю, відомості про судовий збір та інші дані, передбачені Положенням про автоматизовану систему документообігу суду та іншими нормативно-правовими актами.

Для вхідного процесуального документа під час реєстрації автоматизована система документообігу суду генерує реєстраційний номер, що автоматично заноситься до реєстраційної картки. Усі наступні документи, пов'язані з попереднім, реєструються із фіксацією номера первинного документа. Реєстраційний номер вхідного процесуального документа містить номер за порядком у поточному році, що формується автоматизованою системою автоматично, та через дріб – рік реєстрації (дві цифри).

Додаткові документи (матеріали), що стосуються розгляду конкретної судової справи, яка перебуває у провадженні суду, у тому числі заяви про

відвід, реєструються за датою, а в разі надходження в день судового розгляду справи – також за часом їх надходження. На першому аркуші вхідного документа у правому нижньому куті або вільному від тексту місці проставляється реєстраційний штамп, у якому зазначаються дата реєстрації, реєстраційний номер, підпис особи, яка зареєструвала документ.

Кожній судовій справі надається єдиний унікальний номер, який формується автоматизованою системою автоматично в суді першої інстанції та залишається незмінним незалежно від проходження справи в інстанціях. Номер справи складається з коду суду першої інстанції (три цифри), через дріб – номери справи за порядком у поточному році, через дріб – року реєстрації (дві цифри). Наприклад: 901/363/13.

Зустрічним позовним заявам, позовам третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, заявам про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами присвоюється номер основної справи, у якій вони подані.

Процесуальні документи, виготовлені судом, повинні містити виключно єдиний унікальний номер, який відповідає номеру справи. Зазначення на процесуальних документах апеляційної, касаційної інстанцій будь-яких інших номерів не допускається. У разі скасування судового рішення з направленням справи на новий розгляд та у випадку, коли справа надійшла за підсудністю з іншого суду, номер справи залишається незмінним. У разі об'єднання заяв або справ в одну справу об'єднаній справі присвоюється номер тієї справи, заява у якій зареєстрована в суді першою.

У реєстраційну картку на об'єднану справу відповідно до ухвали суду вносяться записи про номери справи (справ), що об'єднали з першою справою. Відмітка про об'єднання справи також вноситься в реєстраційну картку справи (справ), що об'єднали з першою справою.

Якщо після отримання документів електронною поштою, факсимільним зв'язком до суду надходять ці ж документи на паперових носіях, останні передаються за призначенням. На оригіналі документа на реєстраційному штампі додатково зазначається дата одержання факсограми (електронного повідомлення).

Повідомлення відділення пошти про вручення або невручення процесуального документа учасникам судового процесу реєструються в автоматизованій системі документообігу суду та передаються для приєднання до матеріалів справ.

Документи, що надійшли до суду, виносити за його межі категорично забороняється, крім направлення їх до іншого суду або іншого органу у випадках, визначених законом.

Що стосується строку розгляду справи в суді першої інстанції, слід звернути увагу на постанову Пленуму Вищого Господарського Суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» №18 від 26 грудня 2011 р. В пункті 3.8 цієї Постанови зазначено, що продовження передбачених частинами

першою і другою ст. 69 ГПК строків вирішення спору можливе лише у виняткових випадках за клопотанням сторони і не більше як на п'ятнадцять днів (частина третя цієї статті ГПК); якщо таке продовження здійснюється два і більше разів, сукупна його тривалість також не може перевищувати п'ятнадцяти днів. Чи є той чи інший випадок винятковим, вирішує суд з урахуванням конкретних обставин даної справи, в тому числі її складності, кількості учасників судового процесу, значного обсягу доказів, які підлягають збиранню та оцінці, тощо.

Ухвала про продовження строку вирішення спору виноситься тим же складом суду, який розглядає справу по суті.

У разі залучення до участі у справі іншого відповідача або заміни неналежного відповідача розгляд справи починається заново (ст. 24 ГПК), заново розгляд справи починається і в разі прийняття позовної заяви третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, та зміни складу суду (в тому числі з одноосібного на колегіальний, навіть якщо до складу колегії суддів входить суддя, який раніше одноособово розглядав дану справу), а отже, спочатку починається й перебіг строку вирішення спору. Продовження цього строку можливе у порядку і з підстав, зазначених у частині третій ст. 69 ГПК.

Продовження строку розгляду справи здійснюється господарським судом у будь-який з наведених далі способів шляхом зазначення у відповідній ухвалі: а) кількості днів, на який продовжено строк, або б) певної дати, до якої продовжено строк (якою може бути й дата наступного судового засідання), або в) як кількості днів, так і певної дати, до якої продовжено строк.

Порядок ведення засідання, відповідно до частини першої ст. 75 ГПК визначається суддею, а в разі розгляду справи трьома суддями – суддею, головуючим у засіданні.

Крім того, що перед розглядом справи суддя оголошує склад господарського суду, роз'яснює учасникам судового процесу їх права та обов'язки і сприяє у здійсненні належних їм прав, суддя відповідно до постанови Пленуму Вищого Господарського Суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» №18 від 26 грудня 2011 р., розпочинаючи судовий розгляд, має встановити, чи повідомлені про час і місце цього розгляду особи, які беруть участь у справі, але не з'явилися у засідання.

Необхідно мати на увазі, що розгляд справи за відсутності будь-якої із сторін, не повідомленої належним чином про час і місце засідання суду, є безумовною підставою для скасування рішення місцевого або постанови апеляційного господарського суду (пункт 2 ч. 2 ст. 111–10 ГПК).

Особи, які беруть участь у справі, вважаються повідомленими про час і місце розгляду судом справи у разі виконання останнім вимог частини першої ст. 64 та ст. 87 ГПК. У разі присутності сторони або іншого учасника судового процесу в судовому засіданні протокол судового засідання, в якому відображені відомості про явку сторін (пункт 4 ч. 2 ст. 81–1 ГПК), є належним

підтвердженням повідомлення такої сторони (іншого учасника судового процесу) про час і місце наступного судового засідання.

За змістом зазначеної ст. 64 ГПК, зокрема, в разі якщо ухвалу про порушення провадження у справі було надіслано за належною адресою (тобто повідомленою суду стороною, а в разі ненадання суду відповідної інформації – адресою, зазначеною в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців), і не повернуто підприємством зв'язку або повернуто з посиланням на відсутність (вибуття) адресата, відмову від одержання, закінчення строку зберігання поштового відправлення тощо, то вважається, що адресат повідомлений про час і місце розгляду справи судом. Доказом такого повідомлення в разі неповернення ухвали підприємством зв'язку може бути й долучений до матеріалів справи та засвідчений самим судом витяг з офіційного сайту Українського державного підприємства поштового зв'язку «Укрпошта» щодо відстеження пересилання поштових відправлень, який містить інформацію про отримання адресатом відповідного поштового відправлення, або засвідчена копія реєстру поштових відправлень суду.

Згідно із пунктом 7 частини другої ст. 11 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», державні органи, у тому числі суди, органи Національної поліції, органи прокуратури, органи Служби безпеки України, а також органи місцевого самоврядування та їх посадові особи безоплатно отримують відомості з Єдиного державного реєстру з метою здійснення ними повноважень, визначених законом, виключно в електронній формі через портал електронних сервісів у порядку, визначеному Міністерством юстиції України в Порядку надання відомостей з Єдиного державного реєстру.

У випадках коли ухвала про порушення провадження у справі не може бути вручена стороні у зв'язку з обмеженим строком розгляду, належним підтвердженням повідомлення учасників судового процесу про час та місце розгляду справи може вважатися телефонограма суду з відміткою про її прийняття посадовою (службовою) особою сторони. При цьому зазначена ухвала надсилається сторонам в обов'язковому порядку.

У випадку нез'явлення в засідання господарського суду представників обох сторін або однієї з них справа може бути розглянута без їх участі, якщо неявка таких представників не перешкоджає вирішенню спору.

Господарський суд з урахуванням обставин конкретної справи може відхилити доводи учасника судового процесу – підприємства, установи, організації, іншої юридичної особи, державного чи іншого органу щодо відкладення розгляду справи у зв'язку з відсутністю його представника (з причин, пов'язаних з відпусткою, хворобою, службовим відрядженням, участю в іншому судовому засіданні і т.п.). При цьому господарський суд виходить з того, що у відповідних випадках такий учасник судового процесу не позбавлений права і можливості забезпечити за необхідності участь у судовому засіданні іншого представника згідно з частинами першою – п'ятою ст. 28 ГПК, з числа як своїх працівників, так і осіб, не пов'язаних з ним трудовими

відносинами. Неможливість такої заміни представника і неможливість розгляду справи без участі представника підлягає доведенню учасником судового процесу на загальних підставах (статті 32 – 34 ГПК), причому відсутність коштів для оплати послуг представника не може свідчити про поважність причини його відсутності в судовому засіданні.

Неявка учасника судового процесу в судове засідання не є підставою для скасування судового рішення, якщо ухвалу, в якій зазначено час і місце такого засідання, надіслано йому в порядку, зазначеному у цій постанові. У разі нез'явлення без поважних причин або без повідомлення причин в засідання господарського суду представника позивача, якщо його присутність було визнано обов'язковою, суддя вправі притягти позивача до відповідальності, встановленої пунктом 5 ст. 83 ГПК, або залишити позов без розгляду (пункт 5 ч. 1 ст. 81 ГПК), або вжити обох цих заходів одночасно, а також винести окрему ухвалу, як це передбачено частиною першою ст. 90 ГПК.

Що ж до представника відповідача, то у разі нез'явлення його представника за викликом господарського суду останній має право відкласти розгляд справи (ст. 77 ГПК), вжити заходів, передбачених пунктом 5 ст. 83 ГПК або ст. 90 ГПК.

Учасники судового процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження головуєчого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. За неповагу до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення особи до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, у зв'язку з чим у судовому засіданні із розгляду господарської справи оголошується перерва.

§ 2. Вирішення спору при неподанні відзиву на позовну заяву та відкладання розгляду справи

Господарський процесуальний кодекс визначає можливість розгляду справи у випадку, якщо відповідач не дав відзив на позовну заяву, а також коли не подано документів, витребуваних господарським судом. Статтею 75 ГПК встановлено, якщо відзив на позовну заяву і витребувані господарським судом документи не подано, справу може бути розглянуто за наявними в ній матеріалами. Законодавець в ст. 59 ГПК надав право, але не зобов'язав відповідача після одержання ухвали про порушення справи надіслати:

1) господарському суду – відзив на позовну заяву і всі документи, що підтверджують заперечення проти позову;

2) позивачу, іншим відповідачам, а також прокурору, який бере участь в судовому процесі, – копію відзиву.

Відзив підписується повноважною особою відповідача або його представником.

Відзив повинен містити: найменування позивача і номер справи; мотиви повного або часткового відхилення вимог позивача з посиланням на законодавство, а також докази, що обґрунтовують відхилення позовної вимоги; перелік документів та інших доказів, що додаються до відзиву (у тому числі про надіслання копій відзиву і доданих до нього документів позивачеві, іншим відповідачам, прокурору).

До відзиву, підписаного представником відповідача, додається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника відповідача.

Суд має право розглянути справу за відсутності у справі відзиву відповідача та витребуваних документів, оскільки справу може бути розглянуто за наявними в ній матеріалами, при цьому, цей припис стосується документів не тільки відповідача, але й позивача та інших учасників судового процесу. У той же час, законодавець ст. 77 ГПК надав право господарському суду відкласти в межах строків, встановлених ст. 69 ГПК, розгляд справи, коли за якихось обставин спір не може бути вирішено в даному засіданні. Такими обставинами, зокрема, є:

1) нез'явлення в засідання представників сторін, інших учасників судового процесу;

1–1) виникнення технічних проблем, що унеможливають участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції, за наявності ухвали суду про таку участь, крім випадків, коли відповідно до цього Кодексу судові засідання може відбутися без участі такої особи.

2) неподання витребуваних доказів;

3) необхідність витребування нових доказів;

4) залучення до участі в справі іншого відповідача, заміна неналежного відповідача;

5) необхідність заміни відведеного судді, судового експерта.

Про відкладення розгляду справи виноситься ухвала, в якій вказуються час і місце проведення наступного засідання.

Таким чином, вирішення спору при неподанні відзиву на позовну заяву та відкладення розгляду справи, як обставин, що перешкоджають розгляду справи, вирішується судом залежно від конкретних обставин справи. Зокрема, у разі, якщо представники сторін чи інших учасників судового процесу не з'явилися в судові засідання, суддя може прийняти рішення щодо розгляду справи за їх відсутності, якщо вважає, що наявні у справі документи достатні для розгляду справи та ухвалення законного і обґрунтованого рішення, він може, не відкладаючи розгляду справи, вирішити спір по суті.

Якщо суд залучає до участі у справі іншого відповідача, здійснює заміну неналежного відповідача згідно із ст. 24 ГПК, він зобов'язаний відкласти розгляд справи, виходячи з необхідності забезпечення процесуальних прав залучених осіб.

Суддя має право оголосити перерву в засіданні в межах встановленого строку вирішення спору з наступною вказівкою про це в рішенні або ухвалі.

Про окремі обставини, пов'язані із документами, зазначалося в постанові Пленуму Вищого Господарського Суду України «Про судові рішення» №6 від 23 березня 2012 р., в пункті 9.13.2 цієї постанови зазначено, що за відсутності у позовній заяві даних про найменування (ім'я) стягувача і боржника, їх місцезнаходження (місце проживання), ідентифікаційний код (індивідуальний ідентифікаційний номер) тощо необхідні відомості господарському суду слід витребувати у позивача і відповідача згідно з пунктом 4 ст. 65 ГПК, а саме: зобов'язує сторони, інші підприємства, установи, організації, державні та інші органи, їх посадових осіб виконати певні дії (звірити розрахунки, провести огляд доказів у місці їх знаходження тощо); витребує від них документи, відомості, висновки, необхідні для вирішення спору, чи знайомиться з такими матеріалами безпосередньо в місці їх знаходження.

Якщо позивачем не подані витребувані відомості, господарський суд залишає позов без розгляду на підставі пункту 5 частини першої ст. 81 ГПК.

§ 3. Відмова позивача від позову, визнання позову відповідачем, мирова угода сторін

Основні процесуальні права та обов'язки сторін визначені в ст. 22 ГПК, згідно якої сторони користуються рівними процесуальними правами. Статтею 78 ГПК позивачу надано право до прийняття рішення у справі відмовитися від позову, а відповідачу право визнати позов повністю або частково, що є проявом принципу диспозитивності господарського судочинства.

Законодавець частиною першою ст. 78 ГПК встановив, що відмова позивача від позову, визнання позову відповідачем і умови мирової угоди сторін викладаються в адресованих господарському суду письмових заявах, що долучаються до справи. Ці заяви підписуються відповідно позивачем, відповідачем чи обома сторонами.

До прийняття відмови позивача від позову або до затвердження мирової угоди сторін господарський суд роз'яснює сторонам наслідки відповідних процесуальних дій, перевіряє, чи є повноваження на вчинення цих дій у представників сторін.

Мирова угода може стосуватися лише прав і обов'язків сторін щодо предмету позову.

Про прийняття відмови позивача від позову або про затвердження мирової угоди сторін господарський суд виносить ухвалу, якою одночасно припиняє провадження у справі.

У разі визнання відповідачем позову господарський суд приймає рішення про задоволення позову за умови, що дії відповідача не суперечать законодавству або не порушують прав і охоронюваних законом інтересів інших осіб.

У разі заяви позивача від позову, позивач повинен зазначити, відмовляється він від позову повністю або частково, і якщо частково, то в якій частині. У свою чергу відповідач повинен зазначити, визнає він позов повністю або частково, і в якій частині.

Відмова позивача від позову, визнання позову відповідачем, умови мирової угоди повинні бути викладені в письмових заявах, що подаються на адресу господарського суду приєднуються до матеріалів справи.

Як зазначено в пункті 20 Інформаційного листа Вищого Господарського Суду України «Про деякі питання застосування норм Господарського процесуального кодексу України, порушені у доповідних записках про роботу господарських судів у 2007 році» № 01–8/164 від 18 березня 2008 р., на питання, який порядок подання заяв (клопотань) про зміну підстав або предмету позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, відмову від позову ?, відповів, що відповідно до частини першої ст. 78 ГПК відмова позивача від позову викладається у вигляді адресованої господарському суду письмової заяви.

Що ж до решти зазначених заяв (клопотань), то ГПК не визначає, в якій формі – усній чи письмовій – вони викладаються. Однак, виходячи з того, що позовна заява подається до господарського суду в письмовій формі (ст. 54 ГПК), а зміна підстав або предмету позову, розміру позовних вимог означають зміну істотних складових позову, відповідні заяви (клопотання) також мають подаватись до суду в письмовій формі.

Якщо клопотання про зміну підстав або предмету позову, збільшення або зменшення позовних вимог заявлено позивачем (його представником) в усній формі, суд повинен запропонувати позивачеві (його представникові) викласти таке клопотання в письмовій формі, а якщо це неможливо зробити в даному судовому засіданні – оголосити перерву в засіданні або відкласти розгляд справи (ст. 77 ГПК).

Крім того, з огляду на приписи статей 4–2, 4–3 та частин першої – третьої статті 22 ГПК суд має вживати заходів до того, щоб усі учасники судового процесу мали можливість одержати копії відповідної заяви (клопотання) або іншим чином ознайомитись з її змістом. З цією метою такі копії можуть бути вручені іншим учасникам судового процесу (їх представникам) безпосередньо в судовому засіданні (під розпис на оригіналі заяви) або надіслані їм позивачем поштою з наданням суду доказів надсилання у встановлений судом строк.

У разі коли порядок подання заяви (клопотання) про зміну підстав або предмету позову, збільшення або зменшення позовних вимог, відмову від позову не дотримано, господарський суд розглядає по суті первісно заявлені вимоги.

Одним із способів вирішення судового спору виступає інститут мирової угоди. Яку в господарському процесі можна визначити як одну з форм прояву свободи в реалізації сторонами господарського процесу своїх прав, що може стосуватися лише прав і обов'язків сторін щодо предмету позову.

Згідно пункту 3.19 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., мирова угода підписується особами, уповноваженими представляти

сторони в господарському суді (ст. 28 ГПК). Треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, користуються усіма правами позивача (ч. 3 ст. 26 ГПК) і, отже, вправі укладати мирові угоди на загальних підставах.

Мирова угода може бути укладена і стосовно певної частини позовних вимог. Умови мирової угоди мають бути викладені чітко й недвозначно з тим, щоб не виникало неясності і спорів з приводу її змісту під час виконання.

Суддя має роз'яснити сторонам процесуальні наслідки припинення провадження зі справи, зазначивши про це в ухвалі.

В ухвалі про затвердження мирової угоди у резолютивній частині докладно й чітко викладаються її умови і зазначається про припинення провадження у справі (пункт 7 ч. 1 ст. 80 ГПК), а також вирішуються питання, пов'язані з судовими витратами у справі. Затвердження судом мирової угоди з одночасним припиненням провадження у справі є одноактною (нерозривною) процесуальною дією і не може розглядатися як два самостійних акти – окремо щодо затвердження мирової угоди і щодо припинення провадження.

Господарський суд не затверджує мирову угоду, якщо вона не відповідає закону, або за своїм змістом вона є такою, що не може бути виконана у відповідності з її умовами, або якщо така угода остаточно не вирішує спору чи може призвести до виникнення нового спору. Мирова угода не може вирішувати питання про права і обов'язки сторін, які можуть виникнути у майбутньому, а також стосуватися прав і обов'язків інших юридичних чи фізичних осіб, які не беруть участі у справі або, хоча й беруть таку участь, але не є учасниками мирової угоди. Укладення мирової угоди неможливе і в тих випадках, коли ті чи інші відносини однозначно врегульовані законом і не можуть змінюватись волевиявленням сторін.

Умови мирової угоди повинні безпосередньо стосуватися предмета позову, що виключає зазначення в ній дій, коштів чи майна, які не відносяться до цього предмета. У зв'язку з цим, зокрема, не можуть включатися до мирової угоди умови щодо застосування неустойки (штрафу, пені) за невиконання її умов.

Наказ господарського суду про примусове виконання мирової угоди не може бути видано, оскільки провадження зі справи припинено. У разі ж ухилення однієї зі сторін від виконання мирової угоди після закінчення строку (настання терміну) виконання нею своїх обов'язків за цією угодою:

- якщо ухвала господарського суду про затвердження мирової угоди відповідає вимогам ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження», то вона є виконавчим документом у розумінні пункту 2 частини другої ст. 17 названого Закону і підлягає виконанню державною виконавчою службою; тому за наявності зазначеної умови позовна заява про спонукання до виконання мирової угоди не підлягає розгляду в господарських судах;

- якщо ж ухвала суду про затвердження мирової угоди не містить усіх даних, зазначених в ст. 18 названого Закону, то така ухвала не має статусу виконавчого документа, і інша сторона у справі не позбавлена права звернутися з позовом про спонукання до виконання мирової угоди, у випадку задоволення якого

господарський суд видає наказ. Відповідний позов може мати як майновий, так і немайновий характер у залежності від змісту умов мирової угоди.

Укладення мирової угоди передбачено як в процесі судового розгляду справи по суті (ст. 78 ГПК), так і на стадії виконання судового рішення, так, згідно частини четвертої ст. 121 ГПК мирова угода, укладена сторонами у процесі виконання судового рішення, подається на затвердження господарського суду, який прийняв відповідне судове рішення. Про затвердження мирової угоди господарський суд виносить ухвалу. А також в процесі провадження справи про банкрутство. Відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р., однією із судових процедур, які застосовуються щодо боржника, є мирова угода. У цьому контексті питання мирової угоди регулюється Розділ V Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Під мировою угодою у справі про банкрутство розуміється домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та/або розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, яка оформляється шляхом укладення угоди між сторонами.

Мирова угода може бути укладена на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство. У процедурі розпорядження майном боржника мирову угоду може бути укладено лише після виявлення всіх кредиторів і затвердження господарським судом реєстру вимог кредиторів. Рішення про укладення мирової угоди від імені кредиторів приймається комітетом кредиторів більшістю голосів кредиторів – членів комітету та вважається прийнятим за умови, що всі кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника, висловили письмову згоду на укладення мирової угоди.

Рішення про укладення мирової угоди приймається від імені боржника керівником боржника чи арбітражним керуючим (керуючим санацією, ліквідатором), які виконують повноваження органів управління та керівника боржника і підписують її. Від імені кредиторів мирову угоду підписує голова комітету кредиторів.

Власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника має право брати участь в обговоренні умов мирової угоди в процедурах санації та ліквідації. Арбітражний керуючий зобов'язаний попередньо погоджувати мирову угоду з органом, уповноваженим управляти державним майном, стосовно державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 %. Цей орган у десятиденний строк з дня одержання проекту мирової угоди зобов'язаний його розглянути та надати свій висновок про погодження або відмову у погодженні мирової угоди. З прийняттям рішення про укладення мирової угоди припиняється дія процедур розпорядження майном боржника, санації та ліквідації. Якщо мирова угода містить умови про виконання зобов'язань боржника третьою особою, то така мирова угода має бути підписана керівником третьої особи (якщо нею є юридична особа) чи суб'єктом підприємницької діяльності – фізичною особою.

Згідно ст. 78 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» мирова угода може бути укладена тільки щодо вимог, забезпечених заставою, вимог другої та наступних черг задоволення вимог кредиторів, визначених цим Законом. У разі якщо умови мирової угоди передбачають розстрочку чи відстрочку або прощення (списання) боргів чи їх частини, орган стягнення зобов'язаний погодитися із задоволенням частини вимог з податків, зборів (обов'язкових платежів) на умовах такої мирової угоди з метою забезпечення відновлення платоспроможності підприємства. При цьому податковий борг, який виник у строк, що передував трьом повним календарним рокам до дня подання заяви про порушення справи про банкрутство до господарського суду, визнається безнадійним та списується, а податкові зобов'язання чи податковий борг, які виникли у строк протягом трьох останніх перед днем подання заяви про порушення справи про банкрутство до господарського суду календарних років, розстрочується (відстрочується) або списується на умовах мирової угоди. Зазначену мирову угоду підписує керівник відповідного органу державної податкової служби за місцезнаходженням боржника.

Не підлягає прощенню (списанню), відстрочці та/або розстрочці за умовами мирової угоди заборгованість із заробітної плати перед працюючими та звільненими працівниками банкрута, грошові компенсації за невикористані дні щорічної відпустки та додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, інші кошти, належні працівникам у зв'язку з оплачуваною відсутністю на роботі (оплата часу простою не з вини працівника, гарантії на час виконання державних або громадських обов'язків, гарантії і компенсації при службових відрядженнях, гарантії для працівників, що направляються для підвищення кваліфікації, гарантії для донорів, гарантії для працівників, що направляються на обстеження до медичного закладу, соціальні виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності за рахунок коштів підприємства тощо), а також вихідної допомоги, належної працівникам у зв'язку з припиненням трудових відносин. Не підлягає прощенню (списанню) за умовами мирової угоди заборгованість із сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інше соціальне страхування, невикористаних та своєчасно не повернутих коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Погашення вимог кредиторів за умовами мирової угоди здійснюється з дотриманням черговості, встановленої цим Законом. Для кредиторів, які не брали участі в голосуванні або проголосували проти укладення мирової угоди, не можуть бути встановлені умови гірші, ніж для кредиторів, які висловили згоду на укладення мирової угоди, вимоги яких віднесені до однієї черги.

Мирова угода укладається у письмовій формі та підлягає затвердженню господарським судом, про що зазначається в ухвалі господарського суду про припинення провадження у справі про банкрутство, набирає чинності з дня її затвердження господарським судом і є обов'язковою для боржника (банкрута), кредиторів, вимоги яких забезпечені заставою, кредиторів другої та наступних черг. При цьому одностороння відмова від мирової угоди не допускається.

Мирова угода повинна містити положення про:

- ◆ розміри, порядок і строки виконання зобов'язань боржника;
- ◆ відстрочку чи розстрочку або прощення (списання) боргів чи їх частини.

Крім того, мирова угода може містити умови щодо:

- ◆ виконання зобов'язань боржника третіми особами;
- ◆ задоволення вимог кредиторів іншими способами, що не суперечать закону.

Мирова угода протягом семи днів від дня прийняття комітетом кредиторів рішення про її укладення схвалюється забезпеченими кредиторами. Для схвалення мирової угоди потрібна згода всіх забезпечених кредиторів. Якщо будь-хто із забезпечених кредиторів заперечує проти схвалення мирової угоди, інші забезпечені кредитори можуть прийняти одне з таких рішень:

- ◆ про виділ забезпечених речей із майна боржника, їх продаж на аукціоні в порядку, встановленому Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», та задоволення вимог такого кредитора за рахунок отриманих від продажу коштів;

- ◆ про викуп боргу відповідно до відомостей реєстру вимог кредиторів.

Якщо всі забезпечені кредитори заперечують проти схвалення мирової угоди, інші кредитори можуть прийняти одне з таких рішень:

- ◆ про виділ забезпечених речей з майна боржника, їх продаж на аукціоні в порядку, встановленому цим Законом, та задоволення вимог забезпечених кредиторів за рахунок отриманих від продажу коштів;

- ◆ про викуп боргу відповідно до відомостей реєстру вимог кредиторів.

У разі якщо забезпечені кредитори не схвалили мирової угоди і комітет кредиторів не прийняв жодного із запропонованих частиною третьою цієї статті рішень, господарський суд у судовому засіданні розглядає запропоновану комітетом кредиторів мирову угоду, заслуховує заперечення заставних кредиторів щодо її схвалення та вирішує питання щодо затвердження мирової угоди.

Стаття 81 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» встановлено розгляд мирової угоди в господарському суді. Так, сторона мирової угоди протягом п'яти днів з дня укладення мирової угоди повинна подати до господарського суду заяву про її затвердження.

До заяви про затвердження мирової угоди додаються:

- ◆ текст мирової угоди;
- ◆ протокол засідання комітету кредиторів, на якому було прийнято рішення про укладення мирової угоди;
- ◆ список кредиторів із зазначенням поштової адреси, номера (коду), що ідентифікує платника податків, та суми заборгованості;
- ◆ зобов'язання боржника щодо погашення заборгованості із заробітної плати перед працюючими та звільненими працівниками банкрута, грошові компенсації за всі невикористані дні щорічної відпустки та додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, інші кошти, належні працівникам у

зв'язку з оплачуваною відсутністю на роботі (оплата часу простою не з вини працівника, гарантії на час виконання державних або громадських обов'язків, гарантії і компенсації при службових відрядженнях, гарантії для працівників, що направляються для підвищення кваліфікації, гарантії для донорів, гарантії для працівників, що направляються на обстеження до медичного закладу, соціальні виплати у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності за рахунок коштів підприємства тощо), а також вихідної допомоги, належної працівникам у зв'язку з припиненням трудових відносин;

- ◆ зобов'язання боржника щодо відшкодування всіх витрат, відшкодування яких передбачено у першу чергу, крім вимог кредиторів, забезпечених заставою;

- ◆ письмові заперечення кредиторів, які не брали участі в голосуванні про укладення мирової угоди чи проголосували проти укладення мирової угоди, за їх наявності;

- ◆ попереднє погодження мирової угоди органом, уповноваженим управляти державним майном, стосовно державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 %.

Про дату розгляду мирової угоди господарський суд повідомляє сторони мирової угоди. Неявка цих осіб не перешкоджає розгляду справи.

Господарський суд зобов'язаний заслухати кожного присутнього на засіданні кредитора, у якого виникли заперечення щодо укладення мирової угоди, навіть якщо на засіданні комітету кредиторів він голосував за укладення мирової угоди.

Господарський суд відмовляє в затвердженні мирової угоди у разі:

- ◆ порушення порядку укладення мирової угоди, встановленого Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»;

- ◆ якщо умови мирової угоди суперечать законодавству.

Про відмову в затвердженні мирової угоди господарський суд виносить ухвалу.

У разі винесення господарським судом ухвали про відмову в затвердженні мирової угоди мирова угода вважається неукладеною. З дня затвердження мирової угоди боржник приступає до погашення вимог кредиторів згідно з умовами цієї мирової угоди. Затвердження господарським судом мирової угоди є підставою для припинення провадження у справі про банкрутство.

Протягом п'яти днів з дня затвердження господарським судом мирової угоди керуючий санацією або ліквідатор повідомляє про це орган або посадову особу органу, до компетенції якого належить призначення керівника (органів управління) боржника, у разі потреби забезпечує проведення зборів чи засідання відповідного органу та продовжує виконувати повноваження керівника (органів управління) боржника до призначення в установленому порядку керівника (органів управління) боржника. При цьому винесення господарським судом ухвали про відмову в затвердженні мирової угоди не перешкоджає укладенню нової мирової угоди з іншими умовами.

Стаття 82 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» встановлює вимоги у разі недійсності мирової угоди або її розірвання, а також наслідки невиконання мирової угоди. Зокрема, учасники провадження у справі про банкрутство, а також інші особи, права і законні інтереси яких порушені або можуть бути порушені мировою угодою, мають право оскаржити ухвалу про припинення провадження у справі у зв'язку із затвердженням мирової угоди.

За заявою будь-кого із конкурсних кредиторів мирова угода може бути визнана господарським судом недійсною в межах провадження у справі про банкрутство з підстав, передбачених цивільним законодавством.

Визнання мирової угоди недійсною чи розірвання мирової угоди є підставою для поновлення провадження у справі про банкрутство, про що господарським судом виноситься ухвала.

Вимоги кредиторів, за якими зроблено розрахунки згідно з умовами мирової угоди, вважаються погашеними.

Повідомлення про поновлення провадження у справі про банкрутство боржника офіційно оприлюднюється в порядку, встановленому Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Мирова угода може бути розірвана в разі невиконання боржником умов мирової угоди щодо не менш як третини вимог кредиторів в межах провадження справи про банкрутство. Водночас, розірвання мирової угоди господарським судом щодо окремого кредитора не тягне її розірвання щодо інших кредиторів.

У разі визнання мирової угоди недійсною або її розірвання вимоги кредиторів, щодо яких були надані відстрочка та/або розстрочка платежів або прощення (списання) боргів, відновлюються в повному розмірі у незадоволеній частині.

У разі невиконання мирової угоди кредитори можуть пред'явити свої вимоги до боржника в обсязі, передбаченому цією мировою угодою.

У разі порушення провадження у справі про банкрутство цього ж боржника обсяг вимог кредиторів, щодо яких було укладено мирову угоду, визначається в межах, передбачених зазначеною мировою угодою.

§ 4. Зупинення, поновлення, припинення провадження у справі, залишення господарським судом позову без розгляду

Господарський суд зупиняє провадження у справі в разі неможливості розгляду даної справи до вирішення пов'язаної з нею іншої справи, що розглядається іншим судом, а також у разі звернення господарського суду із судовим дорученням про надання правової допомоги до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави.

Господарський суд має право зупинити провадження у справі за клопотанням сторони, прокурора, який бере участь в судовому процесі, або за своєю ініціативою у випадках:

- 1) призначення господарським судом судової експертизи;
- 2) надсилання господарським судом матеріалів до слідчих органів;
- 3) заміни однієї з сторін її правонаступником.

Господарський суд поновлює провадження у справі після усунення обставин, що зумовили його зупинення.

Про зупинення провадження у справі та його поновлення виноситься ухвала.

Ухвалу про зупинення провадження може бути оскаржено.

Стаття 79 ГПК регулює питання зупинення провадження у справі та його поновлення. Наведене в частині першій цієї статті, свідчить, що господарський суд зобов'язаний зупинити провадження у справі що розглядається іншим судом. Згідно пункту 3.16 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., ст. 79 ГПК встановлено вичерпний перелік підстав зупинення провадження у справі. Зупинення провадження у справі з інших підстав є неправомірним.

Відповідно до частини першої ст. 79 ГПК господарський суд зупиняє провадження у справі в разі неможливості розгляду даної справи до вирішення пов'язаної з нею іншої справи, що розглядається іншим судом. При цьому пов'язаною з даною справою є така інша справа, у якій інший суд встановлює обставини, що впливають чи можуть вплинути на подання і оцінку доказів у даній справі; в тому числі йдеться про факти, які мають преюдиціальне значення (частини друга – четверта ст. 35 ГПК).

Під неможливістю розгляду даної справи слід розуміти неможливість для даного господарського суду самостійно встановити обставини, які встановлюються іншим судом в іншій справі, – у зв'язку з невідомістю або невідомістю іншої справи даному господарському суду, одночасністю розгляду двох пов'язаних між собою справ різними судами або з інших причин.

Іншим судом, про який йдеться у ч. 1 ст. 79 ГПК, є будь-який орган, що входить до складу судової системи України (ст. 3 частина друга ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Іншим судом може вважатися й інший склад суду (одноособовий чи колегіальний) в тому ж самому судовому органі, в якому працює суддя (судді), що вирішує (вирішують) питання про зупинення провадження у справі.

Надіслання господарським судом у передбачених законом випадках матеріалів справ до судів вищих інстанцій підпадає під дію ч. 1 ст. 79 ГПК, оскільки відсутність у суді зазначених матеріалів унеможливорює розгляд ним справи.

Водночас необхідно мати на увазі, що подання як апеляційних, так і касаційних скарг на ухвали, зазначені в пунктах 1, 5, 10 – 21 частини першої ст. 106 ГПК, не перешкоджає продовженню розгляду справ, у яких винесено такі ухвали. Приписи частини 3 ст. 106 ГПК стосуються й подання касаційних скарг на відповідні ухвали апеляційних господарських судів.

Якщо на час надіслання місцевим господарським судом до суду вищої інстанції матеріалів справи не завершений розгляд заяви про відстрочку або розстрочку виконання судового рішення, зміну способу та порядку його виконання, скарги на дії чи бездіяльність органу Державної виконавчої служби тощо, то провадження за ними зупиняється на підставі ст. 79 ГПК до повернення зазначених матеріалів до суду першої інстанції.

У разі ж якщо відповідна заява чи скарга або зустрічна позовна заява надійшла до місцевого господарського суду під час перебування матеріалів справи у суді вищої інстанції, то місцевий господарський суд виносить ухвалу про відкладення вирішення питання про прийняття відповідної заяви (скарги) так само до повернення відповідних матеріалів із суду вищої інстанції.

Крім зупинення та поновлення провадження у справі, норми ст. 80 ГПК регулюють припинення провадження у справі.

Припинення провадження у справі – це форма закінчення розгляду господарської справи без прийняття судового рішення у зв'язку з виявленням після порушення провадження у справі обставин, з якими закон пов'язує неможливість судового розгляду справи.

Господарський суд припиняє провадження у справі, якщо:

- ◆ спір не підлягає вирішенню в господарських судах України;
- ◆ відсутній предмет спору;
- ◆ є рішення господарського суду або іншого органу, який в межах своєї компетенції вирішив господарський спір між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав;
- ◆ позивач відмовився від позову і відмову прийнято господарським судом;
- ◆ сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення третейського суду;
- ◆ настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено діяльність суб'єкта господарювання, які були однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва;
- ◆ сторони уклали мирову угоду і вона затверджена господарським судом.

У випадках припинення провадження у справі повторне звернення до господарського суду зі спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав не допускається.

Про припинення провадження у справі виноситься ухвала, в якій мають бути вирішені питання про розподіл між сторонами господарських витрат, про повернення судового збору з бюджету, а також можуть бути розв'язані питання про стягнення штрафів, передбачених у пунктах 4 і 5 частини другої ст. 83 ГПК. Тобто, стягувати штраф у доход Державного бюджету України із сторони, що порушила строки розгляду претензії, штраф у розмірі, встановленому ст. 9 ГПК або у відповідності до законів, що регулюють порядок досудового врегулювання спорів у конкретних правовідносинах та стягувати в доход Державного бюджету України з винної сторони штраф у розмірі до ста

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ухилення від вчинення дій, покладених господарським судом на сторону.

Відповідну ухвалу про припинення провадження у справі може бути оскаржено.

Залишення позову без розгляду – це форма закінчення розгляду господарським судом справи без прийняття рішення суду в зв'язку з виявленням обставин, які перешкоджають розглядові справи, але можуть бути усунуті в майбутньому.

Статтею 80 ГПК встановлено, що господарський суд залишає позов без розгляду, якщо:

- ♦ позовну заяву підписано особою, яка не має права підписувати її, або особою, посадове становище якої не вказано;

- ♦ у провадженні господарського суду або іншого органу, який діє в межах своєї компетенції, є справа з господарського спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав;

- ♦ позивач не звертався до установи банку за одержанням з відповідача заборгованості, коли вона відповідно до законодавства мала бути одержана через банк;

- ♦ позивач без поважних причин не подав витребувані господарським судом матеріали, необхідні для вирішення спору, або представник позивача не з'явився на виклик у засідання господарського суду і його нез'явлення перешкоджає вирішенню спору;

- ♦ громадянин відмовився від позову, який було подано у його інтересах прокурором.

Про залишення позову без розгляду виноситься ухвала, в якій можуть бути вирішені питання про розподіл між сторонами господарських витрат, про повернення судового збору з бюджету, а також про стягнення штрафів, передбачених у пунктах 4 і 5 частини другої ст. 83 ГПК.

Ухвалу про залишення позову без розгляду може бути оскаржено.

Після усунення обставин, що зумовили залишення позову без розгляду, позивач має право знову звернутися з ним до господарського суду в загальному порядку.

Перелік підстав залишення позову без розгляду є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Статтею 54 ГПК встановлено вимоги до форми і змісту позовної заяви, згідно якої позовна заява подається до господарського суду в письмовій формі і підписується повноважною посадовою особою позивача або його представником, прокурором чи його заступником, громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності або його представником.

Якщо господарський суд має сумніви стосовно наявності у особи, яка підписала позовну заяву, відповідних повноважень, суд, як зазначено в пункті 3.5 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., у процесі

підготовки справи до судового розгляду витребує у позивача докази на підтвердження таких повноважень. У разі їх неподання суд виносить ухвалу про залишення позову без розгляду.

Якщо позовну заяву підписано особою на підставі виданої їй довіреності, до заяви має бути додано оригінал або належно завірєну копію такої довіреності. У разі коли до позовної заяви, підписаної представником позивача, не додано оригіналу або належно завірєної копії довіреності, але в цій заяві вміщено посилання на номер і дату довіреності, то господарський суд, приймаючи заяву до розгляду, витребує у позивача таку довіреність, а в разі її неподання виносить ухвалу про залишення позову без розгляду на підставі пункту 5 частини першої ст. 81 ГПК.

Наявність на позовній заяві факсимільного підпису означає, що вона не підписана особою, яка має право її підписувати, і підлягає поверненню. Такі ж наслідки настають, коли в позовній заяві відсутні відомості про прізвище та посаду керівника юридичної особи або до позовної заяви не додано належні документи на підтвердження повноважень особи, що підписала цю заяву як представник позивача в господарському суді (частини третя – шоста ст. 28 ГПК), і на ці документи немає посилання в заяві.

Як зазначено в пункті 3.5 постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., у випадку нез'явлення в засідання господарського суду представників обох сторін або однієї з них зазначено, що у такому випадку справа може бути розглянута без їх участі, якщо неявка таких представників не перешкоджає вирішенню спору.

Господарський суд з урахуванням обставин конкретної справи може відхилити доводи учасника судового процесу – підприємства, установи, організації, іншої юридичної особи, державного чи іншого органу щодо відкладення розгляду справи у зв'язку з відсутністю його представника (з причин, пов'язаних з відпусткою, хворобою, службовим відрядженням, участю в іншому судовому засіданні і т.п.). При цьому господарський суд виходить з того, що у відповідних випадках такий учасник судового процесу не позбавлений права і можливості забезпечити за необхідності участь у судовому засіданні іншого представника згідно з частинами першою – п'ятою ст. 28 ГПК, з числа як своїх працівників, так і осіб, не пов'язаних з ним трудовими відносинами. Неможливість такої заміни представника і неможливість розгляду справи без участі представника підлягає доведенню учасником судового процесу на загальних підставах (статті 32 – 34 ГПК), причому відсутність коштів для оплати послуг представника не може свідчити про поважність причини його відсутності в судовому засіданні.

Неявка учасника судового процесу в судові засідання не є підставою для скасування судового рішення, якщо ухвалу, в якій зазначено час і місце такого засідання, надіслано йому в порядку, зазначеному в підпункті 3.9.1 підпункту 3.9 цього пункту постанови. Мається на увазі, що особи, які беруть участь у

справі, вважаються повідомленими про час і місце розгляду судом справи у разі виконання останнім вимог частини першої ст. 64 та ст. 87 ГПК.

У разі нез'явлення без поважних причин або без повідомлення причин в засідання господарського суду представника позивача, якщо його присутність було визнано обов'язковою, суддя вправі притягти позивача до відповідальності, встановленої пунктом 5 ст. 83 ГПК, або залишити позов без розгляду (пункт 5 ч. 1 ст. 81 ГПК), або вжити обох цих заходів одночасно, а також винести окрему ухвалу, як це передбачено ч. 1 ст. 90 ГПК.

Що ж до представника відповідача, то у разі нез'явлення його представника за викликом господарського суду останній має право відкласти розгляд справи (ст. 77 ГПК), вжити заходів, передбачених пунктом 5 ст. 83 ГПК або ст. 90 ГПК.

Що стосується питання, якщо у провадженні господарського суду або іншого органу, який діє в межах своєї компетенції, є справа з господарського спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав, у такому випадку суд залишає позов без розгляду. З цього природу слід зазначити, що перед розглядом справи, господарський суд в ухвалі, яку направляє на адресу позивача, вимагає надати письмовий відзив щодо наведених підстав. При цьому мається на увазі не тільки судові органи, як-то, міжнародний комерційний арбітраж, третейські суди, але й інші компетентні органи. Якщо позивач без поважних причин не подав витребуваних господарським судом матеріалів, необхідних для вирішення спору, або представник позивача не з'явився на виклик у засідання господарського суду і його нез'явлення перешкоджає вирішенню спору, господарський суд залишає позов без розгляду.

При застосуванні ст. 80 ГПК слід враховувати вказівки, що містяться в постанові Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р. У застосуванні приписів статей 80 і 81 ГПК господарським судам слід мати на увазі таке.

Перелік підстав припинення провадження у справі (ст. 80 ГПК) та залишення позову без розгляду (ст. 81 ГПК) є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Принципова відмінність наслідків цих дій полягає у тому, що у першому випадку повторне звернення до господарського суду зі спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав не допускається, а у другому (після усунення обставин, що зумовили залишення позову без розгляду) позивач має право знову звернутись до господарського суду з тим же позовом у загальному порядку.

Приписи статей 80 і 81 ГПК застосовуються і в судах апеляційної та касаційної інстанцій (в останній – з урахуванням меж перегляду справи в касаційній інстанції, передбачених ст. 111–7 ГПК) щодо розгляду відповідно апеляційних і касаційних скарг.

Провадження у справі підлягає припиненню з посиланням на пункт 1 частини першої ст. 80 ГПК, якщо при розгляді справи буде встановлено, що:

- справа зі спору непідвідомча господарському суду (ст. 12 ГПК);
- позов подано в інтересах позивача іншими, крім органів прокуратури, юридичними особами, державними або іншими органами (ст. 2 ГПК). При цьому слід мати на увазі, що звернення до господарських судів України прокурорів з інших держав в інтересах господарюючих суб'єктів цих держав не передбачене чинним законодавством чи відповідними міждержавними угодами і договорами України. Тому такі спори вирішенню господарськими судами України не підлягають (пункт 1 ч. 1 ст. 62 ГПК);
- є письмова угода сторін про передачу спору на вирішення третейського суду (пункт 5 частини першої ст. 80 ГПК). Таку угоду сторони вправі укласти як до, так і після порушення провадження у справі. В останньому випадку провадження підлягає припиненню з посиланням на зазначену норму ГПК. Якщо ж таку угоду укладено до порушення провадження у справі, то:
 - у разі коли відповідач не заперечує проти розгляду справи саме господарським судом, спір підлягає вирішенню останнім;
 - у випадку якщо відповідач з посиланням на згадану угоду, яка є чинною, не визнавалася недійсною і може бути виконана, наполягає на вирішенні спору саме третейським судом, господарський суд має припинити провадження у справі на підставі пункту 5 частини першої ст. 80 ГПК.

При цьому господарському суду слід мати на увазі, що третейська угода про передання спору на розгляд третейського суду не є відмовою від права на звернення до суду, а є одним із способів реалізації права на захист своїх прав.

Вирішення даного спору відповідно до законів України, міждержавних угод чи договорів віднесене до відання інших органів (останній абзац пункту 1 ч. 1 ст. 12 ГПК).

Позов подано позивачем або до відповідача, який не має статусу юридичної особи або громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності і не є учасником корпоративних відносин.

Господарський суд, дійшовши висновку про те, що предмет позову не відповідає встановленим законом або договором способам захисту прав, повинен відмовити в позові, а не припиняти провадження на підставі пункту 1 частини першої ст. 80 ГПК.

Господарський суд припиняє провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору (пункт 1–1 ч. 1 ст. 80 ГПК), зокрема, у випадку припинення існування предмета спору (наприклад, сплата суми боргу, знищення спірного майна, скасування оспорюваного акта державного чи іншого органу тощо), якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань. При цьому господарському суду слід мати на увазі, що оскільки відповідний орган не має права скасовувати та вносити зміни до раніше прийнятих ним індивідуальних правових рішень, тобто ненормативних правових актів, що є актами одноразового застосування і вичерпують свою дію фактом їхнього виконання (стосовно відповідних актів органів місцевого самоврядування про це зазначено також у Рішенні Конституційного Суду України від 16 квітня 2009 р. № 7–рп/2009 у справі № 1–9/2009), то такі дії не

свідчать про припинення існування предмета спору. Водночас юридична оцінка актів державних та інших органів, прийнятих з питань скасування та внесення змін до гаданих індивідуальних правових рішень, має здійснюватися господарським судом з урахуванням частини другої ст. 4 ГПК.

Визнання боржником претензії кредитора не є способом припинення зобов'язання і не свідчить про відсутність спору. Особа, претензія якої визнана боржником, вправі звернутися до господарського суду з позовом про стягнення визнаної суми коштів.

Припинення провадження у справі на підставі зазначеної норми ГПК можливе в разі, коли предмет спору існував на момент виникнення останнього та припинив існування в процесі розгляду справи. Якщо ж він був відсутній і до порушення провадження у справі, то зазначена обставина тягне за собою відмову в позові, а не припинення провадження у справі.

Припинення провадження у справі на підставі пункту 2 частини другої ст. 80 ГПК можливе за умов, якщо рішення господарського суду або іншого органу, який вирішив господарський спір між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав, набрало законної сили, не змінено і не скасовано у відповідній частині в передбаченому законом порядку. За відсутності таких умов заінтересована особа вправі звернутися з позовом до господарського суду на загальних підставах.

У випадках відмови позивача від позову (пункт 4 ч.1 ст. 80 ГПК) господарському суду слід керуватись частиною шостою ст. 22 ГПК, тобто перевіряти, чи не суперечить ця відмова законодавству та чи не порушує вона інтереси інших осіб. Якщо у справі заявлено кілька позовних вимог і позивач відмовився від деяких з них, провадження у справі на підставі пункту 4 частини першої ст. 80 ГПК припиняється у частині тих вимог, від яких було заявлено відмову (за умови, що судом не буде застосовано припис частини шостої ст. 22 ГПК щодо неприйняття відмови від позовних вимог), а розгляд решти позовних вимог здійснюється в загальному порядку.

За наявності у справі кількох позивачів відмова одного з них від позову не є перешкодою для розгляду справи за участю інших позивачів.

Зменшення позивачем суми позову, в тому числі й з підстав необґрунтованості первісного розрахунку ціни позову, не є відмовою від позову. В такому випадку припинення провадження в частині зменшення відповідної суми не здійснюється, – про таке зменшення зазначається в описовій частині судового рішення, а предметом спору стає вимога про стягнення суми в зменшеному розмірі.

Зменшення розміру позовних вимог згідно з пунктом 1 частини першої ст. 7 Закону України «Про судовий збір» є підставою для повернення відповідної суми судового збору; що ж до інших судових витрат, то в такому разі вони у відповідній частині покладаються на позивача. Якщо ж таке зменшення пов'язане з частковим визнанням та задоволенням позову відповідачем після подання позову, то судовий збір у відповідній частині з урахуванням припису частини 2 ст. 49 ГПК може бути покладений на відповідача. За наявності відомостей про припинення діяльності

суб'єкта господарювання, який є стороною у справі, господарському суду слід враховувати таке. Згідно частини 7 ст. 59 ГПК суб'єкт господарювання вважається ліквідованим з дня внесення до державного реєстру запису про припинення його діяльності. Отже, при вирішенні питання щодо припинення провадження у справі на підставі пункту 6 частини 1 ст. 80 ГПК господарський суд повинен перевірити відповідні відомості в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. У справах про визнання недійсним акта, раніше виданого ліквідованим органом, господарський суд вправі замінити його іншим органом, на який покладено видання відповідних актів.

Державна реєстрація припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця у зв'язку з її смертю є підставою для припинення провадження у справі згідно з пунктом 6 частини першої ст. 80 ГПК. У разі якщо з якихось причин таку реєстрацію не здійснено в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», то смерть фізичної особи, яка була стороною у справі, може підтверджуватися нотаріально засвідченою копією свідоцтва про смерть фізичної особи або нотаріально засвідченою копією довідки органу реєстрації актів цивільного стану про смерть фізичної особи, а оголошення фізичної особи померлою – належним чином засвідченою копією судового рішення про оголошення фізичної особи померлою, яке набрало законної сили, або нотаріально засвідченою копією відповідної довідки органу реєстрації актів цивільного стану.

Відповідні документи подаються суду тією особою, яка у встановленому порядку порушує питання про припинення провадження у справі.

Ліквідація юридичної особи – сторони у справі, здійснена після прийняття судового рішення, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва, не може бути підставою для застосування пункту 6 частини першої ст. 80 ГПК.

При вирішенні питання щодо залишення позову без розгляду (ст. 81 ГПК) господарським судам слід мати на увазі, що застосування пункту 5 частини першої цієї статті можливо лише за наявності таких умов:

- додаткові документи вважаються витребуваними, тільки якщо про це зазначено у відповідному процесуальному документі або, в разі оголошення перерви в судовому засіданні, – в протоколі такого засідання;
- витребувані документи чи явка представника позивача дійсно необхідні для вирішення спору, тобто за їх відсутності суд позбавлений можливості вирішити спір по суті;
- позивач не подав документи, витребувані судом при підготовці справи до розгляду (ст. 65 ГПК) або в порядку ст. 38 ГПК, чи не направив свого представника в засідання господарського суду без поважних причин. Отже, перш ніж залишити позов без розгляду господарський суд зобов'язаний з'ясувати причини невиконання його вимог позивачем і об'єктивно оцінити їх поважність.

Поважними, з урахуванням конкретних обставин справи, вважаються причини, які за об'єктивних, тобто не залежних від позивача, обставин унеможливлювали або істотно утруднювали вчинення ним відповідних

процесуальних дій; при цьому береться до уваги й те, чи вживав позивач заходів до усунення цих обставин або послаблення їх негативного впливу на виконання позивачем процесуальних обов'язків, покладених на нього судом. Відповідні докази подаються позивачем і оцінюються господарським судом за загальними правилами ст. 43 ГПК.

У разі неповідомлення позивачем таких причин суд вправі, в залежності від конкретних обставин справи, або залишити позов без розгляду, або розглянути справу за наявними в ній доказами.

Позов може бути залишений без розгляду й частково, а саме в частині однієї із заявлених позовних вимог.

Припис зазначеного пункту частини першої ст. 81 ГПК може застосовуватися на загальних підставах і в здійсненні перегляду справ в апеляційній і в касаційній інстанціях (щодо розгляду відповідно апеляційних і касаційних скарг).

Питання про припинення провадження у справі в частині позовних вимог, а так само про залишення позовних вимог у певній частині без розгляду господарський суд вирішує у резолютивній частині рішення, яке приймається по суті справи. Відповідні процесуальні дії суд може вчиняти й шляхом винесення відповідної ухвали як окремого процесуального документа, продовжуючи розгляд справи в іншій частині.

З урахуванням припису частини другої ст. 4–1 ГПК правила статей 80 і 81 ГПК можуть на загальних підставах застосовуватись у розгляді господарськими судами справ про банкрутство. У вирішенні питань розподілу судових витрат необхідно мати на увазі, що за змістом пункту 4 частини першої ст. 7 Закону України «Про судовий збір» залишення позову без розгляду тягне за собою повернення сплачених сум судового збору (за винятком випадку, коли позов залишено без розгляду в зв'язку з повторною неявкою представника позивача на виклик у засідання господарського суду, якщо таке нез'явлення перешкоджало вирішенню спору).

§ 5. Протоколи. Прийняття судом рішення по справі

Законом України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» від 21 червня 2001 р., у господарському судочинстві було запроваджено ведення протоколу судового засідання. Стаття 81–1 ГПК

встановлює правила ведення протоколу судового засідання, який має важливе значення, оскільки в ньому фіксується перебіг розгляду справи, вчинення учасниками розгляду справи процесуальних дій, що здійснені ними в судовому засіданні. Протокол судового засідання має доказове значення для встановлення процесуальних фактів і належать до письмових доказів.

У судовому засіданні, а також про огляд і дослідження письмових або речових доказів у місці їх знаходження складається протокол.

У протоколі судового засідання зазначаються:

- 1) рік, місяць, число і місце судового засідання;
- 2) найменування суду, що розглядає справу, та склад суду;
- 3) номер справи і найменування сторін;
- 4) відомості про явку в судове засідання представників сторін, інших учасників судового процесу або про причини їх неявки;
- 5) відомості про роз'яснення господарським судом сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, їх процесуальних прав і обов'язків, зокрема, права заявляти відводи, та попередження перекладача про відповідальність за завідомо неправильний переклад, судового експерта – за дачу завідомо неправильного висновку або відмові від дачі висновку;
- 6) усні заяви і клопотання сторін та інших осіб, які беруть участь у справі;
- 7) усні роз'яснення судовими експертами своїх висновків і відповіді на поставлені їм додаткові запитання.

Протокол веде секретар судового засідання.

Протокол у триденний строк підписують суддя (суддя – головуючий у колегії суддів) і секретар судового засідання.

Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають право знайомитися з протоколами і протягом п'яти днів після їх підписання подавати письмові зауваження з приводу допущених у протоколах неправильностей або неповноти протоколу. Зауваження на протоколи у всіх випадках долучаються до матеріалів справи.

Господарський суд розглядає зауваження на протокол протягом п'яти днів з дня подання зауваження і за результатами розгляду виносить ухвалу, якою приймає зауваження або мотивовано відхиляє їх.

На вимогу хоча б одного учасника судового процесу у суді першої чи апеляційної інстанції при розгляді справи по суті або за ініціативою суду здійснюється фіксування судового процесу з допомогою технічного засобу.

У випадку неявки у судове засідання всіх учасників судового процесу фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувального технічного засобу не здійснюється.

Щодо визнання конституційними положень частини восьмої ст. 81–1, якими передбачено випадки, коли повне фіксування судового процесу технічними засобами не здійснюється, Рішення Конституційного Суду №16–рп/2011 від 8 грудня 2011 р., зазначено, що в аспекті конституційного звернення положення пункту 7 частини третьої ст. 129 Конституції України як норми прямої дії щодо повного фіксування судового процесу технічними засобами необхідно розуміти так, що у Вищому господарському суді України повне фіксування судових засідань технічними засобами повинно забезпечуватися на підставі цього конституційного положення.

Відтворення технічного запису судового процесу здійснюється в судовому засіданні при розгляді справи судом у першій інстанції, в апеляційному чи касаційному порядку, а також при розгляді зауважень на протокол судового засідання на вимогу сторін чи за ініціативою суду.

Питання про видачу копії технічного запису учаснику процесу, про його відтворення поза судовим засіданням вирішуються головуючим у кожному окремому випадку залежно від обставин. Розмір судового збору за роздрукування та видачу в електронному вигляді копії технічного запису судового засідання встановлюється законом.

Результат вирішення справи по суті знаходить офіційне закріплення в судовому рішенні, яке містить державно-владний та індивідуально конкретний припис і ґрунтується на нормі права, що застосована господарським судом іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України.

При вирішенні господарського спору по суті (задоволення позову, відмова в позові повністю або частково) господарський суд приймає рішення. Рішення приймається господарським судом за результатами оцінки доказів, поданих сторонами та іншими учасниками господарського процесу, а також доказів, які були витребувані господарським судом, у нарадчій кімнаті.

Рішення викладається у письмовій формі та підписується всіма суддями, які брали участь у засіданні. У разі розгляду справи трьома суддями суддя, не згодний з рішенням, зобов'язаний викласти у письмовій формі свою окрему думку, що приєднується до справи. При виборі і застосуванні правової норми до спірних правовідносин суд враховує висновки Верховного Суду України, викладені у постановках, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 111 – 16 ГПК.

Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

У пункті 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення» № 11 від 29 грудня 1976 р., звертається увага судів на те, що судові рішення є найважливішим актом правосуддя, покликаним забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини, правопорядку та здійснення проголошеного Конституцією принципу верховенства права.

У питанні, пов'язаного із застосуванням частини другої ст. 82 ГПК, слід керуватися Інформаційним листом Вищого господарського суду України «Про деякі питання, пов'язані із застосуванням частини другої ст. 82 Господарського процесуального кодексу України» № 01–8/1272 від 23 листопада 2001 р., зазначено, що прийняте господарським судом рішення підписується всіма суддями, які брали участь у засіданні. Отже жодний із суддів за результатами вирішення спору не може, незважаючи на будь-які обставини, відмовитись від підписання рішення.

Згідно з цією ж нормою ГПК у разі розгляду справи трьома суддями суддя, не згодний з рішенням, зобов'язаний викласти у письмовій формі свою окрему думку, що приєднується до справи. Проте даних про наявність окремої думки судді рішення (ухвала, постанова) містити не повинне.

Відповідний документ, який складається у довільній письмовій формі, під час оформлення матеріалів справи господарського суду вміщується працівником канцелярії в окремий конверт, що прикріплюється до

внутрішнього боку обкладинки відповідної справи. Конверт опечатується і на ньому робиться позначка: «Окрема думка судді (прізвище, ініціали)». До опису матеріалів справи вносяться відповідні дані.

Цей конверт може бути відкрито лише суддями, які переглядають рішення (ухвалу, постанову) в апеляційному чи у касаційному порядку.

Після здійснення такого перегляду документ, що містить окрему думку судді, знову законвертовується у тому ж порядку. Судді, які беруть участь у розгляді справи у першій, апеляційній або касаційних інстанціях та працівник канцелярії, який оформлює матеріали справи, не вправі у будь-якій формі доводити до відома інших осіб, у тому числі учасників судового процесу, відомості про наявність окремої думки.

Однією з гарантій незалежності та неупередженості суду є таємниця нарадчої кімнати (ст. 82–1 ГПК). Її зміст полягає в тому, що під час ухвалення судового рішення ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу. Під час перебування в нарадчій кімнаті суддя не має права розглядати інші судові справи. Судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення рішення у нарадчій кімнаті. Забороняється не лише перебувати, але й тимчасово входити в нарадчу кімнату. Це правило стосується як учасників процесу, так і інших осіб (суддів, помічників, секретарів).

З цього приводу в пункті 16 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» №14 від 18 грудня 2009 р., зазначено, що суди повинні суворо дотримуватися таємниці нарадчої кімнати. Під час ухвалення судового рішення ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу. Вихід судді з нарадчої кімнати до проголошення судового рішення може мати місце під час перерви для відпочинку (протягом робочого часу та після його закінчення). Тому, наприклад, вихід до нарадчої кімнати у п'ятницю та проголошення рішення в понеділок є порушенням її таємниці. При цьому обмін суддею думками з ким-небудь із приводу судового рішення, що ухвалюється, не допускається.

Порушення правил про таємницю нарадчої кімнати є порушенням норм процесуального права і може бути підставою для скасування рішення суду, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи, зокрема в разі доведення факту спілкування судді поза межами нарадчої кімнати з учасником процесу чи іншими особами з приводу справи, що розглядається.

§ 6. Права господарського суду у прийнятті рішення

Здійснюючи господарське судочинство, законодавець наділив суд правами при прийнятті рішення. В зв'язку із виникненням проблемних питань пов'язаних із правозастосовною діяльністю при використанні ст. 83 ГПК, вважаємо доцільним більш детально розглянути права господарського суду.

Згідно ст. 83 ГПК, господарський суд, приймаючи рішення, має право:

1) визнати недійсним повністю чи у певній частині пов'язаний з предметом спору договір, який суперечить законодавству;

2) виходити за межі позовних вимог, якщо це необхідно для захисту прав і законних інтересів позивачів або третіх осіб з самостійними вимогами на предмет спору і про це є клопотання заінтересованої сторони;

3) зменшувати у виняткових випадках розмір неустойки (штрафу, пені), яка підлягає стягненню зі сторони, що порушила зобов'язання;

4) стягувати у доход Державного бюджету України із сторони, що порушила строки розгляду претензії, штраф у розмірі, встановленому ст. 9 ГПК або у відповідності до законів, що регулюють порядок досудового врегулювання спорів у конкретних правовідносинах;

5) стягувати в доход Державного бюджету України з винної сторони штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ухилення від вчинення дій, покладених господарським судом на сторону;

6) відстрочити або розстрочити виконання рішення.

Нормативно-правового регулювання цього питання свідчить, що відповідно до постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» №11 від 29 травня 2013 р., ВГСУ дав такі роз'яснення.

З урахуванням приписів статей 1, 12 ГПК справи зі спорів, пов'язаних з визнанням правочинів (господарських договорів) недійсними, розглядаються господарськими судами за одночасної наявності двох умов: якщо ці спори виникають з цивільних (частина перша статті ЦК України, або господарських (ст. 3 – ГПК) відносин, у тому числі з корпоративних, та суб'єктний склад сторін спору відповідає вимогам ст. 1 ГПК).

За загальним правилом, закріпленим у частині першій ст. 15 ГПК, територіальна підсудність господарським судам справ у спорах про визнання договорів недійсними визначається за місцезнаходженням сторони, зобов'язаної за договором здійснити на користь другої сторони певні дії, такі як: передати майно, виконати роботу, надати послуги, сплатити гроші тощо. За наявності двох чи кількох відповідачів, які є зобов'язаними за договором, справа розглядається за місцезнаходженням одного з них за вибором позивача.

Якщо юридичну особу представляє уповноважений нею відособлений підрозділ, територіальна підсудність справи визначається залежно від місцезнаходження цього підрозділу (ч. 4 ст. 15 ГПК).

Справи у спорах, відповідачем (чи одним з відповідачів) у якому є орган з числа зазначених у частині п'ятій ст. 16 ГПК, розглядаються господарським судом міста Києва. Якщо спір щодо визнання недійсним договору виник із земельних відносин, в яких беруть участь суб'єкти господарської діяльності, то з урахуванням вимог частини дев'ятої ст. 16 ГПК справа підлягає розгляду господарським судом за місцезнаходженням об'єкта земельних відносин або основної його частини, за винятком справ, передбачених частиною п'ятою ст. 16 ГПК.

Загальні питання вирішення господарськими судами спорів, пов'язаних з визнанням правочинів (господарських договорів) недійсними.

Правовідносини, пов'язані з визнанням правочинів (господарських договорів) недійсними, регулюються нормами цивільного, господарського, земельного кодексів та іншими нормативно-правовими актами України.

Правочин може бути визнаний недійсним з підстав, передбачених законом. Загальні підстави і наслідки недійсності правочинів (господарських договорів) встановлені статтями 215, 216 ЦК, статтями 207, 208 ГК. Правила, встановлені цими нормами, повинні застосовуватися господарськими судами в усіх випадках, коли правочин вчинений з порушенням загальних вимог частин першої – третьої, п'ятої ст. 203 ЦК і не підпадає під дію інших норм, які встановлюють підстави та наслідки недійсності правочинів, зокрема, статей 228, 229, 230, 232, 234, 235, 1057–1 ЦК, абзацу другої частини шостої ст. 29 Закону України «Про приватизацію державного майна», частини другої статті 20 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», частини другої ст. 15 Закону України «Про оренду землі», ст. 12 Закону України «Про іпотеку», частини другої ст. 29 Закону України «Про страхування», ст. 78 Закону України «Про банки і банківську діяльність», ст. 7–1 Закону України «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності» тощо.

Отже, вирішуючи спори про визнання правочинів (господарських договорів) недійсними, господарський суд повинен встановити наявність фактичних обставин, з якими закон пов'язує визнання таких правочинів (господарських договорів) недійсними на момент їх вчинення (укладення) і настання відповідних наслідків, та в разі задоволення позовних вимог зазначати в судовому рішенні, в чому конкретно полягає неправомірність дій сторони та яким нормам законодавства не відповідає оспорюваний правочин.

За загальним правилом невиконання чи неналежне виконання правочину не тягне за собою правових наслідків у вигляді визнання правочину недійсним. У такому разі заінтересована сторона має право вимагати розірвання договору або застосування інших передбачених законом наслідків, а не визнання правочину недійсним. Водночас частиною п'ятою ст. 27 Закону України «Про приватизацію державного майна» передбачено, що на вимогу однієї із сторін договір купівлі-продажу може бути розірвано або визнано недійсним за рішенням суду в разі невиконання іншою стороною зобов'язань, передбачених договором купівлі-продажу, у визначені строки.

Якщо, вирішуючи господарський спір, суд встановить, що зміст договору, пов'язаного з предметом спору, суперечить законодавству, чинному на момент укладення договору, він, керуючись пунктом 1 частини першої ст. 83 ГПК, вправі за власною ініціативою визнати цей договір недійсним повністю або у певній частині із застосуванням за необхідності й наслідків визнання недійсним нікчемного правочину (абзац другий частини п'ятої ст. 216 ЦК). Реалізація господарським судом цього права здійснюється незалежно від наявності відповідного клопотання сторони (на відміну від припису пункту 2 частини першої тієї ж статті ГПК).

У процесі вирішення спору сторони можуть самі усунути у встановленому порядку порушення, які тягнуть за собою визнання правочину недійсним, зокрема, шляхом: вчинення нового правочину; погодження правочину з відповідним державним органом, якщо це необхідно було для даного правочину, а таке погодження не було раніше здійснено тощо. Сторони також не позбавлені права вчинити правочин про внесення змін до правочину з метою приведення його у відповідність із законом (крім зміни ціни в договорі після його виконання, оскільки згідно з частиною третьою ст. 632 ЦК така зміна не допускається). Якщо згаданий правочин (про внесення змін) не суперечить вимогам закону, господарський суд приймає судові рішення, виходячи з його умов. При цьому господарським судам необхідно мати на увазі, що законом не передбачено заборони стосовно надання правочинів, – в тому числі про внесення змін до іншого правочину, – за згодою сторін зворотної дії в часі.

Правочини, які не відповідають вимогам закону, не породжують будь-яких бажаних сторонам результатів, незалежно від волі сторін та їх вини у вчиненні незаконного правочину. Правові наслідки таких правочинів настають лише у формах, передбачених законом, – у вигляді повернення становища сторін у початковий стан (реституції) або в інших.

У зв'язку з цим господарським судам: слід мати на увазі, що визнання правочину (господарського договору) недійсним господарським судом є наслідком його вчинення з порушенням закону, а не заходом відповідальності сторін. Тому для такого визнання, як правило, не має значення, чи усвідомлювали (або повинні були усвідомлювати) сторони протиправність своєї поведінки під час вчинення правочину; винятки з цього правила можливі, якщо вони випливають із закону (див., зокрема, абзац шостий підпункту 3.3, підпункт 3.6 і підпункт 3.7 пункту 3 цієї постанови). Крім того, необхідно з урахуванням приписів ст. 215 ЦК та ст. 207 ГК розмежовувати види недійсності правочинів, а саме: нікчемні правочини, недійсність яких встановлена законом (наприклад, ч. 1 ст. 220, ч. 2 ст. 228 ЦК, ч. 2 ст. 207 ГК), і оспорювані, які можуть бути визнані недійсними лише в судовому порядку за позовом однієї з сторін, іншої заінтересованої особи, прокурора (зокрема, ч. 1 ст. 227, ч. 1 ст. 229, ч. 1 ст. 230, ч. 1 ст. 232 ЦК, ч. 1 ст. 207 ГК).

За змістом частини другої ст. 215 ЦК нікчемний правочин, на відміну від оспорюваного, є недійсним незалежно від наявності чи відсутності відповідного рішення суду. Однак це не виключає можливості подання та задоволення позову про визнання нікчемного правочину (господарського договору) недійсним.

Отже, спори про визнання нікчемних правочинів недійсними підлягають вирішенню господарськими судами у загальному порядку. З'ясувавши, що оспорюваний правочин є нікчемним, господарський суд зазначає в резолютивній частині рішення про його недійсність або, за відсутності підстав для такого визнання, відмовляє в задоволенні позову.

Сторони нікчемного правочину не зобов'язані виконувати його умови (навіть якщо суд не визнавав його недійсним). Поряд з тим законом не

виключається можливість вирішення судом спорів, пов'язаних з визнанням нікчемних правочинів дійсними, у випадках, встановлених законом (ч. 2 ст. 218, ч. 2 ст. 220 ЦК).

Нікчемний правочин або правочин, визнаний судом недійсним, вважається таким з моменту його вчинення (ч. 1 ст. 236 ЦК).

За змістом частини третьої ст. 207 ГК господарське зобов'язання, визнане судом недійсним, також вважається недійсним з моменту його виникнення.

У силу припису частини першої ст. 215 ЦК підставою недійсності правочину є недодержання стороною (сторонами) вимог, встановлених частинами першою – третьою, п'ятою та шостою ст. 203 ЦК, саме на момент вчинення правочину.

Не може бути визнаний недійсним правочин, який не вчинено (договір, який не укладено). У зв'язку з наведеним господарським судам необхідно встановлювати, чи є оспорюваний правочин вчиненим та з якого моменту (статті 205 – 210, 640 ЦК, частини друга – п'ята, сьома ст. 180 ГК тощо). Зокрема, не вважаються вчиненими правочини (укладеними господарські договори), в яких (за якими): відсутні передбачені законом умови, необхідні для їх укладення (не досягнуто згоди за всіма істотними для даного правочину умовами); не отримано акцепт стороною, що направила оферту; не передано майно, якщо відповідно до законодавства необхідна його передача; не здійснено державну реєстрацію або нотаріальне посвідчення, необхідні для його вчинення, тощо.

Встановивши відповідні обставини, господарський суд відмовляє в задоволенні позовних вимог як про визнання правочину недійсним, так і про застосування наслідків недійсності правочину. Водночас господарським судам необхідно враховувати таке. Визначення договору як неукладеного може мати місце на стадії укладення договору, а не за наслідками виконання його сторонами. Отже, якщо дії сторін свідчать про те, що оспорюваний договір фактично було укладено, суд має розглянути по суті питання щодо відповідності його вимогам закону; це правило не стосується випадків, коли для вчинення правочину необхідні його державна реєстрація або нотаріальне посвідчення, оскільки за відсутності відповідної реєстрації чи посвідчення договір в будь-якому разі не вважається укладеним.

Сама лише відсутність у договорі тієї чи іншої істотної умови (умов) може свідчити про його не укладення, а не про недійсність (якщо інше прямо не передбачено законом, як-от частиною другою ст. 15 Закону України «Про оренду землі»).

При цьому позовна вимога про визнання правочину неукладеним не відповідає передбаченим законом способам захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів, і тому в задоволенні відповідної вимоги має бути відмовлено; в такому разі можуть заявлятися вимоги, передбачені главою 83 Цивільного кодексу України.

Розірвання сторонами договору, виконаного повністю або частково, не позбавляє сторони права на звернення в майбутньому з позовом про визнання

такого договору недійсним. Так само не перешкоджає поданню відповідного позову закінчення строку (терміну) дії оспорюваного правочину до моменту подання позову.

Частиною третьою ст. 207 ГК передбачена і можливість припинення господарського зобов'язання лише на майбутнє. Отже, якщо зі змісту господарського договору випливає, що зобов'язання за цим договором може бути припинено лише на майбутнє, оскільки неможливо повернути усе одержане за ним (наприклад, вже здійснене користування за договором майнового найму (оренди), користування електроенергією, спожиті послуги, зберігання, здійснене за відповідним договором, тощо), то господарський суд одночасно з визнанням господарського договору недійсним (за наявності підстав для цього) зазначає в резолютивній частині рішення, що зобов'язання за договором припиняється лише на майбутнє. При цьому слід враховувати, що зобов'язання припиняються на майбутнє не на підставі відповідної вказівки в рішенні суду, а в силу закону, тому при визнанні недійсним правочину (господарського договору) зобов'язання його сторін припиняються на майбутнє з моменту набрання чинності рішення суду про визнання правочину (договору) недійсним, хоча б у судовому рішенні й не було зазначено про таке припинення.

Якщо господарське зобов'язання припиняється лише на майбутнє, господарським судам слід виходити з того, що у відповідних випадках і неможливості повернення одержаного за зобов'язанням у натурі правові наслідки такої недійсності визначаються відповідно до ст. 216 ЦК та частини другої ст. 208 ГК. Разом з тим якщо за правочином, визнаним недійсним, права та обов'язки передбачалися лише на майбутнє, то наслідки у вигляді реституції застосовані бути не можуть, але згідно з частиною другою ст. 236 ЦК можливість настання таких прав та обов'язків у майбутньому припиняються.

Щодо вимог, пов'язаних з визнанням правочинів недійсними, застосовується загальна позовна давність (ст. 257 ЦК, з урахуванням водночас наведеного в підпунктах 2 і 3 пункту 5 Перехідних та прикінцевих положень Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» від 20 грудня 2011 р. № 4176-VI). Для окремих видів вимог законом встановлюється й спеціальна позовна давність, наприклад, ст. 20 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)».

Перебіг позовної давності починається, за загальним правилом, від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ч. 1 ст. 261 ЦК), за винятком випадків, зазначених у частинах другій і третій цієї статті. Зокрема, за позовами про застосування наслідків нікчемного правочину (повернення коштів, іншого майна тощо) позовна давність починається не від дня вчинення такого правочину, а від дня, коли почалося його виконання.

Необхідно мати на увазі також припис пункту 7 Прикінцевих та перехідних положень ЦК, за змістом якого до позовів про визнання оспорюваного правочину недійсним, а також про застосування наслідків

недійсності нікчемного правочину правила ЦК України про позовну давність застосовуються за умови, коли право на подання відповідного позову виникло після 1 січня 2004 року; до позовів же, право на подання яких виникло до зазначеної дати, застосовується попереднє законодавство про позовну давність, тобто відповідні норми Цивільного кодексу Української РСР 1963 року.

Згідно ст. 215 ЦК недійсними можуть визнаватися не лише правочини, які не відповідають цьому Кодексу, а й такі, що порушують вимоги інших законодавчих актів України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, інших нормативно-правових актів, виданих державними органами, у тому числі відомчих, зареєстрованих у встановленому порядку. При цьому господарським судам необхідно мати на увазі, що згідно частини другої ст. 4 ГПК господарський суд повинен відмовити у визнанні правочину недійсним, коли ці вимоги ґрунтуються на акті державного чи іншого органу, що не відповідає законодавству.

У розгляді позовів про визнання недійсними правочинів, при вчиненні яких було застосовано нормативно-правові акти державних та інших органів, у подальшому скасовані (визнані не чинними або недійсними) згідно з судовими рішеннями, що набрали законної сили, господарським судам необхідно виходити з того, що сам лише факт такого скасування (визнання не чинним або недійсним) не може вважатися достатньою підставою для задоволення відповідних позовів без належного дослідження господарським судом обставин, пов'язаних з моментом вчинення правочину та з його можливою зміною сторонами з метою приведення у відповідність із законодавством.

Відповідність чи невідповідність правочину вимогам закону має оцінюватися господарським судом стосовно законодавства, яке діяло на момент вчинення правочину. У разі коли після такого вчинення набрав чинності акт законодавства, норми якого інакше регулюють правовідносини, ніж ті, що діяли в момент вчинення правочину, то норми такого акта, якщо він не має зворотної сили, застосовуються до прав та обов'язків сторін, які виникли з моменту набрання ним чинності.

Якщо чинне законодавство прямо не визначає кола осіб, які можуть бути позивачами у справах, пов'язаних з визнанням правочинів недійсними, господарському суду для вирішення питання про прийняття позовної заяви слід керуватися правилами статей 1 і 2 ГПК. Отже, крім учасників правочину (сторін за договором), а в передбачених законом випадках – прокурора, державних та інших органів позивачем у справі може бути будь-яке підприємство, установа, організація, а також фізична особа, чиї права та охоронювані законом інтереси порушує цей правочин. Так, прокурор, звертаючись до господарського суду із заявою про визнання правочину недійсним, виступає позивачем або зазначає у ній позивачем державний чи інший орган або установу, організацію, уповноважені здійснювати відповідні функції держави у спірних правовідносинах, наприклад, управляти майном, що є предметом цього правочину, і визначає відповідачами, як правило, сторони за правочином (договором). Виняток можуть становити випадки, коли однією з

сторін є названий орган (установа, організація); у такому разі відповідачем визначається друга сторона.

У разі коли учасниками оспорюваного правочину є декілька осіб, а позов поданий однією з них, господарський суд має вирішити питання про залучення до участі у справі як відповідачів усіх зазначених осіб (ч. 1 ст. 24 ГПК), – за умови, що склад сторін у справі узгоджуватиметься з вимогами ст. 1 ГПК.

Якщо правочин вчинено стосовно майна, належного кільком особам на праві спільної часткової власності, інші співвласники згідно зі статтями 358, 361 ЦК та ст. 27 ГПК залучаються до участі у справі зі спору про визнання такого правочину недійсним. При цьому недотримання вимог ст. 362 ЦК України в разі продажу учасником спільної часткової власності своєї частки іншій особі не є підставою для визнання правочину недійсним, оскільки інші співвласники в цьому випадку вправі вимагати переведення на них прав і обов'язків покупця. Якщо ж правочин вчинено щодо майна, належного кільком особам на праві спільної сумісної власності, то інші співвласники до участі у справі не залучаються, оскільки правочин з приводу розпорядження спільним майном вважається вчиненим за їх згодою, а за відсутності такої згоди вони відповідно до частини четвертої ст. 369 ЦК можуть подати позов про визнання відповідного правочину недійсним.

Обов'язок доведення наявності обставин, з якими закон пов'язує визнання господарським судом оспорюваного правочину недійсним, покладається на позивача (прокурора – в разі подання ним відповідного позову).

За загальним правилом ст. 217 ЦК правочин не може бути визнаний недійсним, якщо закономірні не відповідають лише окремі його частини і обставини справи свідчать про те, що правочин був би вчинений і без включення до нього недійсної його частини. У такому разі господарський суд може визнати недійсною частину правочину. Недійсними частини правочину визнаються за загальними правилами визнання правочинів недійсними із застосуванням передбачених законом наслідків такого визнання. Якщо недійсна частина правочину виконана будь-якою із сторін, господарський суд визначає наслідки такої недійсності залежно від підстави, з якої вона визнана недійсною.

У разі вирішення спору про недійсність правочину (договору), зміст якого містить елементи різних договорів (змішаний договір – частина друга ст. 628 ЦК), господарському суду слід виходити з такого. Якщо в законі не передбачено вид договору, то господарюючі суб'єкти вправі самостійно визначати свої взаємовідносини через договори, що містять елементи різних договорів, і навіть таких, що не передбачені чинним законодавством, але оптимально регулюють їх права і обов'язки. У таких випадках господарському суду необхідно дати оцінку усім умовам договору, з'ясувати законність застосування актів законодавства, елементи яких складають зміст договору, та обставини їх виконання, і, приймаючи рішення, застосувати законодавство, яке відповідає умовам договору та діям сторін й вирішити питання щодо законності частин договору за правилами, що стосуються визнання правочинів недійсними.

Вимога про застосування наслідків недійсності правочину може бути заявлена як самостійно, так і, з урахуванням припису частини першої ст. 58 ГПК, бути об'єднана з вимогою повернути одержане за цим правочином у натурі або про відшкодування його вартості (якщо повернення у натурі неможливе). В разі заяви вимоги про повернення одержаного за правочином відповідач має право подати зустрічний позов (ст. 60 ГПК) про витребування належного йому майна або відшкодування вартості останнього. Якщо такий позов не подано, господарський суд з огляду на припис частини п'ятої ст. 216 ЦК та з урахуванням конкретних обставин справи може з власної ініціативи застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину також і щодо позивача.

За умови, що позовну вимогу заявлено про визнання правочину недійсним без застосування наслідків такої недійсності, судовий збір сплачується як з немайнового спору. За позовною вимогою про застосування наслідків недійсності правочину судовий збір сплачується залежно від вартості майна (суми коштів), стосовно якого (якої) заявлено вимогу. У випадку об'єднання відповідних вимог судовий збір підлягає сплаті з вимог як немайнового, так і майнового характеру.

Наслідком визнання правочину недійсним не може бути його розірвання, оскільки відповідні вимоги є за своїм правовим характером взаємовиключними. Якщо позивач посилається на нікчемність правочину для обґрунтування іншої заявленої вимоги, господарський суд не вправі посилатися на відсутність судового рішення про встановлення нікчемності правочину, а має дати належну оцінку відповідним доводам позивача.

У разі задоволення позову господарський суд у резолютивній частині рішення зазначає про визнання правочину недійсним (у тому числі й на майбутнє) і одночасно може зазначити про застосування передбачених законом наслідків, вказавши, зокрема, розмір сум, що підлягають стягненню, та/або найменування майна, що підлягає передачі, і місце його знаходження (пункт 4 частини першої ст. 84 ГПК), а за необхідності й строк виконання певних дій (абзац другий частини другої цієї статті ГПК).

У вирішенні питання про застосування передбачених законом наслідків недійсності правочину, який є оспорюваним (а не нікчемним), господарському суду слід виходити зі змісту позовних вимог. Якщо спір з приводу таких наслідків між сторонами відсутній, у господарського суду немає правових підстав зобов'язувати їх вчиняти дії, прямо передбачені законом, зокрема частиною першою ст. 216 ЦК України, частиною другою ст. 208 ГК.

За встановленої під час судового розгляду неможливості повернути одержане за правочином майно у натурі (через його втрату, псування, істотну зміну тощо) набувач повинен відшкодувати вартість майна за цінами, які існують на момент відшкодування (абзац другий частини першої ст. 216 ЦК). З метою такого відшкодування заінтересована особа вправі звернутися до набувача з окремою позовною вимогою.

У разі застосування реституції за недійсним договором, у якому не встановлена вартість майна і вона не може бути визначена виходячи з його

умов, така вартість визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на момент укладення договору (ч. 4 ст. 632 ЦК). Звичайними є ціни, які за подібних обставин зазвичай сплачувалися за аналогічне майно у відповідний момент часу у відповідному регіоні. Доведення рівня таких цін покладається на особу, яка заявила вимогу про відшкодування вартості майна. У разі неможливості з'ясування вартості майна в такий спосіб (наприклад, якщо майно визначене індивідуальними ознаками і не має аналогів) та в інших необхідних випадках господарський суд за клопотанням заінтересованої сторони чи з власної ініціативи може призначити відповідну судову експертизу.

Відшкодування збитків та моральної шкоди, завданої у зв'язку із вчиненням недійсного правочину, здійснюється винною стороною за загальними правилами, встановленими для зобов'язань, що виникають із факту заподіяння шкоди, тобто за правилами позадоговірної (деліктної) відповідальності (§ 1 глави 82 ЦК). Відповідний спір може бути вирішений господарським судом як під час провадження у справі про визнання правочину недійсним, так і окремо від нього, – залежно від змісту позовних вимог.

Наслідки недійсності правочину підлягають застосуванню лише стосовно сторін даного правочину, тому на особу, яка не брала участі в правочині, не може бути покладено обов'язок повернення майна за цим правочином. У зв'язку з цим не підлягають задоволенню позови власників (володільців) майна про визнання недійсними наступних правочинів щодо відчуження майна, які були вчинені після правочину, визнаного недійсним. У відповідних випадках майно може бути витребувано від особи, яка не є стороною недійсного правочину, позовів відповідно до статей 387 – 390 або глави 83 ЦК, зокрема, від добросовісного набувача – з підстав, передбачених частиною першою ст. 388 ЦК.

Якщо судом буде встановлено, що набувач знав або повинен був знати про наявність перешкод до вчинення правочину, зокрема те, що продавець майна не мав права його відчужувати, це може свідчити про недобросовісність набувача й бути підставою для задоволення позову про витребування у нього цього майна.

Продаж майна на торгах (аукціоні), проведених з порушенням порядку, встановленого чинним законодавством, виключає можливість визнання особи, яка придбала товар на таких торгах (аукціоні), добросовісним набувачем відповідного майна.

Судове рішення про задоволення позову про повернення майна, переданого за недійсним правочином, чи про витребування майна з чужого незаконного володіння особи, за якою зареєстровано право власності на майно у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, є підставою для здійснення державної реєстрації права власності на майно, що підлягає такій реєстрації, за позивачем (ст. 19 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»).

Якщо спір про визнання недійсним правочину (господарського договору) вирішується одночасно з розглядом іншим судом іншої справи, позовні вимоги в якій ґрунтуються на цьому ж правочині (зокрема, про стягнення коштів, витребування майна тощо), то наведене згідно з частиною першою ст. 79 ГПК

може з урахуванням обставин конкретної справи бути підставою для зупинення провадження у такій іншій справі до закінчення розгляду справи про визнання правочину (господарського договору) недійсним.

Питання, пов'язані з визнанням правочинів (господарських договорів) недійсними з окремих передбачених законом підстав. Господарюючі суб'єкти як юридичні особи повинні вчиняти правочини в письмовій формі як між собою, так і з фізичними особами (в останньому випадку – за винятком тих правочинів, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення (статті 206, 208 ЦК).

Відтак свобода вибору у підприємства, установи, організації, що укладає угоду, між усною та письмовою формою правочину є винятком, а обов'язкова письмова форма – правилом. Дво – або багатосторонні правочини (договори), які повинні укладатися в письмовій формі, можуть укладатися, зокрема, шляхом обміну листами, телеграмами, телетайпограмами, телефонограмами, радіограмами, засобами електронного зв'язку тощо за підписами сторін, які їх надсилають.

Якщо іншою стороною заперечується одержання нею відповідного документа, заінтересована сторона зобов'язана подати господарському суду належні докази його надіслання поштою або іншим передбаченим законом чи договором засобом зв'язку; за неподання таких доказів у суду відсутні підстави для висновку про додержання сторонами письмової форми правочину (договору).

Поряд із загальними вимогами до письмової форми правочину (ст. 207 ЦК, частина перша ст. 181 ГК) законодавством встановлюються спеціальні вимоги до окремих видів договорів. Наприклад, договір перевезення повинен оформлюватися зазначеним у відповідному статуті документом; передбачено форми для договорів, що укладаються банками, біржами.

У разі недотримання сторонами письмової форми правочину для з'ясування факту його вчинення та змісту слід виходити з приписів частини другої ст. 205 ЦК; поведінка сторін, що засвідчує їхню волю до настання відповідних правових наслідків, може доводитися письмовими доказами та поясненнями сторін. Недодержання форми правочину, якої вимагає закон, тягне за собою недійсність правочину лише у разі, коли це прямо передбачено законом, зокрема, статтями 547, 981, 1055, 1059, 1107 ЦК. У зазначених випадках правочин є нікчемним.

Якщо сторонами правочину, пов'язаного з переходом права власності (повного господарського відання) на нерухоме майно, не дотримано вимог закону стосовно правил державної реєстрації прав на таке майно, то сама лише ця обставина не є підставою для визнання такого правочину недійсним, оскільки зазначена реєстрація не є елементом форми правочину. Водночас необхідно мати на увазі, що згідно з частиною четвертою ст. 334 ЦК права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають з дня такої реєстрації відповідно до закону.

Нотаріальне посвідчення правочинів (договорів) є обов'язковим лише у передбачених законом випадках або коли сторони домовилися про нотаріальне посвідчення договору (ч.4 ст. 639 ЦК). Зокрема, вимоги щодо обов'язкового

нотаріального посвідчення правочину встановлено для довіреності, що видається у порядку передоручення, договору іпотеки, договору купівлі-продажу об'єкта приватизації державного майна, договору найму транспортного засобу за участю фізичної особи тощо; при цьому, однак, слід мати на увазі, що такого посвідчення не потребує договір, укладений за участю громадянина, який набув статусу суб'єкта підприємницької діяльності.

У зв'язку з недодержанням вимоги щодо нотаріального посвідчення правочинів нікчемними є лише такі правочини, які відповідно до чинного законодавства підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню чи такі, умовами яких передбачено обов'язкове нотаріальне посвідчення. У вирішенні спорів, пов'язаних з визнанням правочинів, які підлягали нотаріальному посвідченню, дійсними (статті 219, 220 ЦК), господарські суди повинні з'ясувати: чи підлягав відповідний правочин нотаріальному посвідченню, з яких причин його не було нотаріально посвідчено та чи втрачена можливість такого посвідчення, а також чи не суперечить зміст правочину вимогам закону, оскільки в такому разі позов не може бути задоволений.

Якщо недійсність нотаріально посвідченого правочину обґрунтовується саме посиленням на неправомірність дій нотаріуса, що його посвідчив, то нотаріус може залучатися до участі у справі як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору (ст. 27 ГПК).

Правочини можуть визнаватися дійсними виключно з підстав, визначених частиною другою ст. 219 і частиною другою ст. 220 ЦК. Вимоги про визнання дійсними правочинів з інших підстав задоволенню не підлягають з огляду на невідповідність таких вимог установленим законом способам захисту прав та законних інтересів (ч. 2 ст. 16 ЦК, ч. 2 ст. 20 ГК).

У господарських відносинах правочин (договір), як правило, вчиняється шляхом складання документа (документів), що визначає (визначають) його зміст і підписується безпосередньо особою, від імені якої він вчинений, або іншою особою, яка діє в силу повноважень, заснованих, зокрема, на законі, довіреності, установчих документах. Для вчинення правочинів органи юридичної особи не потребують довіреності, якщо вони діють у межах повноважень, наданих їм законом, іншим нормативно-правовим актом або установчими документами.

Вирішуючи спори, пов'язані з представництвом юридичної особи у вчиненні правочинів, господарські суди повинні враховувати таке.

Письмовий правочин може бути вчинений від імені юридичної особи її представником на підставі довіреності, закону або адміністративного акта.

Особа, призначена повноважним органом виконуючим обов'язки керівника підприємства, установи чи організації, під час вчинення правочинів діє у межах своєї компетенції без довіреності.

Що ж до кола повноважень відокремленого підрозділу юридичної особи стосовно вчинення правочинів від імені цієї особи, то воно визначається її установчими документами, положенням про відокремлений підрозділ, яке затверджене юридичною особою, або довіреністю, виданою нею ж у

встановленому порядку керівникові цього підрозділу. Припис абзацу першого частини третьої ст. 92 ЦК зобов'язує орган або особу, яка виступає від імені юридичної особи не перевищувати своїх повноважень. Водночас саме лише порушення даного обов'язку не є підставою для визнання недійсними правочинів, вчинених цими органами (особами) від імені юридичної особи з третіми особами, оскільки у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження (абзац 2 ч. 3 ст. 92 ЦК).

Отже, позов про визнання недійсним відповідного правочину може бути задоволений у разі доведеності юридичною особою (позивачем) у господарському суді тієї обставини, що її контрагент знав або повинен був знати про наявні обмеження повноважень представника цієї юридичної особи, але, незважаючи на це, вчинив з ним оспорюваний правочин (що не отримав наступного схвалення особи, яку представляють). Наприклад, третя особа, укладаючи договір, підписаний керівником господарського товариства, знає про обмеження повноважень цього керівника, оскільки є акціонером товариства і брала участь у загальних зборах, якими затверджено його статут.

У зв'язку з наведеним господарському суду слід виходити з того, що контрагент юридичної особи знає (або повинен знати) про обмеження повноважень цієї особи, якщо:

- такі обмеження передбачені законом (наприклад, абзацом другим частини другої ст. 98 ЦК);
- про відповідні обмеження було вміщено відомості у відкритому доступі на офіційному веб-сайті розпорядника Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб підприємців.

Якщо договір містить умову (пункт) про підписання його особою, яка діє на підставі статуту підприємства чи іншого документа, що встановлює повноваження зазначеної особи, то наведене свідчить про обізнаність іншої сторони даного договору з таким статутом (іншим документом) у частині, яка стосується відповідних повноважень, і в такому разі суд не може брати до уваги посилення цієї сторони на те, що їй було невідомо про наявні обмеження повноважень представника її контрагента.

Наступне схвалення юридичною особою правочину, вчиненого від її імені представником, з перевищенням повноважень, унеможливорює визнання такого правочину недійсним (ст. 241 ЦК). Настання передбачених цією статтею наслідків ставиться в залежність від того, чи було в подальшому схвалено правочин особою, від імені якої його вчинено. Тому господарський суд повинен у розгляді відповідної справи з'ясовувати пов'язані з цим обставини. Доказами такого схвалення можуть бути відповідне письмове звернення уповноваженого органу (посадової особи) такої юридичної особи до другої сторони правочину чи до її представника (лист, телефонограма, телеграма, телетайпограма тощо) або вчинення зазначеним органом (посадовою особою) дій, які свідчать про схвалення правочину (прийняття його виконання, здійснення платежу другій

стороні, підписання товаророзпорядчих документів і т. ін.). Наведене стосується й тих випадків, коли правочин вчинений не представником юридичної особи з перевищенням повноважень, а особою, яка взагалі не мала повноважень щодо вчинення даного правочину.

Якщо керівник відособленого підрозділу юридичної особи мав відповідні повноваження, але у правочині помилково відсутні вказівки на те, що її укладено від імені юридичної особи, то ця обставина також не може бути підставою для визнання правочину недійсним. У таких випадках правочин слід вважати вчиненим від імені юридичної особи. Тому якщо господарським судом буде з'ясовано, що статутом товариства з обмеженою відповідальністю право виконавчого органу цього товариства на укладення договору не обмежено, тобто такий орган уклав договір без порушення наданих йому повноважень, то сам лише факт незатвердження договору після його підписання не може бути підставою для визнання договору недійсним.

Згідно пункту 22 частини другої ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства» до виключної компетенції загальних зборів акціонерного товариства належить прийняття рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства. Тому вчинення значного правочину виконавчим органом товариства за відсутності такого рішення є підставою для визнання його недійсним, якщо правочин не було схвалено в подальшому загальними зборами акціонерного товариства (ст. 241 ЦК).

Правочин юридичної особи, вчинений нею без відповідного дозволу (ліцензії), за змістом частини першої ст. 227 ЦК є оспорюваним. Згідно ст. 1 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», ліцензія – це документ, що надається органом ліцензування, на право провадження суб'єктом господарювання визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

Правочин вважається вчиненим без ліцензії, якщо на час такого вчинення останню не отримано, або строк її дії закінчився, або ліцензію анульовано (відкликано), або її дію зупинено у передбачених законом випадках. При цьому не має значення, з яких причин була відсутня ліцензія, а також чи знала або повинна була знати про це інша сторона правочину. У разі коли на момент вчинення правочину юридична особа не мала ліцензії, а на час, коли правочин був виконаний або мав бути виконаний, вона ліцензію отримала, підстави для визнання правочину недійсним відсутні.

Необхідною умовою для визнання господарського договору недійсним як такого, що завідомо суперечить інтересам держави і суспільства (частина перша ст. 207 ГК), є наявність наміру хоча б у однієї з сторін щодо настання відповідних наслідків.

До господарських договорів, що підпадають під ознаки відповідної норми, слід відносити ті, що посягають на суспільні, економічні та соціальні основи держави і суспільства і спрямовані, зокрема, на:

- використання всупереч законові державної або комунальної власності;
- незаконне заволодіння, користування розпорядження (в тому числі відчуження) об'єктами права власності українського народу – землею як основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, її надрами, іншими природними ресурсами (статті 14, 15 Конституції України);
- відчуження викраденого майна;
- виробництво і відчуження певних об'єктів, вилучених або обмежених у цивільному обігу (відповідні види зброї, боєприпасів, наркотичних засобів, іншої продукції, що має властивості, небезпечні для життя та здоров'я громадян, тощо);
- виготовлення і поширення літератури та іншої продукції, що пропагує війну, національну, расову чи релігійну ворожнечу;
- приховування від оподаткування доходів, інше ухилення від сплати податків;
- виготовлення чи збут підроблених документів і цінних паперів;
- незаконне вивезення за кордон валютних коштів, матеріальних чи культурних цінностей;
- використання власного майна на шкоду інтересам суспільства, правам, свободі і гідності громадян.

Для прийняття рішення зі спору необхідно встановлювати, у чому конкретно полягала завідомо суперечна інтересам держави і суспільства мета укладення господарського договору, якою із сторін і в якій мірі виконано зобов'язання, а також наявність наміру у кожної із сторін.

Наявність такого наміру у сторін (сторони) означає, що вони (вона), виходячи з обставин справи, усвідомлювали або повинні були усвідомлювати протиправність укладеного договору, що суперечність його меті, інтересам держави і суспільства та прагнули або свідомо допускали настання протиправних наслідків. Намір юридичної особи визначається як намір тієї посадової або іншої фізичної особи, яка підписала договір, маючи на це належні повноваження. За відсутності останніх наявність наміру у юридичної особи не може вважатися встановленою.

За змістом частини першої ст. 208 ГК стягнення в доход держави одержаного чи належного за зобов'язанням здійснюється лише в тих випадках, коли завідомо суперечний інтересам держави і суспільства господарський договір був повністю або частково виконаний хоча б однією з сторін. Якщо за наявності наміру сторін договір не був виконаний, він визнається недійсним без застосування наслідків, передбачених цією статтею.

Цивільна правоздатність юридичної особи, за загальним правилом, є універсальною, тобто відповідна особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині (ч.1 ст. 91 ЦК), а відтак вправі вчиняти будь-які не заборонені законом правочини. Тому сама лише відсутність у статутних документах чи в положеннях, якими регулюється діяльність, зокрема, суб'єктів

господарювання, записів щодо можливості здійснення ними певної діяльності та, відповідно, вчинення тих чи інших правочинів не тягне за собою визнання таких правочинів за їх участю недійсними.

Винятки із зазначеного правила встановлюються законом. Так, ст. 86 ГПК передбачено, що непідприємницькі товариства (споживчі кооперативи, об'єднання громадян, включаючи релігійні організації, профспілки тощо) можуть поряд із своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність за умов, що інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Отже, недодержання зазначених умов при вчиненні непідприємницьким товариством правочину є підставою для визнання останнього недійсним.

За змістом ст. 229 ЦК правочин, вчинений під впливом помилки, є оспорюваним. Під помилкою слід розуміти таке неправильне сприйняття стороною правочину предмета чи інших істотних умов останнього, що вплинуло на її волевиявлення, за відсутності якого можна вважати, що правочин не було б вчинено. Помилка повинна мати істотне значення, зачіпати природу правочину або такі якості його предмета, які значно знижують можливість його використання за призначенням. При цьому істотною вважається така помилка, наслідки якої неможливо усунути або їх усунення вимагає значних витрат від особи, що помилилася, – з урахуванням її майнового становища, характеру діяльності тощо. Обставини, з приводу яких помилилася особа, мають бути наявними на час вчинення правочину.

Обов'язок доведення відповідних обставин покладається на позивача. Не вважається помилкою щодо якості продукції (товару, іншого майна) неможливість її використання або утруднення в її використанні, які сталися після виконання хоча б однією з сторін зобов'язань, що виникли з правочину, і не пов'язані з поведінкою іншої сторони правочину. Не має правового значення помилка у мотивах правочину (тобто в обставинах, у зв'язку з якими особа вчиняє правочин) або незнання стороною правочину норм законодавства.

У вирішенні спорів про визнання правочинів недійсними на підставі статей 230 – 233 ЦК господарські суди повинні мати на увазі, що відповідні вимоги можуть бути задоволені за умови доведеності позивачем фактів обману, насильства, погрози, зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною, тяжких обставин і наявності їх безпосереднього зв'язку з волевиявленням другої сторони щодо вчинення правочину.

Ознаками правочину, що підпадає під дію ст. 233 ЦК, є вчинення особою правочину на вкрай не вигідних для себе умовах (зокрема, реалізації за низьку оплату майна, що має значну цінність), під впливом тяжкої для неї обставини (наприклад, під загрозою банкрутства) і добровільно, тобто за відсутності насильства, обману чи помилки, можливо, навіть з ініціативи самого позивача. Доведення того, що за відсутності тяжкої обставини правочин не було б вчинено або було б вчинено на інших умовах, покладається на позивача. Останній, крім повернення йому одержаного другою стороною, вправі

вимагати відшкодування йому завданих збитків і моральної шкоди стороною, яка скористалася тяжкою обставиною.

Фіктивний правочин (ст. 234 ЦК) є недійсним незалежно від мети його укладення, оскільки сторони не мають на увазі настання правових наслідків, що породжуються відповідним правочином. Таким може бути визнаний будь-який правочин, в тому числі нотаріально посвідчений.

Якщо сторонами не вчинено ніяких дій на виконання фіктивного правочину, господарський суд приймає рішення лише про визнання фіктивного правочину недійсним без застосування будь-яких наслідків. У разі коли на виконання правочину було передано якесь майно, такий правочин не може розцінюватися як фіктивний. Саме лише невчинення сторонами тих чи інших дій на виконання правочину не означає його фіктивності. Визнання фіктивного правочину недійсним потребує встановлення господарським судом умислу його сторін.

У розгляді відповідних справ суд має враховувати, що ознака фіктивності має бути притаманна діям усіх сторін правочину. Якщо хоча б одна з них намагалася досягти правового результату, то даний правочин не може визнаватися фіктивним. Позивач, який вимагає визнання правочину недійсним, повинен довести, що всі учасники правочину не мали наміру створити правові наслідки на момент його вчинення.

Встановивши у розгляді справи, що певний правочин вчинено з метою приховати інший правочин (удаваний правочин), господарський суд на підставі частини другої ст. 235 ЦК має виходити з того, що сторонами вчинено саме той правочин, який вони мали на увазі, і розглянути справу по суті із застосуванням правил, що регулюють цей останній правочин. Якщо він суперечить закону, господарський суд має прийняти рішення про визнання його недійсним із застосуванням, за необхідності, відповідних правових наслідків.

У разі визнання недійсним кредитного договору, в якому виконання зобов'язання позичальника забезпечено заставою майна, а також у разі визнання недійсним договору застави, яким забезпечується виконання позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором, господарським судом застосовуються наслідки недійсності відповідного договору, передбачені ст. 1057–1 ЦК, в тому числі у вигляді накладення арешту на майно, яке було предметом застави, за відповідною заявою кредитора; за змістом приписів ст. 1057–1 ЦК господарський суд зобов'язаний вирішувати питання щодо накладення арешту на майно у випадках, передбачених частинами другою і п'ятою цієї статті. При цьому не має значення, з яких причин (підстав) договір визнається недійсним. Як накладення зазначеного арешту, так і його зняття здійснюється ухвалою господарського суду, винесеною згідно з частиною третьою ст. 86 ГПК. Можливість оскарження відповідних ухвал окремо від рішення суду ГПК не передбачена.

За змістом положень Закону України «Про виконавче провадження» та Інструкції про проведення виконавчих дій, затвердженої Міністерством юстиції України № 74/5 від 15 грудня 1999 р., державний виконавець здійснює підготовчі дії з метою проведення прилюдних торгів, а самі прилюдні торги з

реалізації майна проводяться спеціалізованими організаціями, з якими Державною виконавчою службою укладається відповідний договір (пункт 5.11 названої Інструкції). З урахуванням правової процедури реалізації майна на прилюдних торгах, яка полягає в продажу майна, тобто в забезпеченні переходу права власності на майно боржника, на яке звернуто стягнення, до покупця – учасника прилюдних торгів, та особливостей, передбачених законодавством щодо проведення прилюдних торгів, у тому числі складання за результатами їх проведення акта про проведення прилюдних торгів, слід мати на увазі, що складання такого акта є оформленням договірних відносин купівлі-продажу майна на прилюдних торгах, а відтак є правочином, який може визнаватися недійсним у судовому порядку.

Предметом спору може бути як протокол відповідних торгів із зазначенням сторін та істотних умов, так і договір купівлі-продажу, якщо він укладався. При цьому не оскарження позивачем у порядку ст. 121–2 ГПК дій або бездіяльності органу Державної виконавчої служби під час виконання судового рішення не є підставою для відмови в задоволенні позовних вимог про визнання прилюдних торгів недійсними.

Саме лише визнання господарським судом недійсними установчих документів юридичної особи, а також прийняття господарським судом рішення про ліквідацію юридичної особи чи про скасування державної реєстрації не є підставою для того, щоб вважати недійсними правочини, вчинені такою юридичною особою з іншими особами до моменту виключення її з державного реєстру. Проте у разі визнання у встановленому порядку недійсними установчих документів юридичної особи або скасування її державної реєстрації у зв'язку із здійсненням відповідної реєстрації на підставі загубленого документа, що посвідчує особу, або ж підставну особу – засновника юридичної особи та за наявності інших обставин, які свідчать про вчинення правочинів, що є предметом спору, з метою, завідомо суперечною інтересам держави і суспільства, укладені такою юридичною особою господарські зобов'язання мають визнаватися недійсними згідно з частиною першою ст. 207 ГК незалежно від часу їх укладення.

Якщо у встановленому порядку буде з'ясовано, що господарський договір укладено юридичною особою з метою ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів або для легалізації коштів, набутих злочинним шляхом, суд має визнавати такі господарські зобов'язання недійсними за ознаками частини першої ст. 207 ГК. У силу припису частини другої ст. 548 ЦК визнання правочину недійсним тягне за собою наслідки у вигляді визнання недійсними правочинів, спрямованих на забезпечення виконання зобов'язання, яке виникає з цього правочину, навіть якщо самі по собі вони відповідають вимогам закону. Виняток становить гарантія, оскільки згідно зі ст. 562 ЦК вона не залежить від основного зобов'язання.

У вирішенні спорів про визнання недійсними договорів поруки на підставі того, що відповідний договір укладено без згоди боржника, господарському суду слід виходити з такого. Згідно з приписами статей 553, 554 ЦК договір поруки

укладається кредитором і поручителем за зобов'язанням, яке забезпечується договором поруки. Що ж до боржника, то він стороною договору поруки не виступає, а є учасником у зобов'язанні, забезпеченому порукою. Обов'язок кредитора або поручителя за договором поруки одержувати згоду боржника на укладення такого договору законодавством України не передбачений та не впливає зі змісту правовідносин поруки. Відповідно відсутність зазначеної згоди не порушує й умов дійсності договору поруки та не є підставою для визнання його недійсним.

§ 7. Зміст рішення, ухвала господарського суду

Статтею 84 ГПК визначений зміст рішення суду. Відповідно до норм цієї статті рішення господарського суду ухвалюється іменем України і складається із вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин, при цьому:

1) у вступній частині вказуються найменування господарського суду, номер справи, дата прийняття рішення, найменування сторін, ціна позову, прізвища судді (суддів), представників сторін, прокурора та інших осіб, які брали участь у засіданні, посади цих осіб. При розгляді справи на підприємстві, в організації про це також вказується у вступній частині рішення;

2) описова частина має містити стислий виклад вимог позивача, відзиву на позовну заяву, заяв, пояснень і клопотань сторін та їх представників, інших учасників судового процесу, опис дій, виконаних господарським судом (огляд та дослідження доказів і ознайомлення з матеріалами безпосередньо в місці їх знаходження);

3) у мотивувальній частині вказуються обставини справи, встановлені господарським судом; причини виникнення спору; докази, на підставі яких прийнято рішення; зміст письмової угоди сторін, якщо її досягнуто; доводи, за якими господарський суд відхилив клопотання і докази сторін, їх пропозиції щодо умов договору або угоди сторін; законодавство, яким господарський суд керувався, приймаючи рішення; обґрунтування відстрочки або розстрочки виконання рішення;

4) резолютивна частина має містити висновок про задоволення позову або про відмову в позові повністю чи частково по кожній з заявлених вимог. Висновок не може залежати від настання або ненастання якихось обставин (умовне рішення).

При задоволенні позову в резолютивній частині рішення вказуються:

♦ найменування сторони, на користь якої вирішено спір, і сторони, з якої здійснено стягнення грошових сум або яка зобов'язана виконати відповідні дії, строк виконання цих дій, а також строк сплати грошових сум при відстрочці або розстрочці виконання рішення;

♦ розмір сум, що підлягають стягненню (основної заборгованості за матеріальні цінності, виконані роботи та надані послуги, неустойки, штрафу, пені та збитків, а також штрафів, передбачених у пунктах 4 і 5 частини другої ст. 83 ГПК);

♦ найменування майна, що підлягає передачі, і місце його знаходження (у спорі про передачу майна);

♦ найменування, номер і дата виконавчого або іншого документа про стягнення коштів у безспірному порядку (у спорі про визнання цього документа як такого, що не підлягає виконанню), а також сума, що не підлягає списанню.

У спорі, що виник при укладанні або зміні договору, в резолютивній частині вказується рішення з кожної спірної умови договору, а у спорі про спонукання укласти договір – умови, на яких сторони зобов'язані укласти договір, з посиланням на поданий позивачем проект договору.

В резолютивній частині рішення вказується про визнання договору недійсним у випадках, передбачених у пункті 1 ст. 83 ГПК.

При задоволенні заяви про визнання акта недійсним в резолютивній частині вказуються найменування акта і органу, що його видав, номер акта, дата його видання, чи визнається акт недійсним повністю або частково (в якій саме частині). В резолютивній частині рішення вказується про розподіл господарських витрат між сторонами, про повернення судового збору з бюджету.

Якщо у справі беруть участь кілька позивачів або відповідачів, у рішенні вказується, як вирішено спір щодо кожного з них, або зазначається, що обов'язок чи право стягнення є солідарним.

При розгляді первісного і зустрічного позовів у рішенні вказуються результати розгляду кожного з позовів.

Стаття 85 ГПК встановлює обов'язок суду оголосити рішення.

Прийняте рішення оголошується господарським судом у судовому засіданні після закінчення розгляду справи. У разі проголошення у судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частин рішення господарський суд повідомляє, коли буде складено повне рішення. Рішення суду, яке містить вступну та резолютивну частини, підписується всім складом господарського суду і додається до справи.

Повне рішення повинно бути складено у строк не більше п'яти днів з дня проголошення вступної і резолютивної частини рішення.

Рішення господарського суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним господарським судом.

Як зазначено в пункті 11 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про судові рішення» № 6 від 23 березня 2012 р., з огляду на приписи ст. 85 ГПК щодо строку складання повного рішення та моменту набрання ним чинності і положення ст. 93 ГПК щодо строків подання апеляційної скарги важливе значення має не лише дата оголошення рішення, але й дата складання (підписання) повного рішення (оформленого відповідно до ст. 84 ГПК). Отже, якщо в судовому засіданні проголошувалися лише вступна та резолютивна частини рішення, то в повному рішенні неодмінно повинна зазначатися дата його складання (підписання).

Відповідна позначка має вміщуватися в тексті рішення до підпису судді (підписів суддів) і мати такий вигляд: «Повне рішення складено (дата)». При цьому згідно з частиною третьою ст. 50 ГПК саме з дня, наступного після такої дати, обчислюється строк надсилання рішення, передбачений ст. 87 ГПК, а також частиною четвертою ст. 105 та частиною четвертою ст. 111–11 ГПК.

У разі якщо повний текст судового рішення було складено в день проголошення вступної та резолютивної частини цього рішення, в тексті повного рішення також зазначається відповідна дата, а оформлені окремим процесуальним документом вступна та резолютивна частини рішення приєднуються до матеріалів справи.

Якщо господарський спір не вирішується по суті (відкладення розгляду справи, зупинення, припинення провадження у справі, залишення позову без розгляду тощо), господарський суд, згідно ст. 86 ГПК виносить ухвалу.

Ухвала господарського суду має містити:

1) найменування господарського суду, номер справи і дату винесення ухвали, найменування сторін, ціну позову, вимогу позивача, прізвища судді (суддів), представників сторін, прокурора, інших осіб, які брали участь у засіданні (із зазначенням їх посад);

2) стислий виклад суті спору або зміст питання, з якого виноситься ухвала;

3) мотиви винесення ухвали з посиланням на законодавство;

4) висновок з розглянутого питання;

5) вказівку на дії, що їх повинні вчинити сторони, інші підприємства, організації, державні та інші органи та їх посадові особи у строки, визначені господарським судом.

Ухвала суду виноситься лише у випадках, установлених відповідними нормами ГПК.

Надсилання рішень та ухвал здійснюється відповідно до ст. 87 ГПК.

Повне рішення та ухвали надсилаються сторонам, прокурору, третім особам, які брали участь в судовому процесі, але не були присутні у судовому засіданні, рекомендованим листом з повідомленням про вручення не пізніше трьох днів з дня їх прийняття або за їх зверненням вручаються їм під розписку безпосередньо у суді.

Водночас, норми ГПК не дають відповіді, якщо ухвалу чи/або рішення необхідно надіслати нерезиденту України. У такому випадку слід керуватися

Конвенцією про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах, до якої України приєдналася 19 жовтня 2000 року.

Згідно ст. 15 Конвенції, якщо документ про виклик до суду або аналогічний документ підлягав передачі за кордон з метою вручення відповідно до положень цієї Конвенції, і якщо відповідач не з'явився, то судові рішення не може бути винесено, поки не буде встановлено, що:

а) документ був вручений у спосіб, передбачений внутрішнім правом запитуваної Держави для вручення документів, складених у цій країні, особам, які перебувають на її території,

б) документ був дійсно доставлений особисто відповідачеві або за його місцем проживання в інший спосіб, передбачений цією Конвенцією, і що, в кожному з цих випадків, вручення або безпосередня доставка були здійснені в належний строк, достатній для здійснення відповідачем захисту.

Кожна Договірна Держава може заявити, що суддя незалежно від положень частини першої цієї статті може постановити рішення, навіть якщо не надійшло жодного підтвердження про вручення або безпосередню доставку, у разі, якщо виконані всі наступні умови:

а) документ було передано одним із способів, передбачених цією Конвенцією,

б) з дати направлення документа сплинув термін, який суддя визначив як достатній для даної справи і який становить щонайменше шість місяців,

с) не було отримано будь-якого підтвердження, незважаючи на всі розумні зусилля для отримання його через компетентні органи запитуваної Держави.

Незважаючи на положення попередніх частин, суддя може в термінових випадках прийняти рішення про застосування будь-яких тимчасових чи охоронних заходів.

У разі проблемних питань, які можуть виникнути в зв'язку з передачею судових документів для вручення, вирішуються по дипломатичних каналах (ст. 14 Конвенції).

Крім наведеного, норми ст. 88 ГПК надають господарському суду право за заявою сторони, прокурора, який брав участь в судовому процесі, або за своєю ініціативою прийняти додаткове рішення, ухвалу, якщо:

1) з якоїсь позовної вимоги, яку було розглянуто в засіданні господарського суду, не прийнято рішення;

2) не вирішено питання про розподіл господарських витрат або про повернення судового збору з бюджету.

Додаткове рішення, ухвала можуть бути оскаржені в установленому порядку.

При прийнятті рішення, слід керуватися постановою Пленуму Вищого господарського суду України «Про судові рішення» №6 від 23 березня 2012 р., в якому зазначено таке.

Прийняття додаткового рішення (ст. 88 ГПК) за заявою сторони, прокурора, який брав участь у процесі, або за ініціативою суду здійснюється, як правило, тим же суддею (складом суду), що приймав первісне рішення, за винятком випадків, коли це неможливо з об'єктивних причин (звільнення судді, відсутність його у зв'язку з відпусткою, захворюванням тощо). Про відхилення заяви сторони чи прокурора щодо прийняття додаткового рішення виносяться ухвала (ст. 86 ГПК).

Додаткове рішення і ухвала про відхилення заяви щодо його прийняття можуть бути оскаржені у порядку, передбаченому розділами XII і XII-1 ГПК.

Якщо на рішення суду подано апеляційну або касаційну скаргу і водночас подано заяву про прийняття додаткового рішення, суд повинен спочатку розглянути відповідну заяву, а потім надіслати справу для перегляду до суду вищої інстанції. Господарським судам слід мати на увазі, що прийняття додаткового рішення допустиме виключно з підстав, передбачених ст. 88 ГПК. Якщо порушується питання про прийняття додаткового рішення з інших підстав, суд ухвалою відмовляє в задоволенні заяви. Порушення вимог цієї статті тягне за собою зміну або скасування додаткового рішення в апеляційному чи у касаційному порядку (пункт 4 ч. 1 ст. 104, ст. 111–10 ГПК).

При цьому ГПК не встановлює будь-яких обмежень строків подання заяв про прийняття додаткового рішення, виправлення чи роз'яснення його. Тому при розгляді цих заяв господарським судам слід керуватись тими статтями ГПК, які регламентують відповідні строки щодо основного рішення. Вирішуючи питання щодо розгляду заяв про прийняття додаткового рішення, господарські суди повинні враховувати, в якому порядку розглядалася справа, зокрема, за участю однієї чи обох сторін або за їх відсутності, а також з обставин справи, доводів, наведених у заяві, тощо. При цьому додаткові докази судом не приймаються і оцінка їх не здійснюється.

У залежності від конкретних обставин справи суд може призначити відповідну заяву до розгляду в судовому засіданні, повідомивши учасників судового процесу про час і місце його проведення. Додаткове рішення підлягає перегляду за правилами ГПК. Суди апеляційної і касаційної інстанцій не вправі перевіряти законність і обґрунтованість первісного судового рішення за заявою, в якій йдеться про перегляд лише додаткового щодо нього рішення, та скасовувати чи змінювати первісне судове рішення за результатами перегляду додаткового рішення. У разі ж оскарження первісного судового рішення, щодо якого було прийнято додаткове судове рішення, перегляду в сукупності з таким первісним судовим рішенням підлягає і додаткове судове рішення як похідне від первісного судового акта і його невід'ємна складова.

У разі необхідності, суддя за заявою сторони чи державного виконавця роз'яснює рішення, ухвалу, не змінюючи при цьому їх змісту, а також за заявою сторони або за своєю ініціативою виправляє допущені в рішенні, ухвалі описки чи арифметичні помилки, не зачіпаючи суті рішення (ст. 89 ГПК).

Про роз'яснення рішення, ухвали, а також про виправлення описок чи арифметичних помилок виноситься ухвала.

Подання заяви про роз'яснення рішення суду допускається, якщо воно ще не виконане або не закінчився строк, протягом якого рішення може бути пред'явлене до примусового виконання.

Заява про роз'яснення рішення суду розглядається протягом десяти днів. Неявка осіб, які брали участь у справі, і (або) державного виконавця не перешкоджає розгляду питання про роз'яснення рішення суду.

Ухвала, в якій роз'яснюється рішення суду, надсилається особам, які брали участь у справі, а також державному виконавцю, якщо рішення суду роз'яснено за його заявою.

§ 8. Окрема ухвала. Повідомлення господарського суду

Господарський суд, виявивши при вирішенні господарського спору порушення законності або недоліки в діяльності підприємства, установи, організації, державного чи іншого органу, відповідно до ст. 90 ГПК виносить окрему ухвалу.

Окрема ухвала надсилається відповідним підприємствам, установам, організаціям, державним та іншим органам, посадовим особам, які несуть відповідальність за ухилення від виконання вказівок, що містяться в окремій ухвалі, в порядку та розмірі, передбачених частиною першою ст. 119 ГПК. Цю ухвалу може бути оскаржено в установленому ГПК порядку.

Якщо при вирішенні господарського спору господарський суд виявить у діяльності працівників підприємств та організацій порушення законності, що містять ознаки дії, переслідуваної у кримінальному порядку, господарський суд надсилає про цей факт повідомлення органам внутрішніх справ чи прокуратури.

Водночас, застосовуючи положення ст. 90 ГПК, господарський суд повинен враховувати вказівки, що містяться в постанові Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., відповідно до якої окрема ухвала виноситься господарським судом за наявності умов, передбачених частиною першою ст. 90 ГПК – виявлення при вирішенні спору порушень законності або недоліків у діяльності підприємства, установи, організації, державного чи іншого органу.

При цьому господарський суд не обмежений колом ні учасників судового процесу у конкретній справі, ані загалом осіб, зазначених у ст. 1 ГПК.

Окрема ухвала виноситься, як правило, одночасно з рішенням зі справи. Водночас з урахуванням обставин конкретної справи суд може винести окрему ухвалу в будь-який момент часу в процесі розгляду справи.

В окремій ухвалі має бути зазначено закон чи інший нормативно-правовий акт (у тому числі його стаття, пункт тощо), вимоги яких порушено, і в чому саме полягає порушення. Просте перерахування допущених порушень без зазначення конкретних норм чинного законодавства або перерахування норм права, порушення яких встановлено у судовому розгляді, є неприпустимим. Вказівки, що містяться в окремій ухвалі, повинні бути максимально конкретними і реальними для виконання.

При винесенні окремої ухвали слід враховувати, що вказівки стосовно усунення порушень законності чи недоліків у діяльності підприємств і організацій не повинні виходити за межі компетенції господарського суду, тобто господарський суд не вправі давати вказівки щодо виробничих процесів або оперативно-господарської діяльності та визначати, яке стягнення слід накласти на службову особу.

В умовах різноманіття форм власності господарському суду необхідно утримуватись під час винесення окремих ухвал від вимог щодо відшкодування

збитків за рахунок посадових осіб та інших працівників підприємств, установ, організацій.

Наведене, однак, не стосується державних (комунальних) підприємств, які згідно ст. 228 ГК за наявності підстав зобов'язані вживати заходів щодо стягнення в порядку регресу збитків з інших суб'єктів господарювання або стягнути збитки з винних працівників відповідно до вимог законодавства про працю. Отже, прийнявши рішення щодо стягнення з державного або комунального підприємства коштів чи іншого майна на відшкодування заподіяних ним збитків, господарський суд, надсилаючи йому окрему ухвалу, має зобов'язати відповідне підприємство за наявності підстав стягнути збитки з третіх осіб (інших суб'єктів господарювання в порядку регресу або з винних працівників підприємства відповідно до вимог Кодексу законів про працю України).

При виявленні під час розгляду справи порушень законності чи недоліків у діяльності підприємства, організації або посадових осіб господарський суд виносить на їх адресу окрему ухвалу незалежно від того, чи є вони учасниками господарського процесу.

Окрема ухвала надсилається посадовій особі або органу, які за своїми повноваженнями повинні усунути виявлені господарським судом недоліки чи порушення. Окрему ухвалу як різновид судового акта може бути винесено не лише судом першої інстанції, а й судами апеляційної чи касаційної інстанцій у разі виявлення судом порушень законів та інших нормативно-правових актів.

Враховуючи, що ст. 90 ГПК не встановлює обов'язку підприємства, установи, організації, посадової особи, на адресу яких надіслано окрему ухвалу, повідомляти господарський суд про виконання вказівок цієї ухвали, проте частина друга ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає обов'язковість виконання судових рішень. Керуючись цією нормою, останній з метою забезпечення виконання вказівок, що містяться в окремій ухвалі, встановлює у ній строк для надання відповіді в залежності від змісту вказівок та терміну, необхідного для їх виконання.

На відміну від окремої ухвали повідомлення прокурору або органу досудового розслідування (ч. 4 ст. 90 ГПК) надсилаються господарським судом не з будь-якого факту порушення підприємством або організацією законності, а лише у тих випадках, коли господарський суд виявить у діяльності працівників підприємства, організації такі порушення законності, які містять ознаки кримінального правопорушення. За наявності умов, передбачених частиною четвертою ст. 90 ГПК, господарський суд повинен надсилати повідомлення саме тому прокурору або органу досудового розслідування, до компетенції якого віднесено вирішення питань про необхідність проведення певних дій.

Стаття 90 ГПК не передбачає обов'язку органів внутрішніх справ інформувати господарський суд про наслідки розгляду повідомлення. Однак господарським судам необхідно мати на увазі, що слідчі (розшукові) дії можуть проводитися тільки в межах строків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (ст. 219); досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей щодо кримінального порушення до Єдиного реєстру

досудових розслідувань (ч. 2 ст. 214 КПК і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (пункт 5 ч. 1 ст. 3 КПК).

Обов'язок органів прокуратури своєчасно відповісти на повідомлення господарського суду встановлений також абзацом третім пункту 6 спільного листа Вищого арбітражного суду України і Генеральної прокуратури України № 0–8/912, 8а/4 від 3 серпня 1992 р. Строк надання відповіді слід визначити у самому повідомленні.

У будь-яких випадках зловживання сторонами та іншими учасниками судового процесу своїми процесуальними правами всупереч обов'язкові добросовісно користуватися ними господарським судам належить реагувати на відповідні порушення у спосіб, передбачений ст. 90 ГПК, – шляхом винесення окремих ухвал, а за наявності підстав – також і надіслання повідомлень органам внутрішніх справ чи прокуратури.

У разі зловживань процесуальними правами з боку учасників судового процесу, представлених адвокатами, окремі ухвали можуть надсилатися також до кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури для вирішення питання про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності в порядку статей 33 – 36 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Повідомлення з конкретних справ повинні надсилатись відповідним органам, як правило, одночасно з вирішенням спору, а повідомлення, що ґрунтуються на узагальнених матеріалах – негайно по закінченні узагальнення. У будь-якому разі вони підписуються суддею, який здійснював розгляд відповідних справ (у разі колегіального розгляду – суддею, що був доповідачем у справі чи у справах).

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Який існує порядок ведення судового засідання ?
- ✓ В чому полягає порядок вирішення спору господарським судом ?
- ✓ В чому полягає порядок вирішення спору при неподанні відзиву на позовну заяву та відкладання розгляду справи ?
- ✓ Яке рішення приймає суд у разі відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем та у разі мирової угоди сторін.
- ✓ Розкрийте дії суду у разі зупинення, поновлення, припинення провадження у справі.
- ✓ В якому випадку господарський суд залишає позов без розгляду ?
- ✓ Який існує порядок ведення протоколів ?
- ✓ Які права господарського суду у прийнятті судового рішення ?
- ✓ Розкрийте зміст рішення, ухвали господарського суду
- ✓ В чому полягає окрема думка судді суду ?
- ✓ Розкрийте зміст повідомлення господарського суду.

Модуль 15

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ

§ 1. Апеляційне оскарження

Забезпечення апеляційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом, відповідно до Конституції України, є однією з основних засад судочинства. Згідно ст. 91 ГПК право апеляційного оскарження мають сторони у справі, прокурор, треті особи, особи, які не брали участь у справі, якщо господарський суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Вказані особи мають право подати апеляційну скаргу на рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили.

Ухвали місцевого господарського суду оскаржуються в апеляційному порядку окремо від ріш

ення господарського суду лише у випадках, передбачених ст. 106 ГПК. Тобто, окремо від рішення місцевого господарського суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали місцевого господарського суду:

- 1) про вжиття запобіжних заходів, відмову в задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів, залишення без змін ухвали про вжиття запобіжних заходів, зміну чи скасування ухвали про вжиття запобіжних заходів;
- 2) про повернення позовної заяви;
- 3) про відмову у прийнятті позовної заяви;
- 4) про передачу справи за підсудністю;
- 5) про забезпечення позову, скасування забезпечення позову;
- 6) про зупинення провадження у справі;
- 7) про припинення провадження у справі;
- 8) про залишення позову без розгляду;
- 9) про затвердження мирової угоди;
- 10) у справах про банкрутство (неплатоспроможність) у випадках, передбачених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»;
- 11) про відмову прийняти додаткове рішення, ухвалу;
- 12) про роз'яснення чи відмову у роз'ясненні рішення, ухвали;
- 13) про внесення виправлень у рішення, ухвалу;
- 14) про повернення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами;
- 15) окрема;
- 16) додаткова;
- 17) про поновлення пропущеного строку для пред'явлення наказу до виконання;
- 18) про внесення виправлень до наказу, визнання наказу таким, що не підлягає виконанню;

- 19) про видачу дубліката наказу або відмову у його видачі;
- 20) про відстрочку або розстрочку виконання рішення, ухвали, постанови, зміни способу та порядку їх виконання;
- 21) про розгляд скарг на дії (бездіяльність) органів Державної виконавчої служби;
- 22) про відмову у прийнятті заяви про скасування рішення третейського суду;
- 23) про повернення заяви про скасування рішення третейського суду;
- 24) про відмову поновити пропущений процесуальний строк;
- 25) про повернення заяви про видачу виконавчого документа за рішенням третейського суду.

Апеляційна скарга подається через місцевий господарський суд, який розглянув справу.

Місцевий господарський суд у триденний строк надсилає одержану апеляційну скаргу разом зі справою, а у випадках, передбачених частиною третьою ст. 106 ГПК (у разі подання апеляційної скарги на ухвали місцевого господарського суду, передбачені пунктами 1, 5, 10–21 частини першої цієї статті, до суду апеляційної інстанції передаються лише копії матеріалів, необхідних для розгляду скарги. У разі необхідності апеляційний господарський суд може витребувати також копії інших матеріалів справи) – копіями матеріалів справи відповідному апеляційному господарському суду.

Справа, яка надіслана до апеляційного господарського суду, реєструється в день її надходження з дотриманням порядку, встановленого частинами другою, третьою ст. 2–1 ГПК. Мається на увазі, що позовні заяви, скарги та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до господарського суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов’язковій реєстрації в автоматизованій системі документообігу суду, яка здійснюється працівниками апарату відповідного суду в день надходження документів. До автоматизованої системи документообігу суду в обов’язковому порядку вносяться: дата надходження документів, інформація про предмет спору та сторони по справі, прізвище працівника апарату суду, який здійснив реєстрацію, інформація про рух судових документів, дані про суддю, який розглядав справу, та інші дані, передбачені Положенням про автоматизовану систему документообігу суду, що затверджується Радою суддів України за погодженням з Державною судовою адміністрацією України.

Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних документів за принципом вірогідності, який враховує кількість справ, що перебувають у провадженні суддів, заборону брати участь у перегляді рішень для судді, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого порушується питання, перебування суддів у відпустці, на лікарняному, у відрядженні та закінчення терміну повноважень. Справи розподіляються з урахуванням спеціалізації суддів. Після визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи, внесення змін до реєстраційних даних щодо цієї

справи, а також видалення цих даних з автоматизованої системи документообігу суду не допускається, крім випадків, установлених законом.

Перегляд за апеляційною скаргою рішень та ухвал місцевого господарського суду здійснює апеляційний господарський суд, повноваження якого поширюються на територію знаходження відповідного місцевого господарського суду (ст. 92 ГПК). Поряд з цим, подання апеляційної скарги обмежено певним строком. Згідно частини першої ст. 93 ГПК апеляційна скарга подається на рішення місцевого господарського суду протягом десяти днів, а на ухвалу місцевого господарського суду – протягом п'яти днів з дня їх оголошення місцевим господарським судом. У разі якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частину рішення, зазначений строк обчислюється з дня підписання рішення, оформленого згідно ст. 84 ГПК.

Апеляційний господарський суд постановляє ухвалу про повернення апеляційної скарги у випадках, якщо вона подана після закінчення строків, установлених цією статтею, і суд за заявою особи, яка її подала, не знайде підстав для поновлення строку, та незалежно від поважності причини пропуску цього строку – у разі, якщо апеляційна скарга подана прокурором, органом державної влади, органом місцевого самоврядування після спливу одного року з дня оголошення оскаржуваного судового рішення. Розгляд заяви особи про поновлення строку на подання апеляційної скарги здійснюється одним із суддів колегії суддів апеляційного господарського суду, склад якої визначений при реєстрації справи згідно положень частини четвертої ст. 91 ГПК.

Початок перебігу та закінчення строку на подання апеляційної скарги обчислюється за правилами ст. 51–52 ГПК.

Водночас, для апеляційної скарги, законодавець встановив форму і зміст. Згідно ст. 94 ГПК, апеляційна скарга, подається у письмовій формі і повинна містити:

- 1) найменування апеляційного господарського суду, до якого подається скарга;
- 2) найменування місцевого господарського суду, який прийняв рішення, номер справи та дату прийняття рішення;
- 3) вимоги особи, яка подає апеляційну скаргу, а також підстави, з яких порушено питання про перегляд рішення, з посиланням на законодавство і матеріали, що є у справі або подані додатково;
- 4) перелік документів, доданих до скарги.

Апеляційна скарга підписується особою, яка подає скаргу або її представником.

До скарги додаються докази сплати судового збору і надсилання копії скарги іншій стороні у справі. При цьому апеляційна скарга не повинна містити вимог, які не були предметом судового розгляду в суді першої інстанції. Водночас, згідно ст. 95 ГПК, особа, яка подає апеляційну скаргу, надсилає іншій стороні у справі копію цієї скарги і доданих до неї документів, які у сторони відсутні. У свою чергу, прокурор, який подає апеляційну скаргу, надсилає сторонам по справі її копію і копії доданих до неї документів, які відсутні у справі. Крім того, норми ст. 96 ГПК

встановлюють, що сторона у справі, отримавши апеляційну скаргу, має право надіслати відзив на неї апеляційній інстанції і особі, яка подала скаргу. Відзив на апеляційну скаргу є правом, а не обов'язком особи яка її отримала. У той же час, відсутність відзиву на апеляційну скаргу не перешкоджає перегляду рішення місцевого господарського суду.

Проте, отримавши апеляційну скаргу, суд може її не прийняти до розгляду та повернута адресату.

Повернення апеляційної скарги здійснюється згідно до вимог ст. 97 ГПК, згідно якої апеляційна скарга не приймається до розгляду і повертається апеляційним господарським судом, якщо:

1) апеляційна скарга підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено;

2) до скарги не додано доказів надсилання її копії іншій стороні (сторонам);

3) до скарги не додано документів, що підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі;

4) скаргу подано після закінчення строку, встановленого для її подання, без клопотання про поновлення цього строку або таке клопотання відхилено;

5) до винесення ухвали про прийняття скарги до провадження особа, яка подала скаргу, подала заяву про її відкликання.

Про повернення апеляційної скарги виноситься ухвала.

На ухвалу про повернення апеляційної скарги може бути подана касаційна скарга.

Після усунення обставин, зазначених у пунктах 1, 2 і 3 частини першої ст. 97 ГПК, апеляційна скарга може бути подана повторно.

При апеляційному оскарженні слід врахувати роз'яснення Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального кодексу України» № 7 від 17 травня 2011 р., який роз'яснив таке.

За змістом частини першої ст. 91 ГПК апеляційна скарга подається на рішення місцевого господарського суду, яке не набрало законної сили. Прийняття і розгляд апеляційної скарги на рішення, яке набрало законної сили, можливе лише з дотриманням приписів частини другої ст. 93 ГПК щодо поновлення строку подання скарги.

Апеляційна скарга подається також на ухвали місцевого господарського суду, які оскаржуються в апеляційному порядку окремо від рішення господарського суду у випадках, передбачених ст. 106 ГПК.

Питання про прийняття або повернення апеляційної скарги, відмову в її прийнятті тощо вирішується колегією суддів без виклику осіб, які беруть участь у справі. За результатами вирішення відповідного питання виноситься ухвала. У разі якщо у провадженні апеляційної інстанції вже знаходиться апеляційна скарга одного з учасників судового процесу на ухвалу або рішення місцевого господарського суду, а іншим учасником судового процесу подано апеляційну скаргу на ту ж саму або іншу ухвалу чи рішення і ця друга скарга підлягає розглядові, апеляційний господарський суд приймає її до спільного

розгляду з раніше поданою і прийнятою до провадження скаргою, про що виносить відповідну ухвалу.

Апеляційний господарський суд не вправі повертати апеляційну скаргу супровідним листом або в інший, не передбачений законом спосіб. Апеляційну скаргу може бути повернуто з підстав, зазначених у першому реченні частини другої ст. 93, у частині першій ст. 97 ГПК, у частині другій ст. 106 ГПК. Отже, апеляційний господарський суд не вправі повернути апеляційну скаргу, якщо її подано не через місцевий господарський суд, який розглянув справу. У разі надходження апеляційної скарги безпосередньо до суду апеляційної інстанції останній направляє зазначену скаргу до місцевого господарського суду, який розглянув справу, з метою дотримання вимог ст. 91 ГПК.

У застосуванні пункту 2 частини першої ст. 97 ГПК господарському суду необхідно враховувати таке. Розрахунковий документ встановленої форми, що підтверджує надання послуг поштового зв'язку (касовий чек, розрахункова квитанція тощо), може вважатися належним доказом надсилання іншій стороні у справі копії апеляційної скарги і доданих до неї документів. Доданий до апеляційної скарги реєстр поштових відправлень, поданий в оригіналі або в належній чином засвідченій копії, також може вважатися належним доказом надсилання іншій стороні копії скарги; таким доказом може бути й засвідчений належним чином витяг з відповідного реєстру. Якщо ж у господарського суду з тих чи інших причин виникнуть сумніви у достовірності копії поштового реєстру або витягу з нього, він не позбавлений права і можливості у порядку підготовки до розгляду справи або у процесі її розгляду витребувати у скаржника не подані ним раніше касовий чек (розрахункову квитанцію), оригінал реєстру поштових відправлень з відбитком поштового штемпеля, за необхідності – відповідну довідку підприємства зв'язку тощо. Відсутність опису вкладення до листа не тягне за собою наслідків у вигляді повернення апеляційної скарги, оскільки законодавством не передбачено обов'язкового оформлення відправником такого опису (за винятком випадків, зазначених у пункті 60 Правил надання послуг поштового зв'язку, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 270 від 5 березня 2009 р.) і у господарського суду відсутні правові підстави спонукати відправників до обов'язкового оформлення описів вкладення.

Суду апеляційної інстанції не слід допускати повернення апеляційних скарг у разі виникнення у нього сумнівів щодо надходження й зарахування сум судового збору до Державного бюджету України. У таких випадках суд може і повинен згідно з пунктом 4 ст. 65 ГПК витребувати від особи, яка подала апеляційну скаргу, відповідне підтвердження територіального органу Державного казначейства України.

Ухвалу про повернення апеляційної скарги може бути оскаржено у касаційному порядку. Після усунення обставин, які були підставою для повернення апеляційної скарги, її може бути подано повторно (ч. 4 ст. 97 ГПК). Якщо первісну апеляційну скаргу повернуто судом апеляційної інстанції не у зв'язку з порушенням, що передбачене пунктом 2 частини першої ст. 97 ГПК,

то у разі повторного подання тієї ж самої скарги суд може не вимагати від сторони подання доказів надсилання іншій стороні (сторонам) копії скарги. Якщо апеляційну скаргу подано повторно з пропуском передбаченого частиною першою ст. 93 ГПК строку, то її подання без клопотання про відновлення відповідного строку є підставою для повернення повторно поданої скарги (пункт 4 ч.1 ст. 97 ГПК).

Клопотання про відновлення строку подання апеляційної скарги з огляду на приписи ст. 53 ГПК повинно містити обґрунтування поважності причин пропуску такого строку (за необхідності – з посиланням на відповідні докази, які подаються апеляційному господарському суду на загальних підставах). При цьому своєчасне (у межах встановленого строку) подання первісної апеляційної скарги і невідкладне (одразу після одержання відповідної ухвали) усунення скаргником недоліків, які стали причиною повернення останньої, враховуються апеляційним господарським судом у вирішенні питання про відновлення строку подання апеляційної скарги разом з іншими обставинами, на які посилається скаргник у зазначеному клопотанні.

Треті особи користуються правами і несуть обов'язки сторони у справі (за деякими винятками щодо третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору); прокурор, який бере участь у справі, несе обов'язки і користується правами сторони (статті 26, 27, 29 ГПК). Якщо до апеляційної скарги не додано доказів надіслання її копії третім особам, прокурору, який бере участь у справі, то така апеляційна скарга не приймається до розгляду і повертається господарським судом (пункт 2 ч. 1 ст. 97 ГПК).

Статтею 93 ГПК встановлено, що апеляційна скарга, яка подана після закінчення строків, установлених цією статтею, повертається, якщо апеляційний господарський суд за заявою особи, яка її подала, не знайде підстав для поновлення строку. Відповідну заяву (клопотання) може бути викладено в апеляційній скарзі чи в окремому документі, і в останньому випадку її має бути подано одночасно з апеляційною скаргою. Заява розглядається, якщо вона надійшла до винесення ухвали про повернення апеляційної скарги.

Заява про поновлення строку розглядається одноособово одним із суддів колегії суддів апеляційного господарського суду, склад якої визначений у встановленому законом порядку. Наявність або відсутність підстав для задоволення заяви про відновлення пропущеного строку подання апеляційної скарги визначається за правилами частини першої ст. 53 ГПК.

Про поновлення або про відмову в поновленні пропущеного строку зазначається відповідно в ухвалі апеляційного господарського суду про прийняття апеляційної скарги до провадження (ст. 98 ГПК) або про її повернення (ч. 2 ст. 93, пункт 4 ч. 1 ст. 97 ГПК). Ухвалу про відмову у відновленні пропущеного строку подання апеляційної скарги та про повернення останньої може бути оскаржено в касаційному порядку (ч. 3 ст. 53 ГПК).

Якщо апеляційну скаргу подано прокурором, органом державної влади чи органом місцевого самоврядування після спливу одного року з дня оголошення оскаржуваного судового рішення, то відповідний строк як не може

бути поновлено. У таких випадках повернення апеляційної скарги здійснюється на підставі частини другої ст. 93 ГПК (а не пункту 4 ч. 1 ст. 97 ГПК).

Якщо після прийняття апеляційної скарги виникають сумніви у наявності в особи, яка підписала скаргу, права на її підписання, суд пропонує заявникові подати відповідні докази. У разі неподання таких доказів скарга залишається без розгляду на підставі пункту 1 частини першої ст. 81 ГПК з винесенням відповідної ухвали.

У випадках передбачених у пунктах 2 і 3 частини першої ст. 97 ГПК, коли підстави повернення апеляційної скарги виявлені судом апеляційної інстанції після прийняття апеляційної скарги, суд витребує від особи, яка подала скаргу, докази надсилання її копії іншій стороні (сторонам) та сплати судового збору у встановленому порядку і розмірі. У разі неподання таких доказів скарга залишається без розгляду на підставі пункту 5 частини першої ст. 81 ГПК, а у випадку несплати судового збору у встановленому законом розмірі суд також має право стягнути недоплачену суму збору за результатами апеляційного провадження.

Про прийняття апеляційної скарги до провадження, апеляційний господарський суд, згідно ст. 98 ГПК виносить ухвалу, в якій повідомляється про час і місце розгляду скарги. Питання про прийняття апеляційної скарги до провадження або про відмову у прийнятті до провадження апеляційний господарський суд вирішує не пізніше трьох днів з дня надходження апеляційної скарги. Ухвала надсилається сторонам та прокурору, який брав участь у розгляді справи або вступив у розгляд справи.

§ 2. Розгляд апеляційної скарги

В апеляційній інстанції справи переглядаються за правилами розгляду цих справ у першій інстанції з урахуванням особливостей, передбачених у цьому розділі (ст. 99 ГПК).

Процедура перегляду регулюється нормами розділів I – XI ГПК з урахуванням таких особливостей:

- ст. 101 ГПК встановлює межі перегляду справи;
- ст. 102 ГПК встановлює строк перегляду справи незалежно від категорії справи (предмета спору). Водночас, строк може бути подовжено за правилами статті 69 ГПК;
- ст. 103 визначає повноваження апеляційного суду. Водночас, коли апеляційний суд виносить нове рішення, він користується правами, визначеними ст. 83 ГПК;
- згідно ст. 105 ГПК за наслідками розгляду апеляційної скарги.

Водночас особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відмовитися від неї до винесення постанови. У такому випадку, як зазначено в ст. 100 ГПК, апеляційний господарський суд має право не приймати відмову від скарги з підстав, визначених у частині шостій статті 22 ГПК.

Тобто, господарський суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем, якщо ці дії суперечать законодавству або порушують чий-небудь права і охоронювані законом інтереси. Про прийняття відмови від скарги апеляційний господарський суд виносить ухвалу, якщо рішення місцевого господарського суду не оскаржено іншою стороною.

У процесі перегляду справи апеляційний господарський суд за наявними у справі і додатково поданими доказами, згідно ст. 101 ГПК повторно розглядає справу. Додаткові докази приймаються судом, якщо заявник обґрунтував неможливість їх подання суду першої інстанції з причин, що не залежали від нього. У такому випадку апеляційний господарський суд не зв'язаний доводами апеляційної скарги і перевіряє законність і обґрунтованість рішення місцевого господарського суду у повному обсязі. При цьому в апеляційній інстанції не приймаються і не розглядаються вимоги, що не були предметом розгляду в суді першої інстанції.

Отже, положення розділів I–XI ГПК мають загальний характер і можуть застосовуватись апеляційним судом з урахуванням конкретних обставин, оскільки під час розгляду справи в апеляційній інстанції суд на підставі частини першої ст. 101 ГПК повторно розглядає справу та згідно ст. 103 ГПК має право скасувати рішення повністю або частково і прийняти нове рішення. Крім того, як зазначено в пункті 9 роз'яснення Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального кодексу України» № 7 від 17 травня 2011 р., який роз'яснив таке.

Згідно частини першої ст. 101 ГПК апеляційний суд переглядає справу за наявними у ній і додатково поданими доказами. Додаткові докази приймаються апеляційним судом, якщо заявник обґрунтував неможливість їх подання суду першої інстанції з причин, що не залежали від нього.

У вирішенні питань щодо прийняття додаткових доказів суд апеляційної інстанції повинен повно і всебічно з'ясовувати причини їх неподання з урахуванням конкретних обставин справи і об'єктивно оцінити поважність цих причин. У разі прийняття додаткових доказів у постанові апеляційної інстанції мають зазначатися підстави такого прийняття.

До згаданих підстав належить, зокрема, необґрунтоване відхилення судом першої інстанції клопотань сторін про витребування господарським судом доказів у порядку ст. 38 ГПК. У такому разі суд апеляційної інстанції за відповідним клопотанням сторони самостійно витребує необхідні додаткові докази. При цьому апеляційний господарський суд не зв'язаний доводами апеляційної скарги і перевіряє законність і обґрунтованість рішення місцевого господарського суду у повному обсязі (ч. 2 ст. 101 ГПК).

Для розгляду апеляційної скарги встановлений строк її розгляду.

Згідно ст. 102 ГПК апеляційна скарга на рішення місцевого господарського суду розглядається у двомісячний строк з дня постановлення ухвали про прийняття апеляційної скарги до провадження.

Апеляційна скарга на ухвалу місцевого господарського суду розглядається протягом п'ятнадцяти днів з дня постановлення ухвали про прийняття апеляційної скарги до провадження.

У разі, якщо апеляційну скаргу було подано безпосередньо до апеляційного суду, початок строку повинен обраховуватися з дати надходження справи з суду першої інстанції до апеляційного суду. Закінчення строку визначається за правилами ст. 50 ГПК «Встановлення та обчислення процесуальних строків» та 51 ГПК «Закінчення процесуальних строків».

Протягом цього строку апеляційний господарський суд повинен розглянути справу та і результатами розгляду винести постанову.

Відкладання справи та оголошення перерви в засіданні можливі в межах цього строку (ст. 77 ГПК), коли господарський суд відкладає розгляд справи в межах строків, встановлених статтею 69 ГПК, коли за якихось обставин спір не може бути вирішено в даному засіданні.

Розгляд справи може бути зупинений з підстав, викладених у ст. 79 ГПК, коли господарський суд зупиняє провадження у справі в разі неможливості розгляду даної справи до вирішення пов'язаної з нею іншої справи, що розглядається іншим судом, а також у разі звернення господарського суду із судовим дорученням про надання правової допомоги до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави.

У такому випадку строк розгляду справи зупиняється й поновлюється разом із поновленням провадження у справі.

§ 3. Повноваження апеляційної інстанції

Повноваження апеляційної інстанції визначено статтею 103 ГПК, згідно якої, апеляційна інстанція за результатами розгляду апеляційної скарги має право:

- 1) залишити рішення місцевого господарського суду без змін, а скаргу без задоволення;
- 2) скасувати рішення повністю або частково і прийняти нове рішення;
- 3) скасувати рішення повністю або частково і припинити провадження у справі або залишити позов без розгляду повністю або частково;
- 4) змінити рішення.

В постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» №14 від 18 грудня 2009 р. зазначено, що повноваження апеляційної інстанції щодо розгляду апеляційних скарг на рішення суду першої інстанції вичерпно визначено ст. 103 ГПК, яка не передбачає можливості передачі справи, на новий розгляд до суду першої інстанції. Таке право надано апеляційній Інстанції лише у разі скасування ухвал, зазначених у частині сьомій ст. 106 ГПК.

Отже, якщо у процесі перегляду справи апеляційним господарським судом буде встановлено, що суд першої інстанції, приймаючи процесуальний акт, неправомірно відмовив у задоволенні частини позовних вимог, або припинив

провадження чи залишив без розгляду позов у певній частині, або ж не розглянув одну чи кілька заявлених вимог, у тому числі в зв'язку з неправомірною відмовою в прийнятті зустрічної позовної заяви тощо, суд апеляційної інстанції повинен самостійно усунути відповідне порушення. Він не вправі передавати справу на новий розгляд до господарського суду першої інстанції.

Водночас, норми ГПК передбачають підстави для скасування або зміни рішення. Згідно ст. 104 ГПК підставами для скасування або зміни рішення місцевого господарського суду є:

- 1) неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи;
- 2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які місцевий господарський суд визнав встановленими;
- 3) невідповідність висновків, викладених у рішенні місцевого господарського суду, обставинам справи;
- 4) порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права.

Порушення або неправильне застосування норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення лише за умови, якщо це порушення призвело до прийняття неправильного рішення.

Порушення норм процесуального права є в будь-якому випадку підставою для скасування рішення місцевого господарського суду, якщо:

- 1) справу розглянуто господарським судом у незаконному складі колегії суддів;
- 2) справу розглянуто господарським судом за відсутністю будь-якої із сторін, не повідомленої належним чином про місце засідання суду;
- 3) господарський суд прийняв рішення про права і обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі;
- 4) рішення не підписано будь-ким із суддів або підписано не тими суддями, які зазначені у рішенні;
- 5) рішення прийнято не тими суддями, які входили до складу колегії, що розглядала справу;
- 6) рішення прийнято господарським судом з порушенням правил предметної або територіальної підсудності, крім випадків, передбачених у частині третій статті 17 ГПК;
- 7) рішення прийнято господарським судом з порушенням правил виключної підсудності.

Неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, та недоведеність обставин, що мають значення для справи, які місцевий господарський суд визнав установленими, пов'язані з порушеннями процесу доказування, які допущені місцевим господарським судом. Це означає, що рішення суду першої інстанції є необґрунтованим, оскільки згідно пункту 1 постанови Пленуму Верховного Суду України № 11 від 29 грудня 1976 р. «Про судові рішення» обґрунтованим визнається рішення, в якому відображені обставини, які мають значення для даної справи, висновки суду про встановлені

обставини і правові наслідки є вичерпними, відповідають дійсності і підтверджуються достовірними доказами, дослідженими в судовому засіданні.

Рішення є законним тоді, коли суд, виконавши всі вимоги цивільного процесуального законодавства і всебічно перевіривши обставини, вирішив справу у відповідності з нормами матеріального права, що підлягають застосуванню до даних правовідносин, а при їх відсутності – на підставі закону, що регулює подібні відносини, або виходячи із загальних засад і змісту законодавства України.

Обґрунтованим визнається рішення, в якому повно відображені обставини, які мають значення для даної справи, висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними, відповідають дійсності і підтверджуються достовірними доказами, дослідженими в судовому засіданні.

За наслідками розгляду апеляційної скарги апеляційний господарський суд, згідно ст. 105 ГПК приймає постанову, в якій має бути зазначено:

- 1) найменування апеляційного господарського суду, який розглянув апеляційну скаргу, склад суду, номер справи і дата прийняття постанови;
- 2) найменування сторін і найменування особи, яка подала скаргу;
- 3) найменування місцевого господарського суду, рішення якого оскаржується, номер справи, дата прийняття рішення, прізвища судді (суддів);
- 4) стислий виклад суті рішення місцевого господарського суду;
- 5) підстави, з яких порушено питання про перегляд рішення;
- 6) доводи, викладені у відзиві на апеляційну скаргу;
- 7) обставини справи, встановлені апеляційною інстанцією, доводи, за якими апеляційна інстанція відхиляє ті чи інші докази, мотиви застосування законів та інших нормативно-правових актів;
- 8) у разі скасування або зміни рішення місцевого господарського суду – доводи, за якими апеляційна інстанція не погодилась з висновками суду першої інстанції;
- 9) висновки за результатами розгляду апеляційної скарги;
- 10) новий розподіл судових витрат у разі скасування чи зміни рішення.

Постанова набирає законної сили з дня її прийняття і надсилається сторонам у справі в триденний строк з дня її прийняття. Водночас, постанову апеляційної інстанції може бути оскаржено у касаційному порядку.

Окремо від рішення місцевого господарського суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали місцевого господарського суду (ст. 106 ГПК).

Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду. У разі подання апеляційної скарги на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду, місцевий господарський суд повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню. У разі подання апеляційної скарги на ухвали місцевого господарського суду, передбачені пунктами 1, 5, 10–21 частини першої цієї статті, до суду апеляційної інстанції передаються лише копії матеріалів, необхідних для розгляду скарги. У разі необхідності

апеляційний господарський суд може витребувати також копії інших матеріалів справи.

Подання апеляційних скарг на ухвали місцевого господарського суду не перешкоджає продовженню розгляду справи цим судом. Апеляційні скарги на ухвали місцевого господарського суду розглядаються в порядку, передбаченому для розгляду апеляційних скарг на рішення місцевого господарського суду. Апеляційні скарги на ухвали місцевого господарського суду можуть подавати сторони та інші учасники судового процесу, зазначені у ГПК та Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

У випадках скасування апеляційною інстанцією ухвал про відмову у прийнятті позовної заяви або заяви про порушення справи про банкрутство, про повернення позовної заяви або заяви про порушення справи про банкрутство, зупинення провадження у справі, припинення провадження у справі, про залишення позову без розгляду або залишення заяви у провадженні справи про банкрутство без розгляду справа передається на розгляд місцевого господарського суду.

Стаття 106 ГПК встановлює особливості апеляційного оскарження та апеляційного перегляду ухвал господарського суду першої інстанції. Водночас, слід звернути увагу, що частиною першою ст. 106 ГПК встановлено обмеження права на апеляційне оскарження ухвал місцевого господарського суду. Ухвали місцевого господарського суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у випадках, передбачених ГПК та Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». За змістом зазначеної норми ухвалу місцевого господарського суду може бути оскаржено до апеляційного господарського суду тоді, коли це прямо передбачено у відповідних статтях ГПК, що регулюють винесення ухвал.

В пункті 7 Інформаційного листа ВГСУ Про Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 01-06/606/2013 від 28 березня 2013 р. зазначено, що згідно ст. 8 Закону оскарженню підлягають:

♦ в апеляційному порядку – постанова про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури; усі ухвали місцевого господарського суду, прийняті у справі про банкрутство, крім випадків, передбачених Господарським процесуальним кодексом України та Законом. До числа оскаржуваних належать й ухвали про відмову в прийнятті заяви про порушення справи про банкрутство та про повернення заяви про порушення справи про банкрутство, а також ухвали, які стосуються процедури досудової санації, а саме про: повернення заяви про затвердження плану досудової санації; затвердження плану досудової санації; відмову в затвердженні плану досудової санації;

♦ у касаційному порядку – постанови та ухвали апеляційного господарського суду, прийняті за результатами перегляду таких судових рішень: ухвали про порушення провадження у справі про банкрутство; ухвали про визнання недійсними правочинів (договорів) боржника; ухвали за результатами розгляду грошових вимог кредиторів (ухвали про затвердження

реєстру вимог кредиторів); ухвали про звільнення (усунення, припинення повноважень) арбітражного керуючого; ухвали про перехід до наступної судової процедури; ухвали про затвердження плану санації; ухвали про припинення провадження у справі про банкрутство; постанови про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури.

Наведений перелік судових рішень, що підлягають оскарженню, є вичерпним, і тому подання апеляційних або касаційних скарг на інші судові рішення, прийняті у справі про банкрутство, тягне за собою наслідки у вигляді відмови в прийнятті відповідної апеляційної або касаційної скарги.

У разі оскарження судових рішень, які опосередковують рух справи про банкрутство (ухвали про порушення провадження у справі про банкрутство, ухвали про введення процедури санації, ухвали про затвердження плану санації, постанови про визнання боржника банкрутом тощо), провадження у справі про банкрутство підлягає зупиненню згідно ст. 79 ГПК. У разі ж скасування зазначених судових рішень, у тому числі ухвали про припинення провадження у справі, ухвали про відмову в порушенні справи про банкрутство, справа (заява) передається на розгляд (новий розгляд) до відповідного господарського суду в іншому складі суду.

Якщо ж скасовуються інші судові рішення, то справа передається на розгляд (новий розгляд) до відповідного господарського суду в іншому складі суду лише у відповідній частині (наприклад, у частині розгляду грошових вимог кредитора, розгляду заяви про визнання правочину недійсним тощо). Після розгляду (нового розгляду) справи у відповідній частині іншим складом суду, дані матеріали приєднуються до основної справи для подальшого розгляду.

За наслідками скасування в апеляційному та касаційному порядку судових рішень суд апеляційної та касаційної інстанцій у своїй постанові має обов'язково зазначати, що справа (або справа у відповідній частині) передається на розгляд (новий розгляд) до відповідного господарського суду в іншому складі суду.

Зазначене не стосується ухвал, які пов'язані виключно з рухом справи та якими провадження у справі не закінчується (ухвали про передачу справи за підсудністю, про повернення або відмову в прийнятті заяви про порушення провадження у справі про банкрутство, про зупинення провадження у справі, про залишення заяви про порушення провадження у справі про банкрутство без розгляду тощо), оскільки у разі їх скасування справа може бути передана на розгляд судді, яким винесено відповідну ухвалу.

Оскарження наступних ухвал місцевого господарського суду передбачено такими нормами ГПК:

- ◆ про передачу справи за підсудністю (ст. 17);
- ◆ про вжиття запобіжних заходів, про відмову в задоволенні заяви про вжиття запобіжних заходів (43–1);
- ◆ про відмову у прийнятті позовної заяви (ст. 62);
- ◆ про повернення позовної заяви (ст. 63);
- ◆ про забезпечення позову (ст. 67);
- ◆ про зупинення провадження (ст. 79);

- ◆ про припинення провадження у справі (ст. 80);
 - ◆ про залишення позову без розгляду (ст. 81);
 - ◆ додаткова ухвала (ст. 88);
 - ◆ окрема ухвала (ст. 90);
 - ◆ про повернення заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами (ст. 113);
 - ◆ ухвала за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами у разі зміни чи скасування ухвали або залишення рішення, ухвали, постанови без змін (ст. 114);
 - ◆ ухвала за результатами розгляду заяви стягувана або боржника про виправлення помилки, допущеної при його оформленні або видачі, чи визнання наказу таким, що не підлягає виконанню, та стягнення на користь боржника безпідставно одержаного стягувачем за наказом (ст. 117);
 - ◆ про поновлення пропущеного строку для пред'явлення наказу до виконання (ст. 119);
 - ◆ про відстрочку або розстрочку виконання рішення, ухвали, постанови, зміну способу та порядку їх виконання (ст. 121);
 - ◆ ухвала за результатами розгляду скарги на дії чи бездіяльність органів Державної виконавчої служби щодо виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів (ст. 121–1).
- Не підлягають апеляційному оскарженню ухвали:
- ◆ про розгляд справи у закритому засіданні, про відхилення клопотання з цього приводу (ст. 4);
 - ◆ про відвід судді (ст. 20);
 - ◆ про залучення іншого відповідача чи заміну неналежного відповідача (ст. 24);
 - ◆ про заміну сторони її правонаступником (ст. 25);
 - ◆ про виклик експерта до суду для надання мотивованого висновку щодо поставлених йому питань (ст. 31);
 - ◆ про відвід судового експерта (ст. 31);
 - ◆ про призначення і проведення судової експертизи (ст. 41);
 - ◆ про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу;
 - ◆ про допущення або залучення третіх осіб до участі у справі;
 - ◆ про порушення провадження у справі (ст. 64);
 - ◆ про продовження строку вирішення спору (ст. 69);
 - ◆ про відкладення розгляду справи (ст. 77);
 - ◆ про прийняття чи відхилення зауважень на протокол (ст. 81–1);
 - ◆ про роз'яснення рішення, ухвали, а також про виправлення описок чи арифметичних помилок (ст. 89);
 - ◆ про прийняття заяви прокурора про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами (ст. 113–1);
 - ◆ ухвала про розгляд заяви стягувача або боржника про виправлення помилки, допущеної при його оформленні або видачі, чи визнання наказу

таким, що не підлягає виконанню, та стягнення на користь боржника безпідставно одержаного стягувачем за наказом (ст. 117);

♦ ухвала про зупинення стягнення за наказом до розгляду заяви стягувача або боржника про виправлення помилки, допущеної при його оформленні або видачі, чи визнання наказу таким, що не підлягає виконанню, та стягнення на користь боржника безпідставно одержаного стягувачем за наказом, а також про витребування наказу (ст. 117);

♦ про час і місце розгляду заяви про відновлення пропущеного строку для пред'явлення наказу до виконання (ст. 119); про видачу дубліката наказу (ст. 120);

♦ про час і місце розгляду скарги на дії органів Державної виконавчої служби (ст. 121–2);

♦ про повне або часткове припинення стягнення за зміненими чи скасованими у відповідній частині рішенням, постановою (ст. 122).

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Хто має право на апеляційне оскарження?
- ✓ Як можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали місцевого господарського суду ?
- ✓ Розкрийте порядок подання апеляційної скарги.
- ✓ Назвіть строки подання апеляційної скарги ?
- ✓ Які існують підстави повернення апеляційних скарг ?
- ✓ Порядок розгляду апеляційної скарги.
- ✓ Який встановлений строк розгляду апеляційної скарги ?
- ✓ В чому полягає особливість апеляційного оскарження та апеляційного перегляду ухвал господарського суду першої інстанції ?
- ✓ Розкрийте повноваження апеляційної інстанції.

Модуль 16

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ У КАСАЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ

§ 1. Касаційне оскарження

Перегляд судових актів у касаційному порядку, поряд із апеляційним переглядом, призначений для усунення судових помилок у вирішенні господарських справ.

Обов'язковою ознакою судового акта, що оскаржується в касаційному порядку, є набрання ним законної сили.

Право касаційного оскарження визначені ст. 107 ГПК, відповідно до якої сторони, прокурор, треті особи, особи, які не брали участі у справі, але щодо яких суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право подати касаційну скаргу на:

1) рішення місцевого господарського суду після їх перегляду в апеляційному порядку та постанови апеляційного господарського суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду;

2) ухвали місцевого господарського суду, зазначені в частині першій ст. 106 ГПК, після їх перегляду в апеляційному порядку та постанови апеляційного господарського суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду.

У касаційному порядку можуть бути оскаржені три види судових актів:

- рішення місцевого господарського суду, які набрали законної сили;
- постанови апеляційного господарського суду;
- ухвали місцевого господарського суду та апеляційного господарського суду.

На відміну від оскарження рішення в апеляційному порядку, крім сторін, третіх осіб, прокурора, оскаржити судові рішення в касаційному порядку мають право особи, яких не було залучено до участі у справі. Таким особам право на оскарження надається, якщо судом прийнято рішення чи постанову, що стосується їхніх прав і обов'язків та у разі, якщо їх не було залучено до участі у справі.

Особи, які мають право на касаційне оскарження подають касаційну скаргу до Вищого господарського суду України, який є судом касаційної інстанції, через апеляційний господарський суд, який прийняв оскаржуване рішення чи постанову. За своїм процесуальним статусом Вищий господарський суд України є останньою інстанцією в системі спеціалізованих судів господарської юрисдикції та виконує функції касаційної інстанції.

Касаційна скарга може бути подана протягом двадцяти днів з дня набрання судовим рішенням апеляційного господарського суду законної сили.

У разі подання касаційної інстанції після закінчення встановлених ст. 110 ГПК строків, суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про повернення касаційної скарги у випадках, якщо вона подана після закінчення строків. Водночас, у разі якщо суд знайде підстави для поновлення строку, така

касаційна скарга може бути прийнята судом до розгляду. Форма і зміст касаційної скарги вказані в ст. 111 ГПК, відповідно до якої касаційна скарга подається у письмовій формі і повинна містити:

- 1) найменування касаційної інстанції;
- 2) найменування апеляційного господарського суду, постановою якого оскаржується, номер справи та дату прийняття постанови;
- 3) найменування особи, що подає скаргу, та іншої сторони (сторін) у справі;
- 4) вимоги особи, що подала скаргу, із зазначенням суті порушення або неправильного застосування норм матеріального чи процесуального права;
- 5) перелік доданих до скарги документів.

Не допускаються посилання у касаційній скарзі на недоведеність обставин справи. Касаційна скарга підписується особою, яка подала скаргу або її уповноваженим представником та до неї додаються докази сплати судового збору і надсилання копії скарги іншій стороні у справі.

Особа та прокурор, які подали касаційну скаргу, зобов'язані надіслати іншій стороні у справі копії касаційної скарги і доданих до неї документів, які у цієї сторони відсутні. Сторона у справі, отримавши касаційну скаргу, має право надіслати відзив на неї касаційній інстанції і особі, що подала скаргу. Проте, відсутність відзиву на касаційну скаргу не перешкоджає перегляду судового рішення, що оскаржується.

В ухвалі про прийняття касаційної скарги зазначається час і місце розгляду скарги. Ухвала надсилається особам, що беруть участь у справі, а також особі, яка не була залучена до участі у справі і подала касаційну скаргу (ст. 107 ГПК).

У питанні касаційного оскарження слід виходити із постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування розділу XII–1 Господарського процесуального кодексу України» №11 від 24 жовтня 2011 р., який надав такі роз'яснення.

Касаційна скарга подається до ВГСУ як суду касаційної інстанції тільки через апеляційний господарський суд (статті 108, 109 ГПК). Якщо касаційну скаргу помилково подано через місцевий господарський суд, в якому знаходяться матеріали справи, останній невідкладно надсилає цю скаргу разом з матеріалами справи до суду апеляційної інстанції для виконання вимог частини другої ст. 109 ГПК.

Згідно частини п'ятої ст. 85 ГПК рішення господарського суду набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним господарським судом.

Господарський суд апеляційної інстанції, прийнявши постанову за результатами перегляду рішення суду першої інстанції, повинен повернути матеріали відповідної справи до місцевого господарського суду. Якщо зазначену постанову оскаржено в касаційному порядку, матеріали справи у разі

необхідності видачі судом першої інстанції наказу на виконання судового рішення і в цьому випадку мають бути невідкладно повернуті до місцевого господарського суду, який після видачі стягувачеві зазначеного наказу так само невідкладно надсилає їх до суду касаційної інстанції. При цьому видача місцевим господарським судом наказу до моменту повернення матеріалів справи з суду вищої інстанції не допускається, в тому числі й за наявності завіреної судом такої інстанції копії відповідного судового рішення.

Питання про прийняття або повернення касаційної скарги вирішується колегією суддів без виклику осіб, які беруть участь у справі. За результатами вирішення відповідного питання виноситься ухвала.

У разі оскарження декількома особами у встановленому ГПК порядку ухвали або постанови апеляційного господарського суду касаційною інстанцією приймаються до провадження всі скарги, які відповідають вимогам ГПК, та розглядаються в одному касаційному провадженні. За кожною з них виноситься ухвала про прийняття до провадження, а в разі одночасного надходження таких скарг вони можуть прийматися до провадження однією ухвалою.

У випадку коли до Вищого господарського суду України надходить касаційна скарга, що відповідає вимогам ГПК, на судові рішення, стосовно якого вже порушено касаційне провадження, то вона приймається до спільного розгляду з раніше поданою касаційною скаргою, про що виноситься ухвала.

Касаційна інстанція не вправі повернути касаційну скаргу супровідним листом або в інший не передбачений законом спосіб. Повернення касаційної скарги здійснюється ВГСУ лише з підстав, зазначених у частині другій ст. 110 і в частині першій ст. 111–3 ГПК. У застосуванні пункту 3 частини першої названої норми ГПК господарському суду необхідно враховувати, що розрахунковий документ встановленої форми, що підтверджує надання послуг поштового зв'язку (оригінал касового чека, розрахункової квитанції тощо), може вважатися належним доказом надсилання іншій стороні у справі копії касаційної скарги і доданих до неї документів.

Ухвала місцевого господарського суду може бути переглянута в касаційному порядку окремо від рішення за одночасної наявності двох умов:

- ◆ ця ухвала належить до числа зазначених у частині 1 ст. 106 ГПК;
- ◆ вона вже переглядалася в апеляційному порядку.

Оскільки ухвали місцевого господарського суду, які виносяться під час виконання судового рішення, неможливо оскаржити одночасно з оскарженням рішення господарського суду, такі ухвали, в тому числі й про відмову у вчиненні процесуальних дій, зазначених у пунктах 17, 18, 20 частини першої ст. 106 ГПК, можуть бути переглянуті в касаційному порядку.

Предметом касаційного розгляду можуть бути й окремо від судового рішення ухвали, винесені апеляційною інстанцією, якщо вони належать до числа зазначених у частині першій ст. 106 ГПК, або якщо можливість їх оскарження передбачена відповідними нормами ГПК чи Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (зокрема, про: відмову у прийнятті апеляційної скарги; повернення апеляційної

скарги; залишення апеляційної скарги без розгляду; припинення апеляційного провадження; зупинення апеляційного провадження тощо).

У випадках подання касаційної скарги на ухвали, зазначені в пунктах 1, 5, 10 – 21 частини першої ст. 106 ГПК до суду касаційної інстанції передаються лише копії матеріалів, необхідних для розгляду скарги. У формуванні копій матеріалів, необхідних для розгляду касаційної скарги, має дотримуватися порядок, зазначений в Інструкції з діловодства в господарських судах України, затвердженій наказом Державної судової адміністрації України № 28 від 20 лютого 2013 р. За необхідності суд касаційної інстанції (з урахуванням вимог частини третьої ст. 106 і ст. 111–4 ГПК в їх системному взаємозв'язку) витребує з суду нижчої інстанції також копії інших матеріалів справи, а в разі потреби – й матеріали справи (в оригіналі), необхідні для розгляду касаційної скарги на ухвалу суду.

Якщо в касаційному порядку оскаржуються ухвали зі справ про банкрутство, в яких вирішується питання по суті і які фактично є рішеннями суду (про визнання або відмову у визнанні вимог кредитора, про затвердження плану санації, про затвердження звіту ліквідатора боржника та припинення провадження у справі тощо), до суду касаційної інстанції надсилаються матеріали справи, а не їх копії.

У той же час подання касаційної скарги на ухвалу місцевого або апеляційного господарського суду не перешкоджає продовженню розгляду справи відповідним судом, за винятком випадку, коли касаційною інстанцією витребуються усі матеріали справи. В такому випадку суд нижчої інстанції, надіславши відповідні матеріали до ВГСУ, зупиняє провадження у справі до повернення цих матеріалів з суду касаційної інстанції.

Згідно ст. 111–3 ГПК касаційна скарга не приймається до розгляду і повертається судом, якщо:

1) касаційна скарга підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено;

2) скаргу надіслано інакше, ніж через місцевий або апеляційний господарський суд, що прийняв рішення або постанову;

3) до скарги не додано доказів надіслання її копії іншій стороні (сторонам) у справі;

4) до скарги не додано документів, що підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі;

5) скаргу подано після закінчення строку, встановленого для її подання, без клопотання про поновлення цього строку або таке клопотання відхилено;

6) у скарзі не зазначено суті порушення або неправильного застосування норм матеріального чи процесуального права;

7) до надіслання ухвали про прийняття скарги до провадження від особи, що подала скаргу, надійшла заява про її відкликання.

Про повернення касаційної скарги виноситься ухвала. Після усунення обставин, зазначених у пунктах 1, 2, 3, 4 і 6 частини першої цієї статті, касаційна скарга може бути подана повторно.

При відмові у прийнятті касаційної скарги слід керуватися пунктом 5 та 6 постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування розділу

ХП –1 Господарського процесуального кодексу України» №11 від 24 жовтня 2011 р., надав такі роз'яснення.

Якщо касаційну скаргу подано: особою, яка не має права на її подання, або на процесуальний документ, який не приймався та відсутній в матеріалах справи, або; на рішення чи ухвалу місцевого господарського суду, які не переглядалися в апеляційному порядку, або на ухвалу суду першої чи апеляційної інстанції, яка не підлягає оскарженню (в тому числі якщо суд нижчої інстанції помилково не повернув скаржникові таку касаційну скаргу), або на рішення, постанову чи ухвалу, які вже переглядалися в касаційному порядку, або повторно після повернення первісної касаційної скарги на підставі пункту 5 частини першої ст. 111–3 ГПК, якщо клопотання про відновлення строку подання касаційної скарги було відхилено, або – повторно після повернення первісної касаційної скарги на підставі пункту 7 частини першої ст. 111–3 ГПК, або повторно після повернення касаційної скарги на підставі частини другої ст. 110 ГПК у зв'язку з пропуском передбаченого цією нормою річного строку, то відповідні обставини виключають перегляд судових рішень у касаційному порядку.

У таких випадках Вищий господарський суд України відмовляє у прийнятті касаційної скарги і виносить з цього приводу відповідну ухвалу з посиланням на статті 107, 111–13 ГПК.

У зв'язку з тим, що ГПК не встановлено строк для звернення до господарського суду з клопотанням про відновлення пропущеного строку подання касаційної скарги, слід виходити із того, що таке клопотання може бути викладено у скарзі чи в окремій заяві і в останньому випадку має бути подано до винесення ухвали про повернення касаційної скарги.

Повернення касаційної скарги, поданої з порушенням строку без клопотання про його відновлення з посиланням на пункт 5 частини першої ст. 111–3 ГПК, не перешкоджає повторному поданню касаційної скарги з клопотанням про відновлення строку її подання.

Клопотання про відновлення строку подання касаційної скарги розглядається колегією суддів без виклику осіб, які беруть участь у справі, одночасно з вирішенням питання про прийняття касаційної скарги до провадження. Згідно ст. 53 ГПК відновлення пропущеного процесуального строку здійснюється господарським судом за наявності поважної причини його пропуску.

У разі задоволення клопотання про відновлення пропущеного строку про це зазначається в ухвалі про прийняття касаційної скарги до провадження. Про відмову у відновленні пропущеного строку зазначається в ухвалі про повернення касаційної скарги. Якщо касаційну скаргу подано прокурором, органом державної влади чи органом місцевого самоврядування після спливу одного року з моменту набрання оскаржуваним рішенням законної сили, то відповідний строк не може бути поновлено; у таких випадках повернення касаційної скарги здійснюється на підставі частини другої ст. 110 ГПК (а не пункту 5 частини першої ст. 111–3 ГПК).

Треті особи користуються правами і несуть обов'язки сторони у справі (за деякими винятками щодо третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору); прокурор, який бере участь у справі, несе обов'язки і користується правами сторони (статті 26, 27, 29 ГПК). Тому якщо до касаційної скарги не додано доказів надіслання її копії третім особам, прокурору, який бере участь у справі, то така касаційна скарга не приймається до розгляду і повертається судом (пункт 3 ч.1 ст. 111– ГПК).

За приписом пункту 4 частини першої статті 111 ГПК у касаційній скарзі має бути зазначена суть порушення або неправильного застосування норм матеріального чи процесуального права. Недодержання цієї вимоги тягне за собою повернення скарги на підставі пункту 6 частини першої ст. 111–3 ГПК.

Отже, якщо в касаційній скарзі не зазначено, порушення або неправильного застосування яких конкретно норм матеріального і/або процесуального права припустилися суди нижчих інстанцій у прийнятті оскаржуваних судових рішень, в чому саме полягає таке порушення або неправильне застосування і яким чином воно вплинуло на прийняття цих рішень, то касаційна скарга до розгляду не приймається і підлягає поверненню судом.

У розгляді касаційної скарги, поданої особою, яка не брала участі в розгляді справи господарським судом нижчої інстанції і яка вважала, що таким господарським судом вирішено питання про її права та обов'язки, касаційна інстанція, прийнявши касаційну скаргу до провадження (якщо вона не підлягає поверненню з передбачених ГПК підстав), повинна з'ясувати наявність правового зв'язку між скаржником і сторонами у справі. Якщо при цьому буде встановлено, що права такої особи судовими рішення місцевого та апеляційного господарських судів не порушено та що питання про її права і обов'язки стосовно сторін у справі попередніми судовими інстанціями не вирішувалися, то суд касаційної інстанції своєю ухвалою припиняє касаційне провадження на підставі пункту 1 частини першої статті 80 ГПК, оскільки у такому випадку не існує правового зв'язку між скаржником і сторонами у справі, в зв'язку з чим відсутній суб'єкт касаційного оскарження.

У разі коли касаційну скаргу прийнято судом до провадження, а особа, яка подала таку скаргу, відмовилася від неї до винесення постанови касаційною інстанцією, суд касаційної інстанції згідно зі ст. 111–3 ГПК виносить ухвалу про прийняття відмови від скарги. Ця ухвала не може бути винесена за наявності обставин, зазначених у частині шостій ст. 22 ГПК.

Тобто, господарський суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем, якщо ці дії суперечать законодавству або порушують чий-небудь права і охоронювані законом інтереси.

У вирішенні питання про відкладення та зупинення розгляду справи слід мати на увазі, що згідно із ст. 111–5 ГПК касаційна інстанція використовує процесуальні права суду першої інстанції виключно для перевірки юридичної оцінки обставин справи та повноти їх встановлення у рішенні чи постанові господарського суду. Проте, касаційне провадження у справі може бути припинено з підстав, зазначених у пунктах 1 (у тому числі якщо буде встановлено, що особа,

яка подала касаційну скаргу, не мала права на таке подання) і 6 частини першої ст. 80 ГПК.

Що стосується порядку засідання у суді касаційної інстанції, цей порядок визначається відповідно до вимог ст. 74 ГПК з урахуванням меж перегляду справи в касаційній інстанції, передбачених ст. 111–7 ГПК. При цьому стислий зміст поданих (заявлених) учасниками судового процесу в суді касаційної інстанції заяв (клопотань) та результати їх розгляду (з наведенням відповідних мотивів) відображаються у судових рішеннях касаційної інстанції (в їх описових частинах).

Згідно із ст. 111–7 ГПК, переглядаючи у касаційному порядку судові рішення, касаційна інстанція на підставі встановлених фактичних обставин справи перевіряє застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права. У справах про банкрутство з урахуванням особливостей здійснення провадження з таких справ (зокрема, тривалості процедури банкрутства, наявності великої кількості учасників провадження) зупинення останнього за касаційною скаргою в зв'язку з поданням заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами не може мати місця.

Суд касаційної інстанції не зв'язаний доводами касаційної скарги щодо порушення чи неправильного застосування нижчими судовими інстанціями норм матеріального і процесуального права та може встановлювати порушення чи неправильне застосування відповідних норм, на які не було посилення в такій скарзі.

Питання про прийняття касаційної скарги до провадження або про повернення касаційної скарги суд вирішує не пізніше п'яти днів з дня її надходження.

Особа, що подала касаційну скаргу, має право відмовитися від неї до винесення постанови касаційною інстанцією. Проте, касаційна інстанція має право не прийняти відмову від скарги з підстав, зазначених у частині шостій ст. 22 ГПК. Про прийняття відмови від скарги касаційна інстанція виносить ухвалу, якщо рішення або постанову господарського суду не оскаржено іншою стороною.

Строк розгляду касаційної скарги визначений ст. 111–8 ГПК, згідно якої касаційна скарга у випадках, передбачених пунктом 1 частини першої ст. 107 ГПК, розглядається протягом одного місяця, а у випадках, передбачених пунктом другим частини першої ст. 107 ГПК, – протягом п'ятнадцяти днів з дня постановлення ухвали про прийняття касаційної скарги до провадження Вищим господарським судом України.

§ 2. Повноваження касаційної інстанції

Касаційна інстанція за результатами розгляду касаційної скарги, згідно статті 111–9 ГПК має право:

1) залишити рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції без змін, а скаргу без задоволення;

2) скасувати рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції повністю або частково і прийняти нове рішення;

3) скасувати рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції і передати справу на новий розгляд, якщо суд припустився порушень норм процесуального права, які унеможливили встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи. Справа направляється на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, якщо порушення норм процесуального права, які унеможливили встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, допущені тільки цим судом. У всіх інших випадках справа направляється до суду першої інстанції;

4) скасувати рішення першої інстанції, постанову апеляційної інстанції повністю або частково і припинити провадження у справі чи залишити позов без розгляду повністю або частково;

5) змінити рішення першої інстанції або постанову апеляційної інстанції;

6) залишити в силі одне із раніше прийнятих рішень або постанов.

Як зазначається в роз'ясненні постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування розділу XII –1 Господарського процесуального кодексу України» №11 від 24 жовтня 2011 р., у разі коли за результатами перевірки судом касаційної інстанції буде встановлено, що фактичні обставини, які входять до предмета доказування у цій справі, з'ясовані судом першої або апеляційної інстанції з достатньою повнотою, однак допущено помилки у застосуванні норм матеріального права, у зв'язку з чим висновки суду першої і апеляційної інстанції не відповідають цим обставинам, суд касаційної інстанції приймає нове рішення (пункт 2 ст. 111–9 ГПК).

Підставами для скасування або зміни рішення місцевого чи апеляційного господарського суду або постанови апеляційного господарського суду є порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права.

Порушення норм процесуального права, згідно ст. 111–10 ГПК є в будь-якому випадку підставою для скасування рішення місцевого або постанови апеляційного господарського суду, якщо:

1) справу розглянуто судом у незаконному складі колегії суддів;

2) справу розглянуто судом за відсутності будь-якої із сторін, не повідомленої належним чином про час і місце засідання суду;

3) господарський суд прийняв рішення або постанову, що стосується прав і обов'язків осіб, які не були залучені до участі в справі.

4) рішення або постанова не підписані будь-ким із суддів або підписані не тими суддями, що зазначені в рішенні або постанові;

5) рішення прийнято не тими суддями, які входили до складу колегії, що розглянула справу;

6) рішення прийнято господарським судом з порушенням правил предметної або територіальної підсудності, крім випадків, передбачених у частині четвертій ст. 17 ГПК.

7) рішення прийнято господарським судом з порушенням правил виключної підсудності.

Таким чином, згідно частини першої ст. 111–10 ГПК підставою для скасування судового рішення місцевого чи апеляційного господарського суду є, зокрема, порушення або неправильне застосування норм процесуального права. Проте судовий акт підлягає скасуванню лише за умови, якщо таке порушення призвело до прийняття неправильного судового рішення. Скасування судового рішення має бути наслідком істотного порушення процесуальних прав сторін спору або інших учасників судового процесу, що потягло за собою неможливість встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного розгляду справи.

Відповідне питання повинно вирішуватись у кожному конкретному випадку на підставі визначення кола обставин, що входять до предмета доказування у справі, та з урахуванням її матеріалів.

Безумовною підставою для скасування судового рішення касаційною інстанцією є прийняття такого рішення з порушенням (порушеннями), зазначеним у частині другій ст. 111–10 ГПК.

Крім того, згідно частини першої ст. 4–7 ГПК судове рішення приймається за результатами обговорення усіх обставин справи, а частиною першою ст. 43 ГПК передбачено всебічний, повний і об'єктивний розгляд в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності.

Недодержання судом першої або апеляційної інстанції цих норм процесуального права, якщо воно унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного розгляду справи, також є підставою для скасування судового рішення з передачею справи на новий розгляд до відповідного суду (пункт 3 ч. 1 ст. 111–9 ГПК), оскільки касаційна інстанція не має права сама встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені у рішенні або постанові місцевого чи апеляційного господарського суду чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, збирати нові докази або додатково перевіряти докази. При цьому питання про те, до якого саме господарського суду – місцевого або апеляційного – передати справу на повторний розгляд необхідно вирішувати з урахуванням того, ким із них допущено зазначене порушення, а також і визначені статтею 106 ГПК межі перегляду справи в апеляційній інстанції (у тому числі в частині обмеження можливості прийняття нею додаткових доказів) та інші процесуальні обмеження щодо застосування судом апеляційної інстанції певних норм ГПК, про які зазначено, зокрема, в абзаці четвертому пункту 8 постанови пленуму ВГСУ від 17 травня 2011 р. № 7 «Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального кодексу України».

Проте, слід мати на увазі, що у суду касаційної інстанції відсутні підстави для скасування судового рішення і передачі справи на новий розгляд, якщо стороною (або іншим учасником судового процесу) у вирішенні спору не подано суду в обґрунтування її вимог або заперечень належні і допустимі

докази, в тому числі на вимогу суду, або якщо в разі неможливості самостійно надати докази нею не подавалося клопотання про витребування їх судом (ч. 1 ст. 38 ГПК) і в зв'язку з цим розгляд справи господарським судом здійснювався виключно за наявними у справі доказами.

Якщо у справі було заявлено дві чи більше позовних вимог і недодержання судом першої або апеляційної інстанцій приписів частини першої ст. 47 і частини першої ст. 43 ГПК мало місце у розгляді лише однієї чи деяких з них, касаційна інстанція скасовує судові рішення попередніх інстанцій з передачею справи на новий розгляд саме у частині такої вимоги (вимог), а в решті позовних вимог приймає постанову відповідно до своїх повноважень, передбачених пунктами 1, 2, 4 – 6 ст. 111–9 ГПК.

За наслідками розгляду касаційної скарги суд приймає постанову.

Згідно вимог ст. 111–11 ГПК у постанові мають бути зазначені:

- 1) найменування касаційної інстанції, склад суду, номер справи і дата прийняття постанови;
- 2) найменування сторін і найменування особи, яка подала касаційну скаргу;
- 3) найменування місцевого господарського суду або апеляційного господарського суду, рішення, постанова якого оскаржується, номер справи, дата прийняття рішення, постанови, прізвище судді (суддів);
- 4) стислий виклад суті рішення місцевого господарського суду, рішення, постанови апеляційного господарського суду;
- 5) підстави, з яких оскаржено рішення, постанову;
- 6) доводи, викладені у відзиві на касаційну скаргу;
- 7) мотиви, за якими касаційна інстанція не застосовує закони та інші нормативні правові акти, на котрі посилалися сторони, а також закони та інші нормативно-правові акти, якими керувався суд, приймаючи рішення;
- 8) у разі скасування або зміни рішення, постанови, – мотиви, за якими касаційна інстанція не погодилася з висновками суду першої або апеляційної інстанції;
- 9) висновки за результатами розгляду касаційної скарги;
- 10) дії, що їх повинні виконати сторони та суд першої інстанції у разі скасування рішення, постанови і передачі справи на новий розгляд;
- 11) новий розподіл судових витрат у разі скасування чи зміни рішення.

Постанова набирає законної сили з дня її прийняття і надсилається сторонам у справі у триденний строк з дня її прийняття.

Проте, слід врахувати, що вказівки, що містяться у постанові касаційної інстанції і є обов'язковими для господарського суду під час нового розгляду справи (ч. 1 ст. 111–12 ГПК), повинні бути максимально конкретними й стосуватися виключно вчинення господарським судом певних процесуальних дій та/або встановлення обставин, що входять до предмета доказування у справі і не були з'ясовані у прийнятті рішення або постанови господарського суду.

Постанова касаційної інстанції не може містити вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних

доказів над іншими, про те, яка норма матеріального права повинна бути застосована і яке рішення має бути прийнято за результатами нового розгляду справи (ч. 2 ст. 111–12 ГПК).

Питання про відстрочку або розстрочку виконання постанови касаційної інстанції, зміну способу та порядку її виконання може вирішуватися господарським судом касаційної інстанції одночасно з прийняттям постанови за результатами перегляду судового рішення, про що зазначається у постанові. Коли відповідну заяву подано після прийняття постанови судом касаційної інстанції, зазначені питання вирішуються господарським судом, який розглянув справу у першій інстанції, з винесенням ухвали на підставі ст. 121 ГПК.

У частині першій ст. 111–13 ГПК зазначено, що в касаційному порядку можуть бути оскаржені ухвали місцевого та апеляційного господарського суду у випадках, передбачених частиною першою ст. 106 ГПК. Отже, касаційному оскарженню підлягають ухвали господарського суду першої та апеляційної інстанцій, визначені частиною першою ст. 106 ГПК, зокрема ухвали про зміни способу та порядку виконання рішення, ухвали, постанови суду.

Касаційні скарги на ухвали місцевого або апеляційного господарських судів розглядаються у порядку, передбаченому для розгляду касаційних скарг на рішення місцевого господарського суду, постанови апеляційного господарського суду.

У випадках скасування касаційною інстанцією ухвал про відмову у прийнятті позовної заяви або заяви про порушення справи про банкрутство про повернення позовної заяви або заяви про порушення справи про банкрутство, зупинення провадження у справі, припинення провадження у справі, про залишення позову без розгляду або про залишення без розгляду заяви у провадженні у справі про банкрутство, справа передається на розгляд суду першої інстанції.

Отже, за змістом ст. 111–13 ГПК ухвалу місцевого господарського суду чи апеляційного господарського суду може бути оскаржено до касаційного суду тоді, коли це прямо передбачено у відповідних статтях ГПК.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Розкрийте зміст перегляду судових актів у касаційному порядку.
- ✓ Який існує порядок прийняття або повернення касаційної скарги ?
- ✓ Які види судових актів можуть бути оскаржені у касаційному порядку ?
- ✓ Назвіть строк подання касаційної скарги.
- ✓ Назвіть підстави коли ухвала місцевого господарського суду може бути переглянута в касаційному порядку окремо від рішення.
- ✓ Назвіть підстави прийняття судового рішення.
- ✓ Назвіть строк розгляду касаційної скарги.
- ✓ Розкрийте повноваження касаційної інстанції.

Модуль 17

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ

§ 1. Підстави перегляд судових рішень господарських судів Верховним Судом України

Розділом XII–2 Господарського процесуального кодексу України (статті 111–14 – 111–28) та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено порядок перегляду судових рішень господарських судів Верховним Судом України і запроваджено допуск Вищим господарським судом України справ до провадження. Враховуючи, що в практичній діяльності виникають питання однакового і правильного застосування відповідних норм ГПК, Пленум Вищим господарським судом України «Про деякі питання практики застосування розділу XII–2 Господарського процесуального кодексу України» від 11 жовтня 2010 р. № 2 постановив, що заява про перегляд Верховним Судом України судових рішень господарських судів може бути подана після їх перегляду в касаційному порядку (ст. 111–15 ГПК), тобто лише після прийняття ВГСУ постанови за наслідками розгляду касаційної скарги. Що ж до ухвал ВГСУ, то заяви про їх перегляд подаються за одночасної наявності двох умов:

- ♦ ця ухвала перешкоджає провадженню у справі; такими ухвалами є, зокрема, ухвали про зупинення касаційного провадження, залишення касаційної скарги без розгляду, припинення касаційного провадження.

- ♦ судом (судами) касаційної інстанції неоднаково застосовано одні й ті самі норми матеріального права.

До кола ухвал, стосовно яких може бути подана відповідна заява, не відносяться ухвали, постановлені згідно з приписами розділу XII–2 ГПК.

Зі змісту статті 121 Конституції України, статей 2 і 29 ГПК та ст. 361 Закону України «Про прокуратуру», а також Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 р. № 3–рп/99 у справі № 1–1/99 випливає, що прокурор може звернутися з відповідною заявою лише в інтересах громадянина або в інтересах держави. (Абзац пункту 2 в редакції постанови ВГСУ № 2 від 16.01.2013 р.).

Органи державної виконавчої служби за правилами, встановленими розділом XII–2 ГПК), можуть також оскаржувати судові рішення господарських судів, прийняті за їх участю на стадії виконавчого провадження і переглянуті в касаційному порядку. Сторони у справі про банкрутство – кредитори (представник комітету кредиторів) і боржник (банкрут) та інші учасники відповідного провадження на загальних підставах вправі подавати заяви про перегляд судових рішень господарських судів.

За змістом частини першої ст. 25 ГПК процесуальне правонаступництво можливе на будь-якій стадії судового процесу, а отже, й на стадії перегляду судових рішень господарських судів Верховним Судом України. Відтак, зокрема, із заявою про перегляд Верховним Судом України відповідних рішень можуть звертатися й правонаступники осіб та/або органів, зазначених у цьому пункті постанови.

Згідно ст. ст. 111–16 ГПК заява про перегляд судових рішень господарських судів може бути подана виключно з таких підстав:

1) неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило до ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах;

2) неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм процесуального права – при оскарженні судового рішення, яке перешкоджає подальшому провадженню у справі або яке прийнято з порушенням правил підвідомчості або підсудності справ;

3) невідповідності судового рішення суду касаційної інстанції викладеному в постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права;

4) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом.

При цьому слід підкреслити, що встановлений ст. 111–16 ГПК перелік підстав для подання заяви про перегляд судових рішень господарських судів є вичерпним.

Неоднакове застосування норм процесуального права не може бути підставою для подання заяви про перегляд судових рішень господарських судів. Ухвалення різних за змістом судових рішень (пункт 1 цієї статті) матиме місце в разі, коли суд (суди) касаційної інстанції у розгляді двох чи більше справ за подібних предмета і підстав позову, змісту позовних вимог та встановлених судом фактичних обставин і однакового матеріально-правового регулювання спірних правовідносин дійшов (дійшли) неоднакових правових висновків, покладених в основу цих судових рішень.

Необхідно мати на увазі, що прийняття касаційною інстанцією постанови про скасування судових рішень судів нижчих інстанцій з передачею справи на новий розгляд не означає остаточного вирішення спору зі справи, а тому відповідні постанови не можуть бути предметом перегляду в порядку, передбаченому розділом XII–2 ГПК, і на них не може здійснюватися посилення на підтвердження підстави, встановленої пунктом 1 частини першої ст. 111–16 ГПК.

Статтею 111–17 ГПК встановлений строк подання заяви про перегляд судових рішень господарських судів. Заява про перегляд судового рішення господарського суду з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої ст. 111–16 ГПК., подається протягом трьох місяців з дня ухвалення судового рішення, щодо якого подається заява про перегляд, або з дня ухвалення судового рішення, на яке здійснюється посилення на підтвердження підстав,

передбачених пунктами 1 і 2 частини першої ст. 111–16 ГПК, якщо воно ухвалено пізніше, але не пізніше одного року з дня ухвалення судового рішення, про перегляд якого подається заява

Заява про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 3 частини першої ст. 111–16 ГПК, подається протягом трьох місяців з дня ухвалення судового рішення, щодо якого подається заява про перегляд, або з дня прийняття постанови Верховного Суду України, на яку здійснюється посилення на підтвердження підстави, передбаченої пунктом 3 частини першої ст. 111–16 ГПК, але не пізніше одного року з дня ухвалення судового рішення, про перегляд якого подається заява.

Заява про перегляд судових рішень з підстави, передбаченої пунктом 4 частини першої ст. 111–16 ГПК, подається не пізніше одного місяця з дня, коли особі, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, стало або мало стати відомо про набуття цим рішенням статусу остаточного.

У разі пропущення строку, встановленого частинами першою – третьою цієї статті, з причин, визнаних поважними, суд за клопотанням особи, яка подала заяву про перегляд судового рішення, може поновити цей строк у межах одного року з дня ухвалення судового рішення, про перегляд якого подається заява. Питання про поновлення строку вирішується колегією суддів під час вирішення питання про допуск справи до провадження.

Строки для подання заяви про перегляд судових рішень господарських судів, встановлені ч. 1 і 2 ст. 111–17 ГПК, є процесуальними і можуть бути поновлені з причин, визнаних судом поважними, за клопотанням особи, яка подала відповідну заяву (частина третя тієї ж статті). Поновлення цих строків з ініціативи суду законом не передбачено. Про поновлення строку виноситься відповідна ухвала, зміст якої може бути викладено в ухвалі, постановленій про допуск справи до провадження (ст. 111–21 ГПК). Що ж до річного строку з дня ухвалення судового рішення, про який ідеться в частині першій цієї ж статті, то він процесуальним не є, а має присічний характер і тому поновленню не підлягає. Строк, передбачений частиною першою ст. 111–17 ГПК, обчислюється з дня ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції.

Стаття 111–18 ГПК встановлює вимоги до заяви про перегляд судових рішень господарських судів.

У письмовій заяві про перегляд судових рішень господарських судів зазначаються:

- ◆ найменування суду, до якого подається заява;
- ◆ найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб), а також їхні номери засобів зв'язку, адреси електронної пошти, якщо такі є;
- ◆ обґрунтування підстав для перегляду судового рішення, передбачених ст. 111–16 ГПК;
- ◆ вимоги особи, яка подає заяву;

- ◆ у разі необхідності – клопотання;
- ◆ перелік матеріалів, які додаються до заяви.

Заява про перегляд судових рішень господарських судів підписується особою, яка подає заяву, або її уповноваженим представником, який додає оформлений належним чином документ

Заява про перегляд судових рішень господарських судів подається безпосередньо до Верховного Суду України (ст. 111–19 ГПК).

До заяви додаються:

- 1) копії заяви відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі;
- 2) копії судових рішень, про перегляд яких подано заяву;
- 3) копії різних за змістом судових рішень, якщо заява подається з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої ст. 111–16 ГПК;
- 4) копія постанови Верховного Суду України, якщо заява подається з підстави, передбаченої пунктом 3 частини першої ст. 111–16 ГПК;
- 5) копія рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, або клопотання особи про витребування копії такого рішення в органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи, якщо її немає у розпорядженні особи, яка подала заяву, - у разі подання заяви про перегляд судових рішень з підстави, передбаченої пунктом 4 частини першої ст. 111–16 ГПК.

До заяви також додається документ про сплату судового збору. За подання і розгляд заяви з підстави, встановленої пунктом 2 частини першої ст. 111–16 ГПК, судовий збір не сплачується.

Отримавши заяву про перегляд судового рішення господарського суду, згідно ст. 111–20 ГПК, суддя-доповідач здійснює перевірку такої заяви.

Заява про перегляд судового рішення господарського суду реєструється у день її надходження та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу, визначеному автоматизованою системою документообігу суду.

Суддя-доповідач протягом трьох днів здійснює перевірку відповідності заяви вимогам цього Кодексу. У разі якщо заяву подано без додержання вимог статей 111–18 та 111–19 ГПК, заявник письмово повідомляється про недоліки заяви та строк, протягом якого він зобов'язаний їх усунути.

Якщо заявник усунув недоліки заяви в установлений строк, вона вважається поданою в день її первинного подання до Верховного Суду України.

Заява повертається заявнику, у разі якщо:

- 1) заяву подано без додержання вимог статей 111–18 та 111–19 ГПК і заявник не усунув її недоліки протягом встановленого строку;
- 2) заяву подано особою, яка не наділена правом на подання такої заяви;
- 3) заяву підписано особою, яка не має права її підписувати;
- 4) є ухвала Верховного Суду України про відмову у прийнятті справи до провадження за наслідками розгляду заяви, поданої у цій справі з аналогічних підстав.

Повернення заяви з підстав, зазначених у частині четвертій цієї статті, не перешкоджає повторному зверненню у разі належного оформлення заяви або з інших підстав, ніж ті, що були предметом розгляду.

За відсутності підстав для повернення заяви, в якій міститься клопотання особи про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, суддя-доповідач невідкладно постановляє ухвалу про витребування такої копії рішення разом з її автентичним перекладом в органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи.

У разі якщо суддя-доповідач дійде висновку, що подана заява є необґрунтованою, згідно ст. 111–21 ГПК, вирішення питання про допуск справи до провадження здійснюється колегією з трьох суддів у складі судді-доповідача та двох суддів, визначених автоматизованою системою документообігу суду додатково. Провадження відкривається, якщо хоча б один суддя зі складу колегії дійшов висновку про необхідність його відкриття.

Ухвала про відкриття провадження або ухвала про відмову у допуску справи до провадження виноситься протягом п'ятнадцяти днів з дня надходження заяви або усунення заявником недоліків, а в разі витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, – з дня надходження такої копії.

Розгляд питання про допуск справи до провадження здійснюється без повідомлення осіб, які беруть участь у справі. Копія ухвали про відкриття провадження або про відмову у допуску справи до провадження надсилається разом із копією заяви особам, які беруть участь у справі.

§ 2. Діяльність Верховного Суду України пов'язані із розглядом справи

Діяльність Верховного Суду України пов'язана із певними діями щодо розгляду справи. Така діяльність охоплюються:

- ◆ процедурою підготовки справи до розгляду (ст. 111–22 ГПК);
- ◆ порядком розгляду справи (ст. 111–23 ГПК);
- ◆ повноваженнями Верховного Суду України (ст. 111–24 ГПК);
- ◆ постановою Верховного Суду України про задоволення заяви (ст. 111–25 ГПК);
- ◆ постановою Верховного Суду України про відмову в задоволенні заяви (ст. 111–26 ГПК);
- ◆ повідомлення про ухвалення рішення та його виготовлення (ст. 111–27 ГПК);
- ◆ обов'язковість судових рішень Верховного Суду України (ст. 111–27 ГПК).

Процедуру підготовки справи про перегляд судового рішення у Верховному Суді визначає ст. 111–22 ГПК, згідно якої суддя-доповідач *протягом п'ятнадцяти днів з дня відкриття провадження* здійснює підготовку справи до розгляду Верховним Судом України:

1) надсилає ухвалу про відкриття провадження та витребування матеріалів справи до відповідного суду, який *не пізніше трьох робочих днів* з дня її надходження надсилає справу до Верховного Суду України;

2) вирішує питання про зупинення виконання відповідних судових рішень;

3) звертається до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді України стосовно підготовки наукового висновку щодо норми права, яка неоднаково застосована судом (судами) касаційної інстанції, крім випадків, коли висновок щодо застосування цієї норми права у подібних правовідносинах був раніше отриманий Верховним Судом України;

4) у разі необхідності визначає органи державної влади, представники яких можуть дати пояснення в суді щодо застосування норми права, та викликає цих представників до суду;

5) здійснює інші заходи, необхідні для розгляду справи.

Після надходження витребуваних матеріалів справи та завершення інших підготовчих дій суддя-доповідач виносить ухвалу про призначення справи до розгляду Верховним Судом України.

Стаття 111–23 ГПК встановлює порядок розгляду справи про перегляд судового рішення Верховним Судом України. Згідно якої у Верховному Суді України справа про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1–3 частини першої ст. 111–16 ГПК, розглядається Судовою палатою у господарських справах Верховного Суду України. Засідання судової палати є правомочним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від загального складу Судової палати у господарських справах Верховного Суду України.

Якщо судове рішення оскаржується з підстав неоднакового застосування однієї і тієї самої норми права судами касаційної інстанції різної юрисдикції, справа розглядається на спільному засіданні відповідних судових палат Верховного Суду України. Засідання є правомочним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від загального складу кожної з відповідних судових палат Верховного Суду України.

У разі якщо під час розгляду справи Верховний Суд України встановить, що існує необхідність відійти від висновку про застосування норми права, викладеного у постанові Верховного Суду України, яка була прийнята іншим складом суду (іншою палатою чи палатами, які брали участь у спільному засіданні), справа передається на розгляд спільного засідання судових палат Верховного Суду України, яке проводиться за участю палати (палат), яка розглядала справу до моменту її передання, та палати (палат), яка приймала відповідну постанову Верховного Суду України. Засідання є правомочним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від загального складу кожної з відповідних судових палат Верховного Суду України.

Справа про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктом 4 частини першої ст. 111–16 ГПК, розглядається на спільному засіданні всіх судових палат Верховного Суду України. Засідання є правомочним за умови

присутності на ньому не менше двох третин суддів від загального складу кожної з судових палат Верховного Суду України.

На засіданнях Судової палати у господарських справах Верховного Суду України або на спільному засіданні судових палат головує суддя-доповідач.

Строк розгляду справи Верховним Судом України не може перевищувати одного місяця з дня призначення справи до розгляду.

Стаття 111–24 ГПК визначає повноваження Верховного Суду України, згідно якої за наслідками розгляду справи більшістю голосів від складу суду приймається одна з таких постанов:

- 1) про повне або часткове задоволення заяви;
- 2) про відмову в задоволенні заяви.

Судді, які не погоджуються з постановою, можуть висловити окрему думку, що додається до постанови.

Постанова Верховного Суду України є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій пунктом 4 частини першої ст. 111–16 ГПК. Тобто, у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Згідно ст. 111–25 ГПК Верховний Суд України приймає постанову про задоволення заяви у випадку наявності однієї з підстав, передбачених частиною першою ст. 111–16 ГПК.

За наявності підстав, передбачених пунктами 1–3 частини першої ст. 111–16 ГПК, суд має право:

1) у разі порушення судом (судами) норми процесуального права, що перешкоджає подальшому провадженню у справі або полягає у порушенні правил підвідомчості (предметної підсудності):

а) скасувати судові рішення повністю або частково і передати справу на розгляд до відповідного суду першої, апеляційної чи касаційної інстанції;

б) скасувати судові рішення повністю або частково і припинити провадження у справі повністю або в певній частині;

2) у разі неправильного застосування судом (судами) норми матеріального права, що призвело до неправильного вирішення спору:

а) скасувати судові рішення (судові рішення) та ухвалити нове судові рішення чи змінити судові рішення;

б) скасувати судові рішення (судові рішення) та залишити в силі судові рішення (судові рішення), що було помилково скасовано судом апеляційної та/або касаційної інстанції.

За наявності підстави, передбаченої пунктом 4 частини першої ст. 111–16 ГПК, суд має право:

1) скасувати судові рішення (судові рішення) повністю або частково і прийняти нове судові рішення чи змінити судові рішення;

2) скасувати судові рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду, який ухвалив оскаржуване судові рішення;

3) скасувати судові рішення і припинити провадження у справі або залишити позов без розгляду.

Суд не має права передавати справу на новий розгляд в інших випадках, ніж зазначені у підпункті «а» пункту 1 частини другої та пункті 2 частини третьої 111–25 ГПК.

У постанові Верховного Суду України, прийнятій за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої пунктами 1 і 2 частини першої ст. 111–16 ГПК, має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, що була неоднаково застосована.

Згідно ст. ст. 111–26 ГПК у разі відмови у задоволенні заяви, Верховний Суд України у постанові зазначає обставини, що стали підставою для перегляду справи, які не підтвердилися, або норми права у рішенні, про перегляд якого подана заява, застосовані правильно. Постанова про відмову у задоволенні заяви має бути вмотивованою.

У постанові Верховного Суду України про відмову у задоволенні заяви, прийнятій за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої ст. 111–16 ГПК у зв'язку з правильністю застосування норми права, має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися відповідна норма права.

Статтею 111–27 ГПК встановлено строк, протягом якого мають бути повідомлені особи, які беруть участь у справі, про ухвалення рішення по цій справі Верховним Судом України. Цей строк не повинен перевищувати п'яти днів з дня закінчення розгляду Верховним Судом відповідної справи. Днем закінчення розгляду Верховним Судом України справи є день прийняття ним постанови по справі.

Обов'язковість судових рішень Верховного Суду України встановлено ст. 111–28 ГПК. Висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятій за результатами розгляду справи з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої ст. 111–16 ГПК, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновок щодо застосування норм права, викладений у постанові Верховного Суду України, має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

Невиконання судових рішень Верховного Суду України тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення, підлягають опублікуванню на офіційному веб-сайті Верховного Суду України не пізніше як через п'ятнадцять днів з дня їх прийняття.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Назвіть підстави перегляд судових рішень господарських судів ВСУ.
- ✓ Який встановлений строк подання заяви про перегляд судових рішень господарських судів ?
- ✓ Назвіть підстави поновлення строків для подання заяви про перегляд судових рішень господарських судів.
- ✓ Який встановлено строк, протягом якого мають бути повідомлені особи, які беруть участь у справі ВСУ?
- ✓ У чому полягає діяльність ВСУ пов'язана із розглядом справи ?
- ✓ Назвіть підстави коли ВСУ приймає постанову про задоволення поданої заяви ?
- ✓ В який строк рішення ВСУ прийняті за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення підлягають опублікуванню ?

Модуль 18

ПЕРЕГЛЯД РІШЕНЬ, УХВАЛИ, ПОСТАНОВИ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

§ 1. Підстави перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами

Стаття 112 ГПК встановлює право господарського суду переглянути прийняте ним судові рішення. Перегляду підлягає рішення, яке набрало законної сили.

Господарський суд може переглянути прийняте ним судові рішення, яке набрало законної сили, за нововиявленими обставинами.

Підставами для перегляду судових рішень господарського суду за нововиявленими обставинами є:

1) істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;

2) встановлені вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправильний переклад, фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення;

3) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення;

4) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, що підлягають перегляду;

5) встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане.

Статтею 112 ГПК визначено вичерпний перелік підстав для перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами є окремою процесуальною формою судового процесу, яка визначається юридичною природою цих обставин.

З приводу підстав перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами Пленум Вищого господарського суду України в постанові «Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами» № 17 від 26 грудня 2011 р., дав господарським судам України такі роз'яснення.

До нововиявлених обставин відносяться матеріально-правові факти, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші факти, які мають значення для правильного вирішення спору або розгляду справи про банкрутство.

Необхідними ознаками існування нововиявлених обставин є одночасна наявність таких трьох умов:

- ◆ їх існування на час розгляду справи;
- ◆ ці обставини не могли бути відомі заявникові на час розгляду справи;
- ◆ істотність даних обставин для розгляду справи (тобто коли врахування їх судом мало б наслідком прийняття іншого судового рішення, ніж те, яке було прийняте).

Нововиявлені обставини за своєю юридичною суттю є фактичними даними, що в установленому порядку спростовують факти, які було покладено в основу судового рішення. Ці обставини мають бути належним чином засвідчені, тобто підтверджені належними і допустимими доказами. Не може вважатися нововиявленою обставина, яка ґрунтується на переоцінці тих доказів, які вже оцінювалися господарським судом у процесі розгляду справи. Необхідно чітко розрізняти поняття нововиявленої обставини (як факту) і нового доказу (як підтвердження факту). Так, не можуть вважатися такими обставинами подані учасником судового процесу листи, накладні, розрахунки, акти тощо, які за своєю правовою природою є саме новими доказами. Виникнення нових або зміна обставин після вирішення спору або розгляду справи про банкрутство не можуть бути підставою для зміни або скасування судового рішення за правилами розділу XIII ГПК.

У з'ясуванні ж наявності підстав для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами згідно з пунктами 2–5 частини другої ст. 112 ГПК має значення тільки сам факт встановлення відповідних обставин після вирішення спору або розгляду справи про банкрутство.

Днем встановлення нововиявлених обставин, про які йдеться в пункті 1 частини другої ст. 112 ГПК, слід вважати день, коли вони стали або повинні були стати відомими заявникові. Що ж до обставин, зазначених у пунктах 2–5 частини другої названої статті, то день їх встановлення визначається у відповідності з приписами пунктів 2–4 частини другої ст. 113 ГПК.

Не можуть вважатися нововиявленими обставини, що встановлюються на підставі доказів, які не були своєчасно подані сторонами чи прокурором. У разі подання таких доказів у процесі перегляду судового рішення за правилами розділу XIII ГПК господарський суд має винести ухвалу про залишення судового рішення без зміни. В той же час заінтересована сторона не позбавлена права оскаржити судові рішення в апеляційному порядку з дотриманням вимог ГПК, зокрема, ст. 101 ГПК.

Також не можуть визнаватися нововиявленими обставини, на які посилався учасник судового процесу в своїх поясненнях в суді будь-якої з інстанцій, або які могли бути встановлені судом в разі виконання вимог процесуального закону, зокрема, ст. 38 ГПК.

Скасування чи зміна нормативного акта, на якому ґрунтувалось судові рішення, може вважатись нововиявленою обставиною (в розумінні пункту 1 ст. 112 ГПК) лише за умови, якщо в акті, яким скасовано чи змінено попередній, зазначено про надання йому зворотної сили. Водночас не може вважатися

нововиявленою обставиною висновок Конституційного Суду України про офіційне тлумачення положень Конституції України та законів України.

Стаття 113 ГПК встановлює порядок подання заяви про перегляд рішення господарського суду за нововиявленими обставинами, відповідно до якої судові рішення господарського суду може бути переглянуто за нововиявленими обставинами за заявою сторони, прокурора, третіх осіб, поданою протягом одного місяця з дня встановлення обставин, що стали підставою для перегляду судового рішення. При цьому заява про перегляд судового рішення господарського суду з підстави, передбаченої пунктом 1 частини другої ст. 112 ГПК, може бути подана не пізніше трьох років з дня набрання судовим рішенням господарського суду законної сили.

Строк для подання заяви про перегляд судових рішень господарського суду у зв'язку з нововиявленими обставинами обчислюється:

1) у випадку, встановленому пунктом 1 частини другої ст. 112 ГПК, – з дня встановлення обставин, що мають істотне значення для справи;

2) у випадках, встановлених пунктами 2, 3 частини другої ст. 112 ГПК, – з дня, коли вирок у кримінальній справі набрав законної сили;

3) у випадку, встановленому пунктом 4 частини другої ст. 112 ГПК, – з дня набрання законної сили судовим рішенням, яким скасовано судові рішення, що стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, які підлягають перегляду;

4) у випадку, встановленому пунктом 5 частини другої ст. 112 ГПК, – з дня ухвалення Конституційним Судом України відповідного рішення.

Заява про перегляд судового рішення подається до господарського суду, який прийняв судові рішення, де вона реєструється з дотриманням порядку, передбаченого частинами другою, третьою ст. 2–1 ГПК.

Заявник зобов'язаний надіслати іншим сторонам копії заяви та доданих до неї документів. До заяви додаються документи, що підтверджують надіслання копії заяви іншим сторонам, та документ про сплату судового збору.

Як зазначається у пунтах 8. – 8.1. постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами» № 17 від 26 грудня 2011 р., у перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами слід враховувати такі особливості процесуальної форми зазначеного перегляду. Судові рішення може бути переглянуто за нововиявленими обставинами лише після набрання ним законної сили у передбаченому ГПК порядку.

Можливість перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами з підстави, передбаченої пунктом 1 частини другої ст. 112 ГПК, обмежена трирічним строком з дня набрання відповідним рішенням законної сили (з урахуванням, водночас, наведеного в пункті 4 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України від 20 грудня 2011 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства»). Подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами після закінчення цього строку, який є присічним, тягне за собою повернення відповідної заяви без права на

її повторне подання (пункт 4 ч. 6 ст. 113 ГПК). Подання ж відповідних заяв з інших підстав, зазначених у частині другій ст. 112 ГПК, будь-яким строком не обмежується.

Проте, заява про перегляд судового рішення господарського суду за нововиявленими обставинами до розгляду не приймається і повертається заявникові у разі:

1) подання заяви після закінчення встановленого строку без клопотання про його відновлення або відхилення такого клопотання господарським судом;

2) подання заяви без доказів надіслання копії заяви і доданих до неї документів іншим сторонам;

3) відсутності доказів сплати судового збору у порядку і розмірі, встановлених законодавством;

4) якщо заява про перегляд судового рішення господарського суду за нововиявленими обставинами з підстави, передбаченої пунктом 1 частини другої ст. 112 ГПК, подана після закінчення трирічного строку з дня набрання судовим рішенням законної сили незалежно від поважності причини пропуску цього строку;

5) якщо заява про перегляд судового рішення господарського суду за нововиявленими обставинами підписана особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не зазначено.

Про повернення заяви виноситься ухвала, яку може бути оскаржено.

Після усунення обставин, зазначених у пунктах 2, 3 та 5 частини шостої цієї статті, заява може бути подана повторно.

Про прийняття заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами господарський суд, відповідно до ст. 113–1 ГПК виносить ухвалу, в якій повідомляється про час і місце розгляду заяви чи подання. Ухвала надсилається відповідно сторонам у справі та прокурору, який брав участь у справі чи подав заяву про перегляд рішення за нововиявленими обставинами.

Повернення заяви про перегляд судових рішень може бути здійснено господарським судом виключно з підстав, визначених у частині шостій ст. 113 ГПК. Після усунення обставин, які були підставою для повернення заяви, її може бути подано повторно, за винятком випадків, зазначених у пункті 4 частині шостій ст. 113, та у разі повернення заяви на підставі пункту 1 тієї ж частини в зв'язку з відхиленням клопотання про відновлення строку подання заяви. У разі подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами з пропуском місячного строку, встановленого частиною першою ст. 113 ГПК, без клопотання про його відновлення, господарський суд має повернути заяву згідно з пунктом 1 частини шостої ст. 113 ГПК. За клопотанням заявника цей строк може бути відновлено відповідно до вимог ст. 53 ГПК за наявності поважних причин його пропуску.

Водночас господарський суд може відмовити особі у перегляді судових рішень за нововиявленими обставинами. Згідно пункту 8.5. постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами» № 17 від 26 грудня 2011

р. у разі, якщо особа, не має на це права, або судове рішення, яке не набрало законної сили, або судове рішення, яке в апеляційному чи в касаційному порядку скасоване повністю чи частково або змінене (якщо порушується питання про його перегляд за нововиявленими обставинами саме у змінній чи скасованій частині), або повторно після повернення первісно поданої заяви на підставі пункту 4 частини шостої ст. 113 ГПК, або повторно після повернення первісно поданої заяви на підставі пункту 1 частини шостої ст. 113 ГПК у зв'язку з відхиленням клопотання про відновлення строку її подання, а так само подання заяви про перегляд за нововиявленими обставинами ухвали господарського суду, яку не може бути оскаржено, виключають перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Тому в зазначених випадках господарський суд повинен відмовити у прийнятті заяви і винести з цього приводу ухвалу.

У той же час, суди апеляційної і касаційної інстанцій (з урахуванням змісту частини другої ст. 114 ГПК) відмовляють у прийнятті заяв про перегляд за нововиявленими обставинами тих своїх постанов, якими залишено без змін (у силі) судові рішення попередніх інстанцій. У таких випадках заявники вправі у загальному порядку порушувати питання про перегляд за нововиявленими обставинами саме цих (залишених без змін чи в силі) судових рішень, звертаючись до тих судів, якими їх прийнято.

Ухвали про відмову в прийнятті заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами не підлягають оскарженню.

§ 2. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами

Статтею 114 ГПК встановлено, що рішення та ухвали суду першої інстанції переглядаються за нововиявленими обставинами тим місцевим господарським судом, який прийняв рішення чи ухвалу, що переглядаються.

Рішення і ухвали, що набрали законної сили і прийняті судом першої інстанції, переглядаються господарським судом, який прийняв ці судові рішення. Перегляд за нововиявленими обставинами постанов і ухвал апеляційної і касаційної інстанції, якими змінено або скасовано судові рішення суду першої інстанції, здійснюється судом тієї інстанції, яким змінено або прийнято нове судові рішення.

Заява про перегляд рішення, ухвали, постанови за нововиявленими обставинами розглядаються господарським судом у судовому засіданні у місячний строк з дня їх надходження. У разі неявки заявника та інших осіб, які беруть участь у справі, це не є перешкодою для розгляду заяви.

За результатами перегляду судового рішення приймаються:

- 1) рішення – у разі зміни або скасування рішення;
- 2) постанова – у разі зміни або скасування постанови;
- 3) ухвала – у разі зміни чи скасування ухвали або залишення рішення, ухвали, постанови без змін.

Рішення, ухвала, постанова, прийняті за результатами перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, надсилаються сторонам, прокурору у п'ятиденний строк з дня їх прийняття.

Рішення, ухвала, постанова, прийняті за результатами перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, можуть бути переглянуті на загальних підставах. У разі скасування судового рішення за результатами його перегляду за нововиявленими обставинами справа розглядається господарським судом за правилами, встановленими ГПК.

За змістом приписів розділу XIII ГПК ухвала господарського суду може бути переглянута за нововиявленими обставинами за одночасної наявності двох умов:

- ◆ підлягає оскарженню в апеляційному та в касаційному порядку;
- ◆ перешкоджає подальшому розглядові справи господарським судом.

Згідно з частиною першою ст. 114 ГПК перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами здійснюється тим господарським судом, який прийняв це рішення, але в іншому складі суду, оскільки за приписом ст. 20 ГПК суддя, який брав участь у розгляді справи, не може брати участь у перегляді прийнятого за його участю судового рішення за нововиявленими обставинами (з урахуванням, водночас, наведеного в пункті 3 розділу II «Прикінцеві положення» «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» від 20 грудня 2011 р. Втім, обмеження, передбачені зазначеною нормою ГПК, поширюються тільки на суддів, які приймали та підписували саме те судове рішення, що переглядається за нововиявленими обставинами, і не стосується суддів, якими приймалися постанови за результатами апеляційного чи касаційного перегляду цього ж судового рішення чи інших судових рішень у відповідній справі. Наведене стосується й тих випадків, коли за результатами апеляційного чи касаційного перегляду рішення суду першої інстанції було змінено або частково скасоване, а в іншій частині залишено без змін.

Що ж до постанов апеляційної і касаційної інстанцій, якими змінено чи скасовано рішення суду першої інстанції, то їх перегляд за нововиявленими обставинами здійснюється не місцевим судом, а судом тієї інстанції, яким змінено або прийнято нове судове рішення (ч. 2 ст. 114 ГПК).

У випадках, коли після перегляду судового рішення в апеляційному або касаційному порядку воно було залишене без змін, перегляд його за нововиявленими обставинами здійснюється тим судом першої інстанції, який прийняв це судове рішення, незалежно від того, що воно було предметом перегляду в апеляційному та касаційному порядку.

У разі, якщо судове рішення апеляційною інстанцією буде залишено без змін, справа підлягає поверненню до місцевого господарського суду для розгляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Якщо ж судове рішення буде скасоване апеляційною інстанцією, то місцевий господарський суд повинен відмовити у прийнятті заяви про перегляд рішення за нововиявленими обставинами, про що виноситься ухвала. У випадках, коли справу надіслано до касаційної інстанції, а до місцевого або апеляційного господарського суду надійшла заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, відповідний суд виносить ухвалу про відкладення вирішення питання про прийняття зазначеної заяви до провадження до повернення матеріалів справи з суду касаційної інстанції.

При слід звернути увагу, що ГПК не надає господарському суду права повертати заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, якщо суд вважає, що таких обставин немає. У цих випадках, з'ясувавши за результатами розгляду відповідної заяви в порядку ст. 114 ГПК відсутність нововиявлених обставин, господарський суд виносить ухвалу про залишення судового рішення без змін.

Відповідно до пунктів 8.6. – 8.8. постанови Пленуму Вищого господарського суду «Про деякі питання практики перегляду рішень, ухвал, постанов за нововиявленими обставинами» № 17 від 26 грудня 2011 р., прийняття та розгляд заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами не означає обов'язкового скасування чи зміни рішення, що переглядається. Результат перегляду повинен впливати з оцінки доказів, зібраних у справі, і встановлення господарським судом на основі цієї оцінки наявності або відсутності нововиявлених обставин, визначення їх істотності для правильного вирішення спору або розгляду справи про банкрутство. Господарський суд вправі змінити або скасувати судові рішення за нововиявленими обставинами лише за умови, що ці обставини впливають на юридичну оцінку обставин, здійснену судом у судовому рішенні, що переглядається. Крім того, враховуючи, що Законом України від 20 грудня 2011 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» не передбачено здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами у повному обсязі, господарський суд у такому випадку переглядає судові рішення за нововиявленими обставинами лише в тих межах, в яких ці обставини впливають на суть рішення.

Суд також вправі прийняти відмову від заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами і припинити провадження з розгляду зазначеної заяви, й винести відповідну ухвалу на підставі пункту 4 частини першої ст. 80 ГПК. Так само суд припиняє провадження з розгляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, якщо у такому розгляді буде з'ясовано, що після прийняття судового рішення, яке переглядається, припинено діяльність суб'єкта господарювання чи настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою, які були однією з сторін у справі, і спірні правовідносини не допускають правонаступництва (пункт 6 ч. 1 ст. 80 ГПК).

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Назвіть підстави перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами.
- ✓ Що слід розуміти під матеріально-правовими фактами ?
- ✓ У який строк розглядається заява про перегляд рішення, ухвали, постанови за нововиявленими обставинами ?
- ✓ За яких умов господарський суд вправі змінити або скасувати судові рішення за нововиявленими ?
- ✓ Як результат перегляду ново виявленими обставинами впливає на оцінку доказів, зібраних у справі, і встановлених господарським судом ?
- ✓ У яких випадках суд вправі прийняти відмову від заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами ?

Модуль 19

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ, УХВАЛИ, ПОСТАНОВИ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ

§ 1. Виконання судових рішень

Статтею 115 ГПК встановлено, що рішення, ухвали, постанови господарського суду, що набрали законної сили, є обов'язковими на всій території України і виконуються у порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження». Ця норма є відтворенням норми статті 124 Конституції України, згідно з якою судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. В ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» також зазначено, що судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів (посадових осіб) – це сукупність дій органів і посадових осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню.

В практичній діяльності виконання рішення господарського суду провадиться на підставі виданого ним наказу, який є виконавчим документом. Наказ видається стягувачеві або надсилається йому після набрання судовим рішенням законної сили рекомендованим чи цінним листом. Після чого стягувач (представник стягувача) із наказом та довіреністю, виданою і оформленою відповідно до вимог закону, звертається до відповідного органу виконавчої служби. У питанні стягнення судового збору накази надсилаються до місцевих органів державної податкової служби. Якщо судом було вжито заходів щодо забезпечення позову за заявою осіб, на користь яких ухвалено судові рішення, суд разом із виконавчим листом видає копію документів, що підтверджують виконання ухвали суду про забезпечення позову.

У разі повного або часткового задоволення первісного і зустрічного позовів накази про стягнення грошових сум видаються окремо по кожному позову. Якщо судові рішення прийнято на користь декількох позивачів, або проти декількох відповідачів, або якщо виконання повинно бути проведено в

різних місцях, видаються накази із зазначенням тієї частини судового рішення, яка підлягає виконанню за даним наказом.

Оформлення наказу господарського суду має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим Законом України «Про виконавче провадження». Згідно частини третьої ст. 117 ГПК господарський суд розглядає заяву в десятиденний строк у судовому засіданні з повідомленням стягувача та боржника і виносить ухвалу. Неявка стягувача і боржника не є перешкодою для розгляду заяви. До розгляду заяви господарський суд має право своєю ухвалою зупинити стягнення за наказом, а також витребувати наказ. Ухвала господарського суду за результатами розгляду заяви надсилається стягувачеві і боржнику у п'ятиденний строк з дня її винесення. Ухвала може бути оскаржена у порядку, встановленому ГПК порядку. У разі пропуску строку для пред'явлення наказу до виконання з причин, визнаних господарським судом поважними, пропущений строк може бути відновлено. Заява про відновлення пропущеного строку подається до господарського суду, який прийняв судові рішення. Заява розглядається у засіданні господарського суду, про час і місце якого повідомляються ухвалою стягувач і боржник. Неявка боржника і стягувача у судові засідання не є перешкодою для розгляду заяви. За результатами розгляду заяви виносяться ухвала, яка надсилається стягувачеві і боржнику. Цю ухвалу може бути оскаржено у встановленому ГПК порядку.

Примусове виконання рішень покладається на державну виконавчу службу, яка входить до системи органів Міністерства юстиції України. За наявності обставин, що ускладнюють виконання рішення, або у разі виконання зведеного виконавчого провадження у встановленому Міністерством юстиції України порядку можуть утворюватися виконавчі групи, до складу яких включаються державні виконавці одного або кількох органів державної виконавчої служби.

Згідно ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» у випадках, передбачених законом, рішення судів та інших органів щодо стягнення коштів виконуються органами доходів і зборів, банками та іншими фінансовими установами. Рішення зазначених органів можуть виконуватися відповідно до закону також іншими органами, установами, організаціями, посадовими особами та громадянами. Рішення про стягнення коштів з державних органів, державного та місцевих бюджетів або бюджетних установ виконуються органами, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів.

Примусове виконання рішень здійснюється державною виконавчою службою на підставі виконавчих документів, визначених ст. 17 Закону України «Про виконавче провадження». Зокрема, підлягають виконанню державною виконавчою службою такі виконавчі документи: виконавчі листи, що видаються судами, і накази господарських судів, у тому числі на підставі рішень третейського суду та рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті і Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті; ухвали, постанови судів у цивільних, господарських, адміністративних справах, кримінальних провадженнях та

справах про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом; судові накази та інші виконавчі документи.

Згідно ст. 20 Закону України «Про виконавче провадження» виконавчі дії провадяться державним виконавцем за місцем проживання, перебування, роботи боржника або за місцезнаходженням його майна. У разі якщо боржник є юридичною особою, то виконання провадиться за місцезнаходженням його постійно діючого органу або майна. Право вибору місця виконання між кількома органами державної виконавчої служби, що можуть вчиняти виконавчі дії з виконання рішення на території, на яку поширюються їх функції, належить стягувачу.

Виконання рішення, яке зобов'язує боржника вчинити певні дії, здійснюється державним виконавцем за місцем проведення таких дій. Так, державний виконавець вправі провадити виконавчі дії щодо виявлення та звернення стягнення на кошти, які перебувають на рахунках та вкладах боржника у банках чи інших фінансових установах, на рахунки в цінних паперах у депозитарних установах на території, на яку поширюється юрисдикція України. У разі необхідності перевірки інформації щодо наявності боржника чи його майна або його місця роботи на території, на яку не поширюється компетенція державного виконавця, державний виконавець може своєю мотивованою постановою, затвердженою начальником відділу, якому він безпосередньо підпорядкований, доручити проведення перевірки вказаної інформації відповідному відділу державної виконавчої служби. Державний виконавець відділу державної виконавчої служби, якому доручено проведення перевірки зазначеної інформації, у разі виявлення майна боржника повинен здійснити його опис та арешт. Виконавчі дії за дорученням проводяться у строк не пізніше десяти робочих днів з моменту надходження до відділу державної виконавчої служби відповідної постанови державного виконавця в межах виконавчого провадження, у якому винесено цю постанову. За результатами проведених дій складається акт, що направляється державному виконавцю, який виніс постанову.

В практичній діяльності нерідко бувають випадки коли стягувач втрачає наказ господарського суду. У разі втрати наказу, згідно ст. 120 ГПК господарський суд може видати його дублікат, якщо стягувач або державний виконавець звернувся із заявою про це до закінчення строку, встановленого для пред'явлення наказу до виконання. ГПК не містить вимог щодо змісту заяви про видачу дубліката наказу. Водночас, згідно ч. 3 ст. 120 ГПК до заяви про видачу дубліката наказу мають бути додані: довідка установи банку, державного виконавця чи органу зв'язку про втрату наказу; при втраті наказу стягувачем – довідка стягувача, підписана керівником чи заступником керівника та головним (старшим) бухгалтером підприємства, організації, що наказ втрачено і до виконання не пред'явлено. Про видачу дубліката наказу виноситься ухвала.

Статтею 121 ГПК встановлює порядок відстрочки або розстрочки виконання рішення, зміну способу та порядку виконання рішення, ухвали,

постанови господарського суду. У застосуванні приписів ст. 121 ГПК, Пленум Вищого господарського суду України в постанові «Про деякі питання практики виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів України» №9 від 17 жовтня 2012 р., зазначив, що господарський суд на підставі ст. 121 ГПК має право за заявою сторони, державного виконавця, прокурора або за власною ініціативою у виняткових випадках залежно від обставин справи відстрочити, розстрочити виконання рішення, ухвали, постанови, змінити спосіб та порядок їх виконання. Оскільки згадана стаття не обмежує відповідне право господарського суду певним строком, воно може бути реалізоване у будь-який час після набрання рішенням законної сили і до його фактичного повного виконання, в межах строку пред'явлення наказу до виконання. Також не обмежується право заявника на повторне звернення з відповідною заявою, якщо вона вже розглядалася судом.

Застосовуючи заходи, передбачені ст. 121 ГПК, господарські суди повинні мати на увазі таке. Відстрочка – це відкладення чи перенесення виконання рішення на новий строк, який визначається господарським судом. Наприклад, відстрочка може надаватись за рішенням, у якому господарським судом визначено певний строк звільнення приміщення, повернення майна тощо. Розстрочка означає виконання рішення частками, встановленими господарським судом, з певним інтервалом у часі. Строки виконання кожної частки також повинні визначатись господарським судом. При цьому слід мати на увазі, що розстрочка можлива при виконанні рішення, яке стосується предметів, що діляться (гроші, майно, не визначене індивідуальними ознаками; декілька індивідуально визначених речей тощо).

Під зміною способу і порядку виконання рішення слід розуміти прийняття господарським судом нових заходів для реалізації рішення в разі неможливості його виконання у порядку і способом, раніше встановленими.

Наприклад, зміна способу виконання рішення можлива шляхом видозмінення зазначеної у рішенні форми (грошової чи майнової) виконання, тобто за відсутності у боржника присудженого позивачеві майна в натурі або грошових коштів, достатніх для покриття заборгованості. Змінюючи спосіб і порядок виконання судового рішення, суд не може змінювати останнє по суті.

При цьому звернення стягнення на кошти за відсутності у боржника майна здійснюється у випадку, коли стягувачу присуджено майно, визначене родовими ознаками. За відсутності індивідуально визначеного майна, присудженого позивачу (за результатами розгляду віндикаційного позову), зміна способу виконання рішення шляхом звернення на кошти неможлива, оскільки в такому разі захист порушеного права власника майна повинен здійснюватися шляхом подання позову про стягнення збитків у вигляді вартості майна та доходів, які власник міг би одержати за весь час володіння таким майном. Проте, ст. 121 ГПК не передбачено подання і розгляд заяв про встановлення способу та/або порядку виконання рішення. Такий спосіб і порядок визначаються державним виконавцем на підставі Закону України «Про виконавче провадження» та виходячи зі змісту резолютивної частини рішення

господарського суду. Відтак суд має відмовляти в прийнятті відповідних заяв згідно з пунктом 1 частини першої ст. 62 ГПК (якщо в заяві одночасно не порушується питання про відстрочку або розстрочку виконання рішення; в такому разі вона приймається та розглядається судом у відповідній частині).

Підставою для відстрочки, розстрочки, зміни способу та порядку виконання рішення можуть бути конкретні обставини, що ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим у визначений строк або встановленим господарським судом способом. При цьому слід мати на увазі, що згоди сторін на вжиття заходів, передбачених ст. 121 ГПК, ця стаття не вимагає, і господарський суд законодавчо не обмежений будь-якими конкретними термінами відстрочки чи розстрочки виконання рішення. Проте, вирішуючи питання про відстрочку чи розстрочку виконання рішення, зміну способу і порядку виконання рішення, господарський суд повинен враховувати матеріальні інтереси сторін, їх фінансовий стан, ступінь вини відповідача у виникненні спору, наявність інфляційних процесів у економіці держави та інші обставини справи, зокрема, щодо фізичної особи (громадянина) – тяжке захворювання її самої або членів її сім'ї, скрутний матеріальний стан, стосовно юридичної особи – наявну загрозу банкрутства, відсутність коштів на банківських рахунках і майна, на яке можливо було б звернути стягнення, щодо як фізичних, так і юридичних осіб – стихійне лихо, інші надзвичайні події тощо.

Заяву про надання відстрочки, розстрочки, зміну способу і порядку виконання рішення слід розглядати за правилами ГПК у межах розглянутої господарським судом справи. Зокрема, заявник повинен подати докази надіслання другій стороні копії цієї заяви і доказів на її обґрунтування, сторони мають бути повідомлені про час і місце розгляду заяви тощо. У разі неподання заявником доказів надіслання другій стороні відповідних копій заява і додані до неї документи не пізніше трьох днів з дати надходження заяви повертаються заявникові без розгляду на підставі пункту 6 частини першої ст. 63, ст. 121 ГПК, про що виноситься ухвала.

Дата судового засідання, в якому вирішуватиметься питання про відстрочку або розстрочку виконання рішення, ухвали, постанови, зміну способу та порядку їх виконання, має встановлюватися з урахуванням того, що передбачений частиною першою ст. 121 ГПК десятиденний строк визначається з наступного дня після винесення ухвали про призначення відповідного судового засідання.

За відсутності у відповідача присудженого позивачеві майна в натурі, засвідченої державним виконавцем (наприклад, його постановою про повернення виконавчого документа з підстави відсутності майна), господарський суд може змінити спосіб виконання рішення і видати наказ про стягнення вартості цього майна. При цьому господарський суд повинен виходити з вартості майна, визначеної ним у рішенні про його передачу (повернення). Якщо у відповідача відсутні кошти на рахунку в банку або коли їх не вистачає для покриття заборгованості, господарський суд може змінити

спосіб виконання рішення і видати наказ про звернення стягнення на його майно. Оскільки майно боржника, на яке може бути звернуто стягнення, визначається державним виконавцем у порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження», господарський суд у своєму наказі не зобов'язаний зазначати конкретне майно, а має вмістити в ньому лише вказівку про звернення стягнення на майно у сумі, що підлягає стягненню за рішенням господарського суду. Наведене не виключає права господарського суду з метою захисту у найбільш ефективний та справедливий спосіб порушених відповідачем майнових прав позивача зазначити у виданому ним наказі й конкретне майно відповідача, на яке слід звернути стягнення, якщо в розпорядженні суду є достовірні дані про його наявність у відповідача.

Частина третя ст. 121 ГПК вимагає від господарського суду винесення ухвали про відстрочку або розстрочку виконання рішення, зміну способу і порядку його виконання. Відповідна ухвала може бути оскаржена в апеляційному та в касаційному порядку. За відсутності підстав для вчинення зазначених процесуальних дій господарський суд виносить ухвалу про відмову відповідно у відстрочці або розстрочці виконання рішення, у зміні способу і порядку його виконання. Оскільки ухвали місцевого господарського суду, які виносяться під час виконання судового рішення, неможливо оскаржити одночасно з оскарженням рішення господарського суду, такі ухвали, в тому числі й про відмову у вчиненні процесуальних дій, зазначених у пунктах 17, 18, 20 частини першої ст. 106 ГПК, можуть бути переглянуті в апеляційному та в касаційному порядку. Про можливість оскарження ухвал першої і постанов апеляційної інстанції про відмову у зміні способу та порядку виконання судового рішення зазначено і в Рішенні Конституційного Суду України зі справи № 1–12/2012 від 25 квітня 2012 р.

Якщо заходів до забезпечення позову не було вжито до прийняття рішення зі спору, то господарський суд згідно частини другої ст. 121 ГПК має право одночасно з вирішенням питання про відстрочку, розстрочку або зміну способу і порядку виконання рішення вжити заходів до забезпечення його виконання, про що зазначається в цій же ухвалі. В разі незгоди сторони чи прокурора, який брав участь у процесі, з такими діями господарського суду, вони вправі звернутися зі скаргою на таку ухвалу. У питанні про відстрочку або розстрочку виконання постанови апеляційної чи касаційної інстанції за наявності обставин, передбачених частини першої ст. 121 ГПК, вирішує сама апеляційна чи касаційна інстанція, якщо ці обставини стали їй відомі до прийняття постанови за результатами перегляду рішення господарського суду першої інстанції. У цих випадках припис про відстрочку або розстрочку, зміну способу та порядку виконання відповідної постанови має міститися в її резолютивній частині. В інших випадках, тобто коли відповідну заяву подано стороною, державним виконавцем після прийняття постанови апеляційною чи касаційною інстанцією, питання про відстрочку або розстрочку, зміну способу та порядку виконання цієї постанови вирішує господарський суд першої інстанції.

Ухвала про відстрочку або розстрочку виконання рішення, зміну способу та порядку виконання рішення, ухвали, постанови підлягає виконанню на підставі пункту 2 частини другої ст. 17 Закону України «Про виконавче провадження», тому відповідний наказ у такому випадку не видається. Якщо про відстрочку чи розстрочку виконання зазначено в рішенні суду, прийнятому по суті спору, то наказ видається судом на загальних підставах, після набрання таким рішенням законної сили (незалежно від того, коли настає строк сплати за цим наказом), із зазначенням у ньому про відстрочку чи розстрочку виконання. Водночас, господарський суд не має права самостійно скасувати надану ним відстрочку чи розстрочку виконання судового рішення, в тому числі й з тих мотивів, що такі умови не виконуються відповідачем. Але оскільки відстрочка і розстрочка є складовими способу та порядку виконання судового рішення, то умови їх надання може бути переглянуто у процесі розгляду господарським судом заяви про зміну способу та порядку виконання судового рішення. При цьому господарському суду необхідно мати на увазі, що ухвала про розстрочку виконання рішення має похідний характер від рішення суду, яким справу вирішено по суті, і є обов'язковою для державної виконавчої служби при виконанні відповідного судового наказу у межах відкритого виконавчого провадження (див. Рішення Конституційного Суду України № 5–рп/2013 від 26 червня 2013 р.). Якщо виконавче провадження відкривається після винесення ухвали господарського суду про відстрочку чи розстрочку виконання судового рішення, то таке виконання має здійснюватися на підставі та з урахуванням як раніше виданого судом наказу, так і відповідної ухвали.

Мирова угода, укладена сторонами у процесі виконання судового рішення (ч. 4 ст. 121 ГПК) подається на затвердження господарського суду, який прийняв відповідне судове рішення. Про затвердження мирової угоди господарський суд виносить ухвалу. У разі подання на затвердження господарського суду мирової угоди, укладеної у виконавчому провадженні, відкритому не на виконання рішення господарського суду, відповідна заява підлягає поверненню на підставі пункту 1 частини першої ст. 62 ГПК.

Судом може бути затверджено мирову угоду на підставі ст. 121 ГПК лише за умови наявності відкритого виконавчого провадження з примусового виконання судового рішення згідно з Законом України «Про виконавче провадження». Якщо таке виконавче провадження не відкрито на момент звернення до суду щодо затвердження мирової угоди, суд відмовляє в її затвердженні, що не виключає повторного звернення з відповідною заявою вже після відкриття виконавчого провадження. Наказ господарського суду про примусове виконання мирової угоди не може бути видано, оскільки провадження у справі припинено.

Законодавець ст. 38 Закону України «Про виконавче провадження» надав право зупинити виконавче провадження державного виконавця:

1) у разі звернення державного виконавця до суду, який видав виконавчий документ, із заявою про роз'яснення рішення, що підлягає виконанню, про відстрочку або розстрочку виконання, а також про встановлення чи зміну способу і порядку виконання;

2) у разі прохання боржника, який проходить строкову службу у складі Збройних Сил України чи інших передбачених законом військових формувань, якщо рішення неможливо виконати без його участі;

3) у разі перебування боржника на лікуванні у стаціонарному лікувальному закладі, якщо рішення неможливо виконати без його участі;

4) у разі оголошення розшуку боржника – фізичної особи, транспортних засобів боржника або розшуку дитини;

5) за заявою стягувача у разі його перебування у відпустці за межами населеного пункту, де він проживає.

Згідно ст. 121–1 ГПК суд касаційної інстанції за заявою сторони чи прокурора або за своєю ініціативою може зупинити виконання оскарженого рішення господарського суду до закінчення його перегляду в порядку касації. Відповідна заява розглядаються колегією суддів без повідомлення осіб, які беруть участь у справі. Крім того, згідно з вимогами ст. 121–1 ГПК зупиняти виконання судового рішення має право виключно суд касаційної інстанції. Тому суд апеляційної інстанції за будь-яких обставин не вправі зупиняти виконання судового рішення суду першої інстанції.

За змістом частини третьої ст. 121–1 ГПК питання про поновлення виконання судового рішення має вирішуватися судом касаційної інстанції під час прийняття постанови за результатами перегляду справи в касаційному порядку. В залежності від конкретних обставин справи відповідне питання може бути вирішено після перегляду оскаржуваного судового рішення, про що виноситься ухвала.

В процесуальній діяльності бувають випадки коли виконані рішення або постанова можуть бути змінені чи скасовані і прийняте нове рішення про повну або часткову відмову в позові, або провадження у справі припинено, або позов залишено без розгляду, боржникові повертається все те, що з нього стягнуто на користь стягувача за зміненими чи скасованими у відповідній частині рішенням, постановою. Тобто, якщо згідно з рішенням місцевого господарського суду з відповідача стягнуто суму, вилучено майно, і це рішення змінено чи скасовано апеляційним господарським судом чи касаційним судом і прийнято нове рішення про повну або часткову відмову в позові, відповідачу слід повернути все, що було з нього стягнуто на підставі зміненого чи скасованого рішення.

Стаття 122 ГПК визначає такі процесуальні дії як поворот виконання рішення, постанови.

Видача наказу про повернення стягнутих грошових сум, майна або його вартості провадиться господарським судом за заявою боржника, до якої додається довідка, підписана керівником чи заступником керівника і головним (старшим) бухгалтером, про те, що суму, стягнуту за раніше прийнятим рішенням, списано установою банку або майно вилучено державним виконавцем. Видача наказу про повернення стягнутих грошових сум, майна або його вартості (поворотного наказу) покладається на місцевий господарський суд, який видавав наказ про стягнення. Якщо не виконані рішення або постанова змінені чи скасовані і прийнято нове рішення про повну або часткову

відмову в позові, або провадження у справі припинено, або заяву залишено без розгляду, господарський суд виносить ухвалу про повне або часткове припинення стягнення за зміненими чи скасованими у відповідній частині рішенням, постановою. Ухвала повинна відповідати вимогам ст. 86 ГПК. Ухвала надсилається боржнику для подання до органу державної виконавчої служби чи установи банку, яка проводить виконання раніше виданого наказу.

§ 2. Оскарження дій чи бездіяльності органів Державної виконавчої служби України

Стаття 121–2 ГПК встановлює право на подання скарги на дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби щодо виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів. У вирішенні питань, пов'язаних із застосуванням цієї статті, Пленум Вищого господарського суду України в постанові «Про деякі питання практики виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів України» №9 від 17 жовтня 2012 р., звернув увагу, що господарським судам при застосуванні цієї статті слід мати на увазі таке.

За змістом цієї статті ГПК скарги на дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби щодо виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів розглядає виключно місцевий господарський суд, яким відповідну справу розглянуто у першій інстанції, тобто той господарський суд, що видав виконавчий документ (наказ чи ухвалу), і в тому ж складі суду (якщо цьому не перешкоджають об'єктивні обставини, як-от звільнення судді, його захворювання, перебування у відпустці тощо).

Оскільки прийняття органами Державної виконавчої служби України, їх посадовими особами будь-яких рішень (постанов тощо) в процесі здійснення виконання судових рішень господарських судів підпадає в розумінні ст. 121–2 ГПК під ознаки дій цих органів та осіб, то відповідні рішення також підлягають оскарженню до названих судів. У порядку згаданої статті ГПК до господарських судів оскаржуються й дії (бездіяльність) органів Державної виконавчої служби України під час виконання рішень третейських судів, якщо виконавчі документи на примусове виконання таких рішень видано господарськими судами (розділ XIV–1 ГПК).

Якщо у відповідній скарзі йдеться про оскарження дій (бездіяльності) органу Державної виконавчої служби у зведеному виконавчому провадженні, то вона підлягає розглядові господарським судом у тій частині, яка стосується виконання рішення (ухвали, постанови) господарського суду, але не загального суду чи іншого органу, який видав виконавчий документ, а в іншій частині господарський суд відмовляє в прийнятті скарги на підставі пункту 1 частини першої ст. 62 і ст. 121–2 ГПК. Виконання рішення, ухвали, постанови господарського суду є невід'ємною частиною судового процесу, тому господарські суди не повинні порушувати нове провадження за скаргою на дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби. У зв'язку з цим відповідна скарга не підлягає оплаті судовим збором.

Подання учасником виконавчого провадження скарги на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця, інших посадових осіб органу Державної виконавчої служби начальника відділу, якому підпорядкований державний виконавець, або до керівника відповідного органу Державної виконавчої служби України вищого рівня (ст. 82 Закону України «Про виконавче провадження») не може бути підставою для відмови в прийнятті скарги господарським судом, оскільки на відповідні правовідносини поширюється юрисдикція суду (статті 55, 124 Конституції України). За змістом частини четвертої ст. 82 Закону України «Про виконавче провадження» і частини першої ст. 121–2 ГПК розгляду господарським судом підлягають ті скарги на рішення, дії чи бездіяльність органу Державної виконавчої служби України, які подано прокурором або сторонами виконавчого провадження (стягувачем чи боржником), відкритого на підставі виданого господарським судом виконавчого документа; скарги ж, подані іншими, крім зазначених, особами розгляду в господарських судах не підлягають.

Подана скарга має відповідати загальним вимогам щодо змісту та форми позовної заяви, передбаченим ст. 54 ГПК, з доданням до неї документів, зазначених у пунктах 2, 4 частини першої цієї статті і за необхідності – зазначених у частинах другій і третій ст. 57 ГПК, а також містити відомості, перелічені в пунктах 3–5 частини сьомої ст. 82 Закону України «Про виконавче провадження».

Встановлений у частині першій ст. 121–2 ГПК десятиденний строк для подання скарги є процесуальним і тому відповідно до вимог ст. 53 ГПК може бути відновлений за наявності поважних причин його пропуску та на підставі заяви скаржника, яка подається одночасно зі скаргою або викладається в останній у вигляді клопотання. Скарга, пропущений строк подання якої не відновлений, залишається без розгляду, про що з посиланням на статті 53 і 121–2 ГПК судом без виклику сторін виноситься ухвала. Якщо ж скаргу було подано з пропуском згаданого строку без заяви про його відновлення, суд без виклику сторін виносить ухвалу про залишення скарги без розгляду, що не перешкоджає повторному поданню скарги із заявою про відновлення строку такого подання. При цьому у вирішенні питання про відновлення пропущеного строку подання скарги на бездіяльність органу Державної виконавчої служби України у вигляді невжиття заходів з примусового виконання судового рішення, поданої більш як через десять днів після закінчення визначеного законом строку здійснення виконавчого провадження, господарський суд має, як правило, виходити з неможливості такого відновлення. Наведене ґрунтується на тому, що стягувач, який подав до відповідного органу заяву про відкриття виконавчого провадження та не отримав у визначений законом строк задоволення своїх вимог, вважається обізнаним про ймовірність порушення його прав у виконавчому провадженні незалежно від того, чи отримав він від державного виконавця певні процесуальні документи та чи ознайомлений він з матеріалами виконавчого провадження.

Якщо ж обов'язок органу Державної виконавчої служби України вчинити певну дію прямо передбачено законом, але строк її вчинення не зазначений, то

бездіяльність даного органу може бути оскаржена в будь-який час, коли скаржник дійде висновку про порушення у зв'язку з цією бездіяльністю його прав і охоронюваних законом інтересів, оскільки правопорушення є таким, що триває в часі. Проте, Законом України «Про виконавче провадження» встановлено спеціальний порядок обчислення строку звернення до суду зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність органу Державної виконавчої служби України (як-от статтями 26, 47, 49, 57, частиною четвертою ст. 58 названого Закону), то господарському суду слід виходити саме з такого порядку.

У вирішенні питань, які виникають у розгляді скарг на рішення, дії або бездіяльність посадових осіб Державної виконавчої служби України, до заяв учасників виконавчого провадження (заявників) мають застосовуватися положення ГПК, якими врегульовано аналогічні питання, зокрема, статей 2, 18, 21, 22, 26, 29, 31, 41, 42, 62, пунктів 1–3, 5, 6, 9 ч.1 ст. 63, ст. 64, розділів XI, XII, XII–1 ГПК тощо.

У визначенні визначення вартості, оцінка майна боржника (ст. 58 Закону України «Про виконавче провадження»), як зазначено в пункті 9.10 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів України» №9 від 17 жовтня 2012 р., зазначено, що це є процесуальною дією державного виконавця, незалежно від того, яка конкретно особа (сам державний виконавець чи залучений ним суб'єкт оціночної діяльності) здійснювала відповідні дії, так само як і від того, ким здійснювалося рецензування звіту про оцінку майна. Тому сторони виконавчого провадження мають право оскаржувати таку оцінку, визначену за результатами рецензування, до господарського суду в процесуальному порядку, передбаченому ст. 121–2 ГПК.

У розгляді скарг стягувача чи боржника на дії органу Державної виконавчої служби, пов'язані з арештом і вилученням майна та його оцінкою, господарський суд перевіряє відповідність цих дій приписам статей 57, 58 Закону України «Про виконавче провадження». Вимоги інших осіб щодо належності саме їм, а не боржникові майна, на яке накладено арешт, реалізується шляхом подання ними з додержанням правил підвідомчості (ст. 12 ГПК) позову до боржника та особи, в інтересах якої накладено арешт, про визнання права власності на майно і звільнення його з-під арешту. В такому ж порядку розглядаються вимоги осіб, які не є власниками майна, але володіють ним з підстав, передбачених законом. Орган Державної виконавчої служби України у відповідних випадках може залучатися господарським судом до участі у справах як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору.

У розгляді скарг на дії органів Державної виконавчої служби України, пов'язаних з відмовою у відкритті виконавчого провадження на підставі пункту 7 частини першої ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження», господарському суду слід мати на увазі таке. За змістом пункту 1 частини першої і частини п'ятої ст. 47 та положень ст. 26 в сукупності цих норм повернення виконавчого документа стягувачу за його заявою не означає закриття виконавчого провадження, не тягне за собою наслідків у вигляді

неможливості розпочати його знову та не позбавляє стягувача права повторно звернутися до органу Державної виконавчої служби України за виконанням судового рішення.

За змістом ст. 121–2 ГПК судові засідання у розгляді скарг на дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби щодо виконання рішень, ухвал, постанов господарських судів повинні проводитись господарськими судами окремо за різними справами. У разі подання скарги на дії (бездіяльність) органів Державної виконавчої служби України у зведеному виконавчому провадженні, в якій об'єднано вимоги за кількома виконавчими документами в різних справах, розглянутих різними судами, господарський суд з посиланням на пункт 5 частини першої ст. 63 ГПК має повернути таку скаргу для розділу заявником відповідних вимог та подання скарг у кожній справі окремо.

За результатами розгляду скарги виноситься ухвала, в якій господарський суд або визнає доводи заявника правомірними і залежно від їх змісту визнає постанову державного виконавця щодо здійснення заходів виконавчого провадження недійсною, або визнає дії чи бездіяльність органу Державної виконавчої служби незаконними, чи визнає недійсними наслідки виконавчих дій, або зобов'язує орган державної виконавчої служби здійснити певні виконавчі дії, якщо він ухиляється від їх виконання без достатніх підстав, або визнає доводи скаржника неправомірними і скаргу відхиляє. При цьому господарський суд не вправі самотійно вчиняти ті чи інші дії, пов'язані із здійсненням виконавчого провадження, замість державного виконавця (наприклад, відкривати або закінчувати виконавче провадження), але може зобов'язати державного виконавця здійснити передбачені законом дії, від вчинення яких той безпідставно ухиляється.

Якщо під час розгляду скарги господарським судом буде виявлено порушення законності або недоліки в діяльності органу Державної виконавчої служби України, учасників виконавчого провадження, суд має вжити заходів, передбачених частинами першою і другою ст. 90 ГПК.

Згідно вимог ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження» у разі якщо викладена у виконавчому документі резолютивна частина рішення або зміст наказу є незрозумілими, державний виконавець або сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду, який видав виконавчий документ, із заявою про роз'яснення такого рішення чи змісту документа.

Господарський суд першої інстанції, який видав виконавчий документ, зобов'язаний розглянути заяву державного виконавця у десятиденний строк з дня її надходження і за необхідності дати відповідне роз'яснення рішення чи змісту виконавчого документа, не змінюючи їх редакції. Роз'яснення рішення, ухвали здійснюється господарським судом за правилами ст. 89 ГПК. В ухвалі про роз'яснення судових рішень господарський суд не може визначати порядок та умови здійснення виконавчого провадження. Якщо на судове рішення суду першої інстанції, яке набрало законної сили і на виконання якого видано наказ (ч. 3 ст. 85 і ст. 116 ГПК), подано апеляційну скаргу після закінчення встановленого частиною першою ст. 93 ГПК строку, і суд апеляційної інстанції відновить цей строк та прийме скаргу до провадження, то копія відповідної

ухвали повинна бути надіслана органу Державної виконавчої служби, якою зазначений наказ прийнято до виконання. Такий наказ згідно ст. 48 Закону України «Про виконавче провадження» повертається до суду, який його видав.

У разі коли за результатами апеляційного розгляду оскаржене судове рішення буде залишене без змін, новий наказ на його виконання не видається, а виконується раніше виданий наказ. Якщо на час прийняття судового акта апеляційної інстанції строк для пред'явлення цього наказу до виконання закінчився, зазначений строк підлягає відновленню згідно ст. 119 ГПК.

У розгляді позовів про відшкодування шкоди (збитків), заподіяної діями (бездіяльністю) державного виконавця, суди повинні виходити з положень ст. 11 Закону України «Про державну виконавчу службу», ст. 87 Закону України «Про виконавче провадження», ст. 1174 ЦК, маючи на увазі, що в таких випадках відповідачами можуть бути відповідні органи Державної виконавчої служби, в яких працюють державні виконавці, та відповідні територіальні органи Державної казначейської служби України, і враховуючи викладене в роз'ясненні президії Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди» № 02–5/215 від 1 квітня 1994 р., зокрема в пункті 9 цього роз'яснення.

Законом України «Про виконавче провадження» передбачено можливість закінчення виконавчого провадження у разі визнання судом відмови стягувача від примусового виконання рішення суду (пункт 1 частини 1 ст. 49). Оскільки ГПК не передбачено спеціального порядку подання та розгляду відповідної заяви, то пов'язані з цим питання мають вирішуватися за правилами, встановленими частинами другою і третьою ст. 121–2 ГПК для скарг на дії чи бездіяльність органів Державної виконавчої служби. Господарський суд може не прийняти відмови стягувача від примусового виконання, якщо така дія суперечить законодавству або порушує чий-небудь права і охоронювані законом інтереси. За результатами розгляду відмови від примусового виконання господарський суд згідно ст. 86 ГПК виносить ухвалу.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ В чому полягає зміст виконання судових рішень?
- ✓ На який орган покладено виконання судових рішень ?
- ✓ Який «документ» видає суд для виконання судових рішень ?
- ✓ Назвіть підстави коли ухвала про відстрочку або розстрочку виконання рішення, зміну способу та порядку виконання рішення, ухвали, постанови може бути скасовано.
- ✓ Який встановлено строк коли ухвала господарського суду за результатами розгляду заяви надсилається стягувачеві і боржнику ?
- ✓ Назвіть підстави оскарження дій чи бездіяльності органів Державної виконавчої служби.
- ✓ Який встановлено строк подання скарги оскарження дій чи бездіяльності органів Державної виконавчої служби ?

Модуль 20

ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ ТА ПРО ВИДАЧУ ВИКОНАВЧИХ ДОКУМЕНТІВ НА ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ

§ 1. Праві засади діяльності третейських судів в Україні

Одним із способів реалізації права кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань у сфері цивільних та господарських правовідносин є звернення до третейського суду. Правові засади утворення та діяльності третейських судів регулюється Законом України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 р. Розвиваючи конституційні основи третейського судочинства, Конституційний суд України в рішеннях від 24 лютого 2004 р. № 3-рп/2004 і від 10 січня 2008 р. № 1-рп/2008 висловив правові позиції щодо діяльності третейського суду в нашій державі.

Як вказується в рішенні Конституційного суду України № 1-рп/2008 від 10 січня 2008 р., можливість передачі державою на розгляд третейських судів спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин визнана зарубіжною практикою, заснованою, в тому числі, на міжнародному праві. Загальні засади арбітражного розгляду цих спорів визначені Європейською конвенцією про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 р. та рекомендовані державам Арбітражним регламентом Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) від 15 червня 1976 р.

Згідно з положеннями частини першої ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Суд, здійснюючи правосуддя, забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави (підпункт 4.1. пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004. Тому в контексті статті 55 Конституції України органи судової влади можуть здійснювати функцію захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та/або юридичних осіб у сфері цивільних і господарських правовідносин.

Третейський розгляд спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин – це вид недержавної юрисдикційної діяльності, яку третейські суди здійснюють на підставі законів України шляхом застосування, зокрема, методів арбітрування. Здійснення третейськими судами функції захисту,

передбаченої в абзаці сьомому ст. 2, ст. 3 Закону України «Про третейські суди», є здійсненням ними не правосуддя, а третейського розгляду спорів сторін у цивільних і господарських правовідносинах у межах права, визначеного частиною п'ятою ст. 55 Конституції України.

Третейські суди не віднесені до системи судів загальної юрисдикції (ст. 125 Конституції України). З аналізу положень Закону України «Про третейські суди», випливає, що третейські суди є недержавними незалежними органами захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та/або юридичних осіб у сфері цивільних і господарських правовідносин. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про третейські суди», третейський розгляд здійснюють постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору.

Таким чином, третейські суди не здійснюють правосуддя, їх рішення не є актами правосуддя, а самі вони не входять до системи судів загальної юрисдикції. Їх діяльність більш пов'язана із громадським самоврядуванням.

Правова держава сприяє розвитку громадського самоврядування, тобто самоорганізації громадян за місцем проживання, роботи, навчання або за іншими ознаками в межах, визначених Конституцією України і законами України. Окремі закони України закріплюють громадське самоврядування як одну з форм участі громадян в управлінні державними справами, у вирішенні питань їх соціального захисту, корпоративного життя тощо. Зокрема, громадське самоврядування запроваджено в територіальних громадах (частина шоста ст. 140 Конституції України, статті 8, 9, 13, 14 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» тощо).

Однією з форм громадського самоврядування є третейське самоврядування, яке відповідно до частини першої ст. 58 Закону України «Про третейські суди», створюється для представництва та захисту інтересів третейських суддів постійно діючих третейських судів. Оскільки питання третейського самоврядування стосується закріплення гарантій прав і свобод людини і громадянина такої групи фізичних осіб, як третейські судді постійно діючих третейських судів, то відповідно до пункту 1 частини першої ст. 92 Конституції України Верховна Рада України наділена правом його законодавчого регулювання.

Третейське самоврядування не є тотожним суддівському самоврядуванню, оскільки третейські суди не входять до системи судів загальної юрисдикції, а третейські судді не наділені статусом професійних суддів. Третейське самоврядування як одна з форм громадського самоврядування слугує самоорганізації третейських суддів постійно діючих третейських судів, тоді як суддівське самоврядування належить до системи конституційного устрою держави (ч. 2 ст. 130 Конституції України) і є формою самоорганізації професійних суддів.

Отже, законодавче закріплення третейського самоврядування в положеннях пункту 9 ст. 4, частини першої ст. 58 Закону України «Про третейські суди» не суперечить частині другій ст. 130 Конституції України.

Конституційний Суд України, аналізуючи положення Конституції України, а також оспорювані положення Закону України «Про третейські суди», дійшов висновку, що третейське самоврядування є формою громадського самоврядування, тоді як громадські організації є формою добровільних громадських формувань. Відмінність цих правових інститутів обумовлена особливостями законодавчого закріплення порядку утворення, системи, повноважень тощо органів третейського самоврядування та громадських організацій.

§ 2. Діяльність третейського суду у вирішенні господарських спорів

Стаття друга цього Закону України «Про третейські суди» визначає третейський суд як недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.

Юридичні та/або фізичні особи мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам Закону України «Про третейські суди». Спір може бути переданий на вирішення третейського суду до прийняття компетентним судом рішення у спорі між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав.

До третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених ст. 6 Закону України «Про третейські суди»:

- 1) справ у спорах про визнання недійсними нормативно-правових актів;
- 2) справ у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб;
- 3) справ, пов'язаних з державною таємницею;
- 4) справ у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, крім справ у спорах, що виникають із шлюбних контрактів (договорів);
- 5) справ про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом;
- 6) справ, однією із сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ним владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, державна установа чи організація, казенне підприємство;
- 7) справ у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки;
- 8) справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення;
- 9) справ у спорах, що виникають з трудових відносин;

10) справ, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язаних із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цих товариств;

11) інших справ, які відповідно до закону підлягають вирішенню виключно судами загальної юрисдикції або Конституційним Судом України;

12) справ, коли хоча б одна із сторін спору є нерезидентом України;

13) справ, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами та іншими суб'єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень;

14) справ у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки).

Питання пов'язані із видами і формами третейських угод встановлені ст. 12 Закону України «Про третейські суди». В практичній діяльності суб'єкти господарської діяльності нерідко звертаються для вирішення спорів, що виникають із господарських правовідносин. В такому випадку третейська угода може бути укладена у вигляді третейського застереження в договорі, контракті або у вигляді окремої письмової угоди.

Якщо сторони не домовилися про інше при передачі спору до постійно діючого третейського суду, а також при вказівці у третейській угоді на конкретний постійно діючий третейський суд регламент третейського суду розглядається як невід'ємна частина третейської угоди. За будь-яких обставин у разі суперечності третейської угоди регламенту третейського суду застосовуються положення регламенту.

Третейська угода укладається у письмовій формі і вважається укладеною, якщо вона підписана сторонами чи укладена шляхом обміну листами, повідомленнями по телетайпу, телеграфу або з використанням засобів електронного чи іншого зв'язку, що забезпечує фіксацію такої угоди, або шляхом направлення відзиву на позов, в якому одна із сторін підтверджує наявність угоди, а інша сторона проти цього не заперечує. Третейська угода має містити відомості про найменування сторін та їх місцезнаходження, предмет спору, місце і дату укладання угоди. Посилання у договорі, контракті на документ, який містить умову про третейський розгляд спору, є третейською угодою за умови, що договір укладений у письмовій формі і це посилання є таким, що робить третейську угоду частиною договору. У разі недодержання правил, передбачених ст. 12 Закону України «Про третейські суди», третейська угода є недійсною. Недійсність окремих положень договору, контракту, що містить третейське застереження, не тягне за собою недійсність такого третейського застереження. Водночас, третейська угода може містити як вказівку про конкретно визначений третейський суд, так і просте посилання на вирішення відповідних спорів між сторонами третейським судом.

§ 3. Оскарження рішення третейського суду

У питанні розгляду заяв про оскарження рішень третейських судів слід застосовувати положення розділу XIV–1 ГПК у їх взаємозв'язку з приписами Закону України «Про третейські суди», водночас в постанові Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., при оскарженні рішення третейського суду господарським судам слід мати на увазі таке.

Компетентним судом, до якого оскаржуються рішення третейського суду і який здійснює видачу виконавчого документа, може бути в розумінні Закону України «Про третейські суди», як місцевий загальний суд, так і місцевий господарський суд, за місцем розгляду справи третейським судом.

У вирішенні питання про те, який суд – загальний чи господарський – компетентний розглядати заяви про скасування рішення третейського, господарським судам необхідно виходити з вимог ст. 15 Цивільного процесуального кодексу України та статей 1, 12 ГПК.

Строки оскарження рішення третейського суду, передбачені Законом України «Про третейські суди», і частиною другою ст. 122–1 ГПК є процесуальними. Згідно частини 2 ст. 122–1 ГПК заява про скасування рішення третейського суду подається до господарського суду за місцем розгляду справи третейським судом сторонами, третіми особами протягом трьох місяців з дня прийняття рішення третейським судом, а особами, які не брали участь у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки, – протягом трьох місяців з дня, коли вони дізналися або повинні були дізнатися про прийняття рішення третейського суду. У разі пропущення строків оскарження, за заявою особи, яка звернулася до господарського суду, можуть строк на оскарження може бути поновлений. З урахуванням частини першої ст. 53 ГПК підставою для такого поновлення є поважна причина (причини) пропуску строку, наявність якої обґрунтовується заявником. Водночас згаданою ст. 122–1 ГПК не передбачена можливість поновлення відповідних строків з ініціативи господарського суду.

Подання заяви про скасування рішення третейського суду після закінчення встановленого для цього строку і без клопотання про його поновлення за змістом ст. 122–1 ГПК також тягне за собою наслідки у вигляді залишення такої заяви без розгляду, що, однак, не виключає можливості повторного звернення з нею з клопотанням про поновлення пропущеного строку. Згідно ст. 122–1 ГПК сторони, треті особи, а також особи, які не брали участь у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки, мають право звернутися до господарського суду із заявою про скасування рішення третейського суду.

Заява про скасування рішення третейського суду подається до господарського суду за місцем розгляду справи третейським судом сторонами,

третіми особами протягом трьох місяців з дня прийняття рішення третейським судом, а особами, які не брали участь у справі, у разі якщо третейський суд вирішив питання про їх права і обов'язки, – протягом трьох місяців з дня, коли вони дізналися або повинні були дізнатися про прийняття рішення третейського суду. Заява, подана після закінчення строку, встановленого частиною другою цієї статті, залишається без розгляду, якщо господарський суд за заявою особи, яка її подала, не знайде підстав для поновлення строку, про що виноситься ухвала. Господарський суд виносить ухвалу про відмову в прийнятті заяви з підстав, передбачених ст. 62 ГПК, а також у разі якщо рішення третейського суду оскаржено з підстав, не передбачених законом.

Законодавець ст. 122–2 ГПК встановив вимоги до форми і змісту заяви про скасування рішення третейського суду. Така заява подається у письмовій формі і підписується особою, яка його оскаржує, чи її представником. Заява про скасування рішення третейського суду, подана без додержання вимог, визначених у ст. 122–2 ГПК, а також у разі несплати суми судового збору повертається особі, яка її подала, в порядку, встановленому ст. 63 ГПК.

Перелік підстав, з яких може бути оскаржене та скасоване рішення третейського суду, встановлений ст. 122–5 ГПК, відповідно до якої рішення третейського суду може бути скасовано у разі якщо:

1) справа, у якій прийнято рішення третейського суду, не підвідомча третейському суду відповідно до закону;

2) рішення третейського суду прийнято у спорі, не передбаченому третейською угодою, або цим рішенням вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди. Якщо рішенням третейського суду вирішені питання, які виходять за межі третейської угоди, то скасовано може бути лише ту частину рішення, що стосується питань, які виходять за межі третейської угоди;

3) третейську угоду визнано судом недійсною;

4) склад третейського суду, яким прийнято рішення, не відповідав вимогам закону;

5) третейський суд вирішив питання про права і обов'язки осіб, які не брали участь у справі.

Скасування господарським судом рішення третейського суду не позбавляє сторони права повторно звернутися до третейського суду, крім випадків, передбачених законом.

Наведений в ст. 122–5 ГПК перелік підстав, з яких може бути оскаржене та скасоване рішення третейського суду є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Отже, у разі оскарження рішення третейського суду з інших підстав, ніж наведені в частині другій ст. 122–5 ГПК, у прийнятті відповідної скарги слід відмовити з посиланням на частину четверту ст. 122–1 і відповідний пункт частини другої ст. 122–5 ГПК. Як зазначається в постанові Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р., якщо

заява про скасування рішення третейського суду обґрунтована посиланням як на підставу (підстави), зазначені в Законі України «Про третейські суди», та в ГПК, так і на іншу підставу (підстави), які не передбачені цими законодавчими актами, то відповідна заява підлягає розглядові в тій частині, що підпадає під ознаки частини третьої ст. 51 Закону України «Про третейські суди», (та ч. 2 ст. 122–5 ГПК, а в прийнятті її в іншій частині слід відмовити.

Господарський суд з метою розгляду справи про оскарження рішення третейського суду може витребувати й інші необхідні для цього матеріали і докази в порядку пункту 4 ст. 65 ГПК (у тому числі й з власної ініціативи, наприклад, матеріали третейського розгляду, якщо відповідне клопотання не було заявлено учасниками судового процесу) та частин першої – третьої, п'ятої ст. 38 ГПК. Ухвала господарського суду про відмову в прийнятті заяви про скасування рішення третейського суду або про повернення такої заяви надсилається за адресами, що містяться в рішенні третейського суду чи в заяві і вважається одержаною адресатом у день доставки, хоча б адресат за даною адресою був відсутній. У такому разі посилання особи на неодержання процесуальних документів не може бути підставою для скасування відповідної ухвали господарського суду.

Повідомлення осіб, які беруть участь у справі про оскарження рішення третейського суду, про час і місце судового розгляду справи здійснюється з додержанням вимог ст. 64 ГПК. У судовому розгляді заяви про скасування рішення третейського суду господарський суд з'ясовує компетенцію третейського суду щодо вирішення спору між сторонами відповідно до укладеної ними третейської угоди, перевіряє відповідність заяви підставам для скасування рішення третейського суду, передбаченим Законом України «Про третейські суди», та ГПК. Якщо господарський суд встановить наявність інших підстав для скасування такого рішення, ніж ті, які наведено в заяві, то він з урахуванням припису частини четвертої ст. 122–4 ГПК скасовує рішення третейського суду з підстави (підстав), передбаченої ГПК.

За результатами розгляду заяви господарський суд виносить ухвалу, зміст якої, з огляду на припис частини першої ст. 122–6 ГПК, має відповідати ст. 84 (а не ст. 86) ГПК, з урахуванням особливостей відповідної категорії справ. Одна з таких особливостей полягає в тому, що господарський суд не здійснює оцінки законності і обґрунтованості рішення третейського суду в цілому, а лише з'ясовує наявність чи відсутність підстав для його скасування, передбачених частиною другою ст. 122–5 ГПК.

У резолютивній частині судового рішення про скасування рішення третейського суду зазначаються, окрім іншого, дані, які ідентифікують скасоване рішення, – не лише місце, а й дата його прийняття, предмет вимоги.

У разі коли рішення третейського суду не виконується добровільно зобов'язаною цим рішенням стороною, інша сторона може подати до компетентного суду заяву про видачу виконавчого документа, яким у

господарському судочинстві згідно з ст. 116 ГПК і пунктом 1 частини другої ст. 17 Закону України «Про виконавче провадження» є наказ.

Строк подання заяви про видачу виконавчого документа, передбачений частиною другою ст. 122–7 ГПК, є процесуальним і може бути поновлений господарським судом з урахуванням наведеного в підпункті 6.1.2 підпункту 6.1 пункту 6 постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» № 18 від 26 грудня 2011 р.

Витребування справи з постійно діючого третейського суду здійснюється господарським судом шляхом винесення відповідної ухвали. Ненадання постійно діючим третейським судом такої справи на вимогу господарського суду є підставою для відмови у видачі виконавчого документа (пункт 8 ст. 122–10 ГПК).

Зміст наказу на примусове виконання рішення третейського суду має відповідати вимогам частини першої ст. 117 ГПК і ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження». У виданому наказі має бути викладено резолютивну частину рішення третейського суду і зазначено, що його видано на виконання рішення третейського суду.

Згідно частини четвертої ст. 56 Закону України «Про третейські суди» та частини восьмої ст. 122–11 ГПК сторона, на користь якої виданий наказ, одержує його безпосередньо в господарському суді.

Наведена норма не виключає можливості надіслання господарським судом виданого ним наказу зазначеній стороні разом з ухвалою про видачу виконавчого документа на підставі поданого нею клопотання (ч. 3 ст. 122–11 ГПК). Вичерпний перелік підстав для відмови у видачі виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду наведено в ст. 122–10 ГПК. У розгляді заяви про видачу виконавчого документа господарський суд перевіряє наявність чи відсутність підстав для відмови у такій видачі незалежно від змісту доводів сторін. У застосуванні пункту 7 цієї статті господарським судам необхідно керуватися, зокрема, приписами частини другої ст. 16 ЦК та частини другої ст. 20 ГК.

Питання щодо законності та обґрунтованості рішення третейського суду, крім зазначених у ст. 122–10 ГПК, не можуть вирішуватися господарським судом у розгляді заяви про видачу виконавчого документа. Водночас господарським судам необхідно мати на увазі, що відмова в задоволенні такої заяви не позбавляє жодну із сторін спору, вирішеного третейським судом, права на звернення після набрання законної сили відповідною ухвалою до господарського суду за вирішенням цього ж спору в загальному порядку (ч. 8 ст. 56 Закону України «Про третейські суди», ч. 4 ст. 122 ГПК).

В ухвалі, винесеній за результатами розгляду заяви про видачу виконавчого документа, може бути зазначено, що рішення третейського суду не підлягає виконанню у певній частині з посиланням на визначену в ст. 122 ГПК підставу, якій суперечить ця частина рішення третейського суду. Решту спірних

питань у такому разі може бути передано на розгляд господарського суду в загальному порядку.

Слід звернути увагу, що частиною третьою ст. 122–11 ГПК передбачено можливість оскарження ухвали господарського суду про відмову у видачі виконавчого документа лише в апеляційному порядку. Отже, в касаційному порядку дана ухвала не може бути оскаржена та переглянута.

Питання про подальшу долю матеріалів справи третейського суду після розгляду господарським судом заяви про видачу виконавчого документа вирішується в залежності від того, чи є третейський суд постійно діючим, чи утвореним для вирішення конкретного спору. В першому випадку справа підлягає поверненню до третейського суду (ч. 5 ст. 56 Закону України «Про третейські суди», ч. 9 ст. 122–11 ГПК), в другому – зберігається у відповідному господарському суді (ч. 2 ст. 54 Закону України «Про третейські суди»).

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Розкрийте рішення Конституційного суду щодо діяльності третейських судів в Україні.
- ✓ Назвіть правові підстави діяльності третейського суду.
- ✓ Роль третейських судів у вирішенні господарських спорів ?
- ✓ Які справи не мають право розглядати третейські суди ?
- ✓ У чому полягає законність рішення третейського суду ?
- ✓ Які існують питання із видачею наказу ?
- ✓ Назвіть підстави оскарження рішення третейського суду.
- ✓ Наведіть перелік підстав для відмови у видачі виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду.
- ✓ Що слід розуміти під законністю та обґрунтованістю рішення третейського суду ?

Модуль 21

ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

§ 1. Підсудність судам справ за участю іноземних суб'єктів господарювання

Статтею 123 ГПК встановлено, що іноземні підприємства і організації мають право звернення до господарських судів згідно з встановленою підвідомчістю і підсудністю господарських спорів за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів. Ці суб'єкти мають такі самі процесуальні права і обов'язки, що і суб'єкти господарювання України, крім винятків, встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. При цьому правовідносини, пов'язані з усіма видами зовнішньоекономічної діяльності в Україні, регулюються нормами Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р.

До питання, що виникають у сфері приватноправових відносин з іноземним елементом, слід віднести такі:

- ◆ коли один учасник правовідносин є іноземцем, особою без громадянства або іноземною особою;
- ◆ якщо об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави;
- ◆ у разі, якщо юридичний факт, який впливає на виникнення, зміну або припинення правовідносин, мав чи має місце на території іноземної держави), у тому числі й питання підсудності судам України справ з іноземним елементом, вирішуються згідно із Законом України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р.

Пункт перший частини першої ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначає приватноправові відносини як відносини, які ґрунтуються на засадах юридичної рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності, суб'єктами яких є фізичні та юридичні особи.

Статтею 124 ГПК встановлено, що підсудність справ за участю іноземних суб'єктів господарювання визначається цим Кодексом, законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Підсудність судам України справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі, незважаючи на те, що у ході провадження у справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися, крім випадків, передбачених ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право», згідно із яким суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом, зокрема у таких випадках:

- якщо сторони передбачили своєю угодою підсудність справи з іноземним елементом судам України, крім випадків, передбачених у статті 77 цього Закону;

- якщо на території України відповідач у справі має місце проживання або місцезнаходження, або рухоме чи нерухоме майно, на яке можна накласти стягнення, або знаходиться філія або представництво іноземної юридичної особи – відповідача;

- у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України;

- якщо у справі про відшкодування шкоди позивач – фізична особа має місце проживання в Україні або юридична особа – відповідач – місцезнаходження в Україні;

- дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України;

- якщо у справі про банкрутство боржник має місце основних інтересів або основної підприємницької діяльності на території України;

- в інших випадках, визначених законом України та міжнародним договором України.

До виключної підсудності ст. 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» відносить справи з іноземним елементом у таких випадках:

- якщо нерухоме майно, щодо якого виник спір, знаходиться на території України;

- якщо спір пов'язаний з оформленням права інтелектуальної власності, яке потребує реєстрації чи видачі свідоцтва (патенту) в Україні;

- якщо спір пов'язаний з реєстрацією або ліквідацією на території України іноземних юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців;

- якщо спір стосується дійсності записів у державному реєстрі, кадастрі України;

- якщо у справах про банкрутство боржник був створений відповідно до законодавства України;

- якщо справа стосується випуску або знищення цінних паперів, оформлених в Україні;

- в інших випадках, визначених законами України.

Стаття 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» іноземними суб'єктами господарської діяльності визнає суб'єктів господарської діяльності, що мають постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України.

Згідно ст. 38 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» спори, що виникають між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, іноземними суб'єктами господарської діяльності у процесі такої діяльності можуть розглядатися судами України, а також за згодою сторін спору Міжнародним комерційним арбітражним судом та Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України та іншими органами

вирішення спору, якщо це не суперечить чинним законам України або передбачено міжнародними договорами України.

Таким чином, якщо сторони передбачили своєю угодою підсудність справи з іноземним елементом судам України, крім випадків виключної підсудності (пункт 1 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» спір підлягає вирішенню в господарських судах України з урахуванням вимог розділу III ГПК, а саме, підвідомчість та підсудність справ господарським судам. Водночас, як зазначається в роз'ясненні Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій» № 04–5/608 від 31 травня 2002 р. у вирішенні відповідних спорів необхідно також мати на увазі, що ст. 80 ГПК припинення провадження у справі у випадку, коли сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення державного іноземного суду, не передбачено. У розгляді справ у спорах за участю іноземних підприємств і організацій господарським судам України слід виходити із встановленої частиною третьою ст. 4 ГПК пріоритетності застосування правил міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо правил, передбачених законодавством України.

За змістом статей 41, 12 – 17, 123 ГПК для іноземних суб'єктів господарської діяльності передбачено національний режим судового процесу для розгляду справ, підвідомчих господарським судам. Місцеві господарські суди вправі вирішувати спори і у тих випадках, коли міжнародним договором передбачено можливість укладення письмової пророгаційної угоди між суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності України та іноземним суб'єктом господарської діяльності (угода про договірну підсудність).

Обираючи як орган вирішення спорів місцевий господарський суд України, сторони пророгаційної угоди повинні дотримуватись вимог міжнародного договору та ст. 16 ГПК щодо виключної компетенції господарських судів України. Отже, у разі непідвідомчості справи у спорі за участю іноземного підприємства чи організації господарський суд має відмовити у прийнятті позовної заяви на підставі пункту 1 частини ст. 62 ГПК. Крім того, з метою дотримання вимог законодавства щодо правосуб'єктності сторін спору господарський суд вживає заходів для встановлення статусу іноземного підприємства чи організації, яка є учасником судового процесу. Так, на вимогу суду, який розглядає справу, іноземна юридична особа має подати оформлений з урахуванням ст. 13 Закону України «Про міжнародне приватне право» документ, що є доказом правосуб'єктності юридичної особи (сертифікат реєстрації, витяг з торгового реєстру тощо). Такий порядок визначення правового статусу іноземної особи може бути передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Проте, у разі відсутності у міжнародному договорі такого порядку суд має звернутися до норм внутрішнього цивільного законодавства. Зокрема, згідно частини другої ст. 567 ЦК цивільна правоздатність іноземних підприємств і організацій під час укладання угод у сфері зовнішньої торгівлі та пов'язаних із

нею розрахункових, страхових та інших операцій визначається за законом країни, де створено підприємство чи організацію. Отже, згідно з цією колізійною нормою правовий статус іноземного учасника судового процесу визначається за його особистим законом, який надає можливість визначити обсяг правоздатності та дієздатності іноземної особи. Правовий статус іноземної юридичної особи визначається за законом країни, де створено (інкорпоровано) юридичну особу та підтверджується, як правило, випискою з торговельного (банківського, судового) реєстру країни, де такий суб'єкт господарювання має офіційно зареєстровану контору. Правовий статус іноземних суб'єктів господарювання може також підтверджуватись еквівалентними доказами правового статусу, що визнаються як такі законодавством країни створення, громадянства або місця знаходження такого суб'єкта і видані компетентними органами цієї країни.

§ 2. Законодавство, яке застосовується у вирішенні спорів за участю іноземних суб'єктів господарювання

Вирішуючи спори за участю іноземних суб'єктів господарювання господарські суди повинні керуватися вимогами ст. 4 ГПК щодо вибору законодавства, яке має застосовуватися у вирішенні господарських спорів за участю іноземного підприємства, організації. Зокрема, частиною четвертою ст. 4 ГПК передбачено можливість застосування господарськими судами норм права інших держав у випадках, передбачених законом або міжнародним договором. Водночас, згідно частини першої ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» у випадках, передбачених законом, учасники (учасник) правовідносин можуть самостійно здійснювати вибір права, що підлягає застосуванню до змісту правових відносин. У випадку обрання сторонами права, що підлягає застосуванню до змісту правовідносин, господарський суд на підставі ст. 4 ГПК застосовує це право у вирішенні спору. При цьому за приписами частин третьої та четвертої ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» вибір права може бути здійснений щодо угоди (правочину) в цілому або її окремої частини. Вибір права стосовно окремих частин угоди повинен бути явно вираженим. Проте, як зазначається в роз'ясненні Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій» № 04–5/608 від 31 травня 2002 р., визначаючи право, якому підпорядковуються права та обов'язки сторін зовнішньоекономічного договору (контракту), господарським судам слід виходити з такого, що вибір сторонами українського права як такого, що регулює їх відносини за угодою, означає вибір саме національного законодавства України, а не окремих законодавчих актів, що регулюють відповідні відносини сторін. У той же час, у разі відсутності волевиявлення сторін зовнішньоекономічної угоди щодо застосовуваного права господарський суд визначає його на підставі колізійної норми, яка може міститися як в міжнародних договорах, що відповідно до ст. 9

Конституції України є частиною національного законодавства, так і в національному законодавстві.

У разі відсутності законодавства, що регулює спірні відносини за участю іноземного суб'єкта підприємницької діяльності, господарський суд може застосовувати міжнародні торгові звичаї відповідно до частини п'ятої ст. 4 ГПК. Звичаї у сфері зовнішньоекономічних зв'язків у ряді випадків тлумачаться міжнародними організаціями. Прикладом можуть бути розроблені Міжнародною торговою палатою Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів (Офіційні правила тлумачення торговельних термінів «Інкотермс»). При укладанні договорів (контрактів) сторони угоди роблять посилання в контрактах, які можуть бути захищені в суді.

Разом з 13 базисними термінами правил ІНКОТЕРМС у цих правилах використовуються допоміжні спеціальні терміни. Спеціальна термінологія ІНКОТЕРМС – узгоджені й уніфіковані Міжнародною торговельною палатою поняття, які використовуються при характеристиці 13 базисних умов поставки.

До інших нормативно-правових актів слід віднести Указ Президента України «Про заходи щодо впорядкування розрахунків за договорами, що укладають суб'єкти підприємницької діяльності України» № 566/94 від 4 жовтня 1994 р. Згідно із цим Указом розрахунки за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), укладеними суб'єктами підприємницької діяльності України всіх форм власності, предметом яких є товари (роботи, послуги), здійснюються відповідно до Уніфікованих правил та звичаїв для документарних акредитивів Міжнародної торгової палати, Уніфікованих правил з інкасо Міжнародної торгової палати. Суб'єкти підприємницької діяльності України під час укладання та виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) мають забезпечувати додержання вимог, передбачених зазначеними Уніфікованими правилами.

Указом Президента України «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів» зазначені правила можуть застосовуватися під час укладання суб'єктами підприємницької діяльності України всіх форм власності договорів, у тому числі зовнішньоекономічних договорів (контрактів), предметом яких є товари.

Отже, господарський суд у вирішенні спору застосовує звичаї у сфері міжнародної торгівлі у разі відсутності законодавства, що регулює спірні відносини або якщо угодою сторін передбачено застосування правил цих звичаїв. Застосовуючи норми міжнародного договору, господарський суд визначає дію цих норм у часі та просторі відповідно до вимог розділу 2 частини III Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. Так, у застосуванні норм міжнародного договору господарський суд виходить з того, що тлумачення міжнародних правил здійснюється у порядку, визначеному розділом 3 частини III названої Конвенції.

Договори, що набрали чинності з моменту підписання їх Президентом України, публікуються у «Відомостях Верховної Ради України», в газеті Верховної Ради України та у «Зібранні діючих міжнародних договорів України».

Опублікування міжнародних договорів України у «Зібранні діючих міжнародних договорів України», а також забезпечення їх офіційного перекладу державною мовою України здійснює Міністерство закордонних справ України (підпункт 14 пункту 4 Положення про Міністерство закордонних справ України, затвердженого Указом Президента України № 357/99 від 3 березня 1999 р.).

Судам слід мати на увазі, що порядок і терміни набрання чинності міжнародними договорами України визначається такими договорами або в інший спосіб, узгоджений сторонами договору. Окрім того, слід враховувати, що сторони зовнішньоекономічного договору мають право передбачити у ньому або шляхом укладення окремої угоди (арбітражна умова, арбітражне застереження) передачу спорів, що виникають з такого договору, на вирішення третейського суду (постійно діючого або створеного для вирішення конкретного спору – *ad hoc*). Ця домовленість повинна чітко визначати, який саме орган вирішення спорів обрали сторони:

- ◆ Міжнародний комерційний арбітражний суд;
- ◆ Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України;
- ◆ інший третейський суд в Україні чи за кордоном.

При цьому слід врахувати, що господарський суд може порушити провадження зі справи у випадку наявності у зовнішньоекономічному договорі арбітражної угоди, якщо визначить, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана (пункт 3 ст. 2 Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, Нью-Йорк, 1958).

Названа норма узгоджується з вимогами ст. 8 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р., згідно з пунктом 1 якої суд, до якого подано позов з питання, що є предметом арбітражної угоди, повинен, якщо будь-яка із сторін просить про це не пізніше подання своєї першої заяви по суті спору, припинити провадження у справі і направити сторони до арбітражу, якщо не визнає, що ця арбітражна угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана. Так, арбітражна угода не може бути виконана, якщо сторони неправильно виклали назву третейського суду або зазначили арбітражну установу, якої не існує. Провадження у справі в цих випадках припиняється на підставі пункту 1 частини першої ст. 80 ГПК.

Згідно частини другої ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р., до міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися:

◆ спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном;

◆ спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України.

При цьому слід враховувати, що норми Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» застосовується до міжнародного

комерційного арбітражу, якщо місце арбітражу знаходиться на території України. Однак положення цього Закону застосовуються і в тих випадках, коли місце арбітражу знаходиться за кордоном у разі коли:

- ♦ суд, до якого подано позов у питанні, що є предметом арбітражної угоди, повинен, якщо будь-яка із сторін попросить про це не пізніше подання своєї першої заяви щодо суті спору, припинити провадження у справі і направити сторони до арбітражу, якщо не визнає, що ця арбітражна угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана;

- ♦ у разі подання позову, зазначеного в пункті 1 ст. 8 Закону, арбітражний розгляд проте може бути розпочато або продовжено і арбітражне рішення може бути винесено, поки сперечання про підсудність чекають розв'язання в суді;

- ♦ звернення сторони до суду до або під час арбітражного розгляду з проханням про вжиття забезпечувальних заходів та винесення судом ухвали про вжиття таких заходів не є несумісними з арбітражною угодою;

- ♦ арбітражне рішення, незалежно від того, в якій країні воно було винесено, визнається обов'язковим і при поданні до компетентного суду письмового клопотання виконується з урахуванням положень ст. 35 та ст. 36 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»;

- ♦ сторона, що спирається на арбітражне рішення або порушує клопотання про його виконання, повинна подати оригінал належним чином засвідченого арбітражного рішення або належним чином засвідчену копію такого, а також оригінал арбітражної угоди, зазначеної в ст. 7 Закону (*тобто, коли на підставі арбітражної угоди сторони передають до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди. Арбітражна угода укладається в письмовій формі. Угода вважається укладеною в письмовій формі, якщо вона міститься в документі, підписаному сторонами, або укладена шляхом обміну листами, повідомленнями по телетайпу, телеграфу або з використанням інших засобів електрозв'язку, що забезпечують фіксацію такої угоди, або шляхом обміну позовною заявою та відзивом на позов, в яких одна із сторін стверджує наявність угоди, а інша проти цього не заперечує. Посилання в угоді на документ, що містить арбітражне застереження, є арбітражною угодою за умови, що угода укладена в письмовій формі і це посилання є таким, що робить згадане застереження частиною угоди*), або належним чином засвідчену копію такої. Якщо арбітражне рішення або угода викладені іноземною мовою, сторона повинна подати належним чином засвідчений переклад цих документів на українську або російську мову.

Водночас, ст. 36 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», встановлені підстави для відмови у визнанні або у виконанні арбітражного рішення. Це може бути у разі:

1. У визнанні або у виконанні арбітражного рішення, незалежно від того, в якій державі воно було винесено, може бути відмовлено лише:

1) на прохання сторони, проти якої воно спрямоване, якщо ця сторона подасть компетентному суду, у якого просить визнання або виконання, доказ того, що:

- одна із сторін в арбітражній угоді, зазначеній у ст. 7, була якоюсь мірою недієздатною; або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а в разі відсутності такої вказівки, – за законом держави, де рішення було винесено;

- сторону, проти якої винесено рішення, не було належним чином сповіщено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення;

- рішення винесено щодо спору, не передбаченого арбітражною угодою, або такого, що не підпадає під її умови, або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди; проте, якщо постанови з питань, охоплених арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, які не охоплюються такою угодою, то та частина арбітражного рішення, яка містить постанови з питань, що охоплені арбітражною угодою, може бути визнана і виконана;

- склад третейського суду або арбітражна процедура не відповідали угоді між сторонами або, за відсутності такої, не відповідали закону тієї держави, де мав місце арбітраж;

- рішення ще не стало обов'язковим для сторін, або було скасовано, або його виконання зупинено судом держави, в якій або згідно із законом якої воно було прийнято;

2) якщо суд визнає, що:

- об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законодавством України;

- визнання та виконання цього арбітражного рішення суперечить публічному порядку України.

2. Якщо в суді, зазначеному в абзаці п'ятому підпункту 1 пункту 1 цієї статті, заявлено клопотання про скасування або зупинення виконання арбітражного рішення, суд, в якому запитується визнання або виконання, може, якщо визнає це за належне, відкласти винесення свого рішення і може також, за клопотанням тієї сторони, яка просить про визнання або виконання арбітражного рішення, зобов'язати іншу сторону надати належне забезпечення.

Важливе місце при розгляді справи у третейському суді займає склад арбітрів та демократичність цього процесу. Сторони можуть за власним розсудом визначати кількість арбітрів. Якщо сторони не визначають цієї кількості, то призначаються три арбітри. Згідно ст. 11 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», це може бути у разі:

1. Жодна особа не може бути позбавлена права виступати арбітром через її громадянство, якщо сторони не домовились про інше.

2. Сторони можуть за власним розсудом узгодити процедуру призначення арбітра чи арбітрів за умови дотримання положень пунктів 4 і 5 цієї статті.

3. В разі відсутності такої угоди:

– при арбітражі з трьома арбітрами кожна сторона призначає одного арбітра, і двоє призначених таким чином арбітрів призначають третього арбітра; якщо сторона не призначить арбітра протягом 30 днів після отримання прохання про це від другої сторони або якщо двоє арбітрів протягом 30 днів з моменту їх призначення не домовляться про призначення третього арбітра, на прохання будь-якої сторони арбітр призначається органом, зазначеним у пункті 1 ст. 6 (тобто, коли функції, зазначені в пунктах 3 та 4 статті 11, пункті 3 статті 13, статті 14, виконуються Президентом Торгово-промислової палати України);

– при арбітражі з одноособовим арбітром, якщо сторони не домовляться про вибір арбітра, на прохання будь-якої сторони арбітр призначається органом, зазначеним у пункті 1 ст. 6.

4. Якщо під час процедури призначення, узгодженої сторонами:

– одна із сторін не дотримується такої процедури;

– сторони або два арбітри не можуть досягти згоди згідно з такою процедурою;

– третя особа, включаючи установу, не виконує яку-небудь функцію, покладену на неї згідно з такою процедурою, – будь-яка сторона може просити орган, зазначений у пункті 1 ст. 6, вжити необхідних заходів, якщо тільки угода про процедуру призначення не передбачає інших способів забезпечення призначення.

5. Рішення з будь-якого питання, що приймається згідно з пунктом 3 або 4 цієї статті органом, зазначеним у пункті 1 ст. 6, не підлягає оскарженню. При призначенні арбітра орган зважає на будь-які вимоги, що ставляться до кваліфікації арбітра угодою сторін, і такі міркування, які можуть забезпечити призначення незалежного і неупередженого арбітра, а в разі призначення одноособового або третього арбітра бере також до уваги бажаність призначення арбітром особи іншого громадянства, ніж громадянство, до якого належать сторони.

Необхідно також звернути увагу, що функції, зазначені в пункті 3 статті 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», третейський суд може винести постанову щодо заяви, зазначеної в пункті 2 ст. 16 (мається на увазі, коли заява про відсутність у третейського суду компетенції може бути зроблена не пізніше подання заперечень щодо позову. Призначення стороною арбітра або її участь у призначенні арбітра не позбавляє сторону права зробити таку заяву. Заява про те, що третейський суд перевищує межі своєї компетенції, повинна бути зроблена, як тільки питання, яке, на думку сторони, виходить за ці межі, буде поставлено в ході арбітражного розгляду. Третейський суд може в будь-якому з цих випадків прийняти заяву, зроблену пізніше, якщо він визнає затримку виправданою), або як з питання попереднього характеру, або в рішенні щодо суті спору. Якщо третейський суд

винесе постанову з питання попереднього характеру, що він має компетенцію, будь-яка сторона може протягом 30 днів після отримання повідомлення про цю постанову просити орган, зазначений в ст. 6, прийняти рішення з цього питання; таке рішення не підлягає ніякому оскарженню; поки таке прохання чекає на своє вирішення, третейський суд може продовжувати розгляд та прийняти арбітражне рішення, а також функції, зазначені пункті 2 ст. 34 арбітражне рішення може бути скасоване судом, зазначеним в пункті 2 ст. 6 (мається на увазі коли функції, зазначені в пункті 3 ст. 16 і пункті 2 ст. 34, виконуються районними, районними у містах, міськими та міськрайонними судами за місцезнаходженням арбітражу), лише у разі, якщо:

1) сторона, що заявляє клопотання про скасування, подасть докази того, що:

- одна із сторін в арбітражній угоді, зазначеній у ст. 7, була якоюсь мірою недієздатною; або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а в разі відсутності такої вказівки – за законом України;

- її не було належним чином повідомлено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення;

- рішення винесено щодо не передбаченого арбітражною угодою спору або такого, що не підпадає під її умови, або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди, проте, якщо постанови з питань, які охоплюються арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, що не охоплюються такою угодою, то може бути скасована тільки та частина арбітражного рішення, яка містить постанови з питань, що не охоплюються арбітражною угодою;

- склад третейського суду чи арбітражна процедура не відповідали угоді сторін, якщо тільки така угода не суперечить будь-якому положенню цього Закону, від якого сторони не можуть відступати, або, за відсутності такої угоди, не відповідали цьому Закону;

2) суд визначить, що:

- об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законодавством України;

- арбітражне рішення суперечить публічному порядку України.

Слід також врахувати, що право на передачу спору на вирішення третейського суду може бути реалізовано сторонами також після порушення провадження у справі з наслідками, передбаченими пунктом 5 ст. 80 ГПК, шляхом укладення ними окремої арбітражної угоди або включення до договору (контракту) арбітражного застереження після звернення з позовом до господарського суду. Якщо відповідну умову включено до цивільно-правової угоди, то на неї поширюються загальні умови виконання зобов'язань, у тому числі щодо недопустимості односторонньої відмови від їх виконання.

Проте, господарський суд може не визнати арбітражну угоду і прийняти позов до розгляду у разі, коли відповідний спір не може бути предметом вирішення третейського суду (частина друга підпункту «с» пункту 2 ст. 6

Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 р.). Ця норма кореспондується зі ст. 12 ГПК, згідно з якою підвідомчий господарським судам спір може бути передано сторонами на вирішення третейського суду (арбітражу), крім спорів про визнання недійсними актів, а також спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб та спорів, передбачених пунктом 4 частини першої цієї статті.

Про визнання арбітражної угоди недійсною господарський суд має зазначати у рішенні з посиланням на пункт 1 ст. 83 ГПК.

У питанні приймання доказів, слід керуватися пунктом 7 роз'яснення Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій» № 04–5/608 від 31 травня 2002 р. відповідно до якого господарський суд приймає як докази офіційні документи, що походять з інших держав, за умови їх легалізації дипломатичними або консульськими службами України. Зокрема, консули України легалізують іноземні документи, що подаються до офіційних органів України, згідно ст. 54 Консульського статуту України, затвердженого Указом Президента України № 127/94 від 2 квітня 1994 р.

Посвідчення консулами зазначених документів означає встановлення і засвідчення справжності підписів на цих документах і відповідності їх законам держави перебування. Легалізація іноземного документа є необхідною умовою для подання його як доказу у судовому процесі, але не виключає у разі необхідності перевірки з боку суду з метою встановлення правильності вміщених у ньому відомостей по суті. При цьому Міжнародними договорами України про правову допомогу може передбачатися надання іноземних офіційних документів без консульської легалізації.

Таким чином, господарський суд має право приймати іноземні офіційні документи без консульської легалізації у випадках, передбачених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів (Гаага, 1961), якою передбачено спрощений порядок засвідчення документів шляхом проставлення на них спеціальної печатки – апостиля, ратифікована Верховною Радою України відповідно до Закону України «Про приєднання України до Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів» від 10 січня 2002 р. і діє на території України з часу набрання чинності зазначеним Законом. При цьому судам слід мати на увазі, що згідно з пунктом «b» частини третьої ст. 1 названої Конвенції її дія не поширюється на адміністративні документи, що мають пряме відношення до комерційних або митних операцій (вантажні митні декларації, товарно-транспортні накладні, виписки банку тощо).

Процедура засвідчення офіційних документів апостилем встановлена Правилами проставлення апостиля на офіційних документах, призначених для використання на території інших держав, затверджених наказом Міністерства

закордонних справ, Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції України за № 237/803/151/5 від 5 грудня 2003 р.

Апостиль проставляється на :

- ◆ документах, які виходять від органів судової влади України;
- ◆ документах, які виходять від органів прокуратури України, органів юстиції;
- ◆ адміністративних документах;
- ◆ документах про освіту та вчені звання;
- ◆ документах, оформлених державними і приватними нотаріусами;
- ◆ офіційних свідоцтвах, виконаних на документах, підписаних особами у їх приватній якості, таких як офіційні свідоцтва про реєстрацію документа або факту, який існував на певну дату, та офіційних і нотаріальних засвідченнях підписів.

Ці Правила не поширюються на:

- ◆ документи, видані закордонними дипломатичними установами України;
- ◆ адміністративні документи, що мають пряме відношення до комерційних або митних операцій.

Апостиль не проставляється на оригіналах, копіях та фотокопіях паспортних документів, військових квитків, трудових книжок, дозволів на носіння зброї, свідоцтв про реєстрацію транспортних засобів (технічних паспортів), посвідчень особи, нормативно-правових актів, роз'яснень та правових висновків щодо їх застосування, документів, що мають характер листування.

Проведення у справах за участю іноземних суб'єктів господарювання вимагає певного змісту і форми судового доручення про надання правової допомоги.

Згідно ст. 126 ГПК зміст і форма судового доручення про надання правової допомоги повинні відповідати вимогам міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо його не укладено, – вимогам частин другої – четвертої цієї статті.

У судовому дорученні про надання правової допомоги зазначається:

- 1) назва суду, що розглядає справу;
- 2) за наявності міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, учасниками якого є Україна і держава, до якої звернено доручення, – посилання на його положення;
- 3) найменування справи, що розглядається;
- 4) прізвище, ім'я, по батькові та рік народження фізичної особи або найменування юридичної особи, відомості про їх місце проживання (перебування) або місцезнаходження та інші дані, необхідні для виконання доручення;
- 5) процесуальне становище осіб, стосовно яких необхідно вчинити процесуальні дії;
- 6) чіткий перелік процесуальних дій, що належить вчинити;
- 7) інші дані, якщо це передбачено відповідним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або цього вимагає іноземний суд, який виконуватиме доручення.

Судове доручення про надання правової допомоги оформлюється українською мовою. До судового доручення додається засвідчений переклад офіційною мовою відповідної держави, якщо інше не встановлено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Судове доручення про надання правової допомоги, процесуальні та інші документи, що додано до нього, засвідчуються підписом судді, який складає доручення, та скріплюються гербовою печаткою.

§ 3. Виконання судових доручень

Відповідно до ст. 81 Закону України «Про міжнародне приватне право» в Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах, що виникають з цивільних, трудових, сімейних та господарських правовідносин, вироки іноземних судів у кримінальних провадженнях у частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків, а також рішення іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних і господарських справ, що набрали законної сили.

Виконання судових доручень Господарський процесуальний кодекс України (ст. ст. 127, 128 та ст. 129) поділяє на:

- ◆ виконання доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів;
- ◆ виконання судових доручень закордонними дипломатичними установами України;
- ◆ виконання судових доручень закордонними дипломатичними установами України.

Ст. 127 ГПК встановлено, що суди України виконують доручення іноземних судів щодо надання правової допомоги – вручення викликів до суду чи інших документів, допит сторін чи свідків, проведення експертизи чи огляду на місці, вчинення інших процесуальних дій, передані їм у порядку, встановленому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо його не укладено, – дипломатичними каналами.

Судове доручення не приймається до виконання, якщо воно:

- 1) може призвести до порушення суверенітету України або створити загрозу її національній безпеці;
- 2) не належить до юрисдикції цього суду;
- 3) суперечить закону або міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Виконання судового доручення здійснюється відповідно до норм ГПК. На прохання іноземного суду процесуальні дії можуть вчинятися під час виконання судового доручення із застосуванням права іншої держави, якщо таке застосування не суперечить законам України.

У разі надходження від іноземного суду прохання щодо особистої присутності його уповноважених представників чи учасників судового розгляду під час виконання судового доручення суд України, який його виконує, вирішує питання про надання згоди на таку участь.

Виконання судового доручення підтверджується протоколом судового засідання, іншими документами, складеними чи отриманими в ході виконання доручення, які засвідчуються підписом судді та скріплюються гербовою печаткою.

У разі неможливості виконання судового доручення суд України у порядку, встановленому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо міжнародний договір не укладено, – дипломатичними каналами, повертає це доручення іноземного суду без виконання із зазначенням причин та подає відповідні документи, що це підтверджують.

Виконання доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів (ст. 128 ГПК) виконується у судовому засіданні або уповноваженим працівником суду за місцем проживання (перебування, місцем роботи) фізичної особи чи місцезнаходженням юридичної особи. Виклик до суду чи інші документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, вручаються особисто фізичній особі чи її представникові або представникові юридичної особи під розписку.

У виклику до суду, який направляється з метою виконання доручення іноземного суду про вручення документів, згідно із частинами п'ятою і шостою цієї статті, зазначається інформація про наслідки відмови від отримання документів та неявки до суду для отримання документів.

У разі якщо особа, якій необхідно вручити виклик до суду чи інші документи за дорученням іноземного суду, перебуває під вартою або відбуває такий вид покарання як довічне позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, обмеження волі, арешт, суд надсилає документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, до адміністрації місця тримання особи, яка здійснює їх вручення під розписку та негайно надсилає розписку і письмові пояснення цієї особи до суду.

У разі відмови особи отримати виклик до суду чи інші документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, суддя, уповноважений працівник суду, представник адміністрації місця тримання особи робить відповідну позначку на документах, що підлягають врученню. У такому разі документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, вважаються врученими.

У разі повторної неявки до суду без поважних причин особи, яку належним чином повідомлено про день, час та місце судового засідання, якій мають бути вручені виклик до суду чи інші документи за дорученням іноземного суду, такі документи вважаються врученими.

Доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів вважається виконаним у день, коли особа або її представник отримали такі документи чи відмовилися від їх отримання або якщо така особа чи її представник, яких належним чином повідомлено про день, час та місце судового засідання, на якому має бути вручено виклик до суду чи інші

документи, без поважних причин не з'явилися до суду – у день такого судового засідання. Виконання доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів підтверджується протоколом судового засідання, у якому зазначаються заяви чи повідомлення, зроблені особами у зв'язку з отриманням документів, а також підтвердженням про повідомлення особи про необхідність явки до суду для отримання документів та іншими документами, складеними чи отриманими в ході виконання доручення, які засвідчуються підписом судді та скріплюються гербовою печаткою.

Відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право» компетентні органи держави Україна, які окрім судів України, уповноважені на виконання судових доручень іноземних судів або компетентних органів іноземної держави. Згідно ст. 129 ГПК судові доручення про вручення документів громадянину України, який проживає на території іноземної держави, може бути виконано працівниками дипломатичного представництва чи консульської установи України у відповідній державі. Такі документи особа отримує добровільно. Вручення документа здійснюється під розписку із зазначенням дати вручення, підписується посадовою особою та скріплюється печаткою відповідної закордонної дипломатичної установи України.

Доручення суду про виконання певних процесуальних дій стосовно громадянина України, який проживає на території іноземної держави, може бути виконано працівниками дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, якщо це передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. У разі вчинення певних процесуальних дій складається протокол, що підписується особою, стосовно якої вчинено процесуальні дії, та особою, яка вчинила процесуальні дії, і скріплюється печаткою відповідної закордонної дипломатичної установи України. У протоколі зазначаються день, час і місце виконання доручення. Під час виконання судового доручення застосовується процесуальний закон України. Для виконання доручення не можуть застосовуватися примусові заходи. При виконанні судових доручень слід врахувати роз'яснення Президії Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій» № 04–5/608 від 31 травня 2002 р., в якому зазначено, що вирішуючи питання забезпечення своєчасного повідомлення у належній формі іноземних учасників судового процесу про час і місце розгляду справи, господарському суду слід враховувати таке.

Взаємодія судів України з судовими органами інших держав з цього питання, а також щодо виконання за кордоном інших процесуальних дій регулюються Конвенцією з питань цивільного процесу (Гаага, 1954) і угодами про взаємну правову допомогу, укладеними Україною з іншими державами. Відповідно до Законів України «Про приєднання України до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах» від 19 жовтня 2000 р., «Про приєднання України до Конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних

справах» від 19 жовтня 2000 р., що набрали чинності для України з 26 листопада 2000 року.

Відповідно до Закону України «Про приєднання України до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах» Верховна Рада України постановила приєднатися від імені України до названої Конвенції із заявами та застереженнями, згідно з якими Центральним органом, який має право отримувати документи від інших Договірних Сторін, а також складати підтвердження про вручення, є Міністерство юстиції України. Особливості виконання названої Конвенції визначено розділом VI Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України і Державної судової адміністрації України від 27 червня 2008 р. № 1092/5/54. Так, відповідне доручення про вручення документів за кордоном складається судом у формі прохання згідно з додатком до Інструкції.

Заповненню з урахуванням приписів пунктів 6.2.1 і 6.2.2 Інструкції підлягають дві частини формуляра: «Прохання» і «Короткий виклад документа». Якщо формуляр складається українською мовою, то його обов'язково необхідно супроводжувати перекладом французькою чи англійською мовами або мовою запитуваної держави. Доручення щодо вручення документів за кордоном надсилаються безпосередньо до Центрального органу іноземної держави, визначеного запитуваною державою згідно зі ст. 2 Конвенції, або через Міністерство юстиції України. Конвенцією також визначено, що судові рішення не може бути винесено, поки не буде встановлено, що судовий документ було вручено або доставлено особисто відповідачеві і це було здійснено в належний строк, достатній для здійснення захисту. Разом з тим, Законом України «Про приєднання України до Конвенції про вручення за кордоном судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах» встановлено, що якщо виконано всі умови, зазначені у частині другій ст. 15 названої Конвенції, суддя, незалежно від положень частини першої ст. 15 Конвенції, може винести рішення, навіть якщо не надійшло жодного підтвердження про вручення або безпосередню доставку документів.

Таким чином, у випадку, передбаченому частиною другою ст. 15 Конвенції, суд може прийняти рішення, якщо з дати направлення документа сплинув термін, який суддя визначив як достатній для даної справи і який становить щонайменше шість місяців.

Беручи до уваги рекомендації Практичного керівництва по застосуванню Гаагської конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів (ст. 15 Конвенції), розробленого Постійним бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права, і яке по суті є узагальненням практики застосування зазначеної Конвенції судами держав – учасниць, у випадку, якщо на момент розгляду справи, призначеної в межах процесуальних строків, встановлених ст. 69 ГПК, сторона – нерезидент не з'явилась у судові засідання і не отримано жодного підтвердження про вручення або

безпосередню доставку документів, суд, з огляду на приписи частини третьої ст. 4 ГПК та ст. 3 Закону України «Про міжнародне приватне право», продовжує строк вирішення спору з одночасним відкладенням розгляду справи (ст. 77 ГПК) в межах строків, передбачених частиною другою ст. 15 Конвенції.

У випадку прийняття рішення судом у шестимісячний термін з дати направлення документа за умови відсутності доказів про вручення або безпосередню доставку документа нерезиденту, таке рішення може бути скасоване на підставі статей 104, 111–10 ГПК у зв'язку з недотриманням вимог пункту «b» частини другої ст. 15 Конвенції про вручення за кордоном судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Які підсудні справи за участю іноземних суб'єктів господарювання ?
- ✓ Хто є іноземним суб'єктом господарської діяльності ?
- ✓ Назвіть норми законодавства, яке застосовується у вирішенні спорів за участю іноземних суб'єктів господарювання.
- ✓ Розкрийте порядок розгляду справи в комерційному суді.
- ✓ У чому полягає зміст і форма судового доручення про надання правової допомоги ?
- ✓ Які вимоги зазначається к судовому дорученні про надання правової допомоги ?
- ✓ У чому полягає виконання доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів ?
- ✓ У чому полягає виконання судових доручень закордонними дипломатичними установами України ?

Модуль 22

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ В УКРАЇНІ

§ 1. Діяльність торгово-промислової палати України

Загальні правові, економічні та соціальні засади створення торгово-промислових палат в Україні, встановлення організаційно-правових форм і напрямів їх діяльності, а також принципи їх взаємовідносин з державою, визначає Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 2 грудня 1997 р., згідно з яким торгово-промислова палата є недержавною неприбутковою самоврядною організацією, яка об'єднує юридичних осіб, які створені і діють відповідно до законодавства України, та громадян України, зареєстрованих як підприємці, та їх об'єднання. ТПП може займатися підприємницькою діяльністю лише в тому обсязі, в якому це необхідно для виконання її статутних завдань. Одержаний нею прибуток не розподіляється між членами торгово-промислової палати, а спрямовується на виконання її статутних завдань.

Торгово-промислові палати створюються на території АРК, областей, міст Києва та Севастополя (регіональні торгово-промислові палати) за ініціативою не менш як 50 засновників, які знаходяться на відповідній території. У межах кожної з цих адміністративно-територіальних одиниць може бути створена лише одна торгово-промислова палата. На території України діє Торгово-промислова палата України. Засновники ТПП скликають установчий з'їзд (конференцію) або загальні збори, на яких приймається статут і створюються керівні органи ТПП.

Основною метою створення ТПП є сприяння розвитку народного господарства та національної економіки, її інтеграції у світову господарську систему, формуванню сучасних промислової, фінансової і торговельної інфраструктур, створенню сприятливих умов для підприємницької діяльності, всебічному розвитку усіх видів підприємництва, не заборонених законодавством України, науково-технічних і торговельних зв'язків між українськими підприємцями та підприємцями зарубіжних країн.

До основних завдань торгово-промислових палат в Україні частина друга ст. 3 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» відносить:

- сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, експорту українських товарів і послуг, подання практичної допомоги підприємцям у проведенні торговельно-економічних операцій на внутрішньому та зовнішньому ринках, освоєнні нових форм співробітництва;
- представлення інтересів членів палати з питань господарської діяльності як в Україні, так і за її межами;
- організація взаємодії між суб'єктами підприємницької діяльності, координація їх взаємовідносин з державою в особі її органів;

- участь в організації в Україні та за кордоном професійного навчання і стажування фахівців – громадян України з питань підприємництва, розвитку конкуренції, а також у розробленні та реалізації державних і міждержавних програм у цій галузі;

- надання довідково-інформаційних послуг, основних відомостей, що не є комерційною таємницею, про діяльність українських підприємців і підприємців зарубіжних країн згідно з національним законодавством, сприяння поширенню, зокрема через засоби масової інформації, знань про економіку і науково-технічні досягнення, законодавство, звичаї та правила торгівлі в Україні і зарубіжних країнах, можливості зовнішньоекономічного співробітництва українських підприємців;

- сприяння в організації інфраструктури інформаційного обслуговування підприємництва;

- надання послуг для здійснення комерційної діяльності іноземним фірмам та організаціям;

- встановлення і розвиток зв'язків з іноземними підприємцями, а також організаціями, що об'єднують або представляють їх, участь у роботі міжнародних неурядових організацій та інших спільних організацій;

- сприяння розвитку торгових та інших чесних звичаїв у підприємницькій діяльності, участь у розробленні правил професійної етики у конкуренції для різних сфер підприємницької діяльності, галузей економіки, спілок та об'єднань підприємців;

- виконання інших завдань, передбачених її статутом.

Торгово-промислова палата України здійснює представницькі функції як в Україні, так і за її межами, об'єднує торгово-промислові палати та координує їх діяльність. Зокрема, Торгово-промислової палати України:

- відкриває свої представництва та філії в інших країнах, а також засновує разом із зарубіжними партнерськими організаціями як в Україні, так і за її межами змішані торгово-промислові палати, ділові ради та інші спільні організації;

- засвідчує форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), а також торговельні та портові звичаї, прийняті в Україні, за зверненнями суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб;

- засвідчує форс-мажорні обставини відповідно до умов договорів за зверненнями суб'єктів господарської діяльності, що здійснюють будівництво житла (замовників, забудовників);

- видає сертифікати щодо форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили);

- веде недержавний реєстр українських підприємців за їх згодою, фінансовий стан яких свідчить про їх надійність як партнерів у підприємницькій діяльності в Україні та за її межами.

- представляє інтереси своїх членів у Міжнародній торговій палаті, а також в інших міжнародних організаціях з питань підприємницької діяльності

При Торгово-промисловій палаті України діють Міжнародний комерційний арбітражний суд і Морська арбітражна комісія, діяльність яких регулюється законодавством України.

§ 2. Функціонування міжнародного комерційного арбітражу як інституту приватноправового вирішення спорів

Функціонування міжнародного комерційного арбітражу як інституту приватноправового вирішення спорів неможливе без застосування знань щодо процедурних аспектів справ у міжнародному комерційному арбітражі має велике значення при визначенні стратегії безпосереднього захисту інтересів юридичних і фізичних осіб. Захист прав і законних інтересів залишається основним державним засобом гарантування додержання таких прав і захисту від порушень і протиправних посягань. Право на судових захист гарантований Конституцією України, яка закріплює право кожного захищати свої права й свободи будь-якими способами. До таких способів належить звернення до арбітражного суду.

В Україні успішно функціонує самостійна підсистема третейського судочинства – міжнародний комерційний арбітраж, який розглядає зовнішньоекономічні спори. Діяльність МКАС та МАК регламентується Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р.

Незважаючи на те, що Україна як член ООН підписала два основоположні міжнародні договори у сфері міжнародного комерційного арбітражу й ратифікувала їх: 22 серпня 1960 року – Конвенцію ООН про визнання іноземних арбітражних рішень; 25 січня 1963 року – Європейську Конвенцію про зовнішньоторговельний арбітраж. Однак за часів СРСР, такий правовий інститут в Україні був відсутній. І лише після прийняття Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. були усунуті перешкоди й створені передумови для створення і функціонування міжнародного комерційного арбітражу. Тому в Постанові Верховної Ради України про введення в дію вказаного закону було рекомендовано Торгово-промисловій палаті України створити зовнішньоекономічний третейський суд.

Рішенням Президії ТПП України від 10 червня 1992 р. був створений Міжнародний комерційний арбітражний суд і затверджений його Регламент, перший підписаний договір про співробітництво – Договір між МКАС і Швейцарською Арбітражною асоціацією був підписаний 9 грудня 1992 р.¹

З метою забезпечення ефективності юрисдикційної діяльності міжнародного арбітражу, відповідно до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» (ст. ст. 6, 8, 9, 16, 27, 34, 35, 36), державні суди виконують щодо міжнародного арбітражу функції сприяння і контролю. У той же час, закріплюючи за державними судами окремі контрольні повноваження

¹ Селівон М. Перспективи розвитку Міжнародного комерційного арбітражу в Україні в контексті міжнародних правових стандартів. Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України. – К.: «Юридична практика», 2013. – С. 527.

щодо арбітражу, ст. 5 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» прямо забороняє судам виходити за межі цих повноважень.

Згідно пункту 3 ст. 16 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» при винесенні складом МКАС постанови про компетенцію МКАС як із питання попереднього характеру, будь-яка сторона може протягом 30 днів після отримання повідомлення про цю постанову оспорити її шляхом звернення до Шевченківського районного суду м. Києва, рішення якого з цього питання не підлягає ніякому оскарженню. Рішення МКАС може бути скасоване або відновлено у виконанні, якщо державний суд встановить, що об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду, встановлених пунктом 2 ст. 34 та пунктом 2 ст. 36 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Всього оскаржується близько 3% ухвалених рішень, що пояснюється рівнем роботи арбітражного суду, об'єктивним і неупередженим розглядом справ.

Аналіз практики діяльності МКАС здійсненою юридичною фірмою «Кай і Леонард» свідчать, що випадки скасування місцевими судами рішень МАКС при ТПП України й дозволів на примусове виконання рішень складає 1 до 49, тобто на 1 скасоване рішення припадає 49 рішень МКАС, прийнятих судом до виконання.¹

Рекомендаційний список арбітрів налічує 81 фахівців – науковці, досвідчені юристи практики, 40 із них – іноземні арбітри з 25 країн. МКАС в рік приймається до розгляду 300–400 справ. Наприклад у 2012 р. МКАС розглянув і виніс рішення по 299 справах, із яких 147 справ (59, 2%) були розглянуті колегіальним складом Арбітражного суду, інші – одноосібно. Провадження по 56 справах було припинено без розгляду справи по суті (головним чином, через несплату арбітражного збору позивачем або за його заявою) постановою складу арбітражу або за його формування головою МКАС.

Із 299 справ, 74% було розглянуто протягом 6 місяців, 18% – до 9 місяців.

Приблизно такі строки розгляду справ існували і в попередні роки.

У тому ж 2012 р. сторонами по справах, прийнятих до провадження були 53 країн, у тому числі 45 країн далекого зарубіжжя і охоплює практично всі континенти, що свідчить про масштаби зовнішньоекономічної діяльності підприємців нашої країни та довіру до МКАС при ТПП України.

МКАС при ТПП України активно співпрацює із світовим арбітражним співтовариством, є членом практично всіх міжнародних об'єднань у цій сфері. Зокрема, Всесвітньої федерації міжнародних арбітражних інститутів у Нью-Йорку, Європейської арбітражної групи при МТП у Парижі тощо.

Аналіз положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», Положення про МКАС та МАК, Регламенти й Положення про арбітражні збори і витрати ґрунтуються на міжнародних договорах (Нью-Йоркська конвенція про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень

¹ «Україна. Дружня арбітражу юрисдикція: статистичний звіт, 2011-2012»/К. Пільків. – К.: Cai Lenard? 2012. – 29 с

1958 року, Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж), ратифікованих Україною на документах ЮНІСТРАЛ. Слід зазначити, що Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» повністю відтворює текст Типового Закону ЮНІСТРАЛ про міжнародний торговельний арбітраж.

Для вирішення окремого арбітражного спору (ad hoc) діє Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ, який був прийнятий Комісією ООН по праву міжнародної торгівлі 15 червня 1976 р. У тому ж році Генеральна Асамблея ООН в резолюції 31/98 рекомендувала використовувати цей регламент при врегулюванні спорів, що виникають у контексті міжнародних торгових відносин. Слід зауважити, що сторони договорів усе частіше посилаються на цей регламент в арбітражних застереженнях та угодах, і значна кількість арбітражних установ, в тому числі й нашої держави, у тій чи тій формі визнали чи прийняли цей регламент.

Згідно ст. 1 Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ, якщо сторони в договорі послались у письмовій формі про те, що спори стосовно цього договору передаватимуться на розгляд в арбітраж відповідно до Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ, такі спори підлягають вирішенню відповідно до цього регламенту з такими змінами, про які сторони можуть домовитись у письмовій формі. У регламенті також наведена форма типового арбітражного застереження.

Сторона, що порушує арбітражний розгляд, направляє іншій стороні повідомлення про арбітраж. Арбітражний розгляд вважається початим у день отримання відповідачем повідомлення про арбітраж.

Повідомлення про арбітраж повинно містити:

- a) вимогу про передачу спору на арбітражний розгляд;
- b) найменування та адресу сторін;
- c) посилання на відповідне арбітражне застереження або окрему арбітражну угоду;
- d) посилання на договір, з якого або стосовно якого виникає спір;
- e) викладення в загальній формі характеру спору та визначення, у відповідному випадку, розміру спірної суми;
- f) зміст позовних вимог;
- g) пропозицію відповідно числа арбітрів (тобто один або три), якщо число не було раніше погоджено сторонами.

Якщо сторони не домовились про місце проведення арбітражного розгляду, таке місце визначається арбітражним судом з урахуванням обставин арбітражного розгляду.

Арбітражне рішення приймається на місці арбітражного розгляду.

Якщо позовна заява не включена до повідомлення про арбітраж, то в межах строку, що визначається арбітражним судом, позивач направляє відповідачу або кожному з арбітрів позовну заяву в письмовій формі. До цієї заяви повинна бути додана копія договору та арбітражної угоди, якщо вона не міститься в договорі.

Позовна заява має містити:

- a) найменування та адресу сторін;

- b) викладення обставин, що підтверджують позовні вимоги;
- c) спірні питання;
- d) зміст позовних вимог.

Наведені та інші правові акти дозволяють арбітражним інститутам України функціонувати відповідно до міжнародних стандартів.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Розкрийте правові засади діяльності торгово-промислової палати України.
- ✓ В чому полягає сутність Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» ?
- ✓ Розкрийте основні завдання торгово-промислових палат в Україні
- ✓ Коли був створений МКАС при ТПП України ?
- ✓ Хто здійснює контроль за діяльністю МКАС при ТПП України ?
- ✓ Назвіть підстави оскарження рішень МКАС при ТПП України.
- ✓ Що таке «Закон ЮНІСТРАЛ» ?
- ✓ Для чого потрібний Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ ?

Модуль 23

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ

§ 1. Діяльність Міжнародного комерційного арбітражного суду при торгово-промисловій палаті України

Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України є самостійною постійно діючою арбітражною установою (третейським судом), що здійснює свою діяльність згідно з Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року, Положенням про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України та Регламентом про Міжнародний комерційний арбітражний суд при торгово-промисловій палаті України, затверджений рішенням Президії Торгово-промислової палати України № 18(1) від 17 квітня 2007 року.

Згідно Регламенту, МКАС за угодою сторін можуть передаватися:

- ◆ спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном;

- ◆ спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їхніми учасниками, а так само їхні спори з іншими суб'єктами права України.

До компетенції МКАС відносяться, зокрема, спори, які впливають з відносин торгового характеру, включаючи такі угоди і не обмежуючись ними: купівля-продаж (поставка) товарів, виконання робіт, надання послуг, обмін товарами та/або послугами, перевезення вантажів та пасажирів, торгове представництво і посередництво, оренда (лізинг), науково-технічний обмін, обмін іншими результатами творчої діяльності, будівництво промислових та інших об'єктів, ліцензійні операції, інвестиції, кредитно-розрахункові операції, страхування, спільне підприємництво та інші форми промислової і підприємницької кооперації.

МКАС приймає до свого розгляду спори за наявності письмової угоди (домовленості) сторін про передачу йому всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними у зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, мають вони договірний характер чи ні.

Відповідно до Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року

Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження в договорі або у вигляді окремої угоди. Зазначена угода укладається в письмовій формі і вважається укладеною в письмовій формі,

якщо вона міститься в документі, підписаному сторонами, або укладена шляхом обміну листами, повідомленнями по телетайпу, телеграфу, факсу або з використанням інших засобів зв'язку, що забезпечують фіксацію такої угоди, а також шляхом обміну позовною заявою та відзивом на позов, в яких одна із сторін стверджує наявність арбітражної угоди, а інша проти цього не заперечує.

Відповідно до пункту 5 Роз'яснення ВГСУ «Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій» № 04-5/608 від 31 травня 2002 р., зазначено, що господарським судам слід враховувати, що сторони зовнішньоекономічного договору мають право передбачити у ньому або шляхом укладення окремої угоди (арбітражна умова, арбітражне застереження) передачу спорів, що виникають з такого договору, на вирішення третейського суду (постійно діючого або створеного для вирішення конкретного спору – *ad hoc*). Ця домовленість повинна чітко визначати, який саме орган вирішення спорів обрали сторони: Міжнародний комерційний арбітражний суд, Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України або інший третейський суд в Україні чи за кордоном.

Посилання в угоді на документ, що містить арбітражне застереження, є арбітражною угодою за умови, що угода укладена в письмовій формі і це посилання є таким, що робить згадане застереження частиною угоди.

Арбітражне застереження, що є частиною договору, повинно трактуватися як угода, яка не залежить від інших умов договору. Винесення рішення складом Арбітражного суду про недійсність договору не тягне за собою в силу закону недійсність арбітражного застереження. Питання про наявність правових підстав для пред'явлення позову до МКАС вирішує голова МКАС при прийнятті справи до провадження. Якщо очевидно, що розгляд пред'явленого позову не відноситься до компетенції МКАС, позовні матеріали повертаються без розгляду.

Важливою складовою діяльності МКАС є заява про відсутність у цієї установи компетенції. Питання про компетенцію у кожній конкретній справі вирішує склад Арбітражного суду, який розглядає спір. Заяву про відсутність у МКАС компетенції може бути зроблено не пізніше подання заперечень щодо позову. Призначення стороною арбітра або її участь у призначенні арбітра не позбавляє сторону права зробити таку заяву. Заява про те, що МКАС перевищує межі своєї компетенції, повинна бути зроблена, як тільки питання, яке, на думку сторони, виходить за ці межі, буде поставлене під час арбітражного розгляду. Склад Арбітражного суду може винести постанову щодо заяви, або як з питання попереднього характеру, або в рішенні щодо суті спору. Якщо склад Арбітражного суду винесе постанову про наявність компетенції МКАС як з питання попереднього характеру, будь-яка сторона може протягом 30 днів після отримання цієї постанови оспорити її шляхом звернення з клопотанням про її скасування до Шевченківського районного суду м. Києва, рішення якого з цього питання не підлягає ніякому оскарженню, поки таке прохання чекає на своє вирішення, склад Арбітражного суду може продовжити розгляд та винести арбітражне рішення.

Згідно з Регламентом для розгляду справи арбітри можуть бути призначені сторонами, за умов дотримання умов Регламенту, або призначені Президентом Торгово-промислової палати України.

При МКАС діє Президія Торгово-промислової палати України, за поданням якої затверджується Рекомендаційний список арбітрів строком на 5 років, до якого можуть бути включені як громадяни України, так і громадяни інших держав та особи без громадянства, які володіють необхідними спеціальними знаннями в галузі вирішення спорів, віднесених до компетенції МКАС.

До складу Президії МКАС входять за посадою голова МКАС, який є головою Президії МКАС та два його заступники, а також чотири члени, які призначаються Президією Торгово-промислової палати України строком на 5 років з числа осіб, включених до Рекомендаційного списку арбітрів МКАС.

До компетенції Президії МКАС віднесено:

- ◆ аналіз арбітражної практики;
- ◆ розгляд питання розповсюдження інформації про діяльність МКАС;
- ◆ розгляд питання щодо списку арбітрів та пропозиції внесення до нього змін;
- ◆ подання на затвердження Президії Торгово-промислової палати України рекомендованого списку арбітрів.

Чотири члени Президії МКАС складають кворум. Рішення Президії МКАС приймаються простою більшістю голосів. За рівної кількості голосів голос голови Президії МКАС є вирішальним. Рішення Президії МКАС оформляються протоколом, який підписується головою Президії МКАС та секретарем Президії МКАС. У невідкладних випадках рішення Президії МКАС можуть прийматися шляхом опитування її членів з подальшою фіксацією результатів опитування в протоколі. Функції секретаря Президії МКАС здійснює генеральний секретар МКАС, який бере участь у засіданнях Президії МКАС з правом дорадчого голосу. Члени Президії МКАС утримуються від участі в обговоренні і прийнятті Президією МКАС рішень з питань, що стосуються арбітражних розглядів, в яких вони беруть участь.

При цьому Регламентом передбачено, що Президія МКАС може передати частину своїх функцій голові МКАС, який поряд із двома його заступниками призначаються Президією Торгово-промислової палати України строком на 5 років, організовує діяльність МКАС, здійснює функції, передбачені цим Регламентом, представляє МКАС в Україні та за кордоном.

Функції заступників голови МКАС визначаються головою МКАС. У разі відсутності голови МКАС його функції здійснює один із заступників за призначенням голови МКАС.

Важливу роль в діяльності МКАС відіграє його секретаріат, що здійснює функції, необхідні для забезпечення діяльності МКАС і який підпорядковується голові МКАС. Все листування МКАС зі сторонами у справі здійснюється через секретаріат, який очолює генеральний секретар. Він організовує діловодство і здійснює інші передбачені Регламентом функції. Генеральний секретар має двох заступників. У разі відсутності генерального

секретаря його функції здійснює один із заступників за призначенням голови МКАС.

Генеральний секретар МКАС призначається Президентом Торгово-промислової палати України за поданням Президії МКАС. Генеральним секретарем призначається особа, яка має вищу юридичну освіту.

Працівники секретаріату МКАС призначаються Президентом Торгово-промислової палати України за поданням голови МКАС.

У будь-якій справі, що розглядається МКАС, голова МКАС, з урахуванням конкретних обставин справи, може на прохання складу Арбітражного суду призначити доповідача з числа працівників секретаріату МКАС, який бере участь у засіданнях Арбітражного суду.

Незважаючи на те, що місцем арбітражу є місто Київ, сторони можуть домовитися про проведення слухань поза місцем знаходження МКАС. У такому випадку всі додаткові витрати, пов'язані з проведенням слухань, покладаються на сторони, а склад Арбітражного суду, який розглядає спір, може, після узгодження із сторонами, провести слухання поза місцем знаходження МКАС в іншому місці, яке він вважає належним для проведення консультацій між арбітрами, заслуховування свідків, експертів чи представників сторін або для огляду товарів, іншого майна чи документів.

Склад Арбітражного суду вирішує спори згідно з тими нормами права, які сторони обрали як такі, що застосовуватимуться до суті спору. Будь-яка вказівка на право чи систему права тієї чи іншої держави повинна тлумачитися як така, що безпосередньо відсилає до матеріального права цієї держави, а не до її колізійних норм. У разі відсутності якої-небудь вказівки сторін склад Арбітражного суду застосовує право, визначене згідно з колізійними нормами, які він вважає застосовними. В усіх випадках склад Арбітражного суду приймає рішення згідно з умовами договору, міжнародних конвенцій і з урахуванням торгових звичаїв, що стосуються даного договору.

§ 2. Порядок подання позовної заяви до Міжнародного комерційного арбітражного суду

Усі документи, які стосуються порушення і здійснення арбітражного розгляду, повинні подаватися сторонами до МКАС не менше ніж у трьох примірниках (з відповідним збільшенням кількості примірників у разі участі в спорі декількох позивачів чи відповідачів). Документи, які подаються однією із сторін до МКАС, повинні бути передані МКАС іншій стороні, якщо тільки ці документи не були передані під час арбітражного розгляду самою цією стороною іншій стороні під розписку. Сторонам також повинні бути передані висновки експертів та інші документи і докази, на яких може ґрунтуватися арбітражне рішення.

Своєчасне надсилання сторонам усіх документів у справі забезпечується секретаріатом МКАС. Секретаріат МКАС здійснює листування у справі та надсилає документи за адресою сторони чи її представника, як це зазначено або

стороною, якій документи надсилаються, або іншою стороною. Документи, надіслані та вручені представнику сторони, вважаються надісланими та врученими самій стороні.

Позовна заява, відзив на позов, повістка, арбітражне рішення, постанова і ухвала надсилаються стороні рекомендованим листом з повідомленням про вручення або кур'єрською поштою, або вручаються їй повноважному представнику особисто під розписку. Відправлення кореспонденції кур'єрською поштою здійснюється МКАС на прохання будь-якої сторони та за її рахунок. Усі інші документи та повідомлення можуть надсилатися звичайним листом, шляхом факсимільної передачі, телеграмою, електронною поштою чи будь-яким іншим способом зв'язку, що підтверджує факт відправлення, або вручатися особисто під розписку.

Будь-яке письмове повідомлення вважається отриманим, якщо воно доставлене стороні (її повноважному представнику) особисто або на її комерційне підприємство, за її постійним місцем проживання або поштовою адресою. Якщо останні не можуть бути встановлені шляхом розумного наведення довідок, письмове повідомлення вважається отриманим стороною, якщо воно надіслане за останнім відомим місцезнаходженням комерційного підприємства, постійним місцем проживання або за поштовою адресою рекомендованим листом або будь-яким іншим чином, який передбачає реєстрацію спроби доставки цього повідомлення. Повідомлення вважається отриманим в день такої доставки.

При поданні позовної заяви до МКАС позивач повинен сплатити реєстраційний збір. До сплати реєстраційного збору позов не вважається поданим. Сплачений реєстраційний збір по поданому позову поверненню не підлягає. По кожній прийнятій до провадження МКАС справі позивач повинен сплатити арбітражний збір, до суми якого зараховується сплачений позивачем реєстраційний збір. До сплати арбітражного збору в повному обсязі справа залишається без руху. Порушення порядку та строку сплати арбітражного збору і відшкодування витрат МКАС може мати наслідком призупинення або припинення арбітражного розгляду. Постанова про призупинення або припинення арбітражного розгляду у справі в таких випадках виноситься головою МКАС.

Розмір реєстраційного та арбітражного зборів, порядок обчислення, сплати та розподілу арбітражного збору між сторонами, а також порядок покриття інших витрат, пов'язаних з арбітражним розглядом, встановлюються Положенням про арбітражні збори та витрати, здійснюється відповідно Регламенту.

Положення про арбітражні збори та витрати, а також ставки гонорарів арбітрів затверджуються Президією Торгово-промислової палати України.

Після належним чином оформленої позовної заяви подання позовної заяви до МКАС, оплаченої реєстраційним збором згідно з Положенням про арбітражні збори та витрати провадження у справі порушується постановою голови МКАС про прийняття справи до провадження.

Реєстраційний збір, який сплачується позивачем при поданні позовної заяви до МКАС, складає 600 доларів США. Резиденти України перераховують

реєстраційний збір у гривнях за курсом Національного банку України. Позовні вимоги оплачуються арбітражним збором: немайнові вимоги – в сумі 1800 доларів США; майнові – в залежності від ціни позову, від 1 800 доларів США до $118\,700 + 0,1\%$ від ціни позову понад 50 000 000.

Наведений вище розмір суми арбітражного збору сплачується у випадку арбітражного розгляду колегіальним складом Арбітражного суду. У випадку, коли справа розглядається одноособовим арбітром, сума арбітражного збору зменшується на 20%.

Днем подання позовної заяви вважається день її вручення МКАС, а в разі відправлення позовної заяви поштою – дата штемпеля на конверті поштового відомства місця відправлення. Якщо є очевидним, що розгляд поданого позову не належить до компетенції МКАС, позовні матеріали повертаються позивачу без розгляду протягом 10 днів. У випадку, коли позивач наполягає на прийнятті позову до провадження МКАС і направленні відповідачу позовних матеріалів, посилаючись на наявність домовленості між сторонами про компетенцію МКАС, голова МКАС може, не вирішуючи наперед питання про допустимість заперечень щодо існування, дійсності чи обсягу арбітражної угоди, прийняти справу до провадження МКАС. У такому разі питання про юрисдикцію МКАС остаточно вирішується складом Арбітражного суду.

Згідно ст. 18 Регламенту позовна заява повинна містити:

- ◆ найменування МКАС;
- ◆ повне найменування сторін, їхні поштові адреси (мовою країни адресата чи англійською мовою), номери телефонів та факсів; банківські реквізити позивача;
- ◆ зазначення ціни позову;
- ◆ обґрунтування компетенції МКАС;
- ◆ вимоги позивача;
- ◆ виклад фактичних обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги;
- ◆ зазначення доказів, які підтверджують позов;
- ◆ обґрунтування позовних вимог із врахуванням застосовуваних норм права;
- ◆ розрахунок сум, які стягуються чи оспорується;
- ◆ перелік документів, що додаються до позовної заяви.

Позовна заява підписується повноважною особою з документальним підтвердженням її повноважень.

До позовної заяви додаються:

- ◆ копії позовної заяви та доданих до неї документів для відповідача (відповідачів) та складу Арбітражного суду;
- ◆ документи, які підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги;
- ◆ доказ сплати реєстраційного збору.

Після отримання належним чином оформленої позовної заяви генеральний секретар МКАС надсилає позивачу постанову про прийняття справи до провадження, Регламент, рекомендаційний список арбітрів та

повідомляє суму арбітражного збору, яку позивач повинен сплатити на рахунок Торгово-промислової палати України протягом 30 днів з часу отримання пропозиції. Невиконання позивачем пропозиції щодо сплати арбітражного збору у 30-денний строк з часу отримання повідомлення є підставою для припинення арбітражного розгляду. Одночасно генеральний секретар МКАС пропонує позивачу у зазначений 30-денний строк, залежно від умов арбітражної угоди, повідомити МКАС ім'я та прізвище призначеного ним арбітра або надати докази вжиття заходів щодо погодження з відповідачем кандидатури одноособового арбітра.

Якщо позовну заяву подано без дотримання вимог, передбачених пунктом 1 ст. 17 та ст. 18 Регламенту, МКАС пропонує позивачу усунути виявлені недоліки протягом 30 днів з часу отримання пропозиції.

До усунення недоліків позовні матеріали залишаються без руху, а в разі невиконання позивачем пропозиції МКАС у встановлений строк арбітражний розгляд припиняється.

Якщо позовна заява містить вимоги, які впливають з декількох договорів, вона приймається до розгляду тільки за наявності арбітражної угоди, яка охоплює ці вимоги, і за умови, що виконання зобов'язань за цими договорами не можна роз'єднати в окремі позови. В іншому випадку МКАС пропонує позивачу роз'єднати позовні вимоги та подати окремі позови по кожному з договорів.

Після отримання належним чином оформленої позовної заяви та після повної сплати позивачем арбітражного збору генеральний секретар МКАС протягом 10 днів надсилає відповідачу копії позовних матеріалів, Регламент та Рекомендаційний список арбітрів. Одночасно генеральний секретар пропонує відповідачу в 30-денний строк з часу отримання ним позовних матеріалів і документів МКАС повідомити МКАС, залежно від умов арбітражної угоди, ім'я та прізвище призначеного ним (або погодженого з позивачем одноособового) арбітра та подати в 3-х примірниках свої письмові пояснення (відзив на позовну заяву) і всі документи, які підтверджують заперечення щодо позову.

На прохання відповідача строк для подання додаткових документів може бути продовжено, але не більше, ніж на один місяць.

Регламентом передбачено право відповідача надати відзив на позовну заяву, а також має право подати зустрічний позов або заявити вимогу з метою зарахування за наявності арбітражної угоди, яка охоплює такий позов чи вимогу нарівні з вимогами за первинним позовом. Склад Арбітражного суду може залишити без розгляду поданий зустрічний позов або вимогу з метою зарахування з огляду на затримку вирішення спору.

Генеральний секретар МКАС може запитати у сторін додаткову інформацію стосовно будь-яких поданих ними письмових заяв, а також витребувати додаткові документи. У разі неотримання запитуваної інформації (зокрема, відомостей про точну поштову адресу відповідача) чи документів, голова МКАС може прийняти рішення про припинення арбітражного розгляду.

§ 3. Порядок призначення та відводу арбітрів

На відміну від господарського процесу, в МКАС сторони можуть за власним розсудом визначити кількість арбітрів, в тому числі одного. В разі відсутності угоди сторін про кількість арбітрів призначаються три арбітри. Арбітр чи арбітри, які розглядають справу, незалежно від їхньої кількості, іменуються під час розгляду справи складом Арбітражного суду. При цьому жодна особа не може бути позбавлена права виступати арбітром через її громадянство, якщо сторони не домовилися про інше.

Згідно ст. 27 Регламенту арбітри обираються сторонами або призначаються Президентом Торгово-промислової палати України. Сторони можуть за власним розсудом узгодити процедуру призначення арбітра чи арбітрів за умови дотримання положень цього Регламенту.

У разі відсутності такої угоди:

- ◆ при арбітражі з трьома арбітрами кожна сторона призначає одного арбітра, і двоє призначених таким чином арбітрів призначають третього арбітра – голову складу Арбітражного суду у даній справі;

- ◆ якщо сторона не призначить арбітра протягом 30 днів після отримання повідомлення МКАС про це або якщо два арбітри протягом 30 днів з моменту їхнього призначення не домовляться про призначення третього арбітра, арбітр згідно з пунктом 3 ст. 11 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» призначається Президентом Торгово-промислової палати України;

- ◆ при арбітражі з одноособовим арбітром, якщо сторони не домовилися про призначення арбітра, арбітр згідно з пунктом 3 ст. 11 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» призначається Президентом Торгово-промислової палати України.

Якщо в спорі беруть участь кілька позивачів чи кілька відповідачів, то при колегіальному розгляді спору як позивачі, так і відповідачі повинні спільно призначити по одному арбітру. Якщо будь-яка із сторін не здійснює зазначеного спільного призначення арбітра в 30-денний строк після отримання повідомлення МКАС про це, арбітр призначається Президентом Торгово-промислової палати України.

Особа, якій запропоновано прийняти призначення в якості арбітра, зобов'язана повідомити МКАС про будь-які обставини, які можуть викликати обґрунтовані сумніви щодо її неупередженості та незалежності під час розгляду конкретного спору. Арбітр повинен негайно довести до відома МКАС і сторін про будь-яку таку обставину, якщо вона стає йому відома згодом під час арбітражного розгляду. Особа, яка приймає на себе функції арбітра, заповнює та підписує заяву, форма якої затверджується Президією МКАС, в якій висловлює згоду прийняти та здійснювати функції арбітра відповідно до Регламенту МКАС.

При призначенні арбітра Президентом Торгово-промислової палати України враховуються будь-які вимоги, які пред'являються до кваліфікації арбітра угодою сторін, та такі міркування, які можуть забезпечити призначення

незалежного та неупередженого арбітра, а у випадку призначення одноособового арбітра або голови складу Арбітражного суду береться також до уваги бажаність призначення арбітром особи іншого громадянства, ніж громадянство, до якого належать сторони.

Постанови Президента Торгово-промислової палати України, які приймаються згідно з пунктами 2 і 3 статті 27 цього Регламенту, оскарженню не підлягають.

Згідно пункту 1 ст. 30 Регламенту кожна із сторін арбітражу заявити про відвід арбітра, якщо існують обставини, які викликають обґрунтовані сумніви щодо його незалежності чи неупередженості, або якщо він не має кваліфікації, обумовленої угодою сторін.

Сторона може заявити відвід арбітру, якого вона призначила або у призначенні якого вона брала участь, лише з причин, що стали їй відомі після його призначення. Для цього необхідна письмова мотивована заява сторони про відвід арбітра (з копіями для складу Арбітражного суду та іншої сторони) повинна бути подана до МКАС не пізніше 15 днів після того, як стороні стало відомо про сформування складу Арбітражного суду або про будь-які обставини, які можуть бути підставою для відводу. Якщо сторона не заявила про відвід у зазначений строк, вважається, що вона відмовилася від свого права заявити такий відвід. При цьому секретаріат МКАС зобов'язаний надати іншій стороні можливість прокоментувати відвід.

Якщо арбітр, якому заявлено відвід, сам не відмовиться від участі у розгляді справи або інша сторона не погоджується з відводом арбітра, питання про відвід арбітра вирішується Президією МКАС. Президія МКАС має право за власною ініціативою вирішити питання про відвід арбітра за наявності підстав, зазначених у пункті 1 ст. 30 Регламенту.

При прийнятті рішення про відвід арбітра Президія МКАС не зобов'язана мотивувати своє рішення.

Якщо заяву сторони про відвід арбітра не задоволено Президією МКАС, сторона, яка заявляє відвід, може протягом 30 днів після отримання повідомлення про рішення про відхилення відводу просити Президента Торгово-промислової палати України прийняти постанову про відвід, яка не підлягає оскарженню. Поки прохання сторони очікує на своє вирішення, склад Арбітражного суду, включаючи арбітра, якому заявлено відвід, може продовжити арбітражний розгляд та винести арбітражне рішення.

Самовідвід арбітра або згода сторони на припинення його повноважень не означає визнання будь-якої з підстав, зазначених у пункті 1 цієї статті.

З підстав, зазначених у пункті 1 ст. 30, стороною може бути заявлено відвід експерту чи перекладачу, які беруть участь у розгляді. Питання про відвід вказаних осіб вирішується безпосередньо складом Арбітражного суду в засіданні у справі.

У випадку, коли арбітр юридично чи фактично виявляється неспроможним виконувати свої функції або невиправдано довго не здійснює їх з інших причин, повноваження арбітра можуть бути припинені при заяві про

самовідвід або за угодою сторін. Рішення про припинення повноважень арбітра із зазначених вище підстав може бути прийняте також Президією МКАС за власною ініціативою.

За наявності розбіжностей щодо будь-якої з таких підстав будь-яка сторона може звернутися до Президента Торгово-промислової палати України з проханням вирішити питання про припинення повноважень арбітра. Постанова Президента Торгово-промислової палати України оскарженню не підлягає.

Самовідвід арбітра або згода сторони на припинення його повноважень не означає визнання будь-якої з підстав, зазначених у пункті 1 ст. 31.

Статтею 32 Регламенту передбачено право арбітра відмовився від прийняття на себе функцій арбітра, або був відведений, або дію його повноважень припинено на підставі ст. 31 цього Регламенту, або в силу яких-небудь інших причин він не може брати участі у розгляді справи, новий арбітр призначається згідно з правилами, які були застосовані при призначенні арбітра, якого замінюють. У випадку заміни одноособового арбітра всі слухання у справі, які мали місце до його заміни, повинні бути повторені.

У випадку заміни арбітра при колегіальному розгляді спору новий арбітр приймає розгляд у тому стані, в якому він знаходився на момент вибуття попереднього арбітра. В разі необхідності і з урахуванням думки сторін, змінений склад Арбітражного суду може заново розглянути питання, розглянуті на попередніх засіданнях складу Арбітражного суду, які відбулися до заміни арбітра. Якщо питання про зміну у складі Арбітражного суду виникає після закінчення слухань у справі, Президія МКАС, із врахуванням думки членів складу Арбітражного суду, які зберігають свої повноваження, та сторін, а також виходячи з обставин справи, може прийняти рішення про завершення розгляду складом Арбітражного суду, який залишився.

§ 4. Підготовка справи до арбітражного розгляду та арбітражний розгляд

Попередню підготовку справи до арбітражного розгляду здійснює генеральний секретар МКАС. Склад Арбітражного суду перевіряє стан підготовки справи до арбітражного розгляду і, якщо вважає за необхідне, вживає додаткових заходів з підготовки справи, зокрема, вимагає від сторін письмові пояснення, докази та інші додаткові документи. Якщо вживаються додаткові заходи з підготовки справи, то складом Арбітражного суду або згідно з його розпорядженням генеральним секретарем МКАС встановлюються строки, протягом яких ці додаткові заходи повинні бути здійснені.

Про час і місце проведення засідання Арбітражного суду та персональний склад арбітрів генеральний секретар МКАС повідомляє сторонам повістками, які надсилаються за 30 днів до дня проведення такого засідання.

Цей строк за письмовою угодою сторін може бути скорочено або продовжено. У разі необхідності проведення подальших усних слухань справи дати їхнього проведення визначаються складом Арбітражного суду з урахуванням конкретних обставин справи. Сторонам завчасно повинно бути

надіслане повідомлення про будь-яке засідання складу Арбітражного суду, яке проводиться з метою огляду товарів, іншого майна чи документів.

За умови дотримання положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» сторони можуть на власний розсуд домовитися про процедуру розгляду справи складом Арбітражного суду. У разі відсутності такої угоди склад Арбітражного суду може з дотриманням положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» проводити арбітражний розгляд таким чином, який він вважає належним. Повноваження, надані складу Арбітражного суду, включають повноваження на визначення допустимості, належності, істотності та значущості будь-якого доказу.

Питання процедури можуть вирішуватися головою складу Арбітражного суду одноособово за умови, що його уповноважать на це члени складу Арбітражного суду. За умови дотримання будь-якої іншої угоди сторін склад Арбітражного суду приймає рішення про те, чи проводити усне слухання справи для подання доказів або для усних дебатів, чи здійснити розгляд тільки на підставі документів та інших матеріалів. Проте, окрім випадку, коли сторони домовилися не проводити усного слухання, склад Арбітражного суду повинен провести таке слухання на відповідній стадії розгляду, якщо про це просить будь-яка із сторін.

Якщо сторона не заявляє у передбачений строк або, якщо такий строк не встановлено, то без невинуватої затримки, заперечення щодо недотримання протягом арбітражного розгляду, який відбувся у МКАС, будь-якого положення цього Регламенту, арбітражної угоди чи застосовних норм законодавства про міжнародний комерційний арбітраж, від яких сторони можуть відступати, вважається, що вона відмовилася від свого права на заперечення.

Для викладення сторонами своїх позицій на підставі поданих доказів і для проведення усних дебатів проводиться усне слухання справи. Слухання проводиться за зачиненими дверима. З дозволу складу Арбітражного суду і за згодою сторін у слуханні можуть брати участь особи, які не беруть участі в арбітражному розгляді. Сторони можуть брати участь в арбітражному розгляді як безпосередньо, так і через належним чином уповноважених представників. Також сторона може просити склад Арбітражного суду про слухання справи за її відсутності.

У разі неявки сторін справи до суду, які були повідомлені належним чином, але без поважної причини не з'являється на слухання, а також у разі коли відповідач не подає своїх заперечень, склад Арбітражного суду може продовжити розгляд та прийняти рішення на підставі доказів.

Стаття 39 Регламенту передбачає, що у разі, якщо сторони справи домовляться розгляд справи може здійснюватися на підставі письмових матеріалів без проведення усного слухання. У такому випадку склад Арбітражного суду може здійснити розгляд справи на підставі письмових документів і за відсутності такої домовленості сторін, якщо жодна з них не просить провести усне слухання.

Протягом арбітражного розгляду будь-яка із сторін до завершення усного слухання справи може без невиправданої затримки змінити чи доповнити свої позовні вимоги або заперечення щодо позову за умови, що таким чином змінені вимоги як і раніше охоплюються арбітражною угодою сторін.

У разі збільшення розміру позовних вимог позивач повинен сплатити додаткову суму в покриття арбітражного збору, виходячи із збільшеної ціни позову. При невиконанні цього положення заява про збільшення розміру позовних вимог залишається без розгляду.

Склад Арбітражного суду може встановити строк подання сторонами письмових заяв та доказів з метою завчасного ознайомлення кожної із сторін до усного слухання справи з поданими іншою стороною документами та матеріалами. У разі, коли суд визнає необґрунтованою затримку, допущену стороною в зміні чи доповненні позову або заперечень щодо позову, він може покласти на неї відшкодування додаткових витрат, а також витрат іншої сторони, викликаних цією затримкою. Суд може залишити без розгляду заяву про зміну чи доповнення позову або заперечень щодо позову з урахуванням допущеної затримки або інших обставин.

Усі заяви, документи та інша інформація, які подаються однією з сторін секретаріату МКАС або в засіданні суду, повинні бути передані іншій стороні. Сторонам повинні бути передані також висновки експертів та інші документи і докази, на яких може ґрунтуватися арбітражне рішення. Водночас, суд може не прийняти до уваги запропоновані йому сторонами документи, якщо вважатиме, що вони не мають доказової сили або не стосуються справи.

При розгляді справи, кожна із сторін повинна довести ті обставини, на які вона посиляється на підтвердження своїх вимог або заперечень. Суд може зажадати від сторін подання й інших доказів, а також може за власним розсудом або на прохання будь-якої із сторін, якщо визнає таке прохання обґрунтованим, призначити проведення експертизи або викликати та заслухати свідків у справі. Сторона може подавати докази в оригіналі або у завірній копії оригіналу. У разі необхідності склад Арбітражного суду може зажадати від сторони надання оригіналу будь-якого з поданих нею документів. Оцінка доказів здійснюється арбітрами за їхнім внутрішнім переконанням.

Під час розгляду справ нерідко виникають питання пов'язані із форс-мажорними обставинами (обставини непереборної сили). Торгово-промислова палата України відповідно до ст. 14 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 2 грудня 1997 р. здійснює засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) з усіх питань договірних відносин, інших питань, а також зобов'язань/обов'язків, передбачених законодавчими, відомчими нормативними актами та актами органів місцевого самоврядування, крім договірних відносин, в яких сторонами уповноваженим органом із засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) визначено безпосередньо регіональну ТПП.

Згідно ст. 3 рішення Президії ТПП України від 18 грудня 2014 р. № 44(5) форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та

невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи, але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратство, безлади, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо.

Не вважаються форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) фінансова та економічна криза, дефолт, зростання офіційного та комерційного курсів іноземної валюти до національної валюти, недодержання/порушення своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів тощо.

Підставою для засвідчення форс-мажорних обставин є наявність однієї або більше форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), перелічених у ст. 14 –1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні»:

♦ ТПП України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю. Сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) для суб'єктів малого підприємництва видається безкоштовно;

♦ форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи, але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безлади, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада,

страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо.

А також визначених сторонами за договором, контрактом, угодою, типовим договором, законодавчими, відомчими та/чи іншими нормативними актами, які вплинули на зобов'язання таким чином, що унеможливили його виконання у термін, передбачений відповідно договором, контрактом, угодою, типовим договором, законодавчими та/чи іншими нормативними актами.

При розгляді арбітражної справи можуть приймати участь треті особи та експерти. Проте вступ до арбітражного розгляду третьої особи допускається тільки за згодою сторін спору. Для залучення до розгляду третьої особи, окрім згоди сторін, потрібна також згода особи, яка залучається. Згода на залучення третьої особи повинна бути виражена у письмовій формі. Подання клопотання про залучення третьої особи допускається тільки до закінчення строку подання відзиву на позовну заяву.

Експерти, якщо сторони не домовилися про інше, Арбітражний суд може:

а) призначити одного або кількох експертів для подання йому доповіді з конкретних питань, які визначаються складом Арбітражного суду;

б) зажадати від сторони надання експерту будь-якої інформації, що стосується справи, або пред'явлення для огляду або надання можливості огляду будь-яких документів, товарів або іншого майна, що мають відношення до справи.

У разі відсутності домовленості сторін про інше, експерт, якщо сторона просить або якщо склад Арбітражного суду вважає це за необхідне, повинен після подання свого письмового або усного висновку взяти участь у слуханні, під час якого сторонам надається можливість ставити йому запитання та представляти свідків-експертів для отримання свідчень із спірних питань.

Під час розгляду справи може виникнути необхідність відкласти розгляд справи. Згідно ст. 45 Регламенту склад Арбітражного суду може відкласти розгляд справи:

а) у випадку необхідності витребування нових доказів;

б) у зв'язку з неявкою в засідання Арбітражного суду представника відповідача і відсутністю у справі підтвердження вручення йому повідомлення про день арбітражного розгляду справи;

в) у випадку відхилення Президією МКАС клопотання про відвід арбітра та звернення сторони, яка заявила таке клопотання, до Президента Торгово-промислової палати України.

Розгляд справи може бути відкладено і за наявності інших обставин, що перешкоджають, на думку складу Арбітражного суду, вирішенню спору в даному засіданні. Відкладаючи розгляд справи, суд виносить мотивовану ухвалу. При арбітражному розгляді колегіальним складом арбітрів ухвала Арбітражного суду про відкладення розгляду справи підписується всіма арбітрами або головою складу Арбітражного суду одноособово, якщо його уповноважать на це інші два арбітри.

На прохання сторони або за власною ініціативою склад Арбітражного суду для виконання сторонами певних дій або подання додаткових документів може оголосити перерву в арбітражному розгляді, про що представники сторін, які беруть участь у засіданні, повідомляються судом під розписку, а також на прохання будь-якої із сторін або за власною ініціативою суд може призупинити розгляд справи на невизначений строк. У цьому разі суд виносить мотивовану ухвалу.

Строк розгляду справи, згідно ст. 13 Регламенту не повинен перевищувати 6 місяців з дня утворення складу Арбітражного суду. Президія МКАС за мотивованим зверненням складу Арбітражного суду або однієї з сторін у випадку необхідності має право продовжити цей строк. Проте, який це може бути строк, Регламентом не встановлено.

§ 5. Арбітражне рішення, припинення арбітражного розгляду справи

Арбітражний розгляд завершується винесенням арбітражного рішення або постанови про припинення арбітражного розгляду. Винесення арбітражного рішення здійснюється відповідно до ст. 49 Регламенту, згідно з яким рішення у справі виноситься у засіданні Арбітражного суду після завершення арбітражного розгляду.

При арбітражному розгляді справи колегіальним складом арбітрів рішення приймається більшістю арбітрів.

Арбітражне рішення виноситься в письмовій формі і підписується одноособовим арбітром чи арбітрами. При колегіальному арбітражному розгляді достатньо наявності підписів більшості членів складу Арбітражного суду за умови зазначення причини відсутності інших підписів.

Арбітр, який не згоден з арбітражним рішенням, вправі викласти у письмовій формі окрему думку, яка долучається до рішення.

У рішенні повинно бути зазначено, зокрема, таке:

- ◆ найменування МКАС;
- ◆ номер справи;
- ◆ місце арбітражу;
- ◆ дата винесення рішення;
- ◆ імена та прізвища арбітрів;
- ◆ найменування сторін, які спорять, та інших осіб, які беруть участь в арбітражному розгляді;
- ◆ предмет спору та короткий виклад обставин справи;

- ◆ мотиви, на яких ґрунтується рішення;
- ◆ висновок щодо задоволення або відхилення позовних вимог;
- ◆ суми арбітражного збору та витрат по справі, їхній розподіл між сторонами;
- ◆ підписи арбітрів.

Якщо під час арбітражного розгляду сторони врегулюють спір, то арбітражний розгляд справи припиняється. На прохання сторін склад Арбітражного суду може зафіксувати це врегулювання у вигляді арбітражного рішення на узгоджених умовах.

До арбітражного рішення на узгоджених умовах застосовуються відповідні положення ст. 49 Регламенту. Таке рішення має таку ж силу, як і будь-яке інше арбітражне рішення щодо суті спору.

На прохання однієї з сторін з окремого питання або частини позовних вимог може бути винесене окреме арбітражне рішення, в тому числі й у випадку часткового визнання стороною позовних вимог. У такому випадку до окремого арбітражного рішення застосовуються відповідні положення ст. 49 Регламенту.

Після винесення рішення у справі суд оголошує його резолютивну частину сторонам, які беруть участь у засіданні. Арбітражне рішення надсилається сторонам секретаріатом МКАС протягом 20 днів з дати прийняття рішення. Голова МКАС має право у виняткових випадках продовжити зазначений строк.

Водночас, у зв'язку з особливою складністю справи Арбітражний суд після завершення усного слухання може постановити, що арбітражне рішення без усного оголошення його резолютивної частини буде надіслане сторонам у строк, який не повинен перевищувати 30 днів. Голова МКАС має право у виняткових випадках продовжити зазначений строк.

У такому випадку МКАС може обумовити надсилання рішення сторонам повним покриттям витрат, пов'язаних з арбітражним розглядом, якщо такі витрати не були раніше оплачені сторонами або однією з них.

Протягом 30 днів після отримання арбітражного рішення, якщо сторонами не узгоджено інший строк, згідно ст. 53 Регламенту будь-яка із сторін, повідомивши про це іншу сторону, може просити суд у справі:

а) виправити будь-яку допущену в рішенні помилку в підрахунках, описку чи друкарську помилку або інші помилки аналогічного характеру;

б) за наявності відповідної домовленості між сторонами дати роз'яснення будь-якого конкретного пункту або частини арбітражного рішення.

Арбітражний суд, якщо він визнає прохання обґрунтованим, повинен внести відповідні виправлення або дати роз'яснення протягом 30 днів після отримання такого прохання. Рішення про внесення виправлень у арбітражне рішення або про роз'яснення арбітражного рішення є складовою частиною арбітражного рішення, і до нього застосовуються відповідні положення ст. 49 Регламенту.

Президія МКАС може в разі необхідності продовжити строк, протягом якого склад Арбітражного суду повинен виправити помилки або дати відповідні роз'яснення. Також суд за власною ініціативою протягом 30 днів, рахуючи від дати арбітражного рішення, може виправити будь-які помилки, зазначені в підпункті «а» пункту 1 ст. 53 Регламенту.

Крім того, згідно ст. 54 Регламенту, будь-яка із сторін, повідомивши про це іншу сторону, може протягом 30 днів після отримання арбітражного рішення просити суд винести додаткове рішення стосовно вимог, які були належним чином заявлені під час арбітражного розгляду, проте не були відображені в рішенні. Якщо суд визнає прохання обґрунтованим і вважатиме, що упущення може бути виправлене без проведення усного слухання та без подання нових доказів, повинен винести додаткове арбітражне рішення протягом 60 днів з дати отримання прохання. Таке додаткове рішення є складовою частиною арбітражного рішення, і до нього застосовуються відповідні положення ст. 49 Регламенту.

Президія МКАС може в разі необхідності продовжити строк, у такому випадку Арбітражний суд повинен винести додаткове рішення.

Рішення МКАС є остаточним і обов'язковим для сторін з дати його винесення і виконується сторонами добровільно в установлений у рішенні строк. Якщо строк виконання у рішенні не встановлений, воно підлягає негайному виконанню. У разі відмови від добровільного виконання рішення приводиться до виконання в примусовому порядку згідно з процесуальним законодавством і міжнародними договорами країни, де порушується клопотання про його виконання.

Якщо боржник знаходиться в Україні, рішення МКАС за письмовим клопотанням заявника приводиться до виконання згідно з Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та цивільним процесуальним законодавством України шляхом звернення до компетентного державного суду за місцем знаходження боржника. Якщо боржник знаходиться за межами України, письмове клопотання заявник надсилає до компетентного державного суду країни знаходження боржника, і відповідно до статті III Конвенції про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йорк, 1958 рік) або міждержавного договору компетентний суд договірної країни визнає та приводить до виконання рішення МКАС згідно з процесуальним законодавством цієї країни.

До компетентного державного суду сторона, яка порушує клопотання про визнання та приведення до виконання арбітражного рішення, повинна подати належним чином завірений оригінал арбітражного рішення чи належним чином завіреним його копію, а також оригінал арбітражної угоди, чи належним чином завіреним її копію. Якщо клопотання, арбітражне рішення або угода викладені не офіційною мовою тієї країни, де порушене клопотання про визнання і приведення до виконання рішення МКАС, сторона, яка порушує клопотання, повинна подати також належним чином завірений переклад цих

документів офіційною мовою. Переклад завіряє офіційний перекладач чи консульська установа.

Стаття 55 Регламенту передбачає право Арбітражного суду припиняти арбітражний розгляд справи. Суд виносить постанову про припинення арбітражного розгляду у випадках, коли:

- ◆ дійде до висновку про відсутність компетенції МКАС щодо спору;
- ◆ позивач відмовляється від своїх вимог, якщо тільки відповідач не висуне заперечень проти припинення розгляду і суд не визнає законний інтерес відповідача в остаточному врегулюванні спору;
- ◆ сторони домовляються про припинення арбітражного розгляду;
- ◆ суд визнає, що продовження арбітражного розгляду стало з якоїсь причини непотрібним чи неможливим.

До постанови про припинення арбітражного розгляду застосовуються відповідні положення ст. 49 Регламенту.

У разі якщо складу Арбітражного суду не сформований, постанову про припинення арбітражного розгляду виносить голова МКАС. Підставами для припинення арбітражного розгляду є:

- ◆ відмова позивача від своїх вимог;
- ◆ угода сторін про припинення арбітражного розгляду;
- ◆ порушення позивачем порядку і строку оплати арбітражного збору;
- ◆ невиконання позивачем в установлений строк вимог щодо усунення недоліків в оформленні позовних матеріалів;
- ◆ неотримання від позивача необхідних для подальшого арбітражного розгляду відомостей (зокрема, про точну поштову адресу відповідача, про зміну поштової адреси позивача та ін.) чи документів;
- ◆ коли подальший арбітражний розгляд стає з будь-яких інших, не перерахованих вище, причин неможливим.

Повноваження складу Арбітражного суду припиняються одночасно з завершенням арбітражного розгляду.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Для чого потрібний Міжнародний комерційний арбітраж в Україні ?
- ✓ Розкрийте правові засади діяльності Міжнародного комерційного арбітражу в Україні.
- ✓ Який існує порядок подання позовної заяви та інших документів до МКАС.
- ✓ Розкрийте порядок призначення та відводу арбітрів.
- ✓ В чому полягає підготовка справи до арбітражного розгляду ?
- ✓ Який існує порядок відводу арбітрів ?
- ✓ Що слід розуміти під арбітражним рішенням ?
- ✓ Назвіть підстави припинення арбітражного розгляду справи
- ✓ Який строк діяльності МКАС ?

Модуль 24

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ МОРСЬКОЇ АРБІТРАЖНОЇ КОМІСІЇ В УКРАЇНІ

§ 1. Діяльність Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України

Відповідно до Регламенту Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті України, затвердженого рішенням Президії Торгово-промислової палати України протокол № 107(2) від 25 серпня 1994 р., Морська арбітражна комісія є самостійною постійно діючою арбітражною установою (третейським судом), що здійснює свою діяльність відповідно до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р. та Положення про Морську арбітражну комісію при ТПП України. Згідно з цим Регламентом Морська арбітражна комісія вирішує спори, які впливають з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають із торгового мореплавства незалежно від того, чи є сторонами таких відносин суб'єкти українського та іноземного або лише українського чи тільки іноземного права. Зокрема, МАК при ТПП України вирішує спори, що впливають з відносин:

- ◆ щодо фрахтування суден, морського перевезення вантажів, а також перевезення вантажів у змішаному плаванні (ріка–море);
- ◆ щодо морського буксирування суден та інших плавучих засобів;
- ◆ щодо морського страхування і перестрахування;
- ◆ пов'язаних з купівлею-продажем, заставою та ремонтом морських суден та інших плавучих засобів;
- ◆ з лоцманської та льодової проводки, агентського та іншого обслуговування морських суден, а також суден внутрішнього плавання, оскільки відповідні операції пов'язані з плаванням таких суден морськими шляхами;
- ◆ пов'язаних з використанням суден для здійснення наукових досліджень, видобування корисних копалин, гідротехнічних та інших робіт;
- ◆ щодо рятування морських суден або морським судном судна внутрішнього плавання, а також щодо рятування в морських водах судном внутрішнього плавання іншого судна внутрішнього плавання;
- ◆ пов'язаних з підніманням затонулих у морі суден та іншого майна;
- ◆ пов'язаних із зіткненням морських суден, морського судна і судна внутрішнього плавання, суден внутрішнього плавання у морських водах, а також із заподіянням судном пошкоджень портовим спорудам, засобам навігаційної обстановки та іншим об'єктам;
- ◆ зв'язаних із заподіянням пошкоджень рибальським сітям і іншим знаряддям ловлення, а також з іншим заподіянням шкоди під час здійснення морського рибного промислу.

Морська арбітражна комісія вирішує також спори, що виникають у зв'язку з плаванням морських суден і суден внутрішнього плавання по

міжнародних ріках, у випадках, вказаних в цій статті, а також спори, зв'язані із здійсненням суднами внутрішнього плавання закордонних перевезень.

МАК приймає до розгляду спори при наявності письмової угоди (домовленості) між сторонами про передачу їй всіх або певних спорів, які виникають чи можуть виникнути між сторонами у зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер, чи ні. Арбітражна угода укладається в письмовій формі і може бути укладена у вигляді арбітражного застереження в договорі або у вигляді окремої угоди. Угода вважається укладеною, якщо вона міститься в документі, підписаному сторонами, або укладена шляхом обміну листами, повідомленнями по телефаксу, телеграфу або з використанням інших засобів зв'язку, що забезпечують фіксацію такої угоди, а також шляхом обміну позовною заявою і відзивом на позов, в яких одна із сторін стверджує наявність арбітражної угоди, а інша проти цього не заперечує. Посилання в договорі на документ, який містить арбітражне застереження, є арбітражною угодою за умови, якщо договір укладено в письмовій формі і це посилання є таким, що робить згадане арбітражне застереження частиною договору.

Арбітражне застереження, що є частиною договору, повинно трактуватися як угода, що не залежить від інших умов договору. Винесення МАК рішення про недійсність договору не тягне за собою в силу закону недійсність арбітражного застереження оскільки МАК приймає до розгляду спори, віднесені до її компетенції міжнародними договорами та угодами.

Питання про компетенцію МАК в кожній конкретній справі вирішує голова Морської арбітражної комісії. Заява про відсутність у МАК компетенції може бути зроблена не пізніше подання заперечень щодо позову. Призначення стороною арбітра або її участь у призначенні арбітра не позбавляє сторону права зробити таку заяву. Заява про те, що МАК перевищує межі своєї компетенції, повинна бути зроблена відразу ж, як тільки питання, яке, на думку сторони, виходить за ці межі, буде поставлено в ході арбітражного розгляду. МАК може в будь-якому з цих випадків прийняти заяву, зроблену пізніше, якщо визнає затримку виправданою.

МАК може винести постанову щодо заяви. У такому випадку будь-яка сторона може протягом 30 днів після одержання цієї постанови оспорити її шляхом звернення з клопотанням про її відміну до Київського міського суду, рішення якого з цього питання не підлягає оскарженню; поки таке прохання чекає на своє вирішення, Морська арбітражна комісія може продовжити розгляд та прийняти арбітражне рішення.

§ 2. Порядок організації та визначення складу морської арбітражної комісії для розгляду справу

Морська арбітражна комісія складається з голови, двох його заступників, арбітрів та відповідального секретаря, має Президію, членами якої є голова Морської арбітражної комісії та його заступники. Голова МАК є одночасно й

головою Президії. Два члени Президії утворюють кворум. Рішення Президії приймається більшістю голосів. При рівній кількості голосів голос голови Президії є вирішальним.

Голова МАК та його заступники призначаються Президією Торгово-промислової палати України строком на 4 роки. Голова Морської арбітражної комісії організує діяльність комісії, виконує функції, які передбачені цим Регламентом, представляє МАК в її стосунках в Україні і за кордоном.

В період відсутності голови МАК його функції виконує за призначенням голови Морської арбітражної комісії один із його заступників. Функції заступників голови МАК визначаються головою Морської арбітражної комісії.

Арбітрами можуть бути особи, призначені сторонами за умови дотримання Регламенту, або особи, призначені Президентом Торгово-промислової палати України.

Президія Торгово-промислової палати України затверджує Рекомендаційний список арбітрів, до якого можуть бути включені як громадяни України, так і громадяни інших держав та особи без громадянства.

Організацією діловодства, а також виконання інших передбачених Регламентом функцій здійснює відповідальний секретар Морської арбітражної комісії, який призначається Президентом Торгово-промислової палати України за поданням Президії Морської арбітражної комісії.

До утвореної МАК сторони можуть за власним розсудом можуть визначати кількість арбітрів, в тому числі одного. Якщо немає згоди сторін про кількість арбітрів, призначаються три арбітри. Арбітр чи арбітри, які розглядають справу, незалежно від їх кількості іменуються під час розгляду справи складом МАК. Слід зазначити, що сторони можуть за власним розсудом узгодити процедуру призначення арбітра чи арбітрів за умови дотримання положень Регламенту.

У разі відсутності такої угоди:

- ◆ при арбітражі з трьома арбітрами кожна сторона призначає одного арбітра і двоє призначених таким чином арбітрів призначають третього арбітра – голову складу Морської арбітражної комісії в даній справі;

- ◆ якщо сторона не призначить арбітра протягом 30 днів після одержання повідомлення про це Морської арбітражної комісії або якщо два арбітри протягом 30 днів з моменту їх призначення не домовляться про призначення третього арбітра, арбітр згідно з п. 3 ст. 11 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» призначається Президентом Торгово-промислової палати України;

- ◆ при арбітражі з одноособовим арбітром, якщо сторони не домовились про призначення арбітра, арбітр згідно з п. 3 ст. 11 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» призначається Президентом Торгово-промислової палати України.

Під час під час процедури призначення, узгодженої сторонами бувають випадки, коли: одна із сторін не дотримується цієї процедури, або сторони, а також два арбітри не можуть досягти згоди згідно з такою процедурою

домовленості, в тому числі й третя особа, включаючи установу, не виконує яку-небудь функцію, покладену на неї згідно з такою процедурою, у такому випадку будь-яка сторона може просити Президента Торгово-промислової палати України вжити необхідних заходів, якщо тільки угода про процедуру призначення не передбачає інших способів забезпечення призначення.

При призначенні арбітра Президентом Торгово-промислової палати України враховуються будь-які вимоги, що ставляться до кваліфікації арбітра угодою сторін, і такі міркування, які можуть забезпечити призначення незалежного і неупередженого арбітра, а в разі призначення одноособового арбітра чи голови складу МАК береться також до уваги бажаність призначення арбітром особи іншого громадянства, ніж громадянство, до якого належать сторони. Відвід арбітру може бути заявлено тільки в тому разі, якщо існують обставини, що викликають обґрунтовані сумніви щодо його неупередженості або незалежності, або якщо він не володіє кваліфікацією, обумовленою угодою сторін. Сторона може заявити відвід арбітру, якого вона призначила або у призначенні якого вона брала участь, лише з причин, які стали їй відомі після його призначення, а також домовитись про процедуру відводу арбітра за умови додержання положень Регламенту.

У разі відсутності такої домовленості сторона, яка вирішила заявити відвід арбітру, повинна протягом 15 днів після того, як їй стало відомо про склад Морської арбітражної комісії чи про будь-які обставини, в письмовій формі повідомити МАК шляхом направлення їй мотивованої заяви. Якщо арбітр, якому заявлено відвід, сам не відмовиться від участі в розгляді справи або інша сторона не дає згоди на відвід арбітра, питання про відвід вирішується Президією Морської арбітражної комісії. Якщо заяву про відвід при застосуванні будь-якої процедури, узгодженої сторонами, або процедури, передбаченої Регламентом, не задоволено, сторона, яка заявляє відвід, може протягом 30 днів після одержання повідомлення про рішення, яким відхилено відвід, просити Президента Торгово-промислової палати України прийняти постанову про відвід, яка не підлягає оскарженню. Доки прохання сторони чекає свого вирішення, МАК, включаючи арбітра, якому заявлено відвід, може продовжити арбітражний розгляд і винести арбітражне рішення.

У разі коли арбітр юридично чи фактично виявляється нездатним виконувати свої функції або невиправдано довго не виконує їх з інших причин, його мандат припиняє дію, якщо арбітр бере самовідвід або сторони домовляються про припинення мандата. В інших випадках, якщо зберігаються розбіжності щодо будь-якої із цих підстав, будь-яка сторона може звернутися до Президента Торгово-промислової палати з проханням вирішити питання про припинення дії мандата, постанова якого не підлягає оскарженню.

§ 3. Арбітражне провадження

За умови дотримання положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» сторони можуть на свій розсуд домовитися про

процедуру розгляду справи МАК. У разі відсутності такої угоди МАК може з дотриманням положень вказаного закону вести арбітражний розгляд таким чином, який вона вважає за належний. При цьому повноваження, надані МАК, включають повноваження на визначення допустимості та належності будь-якого доказу.

Місцезнаходженням Морської арбітражної комісії і місцем проведення її засідань по розгляду справ є місто Київ. Водночас, сторони можуть на свій розсуд домовитись про місце арбітражу. У разі відсутності такої домовленості місце арбітражу визначається МАК з урахуванням обставин справи, включаючи фактор зручності для сторін. Також МАК може, якщо сторони не домовились про інше, зібратися в іншому місці, яке вона вважає належним для проведення консультацій між арбітрами, заслуховування свідків, експертів чи представників сторін або для огляду товарів, іншого майна чи документів.

Сторони можуть на свій розсуд домовитись про мову чи мови, які використовуватимуться під час арбітражного розгляду. Строк арбітражного розгляду справи не повинен перевищувати 6 місяців з дня одержання Морською арбітражною комісією належно оформленого позову і суми арбітражного збору. Президія за мотивованим зверненням складу Морської арбітражної комісії чи однієї із сторін має право продовжити цей строк.

Секретаріат МАК забезпечує своєчасне направлення сторонам усіх документів у справі. Вони направляються за адресою, вказаною сторонами. Якщо сторони не домовились про інше, будь-яке письмове повідомлення вважається одержаним, якщо воно доставлено адресату особисто або на його комерційне підприємство, за його постійним проживанням чи поштовою адресою; якщо останні не можуть бути встановлені шляхом розумного наведення довідок, письмове повідомлення вважається одержаним, якщо воно надіслано за останнім відомим місцезнаходженням комерційного підприємства, постійним проживанням чи поштовою адресою адресата рекомендованим листом або будь-яким іншим шляхом, що передбачає реєстрацію спроби доставки цього повідомлення. Повідомлення вважається одержаним в день такої доставки.

Позовна заява, відзив на позов, повістка, арбітражне рішення, постанова та ухвала направляються стороні лише рекомендованим листом або вручаються особисто під розписку. Всі інші документи і повідомлення можуть бути направлені звичайним листом, по телефаксу, телеграфу.

Порядок обчислення арбітражного збору, ставки гонорарів арбітрів і інших витрат МАК затверджує ТПП України. Визначення та розподіл арбітражного збору та відшкодування витрат МАК здійснюються відповідно до Положення про арбітражні збори і витрати, яке є складовою частиною Регламенту МАК.

У разі порушення порядку та строку сплати арбітражного збору і відшкодування витрат МАК може призвести до зупинення або припинення арбітражного розгляду. У такому випадку постанова про зупинення або припинення арбітражного розгляду у справі у таких випадках виноситься головою Президії Морської арбітражної комісії.

Проведення у справі порушується поданням належно оформленої позовної заяви до МАК. Днем подання позову до МАК вважається день його вручення МАК, а в разі відправлення поштою – дата штемпеля на конверті поштового відомства місця відправлення.

Позовна заява повинна містити:

- ◆ найменування Морської арбітражної комісії;
- ◆ найменування сторін та їхні поштові адреси;
- ◆ зазначення ціни позову;
- ◆ вимоги позивача;
- ◆ обґрунтування компетенції Морської арбітражної комісії;
- ◆ виклад обставин, на яких ґрунтуються позовні вимоги;
- ◆ зазначення доказів, що підтверджують позов;
- ◆ обґрунтований розрахунок сум, що стягуються чи оспорується;
- ◆ законодавство, на підставі якого подається позов;
- ◆ перелік документів та інших доказів, що додаються до заяви;
- ◆ підпис позивача, якщо тільки сторони не домовилися про інше щодо необхідних реквізитів заяви.

До позовної заяви додаються:

- ◆ копії позовної заяви і доданих до неї документів для відповідача;
- ◆ документи, які підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги;
- ◆ докази сплати реєстраційного збору.

Слід звернути увагу, що позовна заява надсилається відповідальному секретареві. Одержавши позовну заяву, відповідальний секретар надсилає позивачу Регламент, Рекомендаційний список арбітрів та повідомляє суму арбітражного збору, який позивач має сплатити на рахунок Торгово-промислової палати України. У разі виявлених недоліків, відповідальний секретар МАК пропонує позивачу усунути виявлені недоліки протягом 30 днів з моменту одержання пропозиції. Одночасно відповідальний секретар повідомляє позивача про необхідність надіслати заяву про кількісний склад МАК, призначеного позивачем арбітра, вказавши його ім'я та прізвище, представити докази про сплату арбітражного збору. Якщо позивач протягом 30 днів після одержання повідомлення не надішле заяву про кількісний склад МАК і не вкаже ім'я та прізвище призначеного ним арбітра, згідно з п. 3 ст. 11 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» арбітра за позивача призначає Президент Торгово-промислової палати.

Невиконання позивачем вимоги про представлення доказів про сплату арбітражного збору в 30-денний строк після одержання повідомлення є підставою для припинення арбітражного розгляду. У разі, якщо МАК не компетентна розглядати справу, вона відмовляє у прийнятті позовної заяви і повертає її позивачу протягом 10 днів.

Після одержання належно оформленої позовної заяви відповідальний секретар Морської арбітражної комісії протягом десяти днів повідомляє про це відповідача і надсилає йому копії позовної заяви та доданих до неї документів,

а також Регламент і Рекомендаційний список арбітрів. Одночасно відповідальний секретар пропонує відповідачу у 30-денний строк з моменту отримання ним позовних матеріалів надіслати до Морської арбітражної комісії свої письмові пояснення (відзив на позовну заяву) і всі документи, що підтверджують заперечення проти позову, заяву про залік або зустрічні вимоги, якщо такі є, з відповідними обґрунтуваннями, якщо тільки сторони не домовились про інше щодо необхідних реквізитів відзиву, а також повідомити МАК ім'я та прізвище призначеного відповідачем арбітра. На прохання відповідача згаданий строк для подання додаткових документів може бути продовжений, але не більш як на один місяць.

Якщо відповідач не призначить в 30-денний строк з моменту одержання позовних матеріалів арбітра, то арбітра за відповідача згідно з п. 3 ст. 11 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» призначає Президент Торгово-промислової палати України.

Якщо сторони не домовились про інше, в процесі арбітражного розгляду будь-яка із сторін може змінити чи доповнити свої позовні вимоги або заперечення проти позову, якщо тільки МАК не визнає недоцільними такі зміни чи доповнення з врахуванням затримки вирішення спору. Вищезгадане в рівній мірі застосовується відносно права сторони заявити вимоги про залік або подати зустрічні вимоги.

§ 4. Підготовка справи до арбітражного розгляду та арбітражний розгляд

Попередню підготовку справи до розгляду здійснює відповідальний секретар МАК. Склад Морської арбітражної комісії перевіряє стан підготовки справи до розгляду і, якщо визнає за необхідне, вживає додаткових заходів по підготовці справи, зокрема вимагає від сторін письмові пояснення, докази та інші додаткові документи. Про час і місце проведення засідання і його персональний склад сторони сповіщаються відповідальним секретарем за 30 днів до моменту проведення такого засідання. Цей строк за угодою сторін може бути скорочено або продовжено.

За умови дотримання будь-якої іншої угоди сторін склад МАК приймає рішення про те, чи проводити усне слухання справи для подання доказів або для усних дебатів, чи здійснювати розгляд тільки на основі документів та інших матеріалів. Проте, крім того випадку, коли сторони домовились не проводити усного слухання, МАК повинна провести таке слухання на відповідній стадії розгляду, якщо про це просить будь-яка із сторін. Також, у разі засідання складу МАК, що проводиться з метою огляду товарів, іншого майна чи документів, у такому випадку сторони повинні бути заздалегідь повідомлені.

Сторони можуть вести свої справи в Морській арбітражній комісії і брати участь в арбітражному розгляді як безпосередньо, так і через належним чином уповноважених представників.

МАК може відкласти розгляд справи у випадку:

а) необхідності витребувати нові докази;

б) неявки на засідання суду представника відповідача, а також відсутністю в справі підтвердження про вручення йому повідомлення про день арбітражного розгляду справи;

в) у випадку відхилення клопотання про відвід арбітра і звернення сторони, яка заявила таке клопотання, до Президента ТПП України.

Розгляд справи може бути відкладено і за наявності інших обставин, що перешкоджають, на думку суду, вирішенню спору в даному засіданні.

Відкладаючи розгляд справи, МАК виносить мотивовану ухвалу.

Регламентом МАК передбачено, що у разі якщо сторони не домовились МАК може призначити одного чи кількох експертів для роз'яснення конкретних питань, які визначаються складом МАК, а також може зажадати від сторін надання експерту будь-якої інформації, що стосується справи, або пред'явлення для огляду чи надання можливості огляду будь-яких документів, товарів чи іншого майна, що має відношення до справи.

У разі відсутності домовленості про інше експерт на прохання сторони або якщо склад МАК вважає це за необхідне, повинен після подання свого усного чи письмового висновку взяти участь у розгляді справи, де сторонам надається можливість ставити йому запитання і представляти свідків-експертів для свідчення у спірних питаннях.

МАК вирішує спір згідно з такими нормами права, які сторони обрали як такі, що застосовуватимуться до суті спору. Будь-яка вказівка на право або системи права тієї чи іншої держави, якщо в ній не висловлено іншого наміру, повинна тлумачитись як така, що безпосередньо відсилає до матеріального права цієї держави, а не до її колізійних норм. У всіх випадках склад МАК приймає рішення згідно з умовами угоди, міжнародних конвенцій і з врахуванням торгових звичаїв, що стосуються даної угоди.

При арбітражному розгляді справи колегіальним складом арбітрів будь-яке рішення МАК, якщо сторони не домовились про інше, повинно бути винесено більшістю арбітрів. Проте питання процедури можуть вирішуватись головою МАК, якщо його уповноважать на це сторони або всі члени складу МАК.

Арбітражний розгляд завершується остаточним арбітражним рішенням чи постановою МАК про припинення арбітражного розгляду. Арбітражне рішення повинно бути винесено в письмовій формі та підписано одноособовим арбітром або арбітрами. При колегіальному арбітражному розгляді достатньо наявності підписів більшості членів складу МАК за умови зазначення причини відсутності інших підписів. В арбітражному рішенні повинні бути зазначені мотиви, на яких воно ґрунтується, висновок про задоволення чи відхилення позовних вимог, сума арбітражного збору і витрат в справі, їх розподіл між сторонами, дата та місце засідання МАК.

Якщо в ході арбітражного розгляду сторони врегулюють спірні питання, склад МАК припиняє розгляд справи і, на прохання сторін, за умови відсутності заперечень з його боку, фіксує це врегулювання у вигляді арбітражного рішення на узгоджених умовах. Арбітражне рішення на узгоджених умовах має бути винесено згідно з п. 6–9 ст. 8 Регламенту і повинно містити вказівку на те, що воно є

арбітражним рішенням. Таке рішення має ту ж силу і підлягає виконанню так само, як і будь-яке інше арбітражне рішення щодо суті спору.

Склад МАК виносить постанову про припинення арбітражного розгляду у випадках, коли:

а) позивач відмовляється від своїх вимог; якщо тільки відповідач не висуне заперечень проти припинення розгляду справи і МАК не визнає законний інтерес відповідача в остаточному врегулюванні спору;

б) сторони домовляються про припинення розгляду;

в) склад МАК визнає, що продовження розгляду стало з якихось причин непотрібним чи неможливим, в тому числі, коли позивач порушив порядок сплати арбітражного збору.

Прийняте рішення по суті спору або постанова про припинення провадження у справі оголошується в арбітражному засіданні після закінчення розгляду справи. Склад МАК має право оголосити тільки резолютивну частину рішення. У зв'язку з особливою складністю справи рішення по ній може бути прийняте протягом п'яти днів, про що оголошується в засіданні.

З моменту прийняття рішення, протягом 10 днів з моменту прийняття рішення сторонам надсилається мотивоване рішення, підписане арбітрами. Водночас, Голова МАК має право у виняткових випадках в разі необхідності продовжити цей строк, але не більш як на 10 днів.

Дія повноважень МАК припиняється одночасно з завершенням арбітражного розгляду справи. Водночас, згідно положень, передбачених ст. ст. 8.16–8.18 Регламенту, сторони протягом 30 днів після одержання рішення, мають право просити МАК в справі про виправлення будь-якої допущеної помилки в підрахунках, описки, друкарської помилки чи іншої помилки аналогічного характеру, дати роз'яснення якого-небудь конкретного пункту або частини арбітражного рішення.

У разі, якщо МАК, якщо він визнає прохання виправданим, має внести відповідні виправлення або дати роз'яснення протягом 30 днів після одержання відповідного прохання. Таке роз'яснення стає складовою частиною арбітражного рішення.

У разі незгоди із арбітражним рішенням, сторона арбітражного спору може це здійснити лише шляхом подання клопотання про відміну, згідно з п. 2, 3 ст. 9 цього Регламенту.

Арбітражне рішення згідно з п. 2 ст. 6 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» може бути відмінено Київським міським судом лише у випадку, якщо сторона, яка заявляє клопотання про відміну, надасть докази того, що:

- одна із сторін в арбітражній угоді, зазначеній в ст. 1.2 Регламенту, була якоюсь мірою недієздатною, або ця угода є недійсною за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а в разі відсутності такої вказівки – за законом України;

- одна із сторін в арбітражній угоді не було належним чином повідомлено про призначення арбітра або про арбітражний розгляд чи з інших поважних причин вона не могла подати свої пояснення;

- рішення винесено щодо не передбаченого арбітражною угодою спору або такого, що не підпадає під її умови чи містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди, проте, якщо постанови з питань, охоплених арбітражною угодою, можуть бути відокремлені від тих, що не охоплюються такою угодою, може бути відмінена лише та частина арбітражного рішення, яка містить постанови з питань, що не охоплюються арбітражною угодою;

- склад МАК чи арбітражна процедура не відповідали угоді сторін, якщо тільки така угода не суперечить Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» чи не відповідали йому в разі відсутності угоди сторін;

- суд визначить, що об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законом України, а також у разі, якщо арбітражне рішення суперечить публічному порядку України.

У той же час, клопотання про відміну не може бути заявлено після закінчення трьох місяців, рахуючи з дня одержання стороною, яка його заявляє, арбітражного рішення, а в разі, якщо прохання було подано згідно з ст. 8.16–8.19 Регламенту, – з дня винесення Морською арбітражною комісією рішення з цього прохання.

Грунтуючись на нормах закону, рішення Морської арбітражної комісії є остаточним і виконується сторонами добровільно в установлений МАК строк. Якщо строк виконання рішення не встановлено, воно підлягає негайному виконанню. Арбітражне рішення визнається обов'язковим і в разі відмови від його добровільного виконання приводиться до виконання в примусовому порядку в залежності від місця знаходження боржника. Якщо боржник знаходиться в Україні, рішення МАК при ТПП України за письмовим клопотанням заявника приводиться до виконання згідно з Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» і цивільним процесуальним законодавством України шляхом звернення до компетентного суду за місцем знаходження боржника. У разі, якщо боржник знаходиться за межами України, письмове клопотання заявник надсилає компетентному суду країни знаходження боржника і згідно з ст. III Нью-Йоркської Конвенції про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень (1958 р.) або міждержавним договором державний суд договірної країни визнає і приводить до виконання рішення МАК згідно з процесуальним законодавством країни, де порушено клопотання про визнання та приведення до виконання цих рішень.

Сторона, яка спирається на арбітражне рішення звертається до компетентного державного суду і порушує клопотання про його визнання і приведення до виконання, повинна подати належним чином засвідчений оригінал арбітражного рішення чи належним чином засвідчену його копію, а також оригінал арбітражної угоди, зазначеної в ст. 1.2 Регламенту, або належним чином засвідчену її копію. Якщо клопотання, арбітражне рішення

або угода викладені не офіційною мовою тієї країни, де порушене клопотання про визнання і приведення до виконання даного рішення, сторона, яка порушує клопотання, повинна подати також належним чином засвідчений переклад цих документів на цю мову в двох примірниках. Переклад засвідчується офіційним перекладачем чи дипломатичною або консульською установою.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- ✓ Розкрийте правові засади діяльності Морської арбітражної комісії в Україні.
- ✓ Які документи подаються до арбітражного розгляду до МАК ?
- ✓ Назвіть склад Морської арбітражної комісії.
- ✓ Розкрийте повноваження голови та секретаріату МАК.
- ✓ Розкрийте порядок організації та визначення складу морської арбітражної комісії для розгляду справу.
- ✓ Який становить строк розгляду справи в МАК ?
- ✓ Що слід розуміти під арбітражним провадженням ?
- ✓ Який існує порядок у підготовці справи до арбітражного розгляду, арбітражний розгляд та порядок оспорювання арбітражного рішення.
- ✓ Який існує порядок виконання рішення МАК ?
- ✓ Коли припиняються повноваження складу МАК ?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України від 28 червня 1996 року// Відомості Верховної Ради України . – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 6 липня 1991 року// Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №6. – Ст. 56.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 18 –22. – Ст. 144.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40 – 44. – Ст. 356.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року// Відомості Верховної Ради України. – 2010. – №№ 41 – 45. – Ст. 529.
6. Про Вищу раду юстиції: Закон України від 15 січня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 25. – Ст. 146.
7. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22 грудня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 15. – Ст. 128.
8. Про судовий збір: Закон України від 8 липня 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 14. – Ст. 87.
9. Про інформацію : Закон України 2 жовтня 1992 року// Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
10. Про звернення громадян: Закон України 2 жовтня 1992 року// Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47. – Ст. 256.
11. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року// Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
12. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року// Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481.
13. Про державну службу: Закон України від 17 листопада 2011 року// Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 26. – Ст. 273.
14. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квітня 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
15. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1992 року// Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 404.
16. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 року// Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 25. – Ст. 198.
17. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року// Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
18. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року// Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

19. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: Закон України від 15 травня 2003 року// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 30. – Ст. 259.
20. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 15 травня 2003 року// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31– 32. – Ст. 263.
21. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 10 квітня 2004 року// Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 24. – Ст. 883.
22. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 року// Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 35. – Ст. 412.
23. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року// Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
24. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року// Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.
25. Питання мережі господарських судів України: Указ Президента України №811/2010 від 12 серпня 2010 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/811/2010>
26. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 18 від 26 грудня 2011 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11>
27. Про деякі питання практики призначення судової експертизи: постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 4 від 23 березня 2012 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
28. Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними: постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 11 від 29 травня 2013 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>
29. Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України: постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 7 від 21 лютого 2013 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va007600-13>
30. Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин: постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 6 від 17 травня 2011 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0006600-11>
Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.
32. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 12 від 17 жовтня 2012 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>
33. Про деякі питання практики вжиття запобіжних заходів: інформаційний лист Вищого господарського суду України № 01–8/251 від 20 квітня 2007 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** [ua/ laws/ show/v_251600-07](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_251600-07)

34. Про деякі питання практики розгляду справ за участю іноземних підприємств і організацій: роз'яснення Президії Вищого господарського суду України № 04–5/608 від 31 травня 2002 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_608600-02

35. Про визначення засад формування колегії суддів та особливостей розподілу справ відповідно до Положення про автоматизовану систему документообігу суду (затвердженого рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30): збори суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/vr010740-10>

36. Про затвердження Інструкції з діловодства в господарських судах України: наказ Державної судової адміністрації України №28 від 20 лютого 2013 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>

37. Кодекс суддівської етики: затверджений XI з'їздом суддів України від 22 лютого 2013 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rsu.court.gov.ua/rishennya/2013-rishennya/rishennya-23-vid-22-02-2013.html>

38. Директива Європейського Парламенту та Європейської Ради про окремі аспекти медіації у цивільних і торговельних справах від 21 травня 2008 року №2008/EG

Навчально-наукова література

1. Актуальні проблеми господарського законодавства. [монографія]. / Гаєвець М.В., Горіславська І. В., Канарик Ю. С., Панькова Ю. С., Поліно Н. А., Світличний О.П., Черкашин Д. К. К.: – «ЦП» КОМПРИНТ», 2013. – 678 с.

2. Балюк І. А. Господарське процесуальне право: Навч. посібник.: КНЕУ, 2008. – 224 с.

3. Беяневич В. Е. Науково-практичний коментар господарського процесуального кодексу України. Станом на 1 грудня 2010 р. / За ред. Притики Ю. Д. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 608 с.

4. Васильєв С. В. Господарський процес України : підручник. – К.: ЭСПАДА, 2010. – 288 с.

5. Господарське процесуальне право України : навч. посібник / В.Л. Костюк, К.М. Біда, В.В. Бонтлаб [та ін.]; за заг. ред. В. Л. Костюка. – К. : Ін Юре, 2009 – 223 с.

6. Господарське процесуальне право України: Підручник / За ред. О. І. Харитонові. – К.: Істина, 2008. – 360 с.

7. Господарські суди в Україні: історичний нарис, портрети, події: Наук.-попул. вид. / Д. М. Притика, А. Й. Осетинський. – К.: Ін Юре, 2006. – 464 с.

8. Курило В.І., Світличний О.П. Господарське законодавство: [навчальний посібник] / Курило В.І., Світличний О.П. – К.: ІРІДІУМ, 2009. – 360 с.

9. Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Господарський процес» для студентів денної та заочної форми навчання юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування

України: Навчальне видання/О. П. Світличний. – Київ: «ЦП»КОМПРИНТ», 2013. – 50 с.

10. Несинова С.В., Воронко В.С., Чебікіна Т. Господарське право України. Навч. посіб./За заг. ред. С.В. Несиної. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 564 с.

11. Окремі види господарської діяльності: правові аспекти. [монографія]. / Гаєвець М.В., Горіславська І. В., Панькова Л.О./ За заг. ред. В.І. Курила. – Київ: «ЦП»КОМПРИНТ», 2012. – 508 с.

12. Основи права інтелектуальної власності : навчальний посібник / В.І. Курило, О.П. Світличний, І. В. Гиренко; за заг. ред. О.П. Світличного – Донецьк: видавництво «Донбас», 2012. – 262 с.

13. Роїна О. М. Господарський процес: Практичний посібник. (2-е вид. – К.: КНТ, 2005. – 208 с.

14. Світличний О. П. Правова охорона торговельної марки. [монографія]. – К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2013. – 286 с.

15. Цивільний кодекс України: коментар/За заг. ред. Є.О. Харитонova, О. М. Калітенко. – Одеса: Юридична література, 2003. – 1080 с.

16. Чернадчук В.Д., Сухонос В. В. Основи господарського процесуального права України: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 220 с.

17. Чернадчук В. Д., Сухонос В. В., Нагребельний В. П. та ін. Господарське процесуальне право України: Підручник / В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос, В.П. Нагребельний, Д. М. Лук'янець; За заг. ред. к.ю.н. В.Д. Чернадчука. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 331 с.

Навчальне видання

Світличний Олександр Петрович

ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

ПІДРУЧНИК

Формат 60x84\16

Ум. друк. арк. 19,59. Обл.-вид.арк. 22,69.

Наклад 100 прим. Зам. № 8626.

Видавець і виготовлювач Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 4097 від 17.06.2011